

DANSKE STUDIER

UDGIVNE AF

GUNNAR KNUDSEN og MARIUS KRISTENSEN

1922

FOR UNIVERSITETSJUBILÆETS DANSKE SAMFUND

KØBENHAVN

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG

H. H. THIELES BOGTRYKKERI

INDHOLD

MARIUS KRISTENSEN, H. F. Feilberg.....	1
SVEND AAKJÆR, Løser og Løkker	10
GUDMUND SCHÜTTE, En gammel Kulturvej fra Lilleasien til Skandinavien ...	40
SØREN VASEGAARD, Blicher som Oversætter	55
JENS MARTON, Skorpesproget.....	64
FREDERIK KNUDSEN, Langbold	97
A. FRÆMOHS, Lidt om moderne dansk Kancellistil og Kancellisprog	127
MARIUS KRISTENSEN, Om Ingemanns Versekunst	141
POUL HAUBERG, En hidtil ukendt Harpestræng Afskrift	153

KULTUR OG FOLKEMINDER

Norsk Folkeminnelag (<i>Henrik Ussing</i>)	87
Danmarks Trylleformler [F. Ohrt] (<i>J. W. S. Johnsson</i>)	88
Natmandsfolk og Kæltringer [H. P. Hansen] (<i>P. Severinsen</i>)	89
Drikofre [M. Cahen] (<i>Gunnar Knudsen</i>)	91
Fra Rasmus Rasks Hjem (<i>Marius Kristensen</i>)	92
Tidsfordriv (<i>Marius Kristensen</i>).....	96
Et „Smørbjerg“ i Erindlev Sogn (<i>J. P. Rasmussen</i>)	184
Efterslæt til Pindspillet (<i>Fr. Knudsen</i>).....	186
Norrøne Gude- og Heltesagn [M. Olsen] (<i>Gunnar Knudsen</i>).....	187

FRA SPROG OG LITTERATUR

Ganske (<i>Otto Jespersen</i>)	70
Guldalderstudier [Ida Falbe-Hansen] (<i>H. G. Topsøe-Jensen</i>)	72
Fred hviler over Land og By (<i>Henrik Ussing</i>)	74
En Variant (<i>P. Severinsen</i>)	75
Nordiske Folkeviser hos William af Malmesbury (<i>Ida Falbe-Hansen</i>)	76
Ny Sprogfilosofi (<i>Viggo Brøndal</i>)	79
Et Kingo'sk Billede (<i>Kristian Krarup</i>).....	86
To Bidrag til den danske Romans Historie [K. Galster, Vilh. Andersen] (<i>H. G. Topsøe-Jensen</i>)	164
Nye Blicher-Udgaver [S. Vasegaard, G. Christensen] (<i>Marius Kristensen</i>) ..	168

Bornholmske Navne paa -løse (<i>Gunnar Knudsen</i>)	172
Udlejre (<i>Gunnar Knudsen</i>)	176
Lidt mere om „Helge“ og „Frithiofs Saga“ (<i>Marius Kristensen</i>)	178
„Et patriotisk Ynske“ (<i>Ad. Clément</i>)	178
Dansk Verslære [E. v. d. Recke] (<i>Marius Kristensen</i>)	179
Lef (<i>H. Trier</i>)	181
Ingemann og Naturen (<i>Marius Kristensen</i>)	181
To danske Plantenavne (<i>Marius Kristensen</i>)	182

H. F. FEILBERG

6. AUG. 1831 — 8. OKT. 1921

AF

MARIUS KRISTENSEN

DA Feilberg fyldte de 70 år, forsøgte jeg i „Dania“ (VIII s. 113—138) at give en skildring af hans liv og virksomhed. Det var ikke nogen nekrolog; men det var dog fortællingen om en mand, der var så gammel at man næppe kunde vente sig store ny ting fra hans side. Det kom til at gå helt anderledes end man kunde vente, endnu i tyve år blev han ved at virke, og der var stadig udvikling i hans virksomhed.

Jeg skal ikke gentage, hvad jeg dengang skrev, men kun minde om, at Feilberg, udgået fra en københavnsk embedsmandsfamilie og med nogle kunstneriske ævner i arv fra sin mødreneslægt, født i et adjunkthjem i Hillerød, allerede inden hans minder begyndte at blive ham bevidste, var blevet flyttet til en præstegård i Sydvestjylland, og derfra få år efter så langt sydpå, at han lige fik sit hjem indenfor „Hertugdømmets“ grænse. Her ovre på grænsen mellem Nørre- og Sønderjylland, i to præstegårde og den gamle skoleby Ribe, voksede han op, levede sig sammen med jævne bønderbørn og købstadsdrenge og lærte at færdes mellem bønder som mellem sine egne, og her gennemlevede han i sine opvækstår det folkelige gennembrud på nærmeste hold. Så kom hans studenter-tid, med kammeratliv, mest mellem teologiske studenter, der var påvirkede af Grundtvig, — han blev også selv en hyppig kirkegænger i Vartov — og mellem æstetikere og sangere blandt „Liebenbergs kyllinger“, men også med stadig drågning til botanikken, der allerede i skoletiden havde fanget ham ind, og med et andet hjem i sin fasters mands, lægen Nutzhorns hus, hvor den ene datter blev hans hustru. Efter 1855 at være blevet teologisk kan-

didat gik han 1856 til Mellemslesvig som kapellan hos præsten Ejler Hagerup i Soltbro, og han blev dennes medarbejder også i arbejdet med at samle oplysninger om det dødsdømte Angelbodansk. 1859—1864 var han sognepræst i et par kald længere vesterpå, og i disse år skrev han sin første bog, „Fra Heden“ (Haderslev 1863). I 1864 blev han afsat af den midlertidige civilregering, var derefter præst og lærer på Fyn i nogle år, men blev 1869 igen præst i det sydlige Jylland, først i Brørup-Lindknud, senere (1876—1892) i Darum-Bræmning, nær ved hans barndomshjem.

I denne sin anden præstetid kom han, til dels på grund af ydre omstændigheder, stærkere og stærkere ind på undersøgelser om folkets tro, sæd og skik og begyndte at skrive tidsskriftartikler om herhen hørende spørgsmål. En tilskyndelse udefra gav ham mod til, trods sin svaghed og sin bevidsthed om at han manglede egentlig sproglig uddannelse, at tage fat på arbejdet med den jyske ordbog, og i 1886 begyndte „Bidrag til en ordbog over jyske almuesmål“ at udkomme. Det var en svagelig, stærkt optaget mand på omkring de halvhundrede, der begyndte på dette store arbejde, og der gik mange år, inden han kunde tro, at han nogensinde vilde få det at se i færdigtrykt stand. Han kunde dog med lethed have opnået dette, hvis han ikke havde sat noget andet højere; men han udvidede efter kort tids forløb planen betydeligt, idet han gjorde ordbogen til en realencyklopædi i nordiske folkeminder, og han blev også stadig ved at indsamle og indarbejde sprogligt stof, så ordbogen kunde blive så rig og fyldig som muligt. Men den svage mand blev ved at holde ud, og han overlevede færdigtrykningen i over 7 år.

1889 kom hans tredje bog, „Dansk Bondeliv“ I, som ti år senere blev efterfulgt af „Dansk Bondeliv“ II, og som trods sit stærkt jyske grundpræg ikke bærer navnet Dansk med urette.

Da Feilberg som en legemligt stærkt nedbrudt mand i 1892 tog afsked fra sit præsteembede og flyttede til Askov, kom i visse måder, trods tunge dødsfald i den nærmeste familie, hans lykkeligste tid, en trediveårig arbejdstid i fred og ro og uden de økonomiske bekymringer, han havde haft nok af tidligere. Han blev nu den erfarne folkelivskender, hvis bogsamling og seddelkasser man søgte til om oplysninger fra alle Nordeuropas lande. Rolland og Léon Pineau i Frankrig, Morris, Marian Roalfe-Cox og Gertrud

Godden i England, Johannes Bolte og Dähnhardt i Tyskland, Aarne i Finland, C. W. von Sydow og Jöran Sahlgren i Sverige, Torleiv Hannaas og Nils Lid i Norge, for slet ikke at nævne de danske, fik enten vidtløftige skriftlige oplysninger fra ham eller opholdt sig i længere tid i Askov for at udnytte hans samlinger. Han skrev en mængde bidrag til årbøger og tidsskrifter i indland og udland, og han opmuntrede andre til at tage fat, hvor der var noget at udrette.

Så vidt var han omtrent, da han blev de 70 år, men endnu havde han et godt stykke arbejde tilbage.

Der var nu først ordbogen. Den var færdig for så vidt, som den lå renskrevet lige til det sidste, men den voksede stadig, fordi der stadig kom ny oplysninger ind om jyske ord og talemåder. Alle der havde nogen viden om jysk, vidste jo at Feilberg skrev den jyske ordbog, og så sendte de deres oplysninger, direkte eller ad omveje, ind til ham. Alt hvad han ikke i forvejen havde i ordbogen blev indført, og dette blev han ved med til det sidste, så hans eget eksemplar er fuldt af tilskrifter. Men endnu langt mere voksede ordbogen, fordi Feilberg stadig gennemgik bøger om folkeskik og folketro fra alle lande og skrev dem ud, ikke blot nyerhværvede, men også sådanne, som han havde gennemgået, da han endnu ikke vidste, hvad det var værd at notere. De, der har besøgt Feilberg i Askov, vil have set ham ved arbejdet med de små sedler. Han kunde, især efterhånden som hans hørelse blev svækket, ikke godt holde ud at tale med nogen i timevis; men så hvilede han sig ved at ordne de små sedler alfabetisk, et arbejde han altid tyede til, når han var for træt til andet. Var han mere arbejdsfrisk, tog han fat på sin arbejdsbog og skrev ud. Det var hundreder af små sedler, der fik påskrevet næsten hver uge, når ikke hård sygdom stødte til. Og når så en bunke på nogle tusind sedler var lagt alfabetisk, så tog han fat på indskrivningen på de større sedler, de egentlige ordbogssedler. Efterhånden som hans bogsamling voksede, blev henvisningerne helt overvældende i tal, og omkring år 1900 måtte han bestemme sig til at mærke de sedler, der slet ikke havde noget med danske folkeminder at gøre, på en særlig måde og udskyde dem af den egentlige ordbog, og på den måde opstod det vældige tillæg til ordbogen i bikube-oktav, som nu fylder de gamle tömte ordbogskasser, så der vist er stof til en folkemindeordbog af samme omfang som den trykte. Ved siden

heraf havde han også en mindre samling, mest avisudklip, i royal-oktav; lille kan denne samling dog ikke kaldes, da den sikkert omfatter flere tusinde blade. Dette mærkelige forhold, at ordbogen på ethvert givet tidspunkt siden c. 1890 har været trykfærdig helt igennem, og at den dog stadig lige til det sidste er blevet forøget, er et vidnesbyrd om den gennemførte arbejdsøkonomi, som giver noget af forklaringen på, at en svagelig gammel mand har kunnet udrette så meget.

Feilberg sagde ofte i de senere år, at nu arbejdede han ikke for sig selv, men han vilde gerne lette fremtidige granskere vejen. Det har han, som allerede nævnt, gjort længe forud, ja jeg tror, at han egentlig allerede fra før århundredskiftet har arbejdet med den tanke stadig for øje, at hans dage snart var forbi, og at andre skulde udnytte, hvad han havde samlet. Lad mig nævne et par ting, der viser hvor uegennyttigt han arbejdede for fremtiden. Et eller to værker, som det trods hans ypperlige forbindelser ikke var lykkedes ham at få til købs, og som ikke fandtes i noget dansk bibliotek, har han lånt fra udlandet og afskrevet eller uddraget og ladet indbinde, for at de skulde stå til fremtidens rådighed, og til de tre store engelske folkemindetidsskrifter har han i krigsårene udarbejdet en udførlig indholdsfortegnelse, som han har tilbudt Folklore Society til udgivelse, men som ialfald vil kunne lette arbejdet med disse rige magasiner på det sted, hvor hans samlinger får deres plads.

Det var også for en meget stor del for sine efterfølgeres skyld, at han søgte at gøre sin bogsamling så fuldstændig som muligt. Han købte meget, helst, for at få pengene til at slå bedre til, brugte bøger, han søgte at holde sine tidsskriftrækker fuldstændige, og det var et af de sikreste tegn på, at han nu følte døden nærme sig, da han i 1920 afsagde sit abonnement på alle udenlandske tidsskrifter. Han syntes ikke længer han havde kræfter til at passe på hæfterne og sørge for at få dem indbundet og sat på plads. Han havde ypperlige forbindelser i Tyskland, men det vil vist især være de bøger han har skaffet sig gennem sine engelske forbindelser, der vil gøre hans samling enestående på fastlandet.

Al sin rige ordbogsviden delte han gerne med andre, og forespørgsler, som strømmede ind til ham, besvarede han hurtigt og udførligt, og det er mange flere end de ovenfor nævnte, der på denne måde har nydt godt af hans arbejde. Hans Ellekilde har

med rette sagt om ham, at hans værk var grundlæggende, også i den forstand at han gerne gav andre grundsten til deres bygning.

Men det skulde jo ikke blive det eneste. Som jeg sagde ovenfor, kunde man egentlig ikke vente, at en mand der var fyldt de 70 år skulde tage ny opgaver op til løsning. Dette blev dog tilfældet. I 1904 forelå færdigtrykt det store tobinds værk „Jul“ (2. del udkom først året efter), hvori han med udnyttelse af sine samlinger og sin rige viden fra sit samliv med folket giver den fyldigste skildring af alt hvad der vedrører den nordiske jul i fortid og nutid. Det var vel nok Oscar Montelius' foredrag ved filologmødet i Kristiania 1898, der satte hans tanker ind i sporet, men jeg er tilbøjelig til at tro, at det alt som arbejdet led var andre tanker, der mere drog ham til det, og i sin afsluttede form har værket meget lidt der minder om Montelius, heller ikke i form at gendrivelse. Spørgsmålet om, hvad julen egentlig var for en fest, var desuden aldeles sikkert vakt i ham, før han hørte Montelius; men at hans tvivl straks var vågen under Montelius' foredrag, det er rigtigt nok. Om hans forklaring af julen som en fest for de døde er udtømmende, bliver et andet spørgsmål, som jeg ikke skal forsøge at besvare. Værkets grundlæggende betydning bliver også lige stor, enten det må besvares med ja eller nej. Der er imidlertid et punkt, som her må berøres, fordi det for Feilberg selv var af afgørende betydning, og også fordi det kommer frem igen i den lille bog „Skabelsesagn og Flodsagn“ (1915), og fordi det viser — sammen med enkelte andre ting — at Feilberg ikke var nogen ukritisk tilhænger af den engelske anthropologiske skole. Han ser i den jødisk-kristne tankegang, hvor påvirket den end ofte er af den almen-menneskelige opfattelse, noget bestemt nyt og afvigende, og det var hans urokkelige overbevisning, at denne forskel var objektivt påviselig, og ikke noget der beroede på de øjne man så med. Skarpest træder det vel frem i „Skabelsesagn og Flodsagn“, hvor han stiller det jødiske „I begyndelsen skabte Gud himmelen og jorden“ op mod al anden beretning om verdens tilblivelse, som væsensforskelligt derfra; men også i „Jul“ er denne opfattelse, om end mindre klart så dog ikke mindre kendeligt til stede, og for Feilberg var det en hovedsag, at dette blev erkendt som en kendsgærning, og han tog sig det meget nær, at en anmelder beskyldte ham for at have lagt stoffet til rette med det formål at bevise det. For ham selv stod det som noget der uden

nogensomhelst tilrettelægning fremgik af stoffet. Kristendommen var og blev for ham noget helt andet end en overfladekultur. Ellers var han langt mindre end Axel Olrik „grundtvigianer“ i sit syn på folketroen, men her så han bestemt det store spring, som trods al urokkelighed i menneskenes opfattelse havde bragt virkelig fornyelse.

Samme år som han udgav „Jul“, stiftede han sammen med Axel Olrik „Dansk Folkemindesamling“, som han indsatte som arving til sin videnskabelige bogsamling og sine skrevne samlinger. Det var den samme trang til at bevare det udrettede til brug og hjælp for efterfølgerne, som jeg ovenfor har omtalt, der bestemte ham hertil.

Jeg skal ikke gennemgå Feilbergs tidsskriftafhandlinger og småstykker i de følgende år, så meget mindre, som en fuldstændig fortegnelse over disse allerede er trykt i „Dansk Udsyn“ (1921 s. 230 flg.), og de vigtigste af dem findes i vort tidsskrift.

Derimod må jeg nævne de to bøger „De derovre“ (1912) og „Hjemliv på Prærien“ (1917), uddrag af breve fra udvandrede slægtninge i det vestlige Canada. Det er ikke Feilberg, der har skrevet dem, kan man sige. Nej, men uden hans trang til også at bringe dette udslag af dansk folkeliv under fremmede og vanskelige forhold til andres kundskab, var de næppe kommet frem for offentligheden, og den danske litteratur havde været et smukt folkelivsbillede og ikke mindst en betydelig kvindeskikkelse fattigere.

Endvidere må vi nævne den række bøger, han har overladt foreningen Danmarks Folkeminder til udgivelse, først „Bjærgtagen“ (1910), der ganske vist bærer præg af at være skrevet og trykt i et af de tidsrum, da hans legemlige kræfter svigtede, men hvis stof indeholder en rigdom af værdifulde træk. Dernæst „Sjæletro“ (1914), der ikke blot er en gennemset og forbedret udgave af tre af de stykker, Feilberg havde skrevet til Poul Bjerges „Aar bog for dansk Kulturhistorie“, men i det ny stykke „Tilgivelse“ går dybere i forståelse, end han var nået før. Endelig „Nissens historie“ (1919) som på vigtige punkter fører os nærmere til forståelse.

Men Feilberg havde stof liggende til meget mere. En efterladt samling af legender og eventyr fra mange lande vil vist efterhånden udkomme. Et forsøg på at udfinde sagnenes rødder er også næsten trykfærdigt. Og i hans ordbog og seddelkasserne ligger der velordnet stof til mange afhandlinger, som måske kun venter

på en, der skal udarbejde dem. Registret til de engelske folkloretidsskrifter er omtalt.

Således var Feilberg i stadig virksomhed og udvikling lige til det sidste. Hans flid ved skrivebordet var enestående, hans uegenlykke og hjælpsomhed var sjælden, og så havde han endda kræfter til at hjælpe ved undervisningen i skolebyen Askov gang efter gang i årenes løb, således endnu i vinteren 1920—21, og også som præst virkede han enkelte gange lige til det sidste, sidste gang prædikede han ved genforeningsfesten i 1920. Den havde jo også en særlig betydning for ham, der var søn af en slesvigsk præst, og selv havde været slesvigsk præst. I det hele må vi ikke glemme, at Feilberg var præst. „Den eneste stilling jeg har søgt er stillingen som dansk præst“, har han selv sagt, og som dansk præst følte han sig, både da han var i de „blandede distrikter“ mellem krigene, og da han som emeritus levede i sit alderdomshjem i Askov.

Om Feilberg som sprogmand kan man sige, at han selv i høj grad følte, at hans forkundskaber var mangelfulde. Dette må ikke forstås således, at han var ukyndig. Han læste mange sprog nogenlunde let, og både engelsk og tysk talte han med stor sikkerhed; men sproghistorie var i hans ungdom endnu et temmelig udyrket område, og selv om han senere søgte at skaffe sig nogen forståelse, blev det ikke til så meget. Ingen vidste det bedre end han selv, og da han i det hele undgik at komme ind på disse vanskelige områder, kom hans mangler ikke til at gøre skade. Så meget mere blev hans arbejde præget af hans gode iagttagelsesæвне og af hans fra barnsben tilvante lydhørhed for det folkeligt ægte udtryk, af hans omhu for at skaffe sig pålidelig besked, og af hans æвне til at skaffe sig gode meddelere. Som Vestjyde havde han forholdsvis let ved at opfatte jyske lyde — Evald Tang Kristensen har vist ret i, at Vestjyderne er bedst stillede i den henseende — og han, benyttede med lethed lydskrift til sine optegnelser. Derfor er hans jyske sprogstof både med hensyn til lyd gengivelsen og sætningsbygningen særdeles pålideligt, og da det tillige er overraskende fyldigt, giver ordbogen i virkeligheden rent sprogligt langt mere godt og langt mindre tvivlsomt stof end man havde grund til at vente, når man kendte de vanskelige forhold, Feilberg havde arbejdet under. Lad så Palle Fløe, J. M. Jensen, Kvolsgård, Grøn og andre få al den ære der kan tilkomme dem; hovedæren for det fortrinlige arbejde tilkommer alligevel H. F. Feilberg.

Den første, som gjorde mig opmærksom på, at Feilberg var noget andet, mere end han var sprogmand, var hans begavede og skarpsynede hustru. Senere har jeg godt nok indset, at hun havde ret, og at selv om Feilbergs ordbog også som jysk ordbog i egentlig forstand er en fortræffelig bog, så er Feilbergs arbejde med folkeminderne dog i en ganske anden forstand grundlæggende. Ikke mindst har det her været af betydning, at medens Nyrop særlig har kastet sig over sagnenes vandringer, og Olrik mere og mere fik til sit æmne sagnenes vækst, har Feilberg stadig haft sin hovedopgave i at søge til roden og finde selve begyndelsen til udviklingen. Derved kommer de til at udfylde hinanden på en fortrinlig måde. At Feilberg, netop også i overensstemmelse med sin forsknings art, stærkest blev påvirket af den engelske skole, er kun rimeligt og naturligt, og lad så være, at denne skole kun er et gennemgangsled, så har det samme været tilfældet med andre skoler i fortiden, uden at disses betydning derfor forsvinder. Det tjæner til Feilbergs ros, at han dog på visse punkter stod så selvstændig, selv om han aldrig tænkte på at fornægte sine lærere.

Hvad han selv har fået udarbejdet, har ikke alt samme værdi. Højest står vel „Jul“, der er skrevet på en tid, da kræfterne i det hele stod ham bi. „Bjærgtagen“, der er en legemligt meget svag mands værk, kan man ikke vente er gennemført med samme kraft. Forbavsende klar er „Holger Danske og Antikrist“, hans sidste afhandling her i „Danske Studier“, og end mere forbavsende var det at høre ham, næsten 89 år gammel, i et timelangt foredrag udvikle afhandlingens indhold, uden at nogen træthed var at mærke. Men hvad han har fået udarbejdet, er kun en brøkdel af det, der ligger i stof i ordbogen og seddelkasserne, og tit er disses stof således ordnet, at selve stoffet virker som en afhandling, der blot mangler den endelige udformning.

Men bag både folkemindeafhandlingerne og ordbogen ligger den inderligt forstående kærlighed til det danske og især det jyske folk, som har givet sig det smukkeste udslag i „Fra Heden“ og „Dansk Bondeliv“. Den blev ikke svækket med årene, så lidt som hans ungdommelige trang til at følge med på alle områder. Lad mig blot endnu nævne et par træk, der hører med til billedet.

Feilberg var i mange måder en konservativ natur. Ikke des mindre var han i sine sidste leveår ivrigt optaget af at studere de store tyske værker om bibelens opståen. Hans trang til klarhed

var altid lige levende. Og hvor meget han end følte sig ene, da hans jævnaldrende en efter en anden gik bort, så sluttede han sig stadig til de unge, ja næsten mest til de yngste. Til sidst følte han sig dog ofte træt af livet, og han ønskede ikke at blive ældre, hvor taknemmelig han end var over det stille hjem, hans ugifte datter skabte ham. Døden kom med savn for os andre, men for ham selv sikkert som en befrielse.

LØSER OG LØKKER

AF

SVEND AAKJÆR

LEKTOR H. V. Clausen har i sin store Afhandling i Aarbøger f. n. Oldkyndighed 1916, „Studier over Danmarks Oldtidsbebyggelse“, skænket dansk Stednavneforskning en Afhandling, som der sikkert vil staa Gny af i lange Tider. Hovedafsnittet i denne omfangsrige Afhandling med sine mange smukke „Bygde“-Kort er vel nok den øjensynlig rigtige lagttagelse, at der engang i en ikke alt for fjern Fortid synes at have været en vigtig og stærk Kulturpaavirkning fra Sjælland til Jylland med to Fremstød, to „Indfaldsporte“, ved Aarhusbugten og Aabenraa Fjord, en Bevægelse, der synes ligesom at ville „omklamre“ Jylland, men som har maattet lade et stort Omraade, der i det store og hele falder sammen med det nuværende vestjyske Sprogomraade, forblive nogenlunde urørt — at disse Hypoteser maaske vil kunne støttes ad andre Veje end dem H. V. Clausen er gaaet, haaber jeg paa andet Sted, at kunne faa Lejlighed til at vise. Om man derimod har Lov til at tro, at der ved det af H. V. Clausen fremførte Materiale skulde være bevist noget om en stedfunden „Erobring“, kan vel være tvivlsomt, for hvorledes skal man kunne drage Skellet mellem en krigerisk Erobring, hvor en overlegen Hær med Sværdet i Haand fravrister de tidligere Ejere deres Land, og en mere lempelig Tillistelse af økonomisk og administrativ Overhøjhed, hvor de „undertvungne“ maaske godvilligt tager mod Aaget? Der kan jo have været saa mange for os ganske usporlige Grunde til Fremkomsten af dette tilsyneladende skarpe Skel imellem Østjylland, Vendsyssel og Slesvig paa den ene Side og Vestjylland paa den anden, og hvorledes trække Skellet imellem krigerisk og kulturel „Erobring“ alene paa Grundlag af en Gruppe af vore Bynavne og deres geografiske Udbredelse?

H. V. Clausen synes dog ogsaa selv i Indledningen til sit store Arbejde at indrømme Muligheden af, at visse Partier af det kun er „Skitser, der henkastes, undertiden Spørgsmaal, der fremsættes til Overvejelse. Partier af dette kan kaldes Arbejdsanvisninger, hvis Betydning skulde ligge i, at de mulig kan bringe over døde Punkter, sætte yderligere Forskning i Gang“. Ja, sikkert vækker disse Hypoteser, fremstillede som de er med usædvanligt Liv og med stor Kunst, Læseren til Eftertanke, og den unge danske Stednavneforskning vilde vistnok bære sig uklogt ad, om den ligegyldigt lod disse „Arbejdsanvisninger“ ligge unyttede. Værket og dets mange Kort ægger os til at tage disse Gisninger op til Drøftelse, man synes at staa overfor en Række af nye, interessante Muligheder, ikke alle sikkert begrundede, men indeholdende intuitive Glimt og Anelser af den rette historiske Sammenhæng, som det vil være en senere Forskning forbeholdt tilfulde at bevise, men overalt æggende Læseren til Tænkning — og ret ofte til Modsigelse. Det vil dog ikke overalt være lige let at finde Vej i dette frodige Vildnis af Hypoteser og Kendsgerninger, men de deri fremsatte Tanker er næsten alle en indgaaende Drøftelse værd.

Dette lille Bidrag til Løse-Problemet's Klaring er da i væsentlig Grad bleven til under Læsningen af H. V. Clausens Afhandling, og jeg har, af forskellige Grunde, helst villet begynde paa dette Punkt, hvor jeg maa bekende, at jeg er fuldkommen uenig med H. V. C., mens jeg har villet vente med mit Indlæg i Striden om Lev, indtil det nye og vægtige Bidrag, som min Ven, stud. mag. Knud Jensen gav ved et Foredrag i April i Selskab f. n. Filol., kunde fremkomme paa Tryk, saaledes at man ogsaa kan tage Stilling til det.

Ligesaa naturlig og velegnet til at forklare de stedlige og historiske Forhold som Kernen i H. V. Clausens Hypotese m. H. t. Lev synes at være, ligesaa forhastet forekommer mig hans Formodning angaaende Løse at være opstillet, og jeg ser afgjort ikke i C.'s Bevismateriale nogen Grund, der skulde kunne bevæge dansk Stednavneforskning til at opgive den af Professor Steenstrup paa saa fast et Grundlag fremsatte Formodning, at Løse betyder Græsgang. Da jeg ikke evner at give den endelige Løsning, der efter min Overbevisning skal gives ikke ved en sproglig Undersøgelse, men reelt, ved en topografisk Undersøgelse, der dog skal være ikke saa lidt mere dybtgaaende end H. V. Clausens, og da jeg tror at

vide, at Henrik Larsen — Forfatteren af en vægtig Afhandling om vore Landsbyer (Aarbøger 1918) — arbejder med dette Emne, saa mener jeg at Problemet er i de bedste Hænder, og nøjes foreløbig med at afvente hvad der ad denne Vej kan naaes. Min Opgave med dette lille Afsnit om Løse skal da væsentlig være en negativ, den nemlig, at søge paavist, at C. er gaaet for vidt i de Slutninger han drager ud fra en Fylde af sikkert rigtige Iagttagelser, og at disse Iagttagelser ogsaa kan benyttes paa anden Maade.

Professor Steenstrups Hypotese gaar i Hovedtræk ud paa følgende: Løserne synes ikke at være sammensat med et Personnavn, men i de forholdsvis faa Tilfælde, hvor vi kan gennemskue Forleddet, synes dette at betegne et eller andet Naturforhold ved Stedet. Løsebyerne har et meget stort, Jordtilliggende, gennemsnitlig ca. 1000 Tdr. Land med ca. 100 Tdr. Hartkorn; de hører til Landets største Byer. Med Anvendelse af Emil Madsens Iagttagelser, som Steenstrup betegner som rigtige, erklærer han, at Løserne „ligger ofte i det vide og flade Terræn, hvor der er udstrakte Enge og Moser, lavtliggende flade Marker, allerhelst i Nærheden af Aaer, hvor der er gode naturlige Græsgange“. Forleddene er vanskelige at tolke, og Navnene synes at høre til de ældste i Landet.

Det eneste Punkt iblandt ovenstaaende som C. kan siges at have rokket, er maaske den fra Oberst Madsen optagne Stedbeskrivelse, men selv her forekommer det mig kun at være ubetydeligt. S. 146 udtaler C. som sin Opfattelse, at „naar Rigtigheden af Madsens Opfattelse brister blot for nogle faa af hans Eksempler, er det ude med hele Teorien“. Her vil man vanskeligt kunne erklære sig enig med C., idet man tværtimod hellere vilde sige, at naar Rigtigheden er ganske indlysende for Hovedparten af Eksemplerne, saa er der ingen Grund til at opholde sig over, at der gives et Par Undtagelser, som man saa blot maa søge at forklare. Der er to Ord i Madsens Definition, som Clausen især har rettet sine Indvendinger imod, nemlig Adjektivet „flad“ og Substantivet „Eng“, og det er vist netop ogsaa de to eneste Ord der med Held kunde have været udeladt for at Definitionen skulde være almengyldig. Rigtignok synes jeg ikke det lykkes C. for ret mange Byers Vedkommende at afsvække selv disse to Punkter i Madsens Definition. Man lægger Mærke til hvormange Byer C. trods alt maa indrømme, at den passer paa (Indskuddene i Parentes er mine); S. 146: „I Fyn ligger Lyndelse lavt i England ved Foden af de

fynske Bjerge, men fra de samme Bjerge skuer Jorløse i en Egn, der næsten (læg Mærke til „næsten“!) fattes Eng, vidt omkring“. „Ogsaa Flemløse paa den anden Side af Haarby Aa ligger her-skende (men dog omgivet af Moser paa de tre Sider og med gammel Skov til den fjerde!) og Barløse ejer et meget vekslende Jordsmon (hvoriblandt ikke saa lidt Eng!). Grindløse (ved Grindløse Aa!) ligger vel paa den jævne nordfynske Slette, men er den By paa Sletten der har det mest kuperede Terræn“. „Noget bedre passer Madsens Regel paa Nørre Lyndelse, Stenløse og Hjalløse“. (Foreløbig er der altsaa kun ett Minus, nemlig Jorløse, der „skuer fra Bjergene“, ja, blandt andet skuer den ud over Holmene og Gaarden Søbo ved en Sø, Gaarden Damsbo med et gammelt Voldsted i Skoven, og ned imod de udstrakte Enge ved Hattebæk og den gamle Vandmølle; disse „Græsgangs-Steder“ ligger alle indenfor Jorløses Omraade). Vi gaar videre, S. 147: „Til den Madsenske Opfattelse af Løses Betydning svarer i det hele Aamosebyerne Undløse, Uggerløse, Vanløse, Stenmagle og Niløse; Tølløse og Tersløse vil jeg ogsaa udlevere (ialt syv!), men Tveje-Merløse, Grandløse, Holløse og Kvarmløse savner næsten ganske Eng (læg Mærke til „næsten“!); Kvandløse og Igelsø gør det ligesaa (nemlig næsten!) og har tilmed et for et dansk Landskab overordentlig bakket Jordsmon“.

Dernæst gennemgaaes alle Løsebyer i Merløsebygden, og Resultatet heraf nævnes i et stort Skema, der ved et flygtigt Overblik maaske kunde se ganske tilintetgørende ud for den Madsenske Teori; men alligevel vil man snart ved et lidt nøjere Eftersyn af Skemaet opdage, at det indeholder den bedst tænkelige Støtte for den gamle Teori: „Grandløse, Jordsmon ret jævnt, Kalvemose og Kalveaaen. Tveje-Merløse, jævnt, Kalveaaen. Nørre Jerløse, jævnt Rejstrup Aa. Holløse, jævnt, nogle ganske smaa Engpletter (lige ved Byen!). Sønder Jerløse, jævnt, men mere bølget end Nørre Jerløse. Kvandløse, jævnt delvis, saa godt som ingen Eng (men dog nogen!). Tølløse, ret jævnt, noget Eng og Mose, mod Syd den store Flade Tysingen, Tysinge Aa. Kvarmløse, jævnt, ingen Eng paa Fladen, men noget i Aadalen, Elverdams Aa (om hvilken det anføres, at den har V-formet Profil, hvoraf man maaske kunde slutte, at der ingen Eng kunde være ved den; dette skal dog vel næppe tages saa alvorligt, da der jo alligevel ovenfor staar, at der er „noget Eng i Aadalen“!). Uggerløse, Flader ved Aamosen,

Halleby Aa. Store Merløse, nogen Eng mod Øst og Vest fjærnt fra Byen, Halleby Aa. Undløse, store Flader mod Syd, Aamosen, Halleby Aa. Vanløse, jævnt, megen Eng, Aamosen, Halleby Aa. Stenmagle, fladt, store Flader om Aamosen, nogen Eng, Halleby Aa. Stenlille, jævnt, lidt Eng, Sandlyng Aa. Niløse, fladt mod Nord, det største Omraade af Aamosen, Halleby Aa. Brovad Grøft. Tersløse, jævnt, storformet, i Syd en større Engmose ved Aaen, Tudeaa. Igelsø, mægtige Bakker, der falder meget stejlt af mod smalle dybe Dale, nogle Mosepletter i de stejle Bakkekløfter; slet ingen Eng eller Flader, Maglesø.“

Hvad jeg her har forsøgt er vel at mærke ikke nogen revideret Gennemgang af H. V. Clausens Materiale, men kun en Meddelelse af hvad man ud fra hans egne Stedbeskrivelser kan læse til Støtte for den Madsenske Teori. Som man ser er der næppe stort mere end een eneste af disse Byer, der med nogen Ret kan siges at passe daarligt med Hypotesen, nemlig den sidstnævnte By Igelsø, og der kan vist derfor være nogen Grund til at antage at denne By slet ikke er nogen ægte Løseby, men at den har Navn af den ejendommeligt beliggende Maglesø, idet et Navn som Il- eller Iglsø er et ret almindeligt Sønavn (f. Eks. paa Samsø og i Fly Sogn, Fjends Herred).

Endelig er der jo en ganske nærliggende Tanke, som paa Forhaand gør hele denne grundige Eftersøgelse forgæves, at en Græsgang aldeles ikke behøver at ligge hverken paa jævn Bund eller paa Enggrund. Tværtimod har man ret ofte udlagt de Dele af Byens Tilliggende til Græsning, som var vanskelige at dyrke til Kornavl, idet de f. Eks. var stærkt bakkede. Der kræves saaledes hverken Nærhed af et Vand eller Vandløb, hverken side, jævne Engflader eller Moser for at Stedet kunde egne sig ganske fortræffeligt til Græsgang. Da det jo nu tillige burde være velkendt for alle, at der vitterligt har været mindst een Græsgang til enhver gammel By, som hørte ligesaa naturnødvendigt sammen med den gamle By som Agerlandet, om ikke til andet Brug saa i det mindste til at føde Plovstudene paa, eftersom Staldfodring ikke anvendtes i større Udstrækning, saa vil man forstaa, at ikke blot de sjællandske Løsebyer, men alle sjællandske Landsbyer har haft mindst een Græsgang, nemlig deres Overdrev. Med det samme er det jo desværre ogsaa givet, at noget Bevis for at Løse betyder Græsgang, er det sikkert ikke muligt at fremskaffe ved en saadan

Undersøgelse af de forskellige Løsebyer, som C. har foretaget. Hvad C. kan siges at have bevist er da ikke, at Løse umuligt kan betyde Græsgang, for dette lader sig overhovedet ikke ad denne Vej bevise, men derimod maaske nok, at Løsebyerne ikke alle, men dog for en meget stor Del ligger i Terræn som det af Oberst Madsen beskrevne. Det kan siges, at C. har rokket ved Madsens Opfattelse af, hvorledes en Græsgang har set ud. Et andet Spørgsmaal bliver det, hvorfor Madsen har tænkt sig at en Græsgang nødvendigvis skulde være flad og ligge paa Engbund nær ved et Vandløb?

Nu har imidlertid Henrik Larsen gjort mig opmærksom paa et Forhold, som jeg skulde tro vil blive af den største Betydning for Problemets Løsning, nemlig at vi ved ikke faa Byer har Løser i Marknavnene, og der er vel at Mærke her ikke Tale om saadanne sene og denne Sammenhæng uvedkommende Dannelser som Brødløse, Pangeløse og lignende „bristnamn“, men om Navne der i et og alt synes at ligne deres mere fornemme Slægtninge blandt Bynavnene — desværre ligner de dem ogsaa ved Forleddenes Dunkelhed! Det er Navne som Sengeløse Agre ved Kalundborg, Toløse Bjerg ved Kirke-Helsing, Pudløse ved Raklev, Wærløse Agre ved Lyng, Wanløse Agre ved Vangede. Der skal findes ikke saa faa, men jeg skal ikke komme nærmere ind paa disse Navne, da Henrik Larsen utvivlsomt vil søge at udtømme hele dette Stof. Ved Opdagelsen af disse Mark-Løser er vi blevet nok saa gunstigt stillede som før; for mens vi ikke kunde vide ved Bynavnet Løse, hvor paa den vidtstrakte Bymark den Løse havde ligget som i fjærne Tider gav Byen sit Navn, saa er vort Iagttagelsesfelt nu blevet ganske betydeligt indsnævret, saaledes at vi langt lettere kan danne os en Mening om hvor Løsen laa i Terrænet, vi kan saa at sige vandre rundt om den og se paa den fra alle Sider, saa jeg skulde tro, at det ad denne Vej omsider maa lykkes os at faa en begrundet Opfattelse af hvad en Løse var.

Det man først lægger Mærke til ved de Løser jeg har haft Lejlighed til at tage i nærmere Øjesyn, er at de tit ligger ude i Byens Udkant, der hvor andre Byer har deres Overdrev — hvad enten de kalder det saaledes eller det benævnes Ore, Vraa, Vrang, Taa, Møst, Old eller med lignende gamle Ord, som skal blive behandlet længere fremme. Paa samme Maade ligger forøvrigt endnu i Nutiden den engelske Lease (oldengelsk læs, Gen. læswes), som

Oberst Madsen i sin Tid sammenstillede vore Løser med. Med denne Beliggenhed af vore Mark-Løser stemmer udmærket den Iagttagelse af H. V. Clausen, at Løse-Byerne ligger i Udkanten af de gamle Byers Vange, op imod Skov og Vand, omtrent paa samme Maade som de senere Torper ligger i Forhold til de gamle Adelbyer. Blot mener jeg ikke det kan fastholdes, at det særlig skulde være ved Levbyerne, at Løserne holder sig; C. maa jo ogsaa undertiden indrømme, at Løserne er gaaet paa Vandring paa egen Haand og findes i Egne hvor der slet ingen Lev er. Hvis der er nogen Grund til at antage, at Levbyerne er ældre Byer, f. Eks. undertiden kan være -inger, der er gjort til og omdøbt til Lev, saa kunde man ogsaa ændre H. V. Clausens Thesis saadan, at Løserne ligger i Udkanten af de ældste Byers Marker, og det forekommer mig da, at dette Forhold ogsaa kunde bestyrke en helt anden Opfattelse end H. V. Clausens, nemlig at Løserne er de gamle Græsgange eller Sætere saa at sige, til vore ældre Bondebyer; Sætere med en Løkke og en „Sæterhytte“ eller Fæboder og Hyrdeboliger, men liggende ved store Græsgange.¹

Der bliver da to Hovedpunkter, hvor man kan rette Indvendinger mod H. V. Clausen: Dels er der ikke udfra hans Iagttagelser nogen Grund til at mene, at Løse og Lev hører sammen paa anden Maade end at de begge ofte ligger i det gammeldyrkede Land, og dels vil man i hvert Fald hverken ad sproglig Vej eller ad topografisk være tvunget til den Antagelse at Løsebyerne skulde være yngre end Levbyerne, idet man tværtimod af disse Grunde med ligesaa stor Ret kan paastaa at de er ældre, hvad jo ogsaa Prof. Steenstrup gør udfra den Iagttagelse, at Navnenes Forled er langt vanskeligere at tolke end ved Lev, og at det udprægede Græsgangsbrug maa høre hjemme i en Tid, der ligger forud for Levtiden.

Lad os da — blot rent teoretisk — forsøge at danne os en Forklaring paa, hvorledes det kan være gaaet til med vore Løser, og man vil i alt Fald se, at ikke paa nogen Punkter er de Clausenske Slutninger tvingende, da det er muligt at gaa den stik modsatte Vej, og endda derved langt bedre end han at være i Stand til at forklare de stedlige og historiske Forhold.

¹ At der laa Fæboder („Nøddeboder“) eller andre Boder ved vore Løser er paa Forhaand sandsynligt, ligesom vi havde det i senere Tid, f. Eks. Kalveboderne i Kongens Enghave ved København, eller den nedlagte By Slauløsebo Slauløsebo (til Slagelse) i Slaglille Sogn (Steenstrup Indl. St. 361).

Formoder vi udfra de ovennævnte Grunde at Løser oprindelig var Græsgange og at de tilhører et ældre Lag end Lev, da er det muligt, at de kan være saa gamle, at de hører hjemme i den Tidsalder, man med et neutralt Navn kunde kalde „Kvægaldren“, d. v. s. ikke en Tid da Kvægavl var eneraadende, men en Tid da man lagde mere Vægt paa Kvægavl, mens man maaske kun avlede lidt Brødkorn i en Toft bag sin Gaard. At der har været en saadan Tid, da Kvægavl var den herskende, og da Bebyggelsen havde Karakteren af mere spredte Enkeltgaarde, hver med sin store Græsgang og lille Korntoft, det synes der jo at herske Enighed om indenfor de forskellige Videnskabsgrene. Den Gang saa den sluttede Landsby opstod, hvadenten det nu var af den Grund at Hjulploven blev indført her i Landet,¹ og man derfor saae sig nødsaget til at flytte sammen, dels fordi man vanskeligt kunde anskaffe og med een Mands Trækdyr drive den nye Landbrugsmaskine, dels fordi det var for upraktisk at flytte den rundt til hver eneste lille Plet Toftjord bag de spredte Enkeltgaarde, nok er det, man flyttede sammen i Landsbyer, lagde Gaardene paa Række langs en Gade, tog Tofter ind bag dem, og siden Agerjord i Flugt med Tofterne, mens man foran Gaardene udlagde Overdrev til Græsning for Plovstude og andet Kvæg, saaledes som Henrik Larsen har gjort det sandsynligt i sin Afhandling om vore Landsbyer. Dersom nu den gamle Jord i Løsen egnede sig vel for Kornavl, dersom den ikke var for sid eller daarlig, saa blev man boende paa Løsen ogsaa ind i „Kornaldren“, og der skete da den Ændring fra Kvægavl til Kornavl, som vi ogsaa kender fra Middelalderen, hvor mange Orer, der oprindelig dreves mere ekstensivt som Græsgange, siden blev kornavlende Byers Vange; man tænke f. Eks. paa Røvsø Ore i Aarhusbogen,² der oprindelig var udlagt til Svineavl og inddelt i Svins Lag, og som bibeholdt denne gamle Inddeling langt ned i Middelalderen, til Trods for at den forlængst var blevet en ganske almindelig Vangeby som de andre; eller man husker Vante Ore og Mæthælbøl Ore paa Laaland,³ der endnu bevarede sin gamle Inddeling i Mark Guld, længe efter at denne Inddeling var blevet fortrængt af Skyldsætningen i Mark Skyld. Egnede Jordbunden paa Løsen sig derimod ikke for Korn-

¹ Rhamm, Die Grosshufen der Nordgermanen, og efter ham Professor Arup, Danmarks ældste Landbrug i Tidsskrift for Landøkonomi 1916, især S. 416 f.

² S R D VI. 434. ³ Valdemars Jb. 74.

avl, saa maatte man flytte ind „paa det tørre“, og anlægge Byen med Tofter og Vange paa et andet Sted. I det første Tilfælde, hvor man bliver boende paa det gamle Sted, opstaar der da en Løseby paa den gamle Løses Tilliggende, i sidste Tilfælde bliver Løsen liggende ude i Udkanten af den gamle By, som dens Overdrev, og vi vil da paa dens Mark finde et Løse-Marknavn (saafremt det er bevaret!). Man vil formodentlig give mig Ret i, at denne Teori vil kunne forklare de stedlige og historiske Forhold ligesaa godt som H. V. Clausens, og at der derfor ikke af de Aarsager han anfører er nogen Grund til at antage, at Løserne er Torper fra Levbyerne.

Dersom der var nogensomhelst Sikkerhed for, at den gamle Madsenske Teori var rigtig, at der var en nøje Sammenhæng baade sprogligt og kulturelt mellem Løse og oldengelsk læs, saa var det maaske muligt at drage en — ganske vist temmelig usikker — Slutning angaaende Løsebyernes Alder, ud fra den Iagttagelse, at Løsenavnene i England, de nuværende Leases, ligger paa samme Maade som de danske Markløser, mens der i England ikke findes nogen Bynavne paa -lease. Man turde maaske i saa Fald faa en Formodning om, at denne Bydannelse allerede var afblomstret hjemme i Anglers, Saksers og Jyders Land den Gang de drog til England, altsaa i det 5. Aarh., og de danske Løsebyer er da muligvis ældre end det 5. Aarh. Selvom jeg nu nok er tilbøjelig til at tro, at Løsebyerne er saa gamle, saa indser jeg dog at det ikke er muligt at støtte denne Antagelse ad denne Vej; dels er Forbindelsen mellem Løse og Læs ikke sikker, dels er det ganske usikkert, om Angler og Jyder har gennemløbet den samme Udvikling, dels endelig er der Tegn, der tyder paa, at vi har faaet Løserne fra Øst og netop ikke fra Syd, fra Angler og Friser. Den sidste, der har behandlet Løse-Problemet, Docent Jöran Sahlgreen, har givet gode Grunde for den Antagelse, at Løse er beslægtet med de Löt, der forekommer sammen med Lösa i Götland, og det vil derfor være det naturligste at tænke sig at denne Endelse stammer fra den samme Egn, hvor dens Grundform, Löt findes. Sahlgreen har ved samme Lejlighed genoptaget det sproglige Løse-Problem til en yderst frugtbart Behandling (i Namn och Bygd), og nu sidst har Dr. Marius Kristensen (sammesteds) gjort en gavnlig Tilføjelse til de i Forvejen talrige Hypoteser.

Der bliver efterhaanden et saa rigt Udvalg af jævngode Mulig-

heder, at det alene af den Grund er saa godt som umuligt (!) at naa til noget sikkert Resultat ad sproglig Vej alene.

Først er der den Mulighed, der jo ligger temmelig ligefor, at Løse har noget at gøre med Verbet at løse i en eller anden Betydning. Dette har baade Olufsen og Dyrhund antaget. Dyrhund har (i Danske Studier 1911 S. 111 ff.) slaaet til Lyd for at opfatte Løse i Analogi med Navnene paa -køb (Ebbekøb, Tidekøb. o. lign.), — som forøvrigt efter Sahlgreen ligeledes er kommet fra Gølland — og han sætter saaledes Navnet Siængæløse i Forbindelse med det i svenske Love forekommende Udtryk siænga køp, d. v. s. hvad to Ægtefolk køber i Forening. I det 16. Aarhundredes svenske og danske Haandskrifter til Skaanske Lov er jeg stødt paa et Lovsted, hvor løse virkelig forekommer paa en saadan Maade, at man kunde tænke sig, at et Substantiv af denne Stamme kunde give Anledning til Stednavnedannelse. I 4. Bogs 17. Kap. har Haandskriftet Gl. kgl. Saml. 3125 fra ca. 1550 følgende Sætning: „Vil han ikke saa sværge, da maa den anden, som taler paa Jorden (d. v. s. gør Krav paa den), værge sig samme Jord til med tolv jordegne Bønders Ed.“ De andre Haandskrift-Grupper har nu en lidt afvigende Ordlyd, ett (Hs. C 26 af Tekst III) har: „da vinde (d. v. s. vidne) han sig samme Jord til, som paa taler, med tolv Adelbønder“. Men en meget talrig Gruppe, nemlig Gruppen CDE, der omfatter ca. 24 Haandskrifter, og som paa dette Punkt følger de ældste Hss., har Ordet „løse“ i Stedet for „værge“ og „vidne“, saaledes C 1: „Kan han ikke saa værge, da løser den Jorden, som paa taler, med tolv Adelbønders Ed“. Hs. D (Lund J 4.o 27 b) har: „Kan han ikke saa sværge, da maa den som paa taler løse sig Jorden til med tolv Adelbønders Ed“. Den gamle Tekst i Runehaandskriftet lyder paa dette Sted: „Gitær han ey swa wart, løse hin, ær ilzkær, oc mæp tolf opolbondum.“ Af dette Eksempel vil man se, at der ikke er langt imellem „værge sig Jord til“ og „løse sig Jord til“, og paa samme Maade som verja, værge i en Betydning „indværge“ eller maaske simpelthen i en Betydning „omgærde, hegne“ (se siden under Ore) har givet Stødet til Stednavnedannelser med -werthæ, -warthæ, som Barswerthæ, Toxwerthæ eller Awerthæ (Bagsværd, Toksværd, Rød- og Hvid-Ovre) saaledes kunde man ogsaa tænke sig, at løse i en Betydning som den ovennævnte kunde fremkalde Stednavne med -løse. De skulde da betyde hvad en Mand havde tilværget sig eller løst; paa hvad Maade man nær-

mere skal tænke sig det, er ikke let at sige, om det er noget der er løst ud af Fællesskabet (Ornum?), eller om det er en By, der er løst ud fra en anden By (Thorp?). Den sidste Mulighed er det der har foresvævet Olufsen, i hans fortræffelige Afhandling om Danmarks indvortes Forfatning i de ældre Tider (Vidensk. Selsk. Skr. hist. filos. Række I, 1821, S. 377): „Jeg skulde derfor være tilbøielig til at antage en anden Udledning af disse Stednavne (end af Løse „Mangel“) af Los, eller af Losa (Løsning, at løse) saa at Ordet kunde sige at Byen var opstaaet derved at en anden ældre Bye var bleven deelt, og den nye ligesom løsnet fra den gamle; eller maaske af losna (dissolvi). Det kommer da nu an paa, hvad man skulde gjøre af den første Stavelse, om den betyder den gamle Bye, hvorfra Løsrivelsen gik ud, eller en Mands Navn, den Mands Navn, som stod i Spidsen for Udflytningen? Det første har den Vanskelighed at man ikke finder noget til de gamle Byer, som skulde hedde Tol, Nid, Ters etc. Det er derfor sandsynligt, at saadanne Navne, som Quandløse, betyder en Bye, som er løsnet eller udflyttet af et Selskab i hvis Spidse en Mand ved Navn Quand har staaet.“ Det samme som Olufsen selv indvender mod Hypotesen med Bynavnene som Forled, kan nu anvendes om den sidste, vi træffer aldrig nogen Personnavne som Kvand, Ni, Spalk, og det lykkes ikke Dyrhund, som har forsøgt at gaa ud fra denne Opfattelse, at fremskaffe et eneste tilforladeligt Personnavn, det skulde da være ved Parallellen Tersløse—Terslev, hvis Ter kendes som Personnavn i Svensk.

Saa er der den gamle Emil Madsenske Hypotese, at Løse skulde staa i Sammenhæng med oldengelsk læs, nyengelsk lease. Her har saavel Kock som Lidén og Lindroth behandlet de sproglige Forhold. Ordet læs maa have en Grundform som *lēs-wō, eller, saafremt det skal hænge sammen med Løse, da snarest *lēs-wjō, der paa Urnordisk vilde være blevet noget som *lāswjō, som atter ved den kombinerede I- og U-Omlyd kunde blive lōsa. Dr. Marius Kristensen indvender med nogen Ret, at vi har ellers ingen andre Ord af denne Bygning, hvorfra vi kunde se, hvorledes Lydudviklingen skulde blive i Nordisk ved langt ā + w + j. Dette kan ikke nægtes, men da vi ikke er i Tvivl om, at et kort a ved kombineret I- og U-Omlyd bliver et kort ø — saaledes gotisk akwizi svarende til nordisk øx „Økse“ — saa kan det vel ikke siges at være ganske

uhjemlet at antage, at ogsaa langt a giver langt ø.¹ Men hvad er da den oprindelige Betydning af det oldengelske Ord *læs*? Mest sandsynligt er det en Afledning paa -*tw(j)ō* af Verbet *lētan* „lade“. Vi har nemlig i Oldengelsk et andet Ord *læs*, der baade med Hensyn til Køn, Stamme og Afledning synes at være ganske identisk med Stednavneleddet, Ordet *læs*, f. „Aareladning (blød-læs)“, og disse Ord synes at tilhøre en ret udbredt Gruppe af gamle Afledninger paa -*tw-* (Kluge, Nominale Stammbildungslehre § 140), som findes repræsenteret baade i Oldengelsk, Gotisk og Nordisk (*ræs* „Raad“, af ældre **rēd-twō*; *ræs*wa „Fyrste“, af ældre **rēd-twan*, se Kluge § 30, begge af to Betydninger ved Verbet **rēdan* „raade“; gotisk *uhtwō*, det danske Otte „Dæmring, Gry“ i Ottesang, *wahtwō* „Vagt“). Denne Dannelses er ret almindelig ved Abstraktdannelser, og Løse skulde da betyde „et Lad, en Ladning, Ladelse“. En lignende Betydning forudsætter jeg, som jeg haaber at kunne begrundes andetsteds, ved *Lev* (what is left somebody). Her er det dog næppe et med *Len* beslægtet „Lad“, saaledes som jeg antager ved *Lev*, men snarere noget der er „opladt“ ikke af Kongen, men af Lavet i Byen, af Slægten el. lign. Naar jeg heller ikke mener at turde forsvare denne Teori, saa er det dels af geografiske Grunde, der henviser Løse ikke til Forbindelse med det vestlige, men med de østlige Nabolande, dels fordi den fuldkomne Mangel paa Personnavne i Forleddet afgjort tyder imod, at her foreligger noget retsteknisk Begreb.

Foruden den med *læs* og derigennem med *lāta* „lade“ beslægtede Betydning, har nu Dr. Marius Kristensen (Namn och Bygd 1920, S. 122 ff.) opstillet en helt ny Formodning, som ogsaa er fuldt forsvarlig rent sprogligt-teoretisk, men som vi uden al Tvivl vil være ude af Stand til at verificere, idet Ordet ikke er overleveret i saa gammel Tid, at vi kan fastslaa dets Oprindelse med Sikkerhed. Løse skulde efter Dr. M. K. indeholde en gammel Form med *hl* — ikke *l* — i Forlyd, og følgelig være beslægtet med Ordet *Lod*, nærmest med en Aflydsform til *Lod* (ældre *hlutr*) som forekommer en sjælden Gang i Oldnorsk, *hlautr*, og som ogsaa ligger til Grund for det tyske *Los*. Af dette **hlauttwō* skulde da Løse være opstaaet, og Grundbetydningen skulde være „Lod, Arvelod“,

¹ Vi har dog utvivlsomt et norsk -*vin*-Navn, der viser at *ā* ved *w* + *i* - Omlyd bliver *ø*, idet *Ávin* er blevet *Œn*, ligesom *Brúvin* er blevet *Brýn*. Rygh, No. Gn. Indledn. 86.

el. lign. Heller ikke denne Teori støttes dog ved den paafaldende Mangel af Personnavne i Forleddene.

Den sidste Forklaring er med stor Skarpsindighed blevet opstillet af Dr. Sahlgreen (i *Namn och Bygd* 1919), og det er til denne Teori jeg vil slutte mig, ikke fordi den er mere sprogligt sandsynlig end de andre, men fordi den stiller Ordet Løse paa en fornuftig Plads iblandt de andre Ord for Løkker og Græsgange, fordi den forklarer Løsernes geografiske Udbredelse i Danmark, fordi den støtter den gamle Teori, som Professor Steenstrup opstillede paa saa fast og naturligt et Grundlag, at Løserne havde Forbindelse med udstrakte Græsgange, hvilken Teori ligeledes bekræftes ved Betragtningen af Mark-Løsernes Beliggenhed, og som i det hele og store stemmer saa godt med topografiske, landøkonomiske og sproglige Forhold ved disse Byer og deres Navne, at jeg ikke mener, den tør forlades uden tvingende Grunde.

Sahlgreen paaviser først, hvorledes der i Götland findes en særdeles hyppig Betegnelse for Græsgang, Löt, der forekommer Side om Side med Lösa, og som, rent sprogligt kan være Stamform til dette Ord. Han anser det derfor som det naturligste, at det afledede Ord hører hjemme der hvor Stamformen findes, og at følgelig Løse er kommet til Danmark fra Götland. Allerede før Dr. Sahlgreens Afhandling har jeg hørt Dr. Gudmund Schütte udtale som sin Opfattelse: „Løse er en gøtisk Endelse, der er trængt ind paa Øerne i en Tid der ligger forud for Lev-Tiden“.

Dette Löt udleder Sahlgreen nu af Stammen i Verbet lūta „lude“, som egentlig synes at have betydet „krumme sig, bøje sig“, og han understreger i den Anledning den ejendommelige Kendsgerning, som vil være enhver paafaldende, der beskæftiger sig lidt med Etymologi, at de Ord, der betyder „Løkke, Græsgang“ el. lign. meget ofte er beslægtet med Ord, der betyder „Krumning, Bue, Hulning“ el. lign.

Den samme Grundbetydning formoder han nu for Løse og Löt, og søger nærmere at forklare den — formodentlig udfra topografiske iagttagelser og maaske ved Jævnførelse med det i Norge forekommende Laut — saaledes, at den gamle By laa ret højt, mens dens Græsgang laa paa Skraaningen og i Lavningen nedenfor og derfor ret naturligt kunde betegnes som laut „Hæld“ el. lign. Denne særlige Forklaring af hvorledes Byens Græsgang kunde faa et Navn som laut vil maaske passe godt paa de gamle

Byers Beliggenhed i Götland, og det er tænkeligt, at Løse-Bevægelsen, naar den har bredt sig udover nye Omraader udenfor Løsens egentlige Hjemland, da har medført, at Ordet Løse er blevet anvendt om Græsgange, hvis Beliggenhed ikke var nøjagtigt som de gøtiske i Løsernes Hjemland. Forøvrigt skal det heller ikke nægtes, at en Del af de danske Løsebyer har en lignende Beliggenhed som den der fremgaar af Sahlgreens Beskrivelse af de gøtiske, højt paa en Bakke med Græsgange paa Skraaningen og i Lavningen ved sin Fod (saaledes f. Eks. Gandløse heroppe ved Gandløse Bund), og det er jo ligeledes muligt, at en Del af de Byer, som H. V. Clausen betegner som „skuende fra Bjærge“ eller „herskende“ kan tilhøre denne Landsbytype. Som Helhed betragtet tror jeg dog at turde sige, at den gamle danske By ikke har haft en saadan Beliggenhed som Sahlgreen nævner ved de gøtiske, men har netop fortrinsvis opsøgt temmelig jævn Grund, nær ved Vand, saaledes at man kun sjældent vilde kunne betegne dens Græsning som liggende paa „Hædet“ eller i Lavningen ved Byens Fod, mens Byen selv laa højt og herskende paa en Bakke.

Jeg tror imidlertid at det er muligt at give en helt anden semasiologisk Forklaring paa den Kendsgerning, som altsaa ogsaa Sahlgreen har iagttaget, at saa mange Ord for Græsgang er etymologisk beslægtede med Ord af Betydningen „krumme, dreje, bøje“, og jeg haaber ved at gennemgaa en Række af saadanne Ord, af hvilke vi har en Mængde i nordiske Stednavne, at kunne gøre min Begrundelse af min Opfattelse af Begrebet Løse mere sikker, idet disse forskellige Ord vil belyse hinanden, saaledes at der — i alt Fald for mig — ikke kan være Tvivl om hvorledes de semantisk-etymologiske Forhold har været ved Udviklingen af Ordene og Begreberne. Ved Siden af, at Læseren faar et Stykke Filologi, vil han ogsaa faa et Stykke Historie, idet en sproglig Undersøgelse tillige vil kunne fortælle os adskilligt om, hvad der var det karakteristiske for den Tids Græsgang som landbrugsteknisk Begreb.

Eng. Dette Ords Grundform maa være noget som *angiō, og det maa være beslægtet med Ord som Angel „Krog“, ligesom ogsaa Fiskensnavnet Aal af nogle formodes at høre sammen hermed, som Latin anguilla (og anguis „Slange“), der sandsynligvis er beslægtet hermed (paa lignende Maade som Snog med sno?), Latin angulus „Hjørne, Vraa“, ango „indsnævrer, sammensnører“, angiportus „snæver Gyde“ og angustus „snæver, trang“, som har Slægtninge

i oldn. øngr, norsk og dansk Folkemaal ang, tysk eng. En nøjere Parallel til Betydningen af Eng har vi sandsynligvis i det tyske Dorf-Anger „Kvæg-Løkke“.

Vang. Dette Ord bruges i Norsk kun om Enge, og i Gotisk gengiver det græsk paradeisos „Paradis“, der egentlig er et persisk Laaneord med Betydningen „Dyrehave, Park“. At Ordet Vang ogsaa i ældre Tiders Dansk kan have betydet „Eng, Ore, Vænge, Udmark“ el. lign., kunde man faa en Formodning om, naar man ser, at der i flere jyske Dialekter, saaledes paa Mors, i Ty og i det østlige Jylland (Feilberg) har været sondret mellem de tre Marker til en By: Vang, Alsæd- og Brødejord, saaledes at Vangen var Udmarken, som aldrig blev „brudt“, Alsæd-Jorden var den nærmest Byen beliggende Jord, som aldrig hvilede, og Brødejorden var den Mark som blev „brudt“ eller brakket. I senere Dansk fik Ordet Vang dog, ligesom i Svensk, Betydningen den dyrkede Agerjord, altsaa netop det modsatte af Ore eller Udmark; dog har vi vel endnu i Ordet Vænge og i Verbet indvænge et Minde om den gamle Betydning. Ordet er i Slægt med flere germanske Ord, der kan betyde „Krumning, Hulning“ o. lign. (saaledes med det tyske Wange „Kind“). Det har tillige en Sideform Vaa (wangaa-wanhō efter „Verners Lov“), som i norske Stednavne betyder „Krog, Afkrog“ ligesom i Islandsk (vá). Baade i Norsk (vaa) og i oldengelsk (wöh) foreligger een af Ordets Grundbetydninger „krum, skæv, forkert, uretfærdig“ (jf. nyengelsk wrong, nordisk vrang).

Vraa. Dette Ord synes i danske Stednavne at betyde „Krog“, snart mere i Almindelighed, snart i en særlig Betydning anvendt om Byers Udmark, ligesom Ore.

Vrang. Til Vraa svarer en Form Vrang, ligesom Vang til Vaa. Dette Ord er ikke ualmindeligt i danske Stednavne, saaledes findes Gyrstinge Vrang imellem Gyrstinge og Skoven. Muligt hører ogsaa Torp-Navnet Vrangstrup herhen, skønt der findes et Personnavn Vrang, der et Par Gange i det 13. Aarh. er anvendt som Tilnavn (Tuki Wrang, Stephanus Wrang); der er dog intet i Vejen for at dette Navn egentlig er et Stednavn, anvendt som personligt Tilnavn. Ikke sjældent træffes Marknavnet Vrangeland, og dette Sted ligger oftest i Byernes Udmark. Saaledes i Klim Sogn, V. Han Herred; Lynge S. og H.; Slagslunde S., Ølstykke H.; Vadsingerød, Lynge H.; Vrangs Agre i Sønder-Broby S. paa Fyn (nær ved ligger Barre Tofst, Spangs Leed, Spangshøj, Sølese el. Sollese Haffue;

skulde det sidste være en Mark-Løse?); i Birkum, Fravde S., Aasum H. findes Vrangagre i følgende Omgivelser: Wrang Agers Diell, løber øster paa Lang Agere och wester paa Wrangagers Gierde. Die Agere bag Schouen med den norder Ende paa Wrangagerne. Lang Agerne øster paa Daune (Davinde) March, westen paa de Støcher, som løber ofuer Torpe Weyen. Stafle Støcher, løber østen paa Daunemarch (Davinde Mark), och westen paa Mellumb Weyes Agere.¹ Det fremgaar da tydeligt af Beliggenheden og af sproglige Grunde, at Vraa og Vrang i danske Stednavne betyder Udmark el. lign. Disse Ord er forøvrigt beslægtet med wrang og vrangle, og — udenfor Dansk — med engelsk wrong, wring, oldhøjtysk ringan „sno sig, kæmpe“ (nyhøjtysk ringen „brydes“). Ligesom det engelske wring kan betyde „dreje, vride“, saaledes ogsaa de svejtsiske Dialektord Rang „Vending“ og Rung „Omdrejning“.

Taa. I Anledning af Ordet Forte, ældre For-Taa (jf. Fortov) kommer Henrik Larsen (Aarbøger 1918 S. 248) ind paa at behandle et Ord for Udmark, Taa, hvis Grundbetydning synes at have visse Berøringer med andre af de her nævnte Ord, saaledes Eng. „Ordet Taa findes i forskellige danske Marknavne og synes i disse ikke at kunne betegne Gaden, men derimod nok Overdrevet.“ Dette er uden Tvivl rigtigt, men man kunde ved et Par af Eksemplerne, saaledes de almindeligt forekommende Tamoser nok have ønsket at have den folkelige Udtale til Støtte, da det ellers kunde ligge lige saa nær at udlede disse Navne af Tag-Mose „Rør-Mose“; ved Navne som Taae Agre i Jerslev o. lign. kan der dog næppe herske Tvivl, og H. L. nævner tillige, at disse Navne ofte kan forekomme sammen med Ore, hvad der synes at tyde paa „at de maa have ligget i Nærheden af tidligere udyrket Land“.

Tang. Der kan næppe være Tvivl om, at det ovennævnte Ord Taa, som er bevaret i For-Taa og Spil-Taa (Spiltov) „Rum for en Hest i Stalden“ (egentlig en Plads indhegnet af „Spiler“, spidse Træpæle; se Falk og Torp, Etym. Wb. Spile), er beslægtet med et andet velkendt Ord hos os, nemlig Tang, hvad der da ogsaa formodes af Falk og Torp (se Tang). Grundformen af Taa

¹ Stabel (Stavle) brugtes som Skelmærke, man mærkede Skellet af „med Steen oc Stabel“; paa lignende Maade som Stabel-Stykker ligger ved Davinde Markskel, ligger Stabelhøj Hus i Grove, Salling, lige ved Hem Sogneskel; Stabeldal og Stabelknak ved Vejrum Skel i Møborg Sogn, Hjærm H.; Øst for Abildholt ved Skellet mellem Hjærm og Ginding Herred ligger Stabel.

er nemlig noget som *tanhō, hvortil svarer en Tvillingform Tang, ligesom Vang, Vrang til Vaa, Vraa. De med Tang (Knibtang) beslægtede Ord viser flere Berøringer med de forskellige semantiske Trin i Ordene af Eng-Slægten, dels betyder disse Ord af Tang-Slægten i andre germanske Sprog „trykke, klemme, tvinge, sno, indvikle, binde“ (f. Eks. oldengelsk gelenge „trang, indeklemt o. lign“, nyengelsk tangle „indvikle“), en Land-Tange hører naturligvis ogsaa herhen, egentlig en Indsnævring af Landet (tysk Landes-Enge); Ordet Tang kan i Norsk og (ved Laan fra Nordisk) i Engelsk ogsaa betyde „den Tunge el. Spids af Knivsbladet, der rager op i Heftet (tysk die Angel, atter en Berøring, jf. Eng!)“. Naar vi da i danske Stednavne oftere træffer et Led Tang, især ved Navne paa Steder i eller nær ved Eng eller i Udkanten af Bymarken (Tang Ager ved Valby Markskel, Ishøj, Lille Herred MB No. 11; paa Samsø Akkertang, Tokkertang, hvor Tang udtales med Stød), og paa Steder, hvor en Udledning af Tange er lidet sandsynlig, ligesom den heller ikke støttes af Udtalen med Stød, da er det vist sandsynligt at vi i dette Tang har en Sideform til Taa.

Tving. Een af Grundbetydningerne ved Taa-Tang-Ordene var „klemme, tvinge“, og der findes i danske Stednavne endnu et Ord, nemlig Tving, som maaske kan formodes at have en lignende Betydningsudvikling bag sig. Det forekommer oftere paa en saadan Maade, at jeg skulde tro ogsaa dette Ord kunde betyde Løkke eller Vænge, selv om man maaske undertiden ogsaa kan tænke paa en Betydning som Krog, Vraa i Almindelighed, idet det ofte er vanskeligt at skønne om disse og lignende Ord, der er meget hyppige i danske Marknavne, skal tages i en mere naturbestemt Betydning „Afkrog, Vraa“ eller i en mere landbrugsteknisk, „Vænge, Ore“. Ord af denne Art er Klem, Klemme (jysk ogsaa Klæm-imæll), eller Harken, der især er almindeligt i Vendsyssel og utvivlsomt maa være beslægtet med Klem-Hærke, hvad der ogsaa formodes af Professor Steenstrup (Indl. Studier 273). Tving (jf. Sko-Tvinge) er f. Eks. Navnet paa en By i Fravde Sogn paa Fyn; Tving og Magletving, Laalands Nørre-H., Vestborg S.; Allerslev S., Volborg H. I Tysk kan Zwing bruges om „das Einengende, Gerichtsbarkeit, Gerichtsbezirk“ (Kluge, Etym. Wb. zwingen); i Skee, Harrested S., Ringsted H., kaldes et Stykke Jord for Tving: Oppe i Tuinget (MB No. 122), og da der ved Siden af tales om Stykkerne imellem begge Broerne, er det jo muligt, at det er „Krogen“

imellem Broerne der har været kaldt Tvinget. Naar man derimod i Nordsjælland finder Tvænge: Øster Tvænge Aas (MB for Valby S., Holbo H.), saa synes man udfra Beliggenheden nærmest at maatte tænke paa en med Vænge beslægtet Betydning. Om det baade som Bynavn og Marknavn velkendte Ving, Vinge paa lignende Maade skulde være et Ord for Græsgang (i Aflydsslægtskab med Vang og Vænge), og ikke altid skal anses for givet efter en Beliggenhed „paa Vingen, paa Fløjen“, skal jeg kun antyde som en svag Mulighed; ser man paa Steder af dette Navn (saaledes Ving-Agre eller Vingen ved Kudalene i Fly, Fjends H.) saa kan begge Betydninger passe lige godt, saaledes som det i det hele taget saa ofte vil være Tilfældet med disse Ord, idet Orer og Udmarker jo ofte vil ligge netop „i Vraaen, paa Vingen, i Krogen“, d. v. s. vil ligge afsides i Forhold til Byen og dens nærmeste Agerjord.

Have. Af lignende Art er Ordet Have, der fra Begyndelsen ikke alene kunde bruges om en Have ved Huset, men om enhver indhegnet Plads, et Vænge (jf. svensk hage), saaledes som endnu i danske Stednavne som Hestehave, Kohave o. lign. Ordet bruges i de germanske Sprog dels om selve Hegnet („Dige, Gærde“), dels det indhegnede Stykke Land, i Lighed med Gaard-Gærde-Garten o. fl. Ordet synes at have fjærnere Slægtninge i det indiske kakṣā „Bælte, Ringmur, Vold“, kymrisk cae „Hæk“, hvorfra vort Kaj skal have sin Oprindelse, og Latin cohus „Hulning hvori Stjerten paa Plovvognen indgaar“. Nærmere Slægtninge er, foruden Hegn og hæge, sikkert ogsaa det danske Dialektord Have el. Hav, der ligeledes er kendt i svenske Folkemaal som Betegnelse for „Sidefjæl der omslutter Læsset paa en Vogn (Hø- eller Møg-Haver)“, og som i Svensk ogsaa kan kaldes vagnshäck „Vogn-Hæk“.

Kring. I jyske Folkemaal bruges nogle Ord, der i deres Betydning kommer nær op til de foregaaende, nemlig Kring, Kring-Gaard, Kringle, Kringel-Toft o. lign. De bruges sædvanligt om større eller mindre, oftest indhegnede Stykker Jord, der snart anvendes til Kornavl eller til Græsning, snart til en Slags smaa Haver. Baade Kring (jf. omkring) og Kringle betyder jo „Kres“, men skønt de nævnte Jordstykker ofte er tilnærmelsesvis kresrunde, saa behøver de dog ingenlunde altid at være det, og det ligger derfor nærmere at tænke sig at Ordet er anvendt i en Betydning som ved de andre, „indkreset, indhegnet Jord“.

Gaard. Af meget nærliggende Betydning synes Ord af den Slægt at være, hvis danske Repræsentanter er Gaard og Gærde. Ordet Gaard kan i Dansk med Folkemaalene have de forskellige Betydninger Bondegård, Gaardsplads, Gærde (paa Samsø f. Eks. Gaard, Havegaard eller Have om et „Dige“), indhegnet Jord, Vænge (Ruggaard, Løkkegaard, Havegaard o. fl.); omvendt kan Gærde (f. Eks. paa Bornholm Gærde, Kannikegærdet, ligeledes paa Færøerne om indhegnet Jord), betyde en indhegnet Eng eller Vænge. Man sætter Ordet i Forbindelse med det ligeledes i danske Folkemaal kendte Gaare, der betyder „Aarringe i Træ“, men som ogsaa er kendt i svenske Folkemaal (Gotland) i en Flertalsform gardar „Aarringe“, ligesom i norske Folkemaal Verbet garda bruges om at „lave Ringe i Vandet“. Saavel disse Ord Gaard, Gaare, Gærde som Latin hortus „Have, Urtegaard“ og cohors „Tun, indhegnet Gaardsplads eller Botofte“ er beslægtet med græsk khóros „indhegnet Rum, Kres“, og Udviklingen har sikkert her været som ovenfor fra „krumslutte“ til „indhegne“, fra „Ring“ til „Vænge“.

Hov. Den samme Skiften fra „Kres“ til „Gaard“ findes aabenbart ved det tyske Hof, der i Nordisk kun kendes i Betydningen „hedensk Tempel“. Ordet har i de germanske Sprog flere Betydninger; i Tysk „Gaard, Avlsgaard, Hof (Fyrstebolig)“ i Oldhøjtyisk og Hollandsk tillige „Have, Urtegaard“; i Oldengelsk har vi derimod sikkert en Grundbetydning af hof „Kres, Birk, Omraade (oversætter Latin orbis)“. Derimod synes der ikke at være Slægtskab imellem de i Betydning nærstaaende tyske Hof „Gaard“ og Hufe „Bol“ (oldhøjtyisk huoba), eftersom de to Ords Grundformer maa have været *huba- og *hōbō hvis u og ō næppe kan være aflydsbeslægtet. Derimod er det *kāp-, der maa være den ariske Forudsætning for Hufe sikkert beslægtet med det *kāp-, der maa forudsættes i græsk kēpos „Have“, saaledes at der dog bliver en semantisk Parallel imellem Gaard (garth): hortus og Hufe: kēpos.

Ore. Dette Ord, som er almindeligt i danske Stednavne i forskellige Dialektformer som Ore, Øvre (Over-Drev), Ure, Vore, Vaare o. fl., har en semantisk Udvikling, som det kan være svært at gøre Rede for, idet flere Betydninger er i den Grad indfildret i hinanden, at det ikke altid er let at se, hvilken der er ældre, hvilken yngre. Man gør dog vist bedst i at følge Torp (Nynorsk etym. Ordb. under Urd), der forklarer det svensk-dansk-norske Ore af et ældre warth(e), hvortil en Sideform Urd(e); disse Ord maa atter

være beslægtede med verja „omringe, omgive“, siden „hegne, hæge“ og siden igen „værne“. Det norske Urd (Ur) er den Bræmme af Sten, der — efterhaanden som de falder ned — danner sig ved Foden af Bjærgene. I Jysk bruges Ur og Ovre om „den lave Sandvold, der i Almindelighed langs med Strandbredden omgiver de der værende Marskenge og er opkastet af Havet“. Begge disse Ord er jo anvendt i en ren Naturbetydning, men man skimter dog tydeligt ved det jyske Ord en Kulturbetydning „Dige, Vold“, ligesom man vel ogsaa vil kunne sige at den norske Urd undertiden kan danne ligesom et Stengærde¹ ved Foden af Fjældet. Det forekommer mig derfor mest naturligt at udgaa fra en Betydning „Gærde, Omhegning“ for Urd-Ward, hvorved det ogsaa er lettere at forstaa Sammenhængen med det nedertyske wurth, der forekommer i Stednavne (sammen med -werth, warth) om „en Plads eller Grund med faststampet Jord“, i Middelnedertysk „ophøjet el. indgærdet Plads ved Hus, Gaardsplads, Toft“. Den samme Betydning foreligger i Oldengelsk, ja, vi kan forfølge Slægtninge af dette germanske wurthi- helt over til Indien, hvor det tilsvarende Ord vṛtis forekommer i Sanskrit i Betydningen „Gærde, Indhegning, Hæk“; Ordet har i Sanskrit andre Slægtninge med Betydninger som „Kres, drejet, rund, omringe“, men ogsaa „krum, falsk, rænkefuld“ (jf. vrang, vaa, og Rænke af ældre wrenke), og tillige „indelukke, tvinge, trænge“ (Se Uhlenbeck, Etym. Wb. d. altind. Spr. vṛṇoti, vṛtis o. fl.), altsaa er der her semantiske Berøringer med flere af de ovennævnte Ord-Slægter iblandt disse Ord for „Løkker“, som vi her undersøger.

I en anden Betydning forekommer Ord af denne Slægt ligeledes i danske Stednavne. Een af Betydningerne ved disse Ord er jo ogsaa „værne, vogte“, en Betydning som baade forekommer ved verja og ved warthæ (jf. tysk wehren, wahren, warten, warnen); at denne Betydning kan udvikle sig ved disse Ord er jo i sig selv ret forstaaeligt, idet der jo ikke er langt fra „omgive, omringe“ til „hegne“, og at „hæge“ om en Ting er jo ikke fjærnt i Betydning fra „værne“. Mens vi i de allerede ovenfor nævnte Stednavne -werthæ, -warthæ (Bagsværd, Toksværd, Rød-Ovre), sandsynligvis har en Betydning „Indhegning, Løkke“, saa er det muligt,

¹ „En smal ur av meget store blokker, bevokset med løvtrær, løper som en fri steingar ut fra Veggefjell og hen over høideranden“. Axel V. Ullmann, Bygdenavnet Borre, Maal & Minne 1922, 1 H. 28, Anm. 1.

at vi f. Eks. i Vordingborg (Warthingburg) kan have den anden Betydning „Værn“. Ligeledes er det rimeligt, at vi ved det ret almindelige Navn Warthøgh (Varhøj, Vaarhøj, Orehøj, Urhøj) kan have Ordet i Betydningen „Vagt“.¹ Formodentlig er da disse Vaarhøje egentlig „Vagthøje, Bavnehøje“ (sv. vårdkase „Bavne“).

Tun. En beslægtet semantisk Udvikling foreligger aabenbart ved Ordet Tun, der ogsaa maa antages at betyde „Vænge“ el. lign. Ordet er naturligvis beslægtet med det tyske Zaun „Gærde“ og det engelske town „By“; dets ældre Udvikling synes at gaa fra „bestyrke“ til „værne“ og derfra til „hegne“. I keltiske Stednavne (Lug-dunum, Lyon o. lign.) er det meget almindeligt, og synes der at betyde „Borg“ (jf. Dun-Edin, Edinburgh). Ordet maa være beslægtet med græsk dúnamis „Styrke“.²

Løkke. Til de ovenfor nævnte Hegns-Ord hører øjensynligt ogsaa Ordet Løkke, der er afledet af Verbet lukke, og altsaa egentlig betyder „indelukke“. Der er dog, naar man gaar til andre Ord af Slægten, et endnu nøjere semantisk Slægtskab, idet oldnorsk lúka, vort lukke, har en Afledning lykna, der betyder „bøje (Knæ)“ og lokkr, vort Lok, der egentlig betyder „noget snoet, krummet (Krølle)“, udenfor Germansk genfindes Slægten i litauisk lugnas „smidig, bøjelig“, og i Græsk lugizō „bøjer, snor, drejer“.

Fænge. En af Betydningerne ved det til lukke svarende gotiske galūkan er, foruden „lukke, indelukke“ ogsaa „indfange“, og denne Betydning fører let over til det jydsk Fænge, der (ved Siden af Fenne, som aabenbart har en helt anden Oprindelse) bruges om Indhegninger til Kvæget, „Løkker“.

Prātum. Til denne Type af Græsgangs-Ord hører udenfor Germansk ogsaa det latinske pratum „Eng“, som sammenstilles med irsk ráth, ráith „Botoft med en Jordvold omkring“, et Ord, som i Sammensætningen rígh-ráth betyder „Kongeborg“.³

Jeg tænker nu, at jeg har anført tilstrækkeligt mange Ord for Begrebet „Løkke, Græsgang“ til at man let vil kunne forstaa, hvorledes Ord af Stammer der betyder „krumme, dreje, bøje“ kan faa

¹ Jf. Navnet paa den almindelige Ydelse blandt Kronens Bønder i de gamle Lensregnskaber Vaar-Havre, Or-Havre, Vordhaffre, Wardh-Høns, som Afløsning for Vagtjeneste; se f. Eks. Claus Gjordsens Optægnelser om danske Len 1523, Da. Mag. 2R. VI, 273 ff., 291, 293, 304. ² En beslægtet Udvikling maa sikkert forudsættes ved Aal „hedensk Tempel“, af alhs. ³ Schrader, Indogerm. Reallexicon, 794, Artikel Stadt.

en Betydning „Vænge, Løkke“. Et Vænge, et Tvænge, et Fænge, en Vrang, en Tang, en Have, en Ore, alle er de forskellige Udtryk for det samme Begreb „en indhegnet Løkke med Gærde omkring“ og naar da vort Ord Løse kan udledes af Løl, af Stammen lude, der oprindelig kan betyde „bøje, krumme“, og som velsagtens ligefrem kan være rodbeslægtet med Stammen i Løkke (lú-ta : lú-ka), saa forekommer det mig naturligere at antage, at en Løse er af samme Oprindelse som de øvrige Ord, at denne Løse oprindelig har været knyttet til udstrakte Græsgange for Kvæg, og at den, dersom den maaske ikke med Sikkerhed kan antages at have været Navn for selve Græsgangen, saa dog i hvert Fald for en Fold eller Løkke, som udgjorde en vigtig Del deraf, og hvorind Kvæget vel blev drevet, enten for at malkes eller til Værn om Natten mod Ulve og Bjørne, at Løserne med andre Ord kan have været en Slags Stalde i fri Luft nær ved Hyrdens „Bod“, at de kort sagt kan antages at have været en Slags Sætere, hvor Hovedvægten laa paa Kvæg-avl og ikke paa Kornavl.¹

Det paastaas i Almindelighed — og aabenbart ogsaa med nogen Ret — at Løse-Navnenes Forled er vanskelige at tolke. Dette ligger vel til Dels i at de er saa gamle, at de Ord der findes i Forleddet er undergaaet saa stærke Afslibninger og maaske Omtydninger, at det kan være svært at genkende dem, og ligeledes kan det formodes, at disse Ord, hvoraf vi dog synes at skulle genkende nogle hist og her, kan være brugt i saa gamle Betydninger,

¹ Foruden denne Type af Græsgangs-Ord, som altsaa synes at betyde „Løkke“, er der i hvert Fald een Gruppe til, men den er langt faatalligere repræsenteret i Nordisk. I danske Marknavne forekommer Old og Møste som Betegnelse for tydelige Græsgange af et Udseende og en Beliggenhed, som i et og alt ligner de andres, idet Stederne oftest findes i Bymarkens Udkant, undertiden er skov- og kratbevoksede (ligesom Ore og Vrang), og synes at være fælles Overdrev til Byerne. Ordet Møste forklares sikkert bedst af ældre Møste (med Labialrunding som ved miste til møste, megel til møgel, Biskopsgaard til Bøsgaard o. m. fl.); dette Møste er sikkert en Afledning *mastja af Ordet mast, der dels betyder „Olden“ (oldengelsk mæst), dels efter Grundbetydningen „noget der feder“. Samme Grundbetydning kunde foreligge ved Old (jf. Olden, ældre aldinn af ala „nære, fede“), ihvorvel man maaske snarere ved disse Ord kunde tænke paa dialektale Udviklinger af Vold „Græsmark“ (især vel paa Sjælland, hvor vorde er blevet ore, og Vordinge Oringe, mens man i Jysk skulde vente w bevaret; saaledes Tyrewold „Tøjrevold“ flere Steder i Salling). Disse Ord synes da at betyde „Fedeland“ oprindelig, men det er blot Navnet, ikke selve Græsgangens Art, der er forskellig.

at de ellers ikke er os overleveret i Dansk, ja, maaske end ikke i de øvrige nordiske Sprog. Naar man derfor skal gøre et Forsøg paa at tolke disse Forled, da er man vistnok berettiget til at tage de øvrige germanske Sprog med til Hjælp, ja, maaske endogsaa undertiden drage beslægtede Ord fra de andre ariske Sprog med ind i Undersøgelsen, hvad der jo desværre ikke kan undgaa at gøre Tolkningen mere usikker. Alligevel er der vist ikke nogen anden Vej at gaa, saafremt vi ikke vil lade dette interessante Problem helt ligge. Jeg skal da, udfra den ovennævnte Opfattelse af Efterleddets Art og Betydning, gøre nogle mere eller mindre dristige Forsøg paa at tolke enkelte Løse-Forled, idet jeg mener, at H. V. Clausens ejendommelige Teori, at de skulde indeholde Vaa-benmærker eller Totem-Betegnelser for de forskellige „Regimenter“ i „Lev-Folkets Erobrer-Hær“ i højeste Grad kunde trænge til en Afløser.

Det oversees ikke sjældent, at vi her i Danmark har et Løse-navn overleveret paa en Runesten, skønt det burde være velkendt nok, og det vil da være naturligt at begynde Tolkningen med dette Navn,¹ der formodentlig har den bedst afhjemlede Form i Norden.

Paa Sandby-Stenen fra ca. 1075 staar der, at Sølve rejste den i „sbalklusu“ efter sin Fader Suser og gjorde denne Bro efter sin Broder Troels. Dette Stednavn er med stor Sandsynlighed blevet identificeret med Spragelse, og man ser forøvrigt af dette Spalkløsu, at Ordet Løse oprindeligt var et Hunkønsord løsa; derimod ser man desværre ikke om det havde ældre au, øy eller æ, idet allerede paa tidligere Runestene Former som tuþr for dōþr, ældre *daupan kan findes. Man ser altsaa ikke af denne Form, om Ordet Løse er beslægtet med løs, löt eller oldengelsk læs. Heller ikke ser man om Ordet indeholdt et gammelt hl- eller l- i Forlyden, da h- i Forbindelserne hl-, hn-, hr- allerede før denne Tid var forstummet i Dansk.

Dette Spalkløsa: Spragelse har nu Dyrhund tolket paa en lidet tilfredsstillende Maade, idet han først skyder den gamle Runeform væk som uoprindeligt og antager en Grundform Spalkløse, derefter formoder han — udfra sin ensidige Teori — at vi har et Personnavn i Forleddet, og da han ikke kan finde andre, der kan passe,

¹ Jf. dog E. Lidén, *Namn och Bygd* 1921, S. 7 f. Det ses ikke med hvilken Ret den gamle Runeform forkastes.

opdigter han et selv, Sparki, som skulde være et Øgenavn, givet „paa Grund af stoltserende Gang“ altsaa af sparke(!).

Der er nu ingen Grund til at opholde sig synderligt ved Overgangen fra Spalkløse til Sparkløse og derfra til Sprakløse, for selv om disse Overgange ikke kan siges at høre til de mest almindelige i vort Sprog, saa vil der dog kunne findes ikke faa Sidestykker til dem. Den første Overgang Spalkløse: Sparkløse viser det Fænomen som kaldes Dissimilation, hvorved to nære l'er kan opløse sig i et r og i et l; den anden Sparkløse: Sprakløse er et Eksempel paa den ved r-Lyde ret hyppigt forekommende Metathese. Der er saaledes al mulig Grund til at tage den gamle og ærværdige Runeform paa Tro og Love og søge ud fra den at naa til en Tolkning. Ord af en Rod, som maa være beslægtet med Spalkforekommer nu virkelig i de germanske og ogsaa de nordiske Sprog, og dersom man gaar ind paa den ovenfor udviklede Teori, hvorefter Løse skulde betyde Indhegning eller Løkke, saa vil man let kunne indse, at en Løse kunde faa et Forled som Spalk.

I Oldnorsk kendes spjalk, f. (af spelk-) „Spjelke, Træstykke, som fastbundet til et Legeme eller en Del deraf, tjener til at holde det udstrakt i lige Retning“ (Fritzner); et nærbeslægtet Ord er spelka (af spelk-), f., „Spile, som bruges til at udspile noget, holde det strakt, d. s. s. spjalk“. Man mærke sig, at det tilsvarende Verbum spelkja synes at forudsætte et med vort Ord Spalk- beslægtet Aflydstrin (spalkjan). De samme Ord er nu ogsaa velkendte i jyske Folkemaal, at spjelke er at „udspile (f. Eks. et Lammeskind til Tørring); at afstive (f. Eks. et brækket Ben) med en Skinne“; oprindelig er det dog selve „Træskinnen, Spilen, Pinden“, der hedder Spjelke, ligesom forøvrigt Spil „spids Pind eller Pæl“ er det oprindelige, mens at spile er det afledede Ord. Ogsaa i de øvrige nordiske Folkemaal findes disse Ord; i de norske findes, foruden den allerede nævnte Betydning, tillige Spjælk om „Spændetræet i en Væv“ (Torp). Betydningen „Skinne til brækket Ben“ er aabenbart ret udbredt, den findes baade i Nedertysk, Frisisk, Hollandsk og Oldengelsk. Ordet har i Frisisk-Hollandsk den med vort Spalk- beslægtede Form spalk, og kan her ogsaa betyde „Bom“, og i Flamsk spalke, f. „Vedski, Splint“ (Torp). I Telemarken er en spjelka simpelthen en „Træstikke“ (Torp); i østfrisiske-hollandske Folkemaal betyder spalken „sprække, briste, springe itu“ (sammenlign østsvensk spjølko, f. „Brist, Sprække“). Endogsaa

helt nede i Steiermark findes Ord af denne Art, og alle synes de bedst at kunne forklares udfra en Betydning som „Splint, Ski, Træstykke (Spjæld)“, og Ord af denne Betydning er jo velkendte i nordiske Stednavne,¹ Skive, Stege, Køge.

Jeg tænker mig da, at vort Spalk maa have haft en noget lignende Betydning som Spil „spids Pæl eller Stav“ og at Ordet Spalk-Løse har betegnet en Løse (Løkke), hvis Hegn har bestaaet af Spalker (Spiler). En Parallel til Orddannelsen ved dette Ord og til Betydningen af de enkelte Led i denne Sammensætning har vi aabenbart ved det ovenfor omtalte Spiltov. Et Tov eller en „Taa“ er en indhegnet Plads, en Spil er en spids Pæl, der bruges som Gærdestav. I Nedertysk siges om dette Begreb spil-tün, et „Tun“ med Spiler omkring, og dette mener jeg maa være Betydningen af Spalk-Løse. Endnu en Parallel foreligger vist ved det angelskanske Stednavn Palørde, hvis første Led er Pal „Pæl“, og hvis andet Led er beslægtet med det ovenfor nævnte Warthe, Ore.

Efter denne Fortolkning faar man Lyst til at underkaste ogsaa de andre Løse-Forled et nøjere Eftersyn, for at se om der muligt skulde være lignende Dannelser iblandt dem, og vi støder da straks paa Navnet Gierdløse (udat. ÆDA. IV. 51) som ikke er blevet identificeret med fuld Sikkerhed (Gørløse?), men som vel næppe kan indeholde andre Ord end det velkendte Ord Gærde, paa lignende Maade som det svenske Gårdlösa, (Ingelstad H.) vel maa indeholde Ordet Gaard (i en Betydning Gærde?). Hertil kunde man være fristet til at føje Havelse (1327: Hawæløse, 1252 Hawgeløse) der vilde kunne tolkes af Ordet Have (ligeledes i en Betydning Gærde?) ligesom Hagløse, nu Hagenlösa, Böninge S., Vemmenhøgs H. (SRD. VII. 251, 258). Man mindes ogsaa Navnet Grindløse, der vel maa indeholde det velkendte Ord Grind, som i Svensk-Norsk-Islandsk endnu bruges om en Laage i et Gærde, et Led, et Trægitter, men som i andre Sprog simpelthen kan bruges om den enkelte „Stav, Stang, Bjælke“ i dette Gitter.

Samme Oprindelse kunde man formode ved Gandløse, hvis Forled Gand ogsaa kunde indeholde et Ord for Stav, Ordet Gand; her er der ikke faa af de ældre Former der har Galløse, der, saafremt disse Former virkelig er paalidelige, og ikke blot er opstaaet ved Assimilation af et ældre Gandløse (Udtalen er nu gan'ly'øse),

¹ I lidt nonchalant Form har jeg behandlet en Del Navne af denne Art i Skive Folkeblads Kronik 15/6 1920, et Forsøg paa Tolkning af Navnet Skive.

maaske kunde indeholde Ordet Galg eller Galge, hvis Grundbetydning netop er „Stang“ (jf. Brøndgalge); se forøvrigt Falk og Torp under Galge. Dette Ord Galge forekommer nemlig i Stednavne nu og da med Former uden -g-, saaledes paa Samsø o. fl. Steder (Galager). Forholdet maa formodentlig være det, at Galge i Jysk kan udvikle sig enten over Gallig til Galli, eller over Galleg til Gall(ø).¹ Det er ogsaa sandsynligt, at det er dette Ord vi i en beslægtet Betydning har i de to jyske Stednavne Galtén, der naturligst udledes af Gal(-g)-Tun „Stavgærde, Tun med Stavgærde“, en Betydning der vilde ligge nær op ad Gal(g)-Løse og Gand-Løse. Paa lignende Maade kunde det ogsaa forholde sig med det hyppigt forekommende Medeløse, Melløse,² der kan indeholde Ordet meidr „Træ, Stang“, som vi f. Eks. har bevaret i Slæde-Meder; hertil vilde ogsaa det nær ved Spragelse liggende Træløse i Tybjerg Herred kunne slutte sig, hvis det da ikke betyder en med Træer bevokset Løse.

Der er foruden de ovennævnte Løser nogle flere, som kunde tænkes at indeholde Ord for Hegn og Gærder, saaledes Jærnløse (udt. jár.ly'øs, 1201—50 Iarløs), som kan indeholde et gammelt Ord*for Gærde, der findes brugt baade i gamle nordiske, engelske og sydtyske Love, og som hos os har haft Formen iathær, iæthær, hvormed kan sammenlignes oldnorsk jaðarr (se Fritzner), tysk Etter i de bajerske Love (se Monument. Germ. Hist. Legg. III. 109), old-engelsk eodor (jf. engelsk Dialekt edder, Wright Engl. Dial. Dictionary). Dette Ord findes aabenbart ogsaa i danske Stednavne i sin oprindelige Betydning som Naturord „Rand, Kant“, hvormed kan sammenlignes Jæderen i Norge. Af denne sidste Oprindelse maa formodentlig Jerne i Vestjylland og Jernen ved Køge være, saaledes som ogsaa antaget af Professor Steenstrup, men da det gamle Ord iæthær kan antages at have været i almindelig Brug om „Gærde, Gaard, Bo-Stavn“ i Nordisk, er der ikke noget urimeligt i den Antagelse, at det er i denne Betydning vi har Ordet i de to Jærnløser. Om man turde gaa lidt videre ad denne Vej, vilde man ogsaa kunne formode, at man ved andre Ord for „Rand“ kunde antage en lignende Dobbeltbetydning, saaledes ved det Ord Bardh, der synes at foreligge ved Barløse (1393 Bardeløse), og som er ret hyppigt ved andre danske Stednavne (Barth-, Borth-

¹ Jf. Dobbeltformen windigh : windugh, ørtigh : ørtugh, Mar. Kristensen, Fremmedordene S. 17 f. ² Jf. dog Lidén a. St.

o. lign.), saaledes at disse Ord, paa lignende Maade som Jæder i Dansk kan have haft de to Betydninger „Rand“ og „Gærde“; den sidste kunde da f. Eks. forudsættes ved Barløse, mens den første kunde foreligge f. Eks. ved Borrevejle (1400—1450 Borthæwætle).

Af denne Gruppe med „Gærdestaver“ kunde ogsaa Navnet Tølløse være, idet man her kunde tænke enten paa oldn. þollr „Træ“ (stemmende med th i 1370—1400 Thølløsæ), eller muligt ogsaa ældre dansk Told „Kvist“, tysk Zoll, Zolle „valseformet Træstykke“, oldn. horn-tylla „Træstykke fæstet til Hornene paa et Spand Okser“; i sidste Fald betyder Ordet vist egentlig et Stykke Træ, der er tællt til, skaaret af (jf. tælle, Tollekniv). Af samme Art, men nærmere i Slægt med de ovennævnte Ord for „Rand, Gærde“, er maaske Forleddet i Ramløse. Dersom man gennemlæser Falk og Torps Artikel Ramme vil man nemlig se, at dette Ord, tilligemed sin Afledning Rand (af ældre *ramdō) undertiden kan have Betydninger, der kommer nær op ad de forannævnte; en Betydning „Stang, Stænge, Hjald“ findes ved flere af dem, og tager man et nærbeslægtet Ord, der har et beslægtet Aflydstrin Rem- saa findes dette Ord baade i Nynorsk (rim, f.) og Oldnorsk i en Betydning „Stang, Spil i et Gærde“. En anden Afledning af dette Ord Ram-, nemlig et Ord Ramp (jf. oldindisk rambha- „Stav, Støtte“, kunde forekomme i det østjyske Ramten (Ramptun 1203, hvis p dog ogsaa kan være rent grafisk), som da i Betydning formodentlig vil være ens med det sjællandsk-skaanske Ramløse. Betydningen „Stænge, Hjald“ ved disse Ord (saaledes f. Eks. det jyske Rand, Raan „Hønse-Hjald“ eller det norske Ramloft „Stænge“) fører let over til Forleddet i Hjalløse (før 1186 Hielløse), idet oldnorsk hjallr, hjalli maa være beslægtet med hilla „Bræt“ og med vort Hylde, og saaledes nok kan indeholde et Ord for „Fjæl, Brædt“, som muligvis ogsaa hentyder til det Materiale hvorfra Hegnet er fremstillet (Skigard??).

Indenfor de samme Kvægavls-Forhold bliver vi nu, dersom vi formoder at Gamløse har Navn af det ogsaa i danske Folkemaal velkendte Ord Gamme „Sti, Faarefold, Fæbod“ (se f. Eks. Torp, Wortschatz d. germ. Spracheinheit, hos Fick, Vergl. Wb. d. idg. Spr. III. 127); dette Ord hører helt og fuldt med i denne Kres og har en betydelig Udbredelse, findes f. Eks. ogsaa i Armenisk, og hører sandsynligvis med iblandt de gamle Kulturord, der er knyttet til Kvægavlen. Man træffer ikke sjældent et Marknavn Gamten,

ofte i Løsebyer eller i andre Byers Udmærket, og man kunde vel derfor have nogen Grund til den Formodning, at der her foreligger et Gam-Tun, beslægtet paa den ene Side med Ramten og Ramløse, og paa den anden med Gamløse. I Kyndby, Horns H. nævnes ved Siden af hinanden: Gamtens Agers Aas, Byekiers Tofter Aas, Krogsløse Holm; i Vigersted findes i Homleouere Marck et Gamten Spield (MB 121); i Tersløse findes i Lille Wang et Gamtens Holm (MB 249); i Ramløse findes Gamtens Moesze i Skovvang (MB 59); i Annisse Gambtens Holm i Møllembang (MB 60); I Øster Stillinge findes Gambtens Agre i Møllembang (MB 167).

Skulde mon ikke baade Jorløse (Jurløse) og Hjørlande (Jurlund) indeholde Ordet Jur, urnordisk ebur, ty. Eber, oldn. joforr, svensk Run. ogsaa iufur „Galt“ (Jf. eng. Eburacum, Eoforuit, nu York)? Det kan ikke være nogen Hindring, at vi ved et af disse Navne, det fynske, træffer Former med d (1348 Jordløse) allerede i det 14. Aarh., for da det, udfra visse Former i Eriks Lov (ior) kan sees at th var stumt i iorth allerede ca. 1300, saa er det ikke mærkeligt at man har kunnet sætte et „falsk“ d ind i dette Stednavn, fordi man nødvendigvis maatte tænke sig, ligesom den læge Mand vilde tænke nu, at Navnet indeholdt Ordet Jord, hvorimod det ældgamle Ord for Galt Jor allerede var ganske ukendt i den ældre Middelalder. Mens man ved Hjørlande nærmest maa tænke sig et Gudenavn „Galt“, ligesom formodentlig ved Horselunde paa Laaland af „Hest“, et af de mange Tilnavne fra „Gudernes Dyrehave“, som Dr. Schütte kalder det, saa maa man sikkert snarere antage, at vi her ved Jorløse har haft en Græsgang for Galte, saaledes at Navnet vilde svare til almindelige senere Navne som Galte-løkke, Svinehave o. lign.

Nu er det naturligtvis ikke min Mening, at alle Løsenavne skulde have en Oprindelse som de ovenfor behandlede, hvad man ikke paa Forhaand vilde være berettiget til at vente. Mens man maaske ved et Navn som Stenløse kan være i Tvivl om, hvorvidt det er en Løse med et Stengærde eller en Løse med stenet Grund, saa er der dog visse af disse Navne, hvis Naturpræg er umiskendeligt. Der er saaledes ingen Grund til at mistvivle om den almindelige Tolkning af „Kvan, Hvan“ ved Kvandløse, Vanløse; der kan vel næppe heller være Tvivl om hvad Søløse har Navn af, eller Sløse (ved Søen Alsø; jf. Snese af Sønæsø), eller det skaanske Sæløsø (1397, nu Sälshög). Paa lignende Maade kunde

ogsaa det i Skaane og paa Sjælland 4 Gange forekommende Tyuællsæ (1402), Tywelse (1402) indeholde et Ord Tyv, tiugh (i Høtyv, Svend Tiugheskegg „Tveskæg“) saaledes at man kunde tænke enten paa en kløftet Løse, bestaaende af to Dele, en „Tve-Løse“, eller muligt kunde Tyv, i Lighed med Tved, Tvisel (nu Tvis) egentlig betyde „et fraskilt Stykke, en Forgrening af et Vandløb e. lign.“¹

Endelig er der endnu en Gruppe af Løser med Naturord til Forled, som jeg kunde ønske at fortolke paa ensartet Maade, nemlig Uggerløse og Veggerløse.² Vi har i Olddansk haft en Lydovergang hvorved we-, wi-, og wu-, u- kunde komme til at svare til hinanden, saaledes ved olddansk ukæ, der svarer til oldnorsk vika, svensk vecka, oldengelsk wicu; en Overgang som er ældre end den langt senere Overgang i Jysk, hvorved wa- blev u- (gennem Mellemtrin som wo-, uo-; f. Eks. waxæ, waggæ, wagn blev til jysk u.s, u.g, u'n, og ligeledes det ovenfor nævnte warthæ, oræ, blev til jysk u.r). Nu har vi baade Uggerslev, Veggerslev og Vigerslev, der alle utvivlsomt indeholder det velkendte Personnavn Vikarr; og da vi nu paa ganske lignende Maade har baade Uggerby, Uggerløse, Veggerby og Veggerløse (Vald. Jb. Wikærlysæ), vilde det være ret nærliggende at antage, at vi ved disse Navne har — naturligvis ikke Personnavnet Viger, Vikarr, der jo ogsaa vilde kræve Genitivs-s, men derimod — Genitiv af Ordet Vig. Dette Ord, oldn. vik, f. skulde nemlig have en Form vikr i Genitiv, hvis r kunde ventes at blive bevaret i Dansk. Undersøger man Beligheden af de paagældende Byer, da vil man se, at flere af dem ligger ved Vige, saaledes f. Eks. Veggerløse paa Falster, eller Uggerløse ved Jammerlands Bugt Syd for Kalundborg, Uggerby ved Tannis Bugt i Vendsyssel. Om en By som Veggerby Syd for Nibe har Navn af Vigen ved Nibe eller af en Bugt paa Sønderup Aa, lader sig ikke med Sikkerhed afgøre; det er nemlig meget almindeligt i Jylland — saaledes baade langs Karup Aa, Skern. Aa og Storaalen — at Enge, der ligger ved Aaens Bugter hedder Vige

¹ Til Tvisel svarer det engelske Twisel, se Gunnar Knudsen, Da. Studier 1921; Tvisel kommer næppe af Tvi-Sil saaledes som Oluf Nielsen har formodet i Univ. Jub. da. Samf. Blandinger I. 243, men indeholder snarere et Ord Tvisel af samme Art som det engelske, og som det af Professor Steenstrup omtalte Kvissel „Forgrening af et Vandløb“, der viser den samme Lydovergang som ved det beslægtede Ord Kvist, der ligeledes egentlig maa være en *Twist „Tveje“; jf. de tyske og engelske Ord for „Kvist, Gren“ twig, Zweig. ² Jf. dog Lidén a. St.

(Baarvig, Hesvig, Mandvig, Havrvig, Løgvig o. lign.). Af en saadan Aa-Vig har formodentlig Uggerløse i Strø Herred sit Navn.

Dersom man vil give mig Tilslutning til disse forskellige Tolkninger, saa vil der samtidig være gjort et godt Indhug i de tidligere saa dunkle Løse-Navne, og selvom man maaske kun vil indrømme mig, at det er lykkedes at skabe Sandsynlighed for disse Tolkningsforsøgs Rigtighed, saa vil man dog af dem kunne se, at der er sproglig-teoretisk Mulighed til Stede for at forklare en stor Del af disse Navne udfra rent nordiske Ord, og for at forsone disse Tolkninger med den bestemte Opfattelse af Efterleddet som jeg i det foregaaende har søgt at fastholde. En Del af disse Navne synes at være af en Sammensætnings-Type som Ordene Gærde-Løkke, Have-Gaard eller svensk gärdes-gård, dansk Spil-Tov, nedertysk spil-tün, de er ikke tautologiske, saaledes at de betyder Gærde-Gærde, men hele Begrebet Spalk-Løse eller Gærde-Løse betyder en hegnet Løkke, et inddiget Vænge el. lign., Sø-Løse, Vegger-Løse betyder Søvænget, Vigs-Løkke.

Men der er jo endnu mange og uløste Gaader ved disse Navne. Selvom man maaske kan formode en sproglig Sammenhæng mellem Bavelse (Bauløsæ, Bawelsæ) og det svenske Baahus Slot (Bawæhus), hvad er saa dette Bawe-? Hvad er Siængæløsæ, Slauløsæ (jf. Gaarden Slav ved Vorbasse, hvorefter Slavs Herred fik sit Navn), hvad er Kvarmløse (ældre Form er Quamløsæ; saaledes skrev man ogsaa Kvandløse i Merløse Herred, er de to identiske?), hvad er Kyndæløsæ? Selv om man maaske nok kunde opstille Formodninger, saa vil det dog vist være bedre at vente lidt endnu, inden man gaar videre ad denne Vej. Der er vel endnu langt før vi naar helt til Vejsende med vor Forstaaelse af disse gamle og ærværdige Bynavne, der synes at høre hjemme i en Tid, der ligger forud for Lev, men dog næppe meget før.

At Løserne er ældre end Lev-Tiden, og ingenlunde tør betragtes som en Slags Torp-Byer fra Lev-Byerne, haaber jeg — i ubetinget Tilslutning til Professor Steenstrup — at have gjort sandsynligt imod Lektor Clausens ejendommelige Opfattelse af disse Navnes Karakter (Aftægtslodder for Soldater, afmærket med Regimentets Totem eller Vaaben), som vilde passe saa daarligt ind i den øvrige Stednavnegivning her i vort gamle Bondeland, mens derimod Kvægløkker, Folde og Fæboder altid har hørt hjemme her, Side om Side med Pløjeland og Oldenskov.

EN GAMMEL KULTURVEJ FRA LILLEASIEN TIL SKANDINAVIEN

AF

GUDMUND SCHÜTTE

GAMLE Handelsforbindelser og Aandsforbindelser mellem Østersøegnene og den nærmere Orient er siden 19. Aarh. bleven iagttagne af adskillige; f. Ex. af Victor Hehn i „Kulturpflanzen und Haustiere“, Sophus Müller i „De forhistoriske Tider i Europa“ etc. Den polske Forsker J. v. Sadowski har undersøgt sit Fædrelands gamle Handelsveje i „Die Handelsstrassen der Griechen und Römer durch das Flussgebiet der Oder, Weichsel etc.“ Sir James Frazer har i „The Golden Bough“ sammenlignet den nordiske Gud Balder med vestasiatiske Væxtguddomme som Adonis og Attis. Olrik har i „Danmarks Heltedigtning“ II, 357 gjort Frode Fredegod til Genstand for en lignende Parallel. Nylig har Neckel i „Die Überlieferung vom Gotte Balder“ (1920) uddybet Frazers Studier ved at paapege overraskende rige Afspejlinger af østerlandske Væxtmyter i Skandinavien, jfr. Gunnar Knudsens Anmeldelse i DSt. 1920.

Trods alle de Tvivl, der kan rejses mod mange Enkeltheder i Neckels Fremstilling, fortjener den den største Opmærksomhed i Danmark, hvor man hidtil, bortset fra saadanne Tilløb som Olriks førnævnte Kapitel, har taget altfor overfladisk paa de gamle Væxtmyters Indhold og Rødder. Jeg kan nu ikke her vove mig ind paa en nøjere Kritik af Neckels ofte lidt for vidtløftige Gissninger. Hvad der først og fremmest trænges til, er, at hans ikke altid lige klare Fremstilling omordnes paa en overskueligere Maade. Dette vil jeg her prøve, idet jeg for de Punkters Vedkommende, som findes drøftede hos Neckel og andre, væsentlig nøjes med at henvise til de paagældende Værker. Men desuden mener jeg at

kunne tilføje en Del Paralleler, som Neckel mærkeligt nok har overseet. De har forøvrigt allerede delvis været fremdragne i min Bog „Hjemligt Hedenskab“ (1919).

Indførsel af en Kunststil fra Sydøsteuropa spores i Norden siden den mykeniske Broncealderperiode. Den udledes sædvanlig af Ravhandelen med Jylland og Preussen, jfr. Sophus Müller, *Vor Oldtid* VII. Hvor tidlig Preussen sejlede Jylland agterud som Leverant, skal her ikke nærmere drøftes. Det første tydeligere Tegn er vel det preussiske Laan af *ausis* „Guld“ fra italisk *ausum*; det er skeet, før indre *s* blev til *r* i Latin: *aurum*, dvs. altsaa ikke senere end c. 3. Aarh. før Kristus. Under Nero blev Preussens Ravhandel med Rom fast organiseret, jfr. Plinius, XXXVII, c. 45. Den fortsattes trods Folkevandringens Storme til 6. Aarhundrede, eller blev maaske snarere paa den Tid fornyet, da Preusserne skikkede en kostbar Sending Rav til Italien som Gave til Kong Theuderik den Store, jfr. Cassiodorus, *Variae* 5, 2. En viss Veffred kan vel sluttet deraf, at Kong Mithridates of Pontus Aar 67 lod gaa en Sendefærd til Kimbrerne i Himmerland, om vi ellers tør tro Justinus XXXVIII, 3, 6. Og endnu hævder sig den gamle Handelsby Kalisz, der omtales som Kalisia af Ptolemaios, II, 11, § 13; jfr. min Bog *Ptolemy's Maps* 112.

Undersøgelsens Basis bliver i noget Mon paavirket af et historisk Nationalitetsspørgsmaal: *var Oldtidens Polen gottonsk eller ej?*

Tyske Forskere tager det for givet, at Polen var gotisk eller vandalsk allerede siden vor Tidsregnings Gry. Men det er et Postulat. Til c. 170 tilhørte Polen den dakiske Stamme Koistobokoi transmoutanoi, hvis nordligste Forpost var en By med det typisk dakiske Stednavneled *-dava*, Setidava nord for Kalisia, ikke langt fra det nuv. Thorn (Torun), se Ptolemaios II, 11, § 13, *Ptolemy's Maps* 113, 143, og min Artikel i *Polonica* (Stockholm 1917) 111. Agrippas *Chorografi*, skreven en halv Snes Aar før Kristus, lader Dakien strække sig til Østersøen, og skønt dette sikkert var en Overdrivelse paa Forfatterens Tid, kan det have passet nogle Aarhundreder tidligere. Paa den anden Side trængte østgottonske Stammer som Skirer og Bastarner allerede c. 200 f. Kr. frem til Sortehavet. Altsaa var der dakiske Omraader ikke langt fra Østersøen, og der var gottonske Nybygder indsprængt blandt Dakerne lige til Donaus Munding. Og da den dakisk-trakisk-frygiske

Folkegruppe strækker sig ind i Lilleasien, skønner vi let, at Samkvemmet mellem Daker og Østgottoner maatte virke som en Tilførselskanal fra Asien til Norden. Dette skal vi nu i Enkeltheder iagttage gennem en Liste over tilførte Kulturelementer.

A. Materiel Kultur.

1. **Guld.** Got. *gulþ* = lett. *felts*, oldslav. *zlato*. Et Ord med Spor af urgamle Lydudviklinger baade i Gottonsk („det gottonske Lydskred“) og i Balto-Slavisk. Der er ingen Spor af det i Syd- eller Vesteuropæisk. Jfr. Kluge, *Etymol. Wörterbuch der deutschen Sprache* s. v. Gold; Hehn, *Kulturpflanzen*, 6. Udg., 547.

2. **Sølv.** Got. *silubr* = litau. *sidabras*, oldslav. *serebro*. Intet Spor i Sydeuropæisk el. Vesteuropæisk. Man har foreslaaet en Afledning fra *Ἀλώβη*, en By paa Kaukasuskysten i et Strøg, der havde Sølvtilvirkning i gammel Tid ($\angle^*$ *Σαλώβη* ?). Kluge s. v. Silber; Hehn l. c.

3. **Spiralstilen**, mykeniske Bronzealdersperiode. Sophus Müller, *De forhistoriske Tider i Europa* XVI, 59: „Der haves fra det sydlige Skandinavien og de nærmest tilgrænsende Landstrækninger, særlig Mecklenburg, en Mængde Bronzer, der ere af saa udmærket Forarbejdning, at Nutiden vanskelig kunde yde det samme, og udstyrede med en skjøn og rig Spiralornamentik. Saa højt staar denne Gruppe, at det kan siges, at der her findes det ædlest og bedste, som overhovedet paa noget Sted og til nogen Tid er dannet nordenfor Alperne i de forhistoriske Tidsrum. — Grundlaget for dette Kulturhele maa være hentet fra de Mykene-Elementer, der i det 2. Aartusinde overførtes til det østligere Mellemeuropa. Det saaledes modtagne blev atter givet videre til Norden og skabte her den store Spiral-Bronzetid. Meget har sikkert Udførslen af Rav fra Jyllands Vestkyst havt at sige; Ravet skattedes dengang højt i Grækenland.“ Forudsætningen for den store Bronzealders Udvikling maa ligge i „en umiddelbar og levende Tilknytning gennem personlige Forbindelser med Udgangspunktet sydpaa“.

4. **Filthuer** findes i jyske Bronzealdersgrave, Sophus Müller, *Vor Oldtid*, IV, Fig. 132. Ellers undgik Gottonerne at dække Hovedet, jfr. Hoops, *Reallexikon*, s. v. Hut; ligesaa de fleste gamle Jafetsønner, jfr. Schrader, *Reallexikon* s. v. Hut; Saglio, *Dic-*

tionnaire des antiquités s. v. Barbari. „Fez“ eller „Mitra“ var imidlertid typisk for Iranernes Nationaldragt; ligesaa velkendt var den „frygiske Hue“, der ogsaa brugtes af Dakerne. If. Dio Chrysostomus hos Jordanes, *Getica* XI, 7, fik Dakerne efter deres Huer Tilnavnet *Tarabostesei* dvs. „pileati“. Trajansøjlen ed. Fröhner, pl. 129 etc. viser huebærende, frakkeklædte og langbuxede Folk, der ganske ligner Nutidens russiske Mushiker. — Det synes indlysende, at Huens tidlige sporadiske Optræden i Danmark har sin Udstraalingsbasis i Sydøsteuropa.

5. **Lange „braccæ“** („Broge“) bares hos nogle af Gottonerne og Gallerne. Medens denne Mode var afskyet i Grækenland og Italien, genfindes den hos Inder, Iranere, Fryger, Daker, fra hvem den har spredt sig nordpaa og vestpaa.

6. **Frynser** som Pynt paa Sjaler, Ærmer, Buxer, bæres af Goterne paa den Triumfbue, som Kejser Arcadius lod rejse for Theodosius; Exempler derpaa er ogsaa fundne i danske Grave. Iøvrigt var denne Mode fremmed for Gottonerne, at dømme efter de romerske Mindesmærker, medens den var yndet hos Daker og Sarmater, fra hvem Goterne maa have optaget den. Jfr. Petersen, *Marcus-Säule*, S. 47.

7. En **Lædervams**, got. *paida*, højtyisk *pfeit*, oldeng. *pád*, eng. *pea-jacket*, er = βατή, som er optaget fra de græske Nybyggere ved Sortehavet før det gottonske Lydskred, der indtraadte nogle Aarhundreder før Kristus.

8. **Hamp**, oldeng. *hænep*, er = ἄνναβις. Denne vigtige Plante dyrkedes af Skyter og Traker, medens den endnu var ukendt af Grækerne, Herodot IV, c. 74. Vi fik den før det gott. Lydskred. Jfr. Hehn 187; Kluge, Schrader, Hoops s. v. Hanf.

9. Eng. *path*, højtyisk *pfad*, „(kunstbygget) Sti“, synes at være et iransk Laan = zend. *paþ*, optaget efter det gott. Lydskred. Det forudsættes fremmed for Nordisk, men ikke helt med Rette; jfr. det østsvenske Landskab Medel-pad og et Sejlløb udenfor Stockholm ved Navn Norr-pada. Disse samt finlandske Exempler viser os en mærkelig sporadisk Udstraaling. Jfr. Kluge s. v. Pfad, Hultman, *Medelpad* (*Xenia Lideniana* 176).

B. Religiøs Kultur.

10. Et Kunstudtryk *siponeis*, „Følgesvend, Discipel“ findes paa Gotisk. Det er afledet fra Roden *seq-* ligesom lat. *sequens*

„følgende“ og maa være et Laaneord, der sandsynligvis stammer fra Trakisk-Dakisk. Vi ved fra Herodot, IV, 95, at den trakiske Gud Zamolxis fremstilledes som en undervisende Filosof, omgiven af Lærlinge. Et teknisk Udtryk af denne Art, som ikke stammer fra Græsk eller Latin, er et Særsyn blandt de gamle Østersøfolk og et vægtigt Vidnesbyrd om trakisk-dakisk Indflydelse.

11. **Runerne.** Ifølge Salins og v. Friesens Teori, som endnu er Genstand for Drøftelse, skulde Runerne være en Blandingsskrift, hovedsagelig græsk, men med latinsk Islæt, og uddannet af Gøtterne i Dakiens Nabolag. De ældste Exempler, hovedsagelig Gravskrifter, Vieformler og Trylleformler, stammer fra gotisk, dansk og gotlandsk Omraade. Jfr. Friesen hos Hoops, IV, 5 ff.

12. **Soldyrkelse.** I Bronzealderen dyrkedes Solen af Sjællænderne med græsk Tilsnit, at dømme efter den navnkundige Trundholm-Solvogn, som er gjort i Dipylon-Stil. Jfr. Lehmann & Olrik i DSt. 1904, 65; Sophus Müller, *Forhist. Tid.* XIX.

13. **Den klassiske Dyrekres.** Helleristninger fra Bohuslehn viser Stykker af Dyrekresen og andre klassiske Stjernebilleder. Se Figurerne hos Baltzer (1881), Pl. 49—50 = Krebs, Hund, Tyr, Føl, Hest (Pegasus), Stenbuk; Pl. 41 = Fisk, Delfin, Slange, Skorpion, Skytte, Ræv. Jfr. *Hjemligt Hedenskab* 237 og mine Art. i The Scott. Geogr. Mag. XXXVI, 246 og La Nature 1921, No. 2444, 81¹. Om Dyrekresen virkelig kan tænkes indført i Bronzealderen, hvortil Helleristningerne sædv. henføres, er maaske et Spørgsmaal. Endvidere kan der vel tvistes om østlig eller vestlig Tilførselsvej.

14. **Thors Hammer.** Afledes af den kretiske og hettitiske Tordenguds Dobbeltøxe, Sophus Müller, *Forhist. Tid.* XIII, Fig. 39. Igen her er der Spørgsmaal om østlig eller vestlig Tilførselsvej.

15. **Symbolsk Fugl, der æder en Fisk, paa Guldhornene.** Af Olrik genfundet i de græske Sortehavskolonier, DSt. 1918, 2; jfr. Neckel 51.

16. **Dioskurer.** hos Østgottonerne, Tacitus, Germ. c. 43. Deres Præster havde Kvindedragt, hvad der forudsætter langt Haar; deraf afledes det vandalske Stammenavn Hasdingi og de mytiske Tvillinger oldnordisk tveir Haddingjar, tysk Hartungen = „haarede

¹ I La Nature skrives Forfatternavnet fejlagtig Schönfeld. Mine Stjerne-tydninger i de nævnte to Artikler tror jeg ikke mere paa; men Dyrekresbillederne kan ikke være tilfældige.

Folk“. Den østlige Stedfæstelse sandsynliggør Indførsel fra Grækenland.

17. **Færebilletten til Dødsriget.** I en vaabenløs Grav paa Sjælland har man fundet en Mønt i en død Mands Mund. Et lignende Fund fra 4. Aarh. er gjort ved Kålder paa Gotland. De ledsagende Kulturgenstande fra 3. Aarh. e. Kr. røber stærkt græsk Præg. — Mønten i Dødningsens Mund er en velkendt Foreteelse i græsk Mytologi = den navnkundige Charonspenning. Stjerna, *Essays on Beowulf*, p. 101.

18. **Terra mater, Nerthus**, hos Angler, Jyder etc., Tacitus, Germ. c. 40. Vel i Slægt med gr. *νεκτερος* „afdød Sjel i Underverdenen“, Kögel, Lit. Gesch. I, 1, S. 22. Etymologien vilde nærmest pege paa sydøstlig Oprindelse. Foraarsprocessionen, Vognen med Koforspand, samt den sluttelige Tvætning, — alt dette stemmer ifølge Helm med den frygiske og lydiske Mater deum magna Idæa 3: Kybele, hvis Dyrkelse ifølge Germ. c. 45 bl. a. er optaget af Aisterne i Preussen. Den romerske Terra mater staar fjærnere, da hun savner Kørsel og Tvætning. Yderligere Støtte finder den østerlandske Afledning i den sproglige Ligning Nerthus = den oldn. Gud Njörd, hvis Børn Freyja og Frey har tydelige Forbindelser sydøstpaa. Jfr. Helm, *Altgerm. Religionsgeschichte* I, 314.

19. **Frija**, Søster til Volla, dyrkedes af Tyskerne ifølge Merseburg-Tryllekvadet = Wodans Hustru *Frea*, Paul Diac. I, c. 8, = Odins Hustru *Frigg*. Lydløst svarer dertil den jafetiske Rod *prij* = „Elskov“, hvortil ogsaa hører Freys Tilnavn hos Adam af Bremen: Fricco. Hertil svarer i Lilleasien Elskovsguden Priapos, især dyrket i Byen af samme Navn. Med isl. *Friggjargras* kan sammenlignes det dakiske Plantenavn *priadela* „Elskovsurt“.

Frija-Frigg minder lydlig om Freyja, som Fricco om sit Alterego Frey; Orion hedder paa Svensk baade Friggerock og Frøje-rock; som Frija-Frigg ægter Wodan-Odin, saaledes ægter Freyja Óðr, hans Prototyp blandt Dæmonerne. Alt peger da paa, at de to Sæt er stedlige Afarter af de samme Guddomme. Medens Traaden fra Frija-Frigg til Asien endnu er noget spinkel, vil vi finde den langt solidere ved Freyja-Frey.

20. **Freyja** og hendes Broder og Husbond *Frey* hører til de ypperste Hovedguddomme blandt *Vanerne*, — tydelig orientalske Væxtguddomme.

Navnene er = „*Frue*“ og „*Herre*“; en ligeartet Væxtgud er

Balder, ligeledes = „*Herre*“. Mon da ikke ogsaa *Vanir* kan være „*Herrer*“? Jfr. græsk *(F)avanes* „*Herrer*“, Titel paa Dioskurerne, og frygisk *μoγγο-Favax* „*Storkonge*“. Eftertryk paa Herrevælde er unordisk og overhovedet ugottonsk, des mere typisk orientalsk; jfr. de semitiske Gudetitler *Baalat* „*Frue*“ og *Baal, Adonis, Moloch* „*Herre*“. Saa langt nordlig som hos Sarmaterne i Ungarn finder vi servil Optræden, Ammian XVII, c. 16: „Høvdingen Zizais.. opstillede Sarmaterne som i Slagorden: ved Synet af Kejseren kastede de Vaabnene, styrtede sig næsegrus til Jorden og blev liggende uden at røre sig“. Romerske Mindesmærker afbilder dem tilsvarende, jfr. Petersen, *Marcussåule* 72 (til Pl. LVI). Denne Skildring har kun ét tilnærmelsesvis Sidestykke hos Gottonerne, Tacitus, Germ. c. 44 om Svenskerne: „Hos dem staar ogsaa Rigdom i Ære, og derfor er der en enkelt, der har Herskermagten, uden at der gøres Undtagelse.. Der er heller ikke som hos de andre Germanere Vaaben i hver Mands Haand, men de er gemt hen under en Vogter, som tilmed er en Træl“. Disse Ord er visse- lig overdrevne, naar de skal henføres til den alm. borgerlige Styrelse; men de turde være rigtige nok, naar derved blot forstaaes den kongelige Ypperstepræsts midlertidige Magt under Festerne for den guddommelige „*Herre*“, Frey.¹

Freyja i Gylfaginning c. 51 kører til Balders Baalfærd med *Katteforspand*, hvad der vel stammer fra Ulf Uggasons Skildring af det mytiske Snitværk i Olav Paas Hal. „*Kattene*“ er en nordisk Omplantning af den frygiske Gudemoder Kybeles Forspand, som udgjordes af Løver. Neckel S. 50.

Frey ligesom Balder prises som *mild*, f. Ex. Lokasenna str. 37: han værner Kvinder, løser Fanger af Fængsel. Ukrigersk, unordisk Træk, men stemmende med de asiatiske Væxtguddomme.

¹ Freys Hustru *Gerð* kunde synes afledet af samme Ord for „*Jord*“, som findes i det fællesgottonske „*Mid-gaard*“. Hendes Fader *Gymir* kunde da høre til *Gyma*, et digterisk Navn for „*Jord*“ (pulur IV æ 1). Lokasennas Indledning sætter ham ganske vist lig med Havvæsenet Ægir, og dermed stemmer Skjaldesproget helt igennem; men en Overgang er næppe udelukket, jfr. *Njörð*, oprindelig Væxt- og Jordgud, senere Søgud; nord. *holm* „Ø“ = oldeng. *holm* „Hav“; dansk *Thund*, Ønavn = oldn. *Pund*, mytisk Flodnavn. Til *Gyma* slutter sig østlige og sydøstlige Guddomsnavne: trakisk *Semele*, litau. *Žemyna*, græsk *Chamyne*, maaske ogsaa trakisk *Zamolxis*, etc. — Jeg tilføjer, at Magnus Olsen i Afhandlingen om Hærnevi (*Chr. a Vid. Selsk. Forh.* 1908, No. 6, S. 17) formodningsvis sammenstiller Freyas Tilnavn *Hörn*, *Hærn*- med gr. *Kéōros*.

Frey, ligesom Saxen Balder, er *Offer for voldsom Elskovssyge*, jfr. Skirnismaal. Atter unordisk, stemmende med Myterne om Adonis, Attis, den trakiske Orfeus etc. Neckel S. 138.

Festerne for Fricco = Frey i Upsala bliver if. Adam af Bremen IV, 26 skæmmede ved *obskøne Sange*. Starkad, Nordens legemliggjorte Krigeraand, forlader harmfuld Sønnerne af Kong. Frø = Frey, fordi han i Upsala under Offerfesterne „væmmes ved de kvindagtige Kast med Kroppen, ved Legernes fjantede Fagter og ved Bjældernes blødagtige Raslen“, Saxe 278. Dette er den nordiske Aands Reaktion mod de fremmedartede Orgier, der kendes fra Dyrkelsen af Adonis, Astarte, Kybele osv. (Mærkeligt nok overseet af Neckel).

Sveakongen Frø = Frey „fældede Nordmændenes Konge Sigurd og indespærrede hans Mænds Hustruer i et offentligt Horehus“, Saxe 441. Denne Efterretning om tvungen sakral Prostitution er enestaaende i Norden, men desto mere stemmende med østerlandsk Skik. Jfr. Herodot I, c. 199, om babyloniske og kypriske Kvinders tvungne Prigivelse i Afrodites Tempel, og Strabon S. 559 om Hierodulerne i Korint og Komana. (Saxen vigtige Vidnesbyrd er ligeledes overseet af Neckel).

Frey skænker *Rigdom og den ubrødelige „Frodefred“*, som i Virkeligheden er Tempelfreden under Festerne for Nerthus, Frey og andre Væxtguddomme; Ynglinga Saga c. 12. Fortsat Ophobning af ukrigerske Træk. Med de samme Egenskaber — Rigdom og Frodefred — viser han sig som dødelig Konge under Navn af *Frode Fredegod*, hvis Guderang røbes af det svenske Stednavn Frode-vi. Hans Rigdomskildes skæbnessvangre Virkning skildres i Myten om Guldkværnen Grotti. Det er et internationalt Æventyr; men det har intet mere slaaende Sidestykke end den Skæbne, der rammer den frygisk-trakiske Gud Midas.

Frodes *vise Love* minder om Dekaineus' religiøse Lovgivning i Dakien, hvormed igen kan sammenlignes Guden Zamolxis' Reform af Trakernes Sæder og hans Indførelse af Udødelighedstroen, Strabon 298, 304; Herodot IV, c. 95.

En *pludselig Forsvinden med det Formaal at narre de Troende* danner Slutningen af Freys Liv, Snorre, Yngl. S. c. 12. „Frey fik en Sot; og da den gik ham paa Livet, søgte hans Mænd Raad og lod kun faa Mænd komme til ham, byggede en stor Høj, og satte deri en Dør og tre Glugger. Men da Frey var død, bar de

ham lønlig ind i Højen og sagde til Sveerne, at han levede, og vogtede ham dér tre Vintre. Men al Skatten hældte de i Højen, i een Glugg Guldet, i en anden Sølv, i den tredje Kobberpengene. Da holdt den gode Aaring og Freden sig Da troede de, at saaledes vilde det blive ved, saa længe Frey var i Svitjod .. og de kaldte ham Verdens Gud*. Flatøbogen tilføjer, at Mandsfigurer af Træ senere blev sat ned i Freys Grav for at holde ham ved Selskab. Visse Træk af disse saakaldte „Svindeleremonier“ genfindes i Saxes Frodesagn (se nedenfor). Men den mest slaaende Analogi til Gudens underjordiske Liv findes dog i Sagnet om den trakiske Gud Zamolxis (eller Zalmoxis), Herodot IV, c. 95¹. „Zalmoxis .. indrettede en Sal, hvor han modtog de mest fremtrædende af Borgerne, og mens han traktered dem, lærte han dem, at hverken han selv eller hans Gæster eller deres Efterkommere ned i Tiden skulde dø, men de skulde komme til et Sted, hvor de altid skulde leve og have alt muligt godt. Men samtidig med, at han gjorde, som jeg har fortalt, og sagde dette, byggede han sig en Bolig under Jorden, og da han havde faaet den færdig, forsvandt han fra Trakerne, gik ned i den underjordiske Bolig og levede der i tre Aar. De savnede ham og sørgede over ham som over en død; men i det fjerde Aar aabenbarede han sig for Trakerne, og saa fæstede de Lid til, hvad Zalmoxis lærte“. — G. 94: „Hvert fjerde Aar udtager de altid ved Lodkastning en blandt sig selv og sender ham som Sendebud til Zalmoxis med Budskab om det, de i Øjeblikket trænger til“. Derpaa skildres, hvordan Sendebuddet dræbes ved Himmelspræt paa Spyd. „De troer, at der ikke findes nogen anden Gud end deres egen“.

Vi har her en parallel „euhemeristisk“ Fremstilling med flgd. Punkter: 1. Guden modtager kun udvalgte Gæster; 2. imens laves der ham en underjordisk Bolig; 3. han forsvinder pludselig i dette Skjul; 4. hans Tilbedere narres ved skræmtet Fortælling om hans Død eller hans fortsatte Liv; 5. „Svindelen“ fortsættes tre Aar (= den trakiske Turnus for Zamolxis-Ofringen); 6. senere ofres der Mennesker til Guden; 7. hans Tilbedere kalder ham Verdens Gud. — Den nordiske Version er ufuldstændig, forsaavidt som den ikke understreger Gudens Genopstandelse, men dette Hul er aabenbart

¹ Med Pauly's Realencyclopädie d. class. Altertumswiss., 1. Udg., er jeg tilbøjelig til at foretrække Formen Zamolxis, da den minder om trak. *Semele* og om den litauiske Jordgud *Zemeluks*, af litau. *žėmė*, „Jord“.

tilfældigt, da Opstandelses-Idéen nødvendig hører til Freys Præg af Væxtgud. Hans Titel „veraldar goð“ maa have været stadig brugt, da den arvedes af den lappiske Gud Varalden olmai, jfr. Olrik, DSt. 1905, 39. Jævnfør „Priepo Pantheo“, Corp. Inscr. Lat. III, 1139, og Parallelen Priapos = Fricco = Frey. Endvidere den frygiske Kybele som „Gudemoder“, og den babyloniske Nana som „den store Gudinde for den hele Jord“. Offergavernes Nedhældning gennem Glugger i Graven (kendt fra svenske Hellekister, Montelius, *Sveriges Hist.* I, 59, og *Kulturgesch. Schwedens*, I, 48) findes i Sagnet om Væxtguden Hyakinthos i Amyklai, jfr. Frazer, *Adonis Attis Osiris* 205, Neckel 119.

Frey „fordrives“ af en *dødelig Mand, som bagefter tager hans Plads i Gudevognen under Processionskørselen og vedbliver at modtage Offergaver*, I, 337. En lignende „Svindel“ udføres af de danske Høvdinger efter Drabet paa Frode = Frey: hans Lig balsameres og køres aarlig gennem Landet paa Kongevognen, for at Indsamlingen af Skattegaver kan fortsættes, Saxe 256. Samme „Euhemerisme“ som i førnævnte Sagn om Frey og Zamolxis. I Virkeligheden er den „falske Frey el. Frode“ en Fange, som spiller Gudens Rolle og bagefter ofres for at udvirke Gudekraftens Genfødsel. Ligesaa i den babyloniske Fest Sacæa, som skildres af Berosus: en dødsdømt Fange, der vist midlertidig fik Titlen Zoganes, fik Kongeskrud og spillede Despot, nød Kongens Harem og svælgede i Fest, for imidlertid tilsidst at blive hudflettet og hængt eller korsfæstet. Jfr. Frazer, *Golden Bough* III, 113, VIII, 354; Olrik, *Danm. Heltedigt.* II, 257; Schütte, *Hjemligt Heden-skab* 143.¹

Frode = Frey *dræbes paa en Jagt, gennemboret af et vildt Dyrs Horn* (Søko, Saxe 256; vild Ko i svensk Sagn; Hjort i Skjöld-ungasaga)². Tilsvarende dræbes den frygiske Gud Adonis paa en

¹ Ellekilde i *Det nye Nord* 1919, 971, vrager min Tydning af Gunnar Helmings Svindel overfor Freysdyrkerne, og af Med-Odins tilsvarende Svindel overfor Odinsdyrkerne, Saxe 43. Disse Scener skal være Foreteelser fra „Hedenskabets Forfaldstid“: Foretagender af smarte Humbugsmagere, som spekulerer i menneskelig Lettroenhed. Det er mig uforstaaeligt, hvordan man kan tale om „Hedenskabets Forfaldstid“, naar det samme Humbugsmotiv viser sig 500 Aar før Kristus hos Herodot. Uimodsigelig er „Svindelen“ et staaende euhemeristisk Motiv ved Gengivelsen af Mysterierne ved den rituelle Gude-dræbning.

² If. *Gylfaginning* c. 38 dræber Frey Jætten Bele ved Hjælp af et Hjortehorn. Det viser, at Hornet hører nøje med til Gudens Kamp.

Jagt af et Vildsvin, hvis lange Hugtand erstatter det nordiske Dyrs Horn.¹ Frazer, *Adonis* etc; Olrik 1. c.; Neckel 144.

Frodes Død ledsages af et *Jordskælv*, Grottesangen str. 21 & 23. Dette Træk peger paa kaukasiske Forestillinger, Olrik, *Om Ragnarök* 2, 121; Neckel 146.

Freyja græd Gudetaarer efter sin forsvundne Husbond Óðr, Gylfaginning c. 36. Svenskerne græd meget over Freys Fader Njörd, Snorre, Yngl. S. c. 11. Efter Frodes Gravfærd overdrog Danerne hans Krone til den Skjald, der gjorde ham det bedste *Æreskvad*, Saxe 258. Prisen vandtes af Hjarne, = Sangeren Hjarrandi, oldeng. Heorrenda, mht. Horant, kendt fra Myten om den evige Kamp Hjadningavig. og ifølge Sagnet Forfatter til Kvadet Hjarrandaljóð, der skulde gøre Mænd rasende, Fornaldar Sögur 3, 223. Gravgraaden, som tilfældig er glemt i Snorres Sagn om Freys Jordefærd, udmales rigere i Myten om Balder. Den hører til de ukriegerske, ugotttonske Træk, jfr. Tacitus, Germ. c. 27: „de holder hurtigt op med Klage og Taarer.... Det sømmer sig for Kvinder at sørge, for Mænd at gemme Mindet“. Ogsaa den høje Ærespris for Frodeklagen synes at fremstilles som noget paafaldende; thi den kongelige Sanger bliver kort efter jaget fra Tronen med Spot og Spe. Hele Episoden, Graad og „Threnodia“, er et typisk Led i trakisk-østerlandske Ceremonier, som uundværligt Middel til Væxtgudens Genopvækkelse; saaledes i Myterne om Adonis, Attis, Orfeus, Astarte osv. Frazer, *Adonis* 170 etc.; Neckel 150.

Freyja rejste langt for at søge sin røvede Husbond Óðr hos Jætterne (Dødsmagterne), Gylfaginning c. 36. Det er kvindeligt Sidestykke til den trakiske Gud Orfeus' Søgen efter Eurydike. Astartes Rejse til Underverdenen menes at have lignende Øjemed: Udfrielsen af hendes Yndling Tamuz.

21. **Balder**, hans Hustru *Nanna*, hans Banemand *Hødr*, og hans Hævner *Váli*, spiller Hovedroller i en Væxtmyte i Slægt med Vanemyterne. Navnet Vaner knyttet ikke udtrykkelig til de 4 nævnte Guddomme, men Váli synes at være Vanli, „den lille Vane“. Endvidere siges i Gylfaginning c. 22: „Baldr.. er beztr“, og i Lokasenna str. 37: „Freyr es baztr allra ballriða“. Stavrimet kræver *b* i Versets første Ord; altsaa hed det oprindelig sikkert: „Baldr es baztr allra ballriða“. Altsaa synes de to Krese at flyde over i hinanden. Jfr. Neckel 103.

¹ Den lydiske Hero Atys dræbes tilsvarende paa en Vildsvinejagt.

Som ovenfor nævnt, vil Balder ligesom oldn. Freyr sige „Herre“ = de semitiske Gudetitler *Baal, Adonis, Moloch*. Naar baade Balder og Baal ledsages af en Nanna, kan vi næppe værgе os mod den Mistanke, at Tittlen oldn. *baldr* er valgt som fonetisk (omend ej etymologisk) Mage til det semitiske Forbillede. Men bag „Herren“ ligger maaske en mere nøje Tilknytning til Væxt- og Frugtbarhedsmyten. Den skimtes muligvis i Ordet „ballriði“, stammende fra et formodet Baldersvers, og ellers kun afhjemlet i Atlakviða str. 21 (Bugge). Ordet tydes almindelig som „hold Rytter“, hvad der ikke fører os videre. Men til Frey og Balder passer bedre gr. *φάλλος* „penis“, oldirsk *ball* „membrum“, oldn. *ball* „Testikel“? (Graagaasen, Vigslog 12) og „Spids af en Svinfylking“ (Kongespejlet 85); jysk *ballihvæse* „vulva“ (Feilberg, Ordb.); tysk Dial. *bille* „penis“; jfr. eng. *bull* „Tyr“. Sammensætningen ball-riði vilde da være af samme priapiske Art som oldn. *fud-rytta* (Fritzner, 2. Udg.), nynorsk *split-røtte* = jysk *split-rytter* „Skøge“ (Feilberg, Ordb.).

Nanna, Balders Hustru, har et Navn, der i Oldnordisk kan bruges som Synonym for „Pige“, jfr. „nönnur Herjans“ i Völuspá str. 30 (Bugge). Det er et meget internationalt Ord, jfr. oldind. *nanā* „Mama“, lat. *nonna* „Amme“. Men i mytisk Brug har det en særlig vestasiatisk Klang. Nana i Kybelemyten fra Pessinus er Datter af Flodguden Sangarios, Moder til den lydiske Heros Atys, hvis Skæbne minder om Frodes eller Balders. Nana el. Nanaia dyrkedes i Indoskythien; Nane i Armenien; Nanaia i Elymais og Susiana; Nanna, Innanna el. Nanaia i Babylon = Astarte; Martyrakterne kalder Nana „den store Gudinde for den hele Jord“ og stiller hende lige efter Zeus = Baal. Jfr. Wagner hos Roscher, *Lex. Myth.* s. v. Nana.

Hqdr, Balders Banemand, er Navnefælle til den trakisk-frygiske Gudinde *Kórvs*, om hvem vi endnu mindes ved Helligdommen Kotyaion i Lilleasien, nu Kutahia. Hun dyrkedes med lignende Orgier som Kybele og Astarte. Det modsatte Køn er ingen afgjort Indvending mod Ligningen, da Overgangen kan have været mæglet ved androgyn Væsensart, der tit møder os i de orgiastiske Myter. I Trakien var Kotys et hyppigt Kongenavn. Vi kan jævnlige Sidelstillingen af Nerthus fem. & masc., af Freyja og Frey, etc.

Váli, Balders Hævner, „den lille Vane“, hedder hos Saxe *Bous* og er aabenbart = den danske falliske Gud *Boui*; jfr. æ. Dansk *bove-hus* „Bordel“. Se nedenfor.

Balder er *hvid og skønnere end nogen anden Gud*, Gylfaginning c. 22; derfor attraar Skade ham til Husbond, Bragaræður c. 2. Dette Eftertryk paa mandlig Skønhed er unordisk, men desmere stemmende med Asiaternes Adonismyte etc. Jfr. Neckel 137.

Balder, ligesom Frey, er *mild*, atter i Samstem med asiatisk Væxtmyte. Jfr. Neckel 98.

Balder, ligesom Frey, er *Offer for voldsom Elskovssyge*, if. Saxes norske Sagn 112. Atter et ukrigersk, exotisk Træk, stemmende med Myterne om Adonis, Attis, Orfeus etc. Jfr. Neckel 138.

En *hellig Fred*, = Freys og Frodes „Frodefred“, ligger i Alverdens højtidelige Løfte om ikke at gøre Balder Meen, Gylfaginning c. 50. I den lydiske Myte om Atys, Herodot. I, c. 34 ff., gemmes alle Vaaben bort efter Ordre af Kong Kroisos. Jævnfør Offerfreden hos Nerthus, Tacitus, Germ. c. 40: „clausum omne ferrum“, samt c. 44, hvor der siges, at Sveakongen (= Freys Ypperstepræst) har alle Vaaben „clausa sub custode“. Neckel 142.

Efter Balders *onde Drømme* og trods hans Moders Forebyggelsesraad, *dræbes han ved Vaadeskud af sin Frænde*. Hødr, Gylfaginning c. 50. Prins (Here-) beald, Kong Hreþels elskede Søn, dræbes ved Vaadeskud af sin egen Broder Hæd-cyn, Beowulf v. 2437. Tilsvarende i den lydiske Myte: efter Kong Kroisos' onde Drøm, og trods Forebyggelsesraad, dræbes Atys ved Vaadeskud af sin Ledsager Adrastos. — Balder-episodens og Herebeald-episodens Enhed er først paavist af Nerman i Diss. Studier över Svärghedna litteratur (1913). Vi maa understrege den Kendsgærning, at Samsæt paa *-bald* ikke findes i ægte gamle nordiske Navne paa dødelige Mennesker, og de er særlig mistænkelige paa Beowulfskvadets Tid; uden Tvivl peger denne Stavelse paa mytisk Oprindelse. Ogsaa Ofrets Fader kan have mytisk Rod, thi oldeng. Hreþel, Hræþel kan komme af *Kroit- og ligger saaledes tæt op ad lydisk Kroisos, (der paa sin Side kunde tænkes lydlovlig at gaa tilbage til *Kroitt-). Herebeald-Episodens Forekomst i Beowulf er kronologisk vigtig, idet den røber, at Baldermyten var gængs i Norden saa tidlig som 6. Aarh. e. Kr. Jfr. Schück, *Studier i nordisk litt. och religions historia* (Afsnittet om Balder); Neckel 142, 238.

Balders *Jordeførd fejres med store Ofre og Ceremonier*, ligesom Freys og Frodes; lignende Optog i Asien for Atys etc. Neckel 143.

Et Sendebud gaar til Hel for at faa Ofret frigivet fra Døden, Gylfaginning c. 52; ligesaa i Myten om Orfeus og Eurydike. Astartes Rejse til Underverdenen synes at have lignende Maal, nemlig Genopvækkelsen af hendes Yndling Tamuz. Jfr. Neckel 153, 161.

Al Naturen søger at græde Balder løs fra Hel; Snorre henfører Graaden til den Foreteelse, at Genstande „slaar sig“ ved at flyttes fra een Temperatur til en anden. Denne unordiske Svømmen i Taarer (jfr. under 17, S. 45) er typisk for asiatiske Væxtmyter om Atys, Attis, Orfeus, Astarte etc. Det mest kendte Exempel er vel Adonisklagen, f. Ex. i et Digt af Bion, hvori han hjælper Afrodite med at jamre over hendes dræbte Yndling. Træer, Bjerge, Øen Kythere, Bække, Floder, alle klager: „Ve, Adonis!“ Og Ekkoet, der taler gennem Eroternes Munde, gentager Klagen:

Αἰάξω τὸν Ἀδωνιν “ἀπώλετο καλὸς Ἀδωνις”.

“ᾤλετο καλὸς Ἀδωνις” ἐπαίαζουσιν Ἑρωτιες.

Jfr. Neckel 147.

Kun een Person vægrer sig ved at græde, — en gammel Jættekvinde i Slægt med Dødsmagterne (den forklædte Loke). Dette synes at genspejle en Scene i Astartes Helfærd, hvor alt og alle røres til Taarer undtagen Ereškigal, Dødsrigets Herskerinde. Neckel 162.

Under Vaarfesten i Helligdommen Baldrhag ved Sognefjorden bliver if. Fridtjofssaga Balders Billede, sammen med andre Guders, opvarmet af Kvinderne, gnedet med Fedt og aftørret med Haandklæder. En lignende Salvning skeer ved Genopvækkelsen af den babyloniske Gud Tamuz. Neckel 129.

Baldrhag vil sige „Balder-græsgang“. Det genfindes i *Baldershave*, Balders Haufve 1668, Navn paa en mærkelig ved Kunst frembragt Fordybning i en stejl Bakkeskrænt vest for Vejle, jfr. R. Mortensen i *Vejle Amts Aarbøger* 1919. Et Baldershave No. 2 findes tæt ved Kolding. *have*, oldn. *hagi*, bruges paa Dansk i Samsæt som „Hestehave, Kalvehave“ samt i „Urtehave“ etc.; det hænger sammen med „at hæge“ og tyder vel i Reglen paa lidt mere kunstmæssig Røgt, end der ligger i den blotte Omgivelse med Hegn. Ved andre Helligdomme end Balders findes Udtrykket „Have“ næppe; vi kan da vanskelig undgaa at føle os mindede om de gamle „Adonishaver“, hvis tidlig fremspirende Vaarplanter skulde symbolisere Gudens Genfødsel.

Balders Genfødsel virkeliggøres gennem Fødslen af et Alter-

ego, nemlig hans Hævner *Váli* alias Bous, atter = den falliske Gud, dansk *Boui*, middelnedert. *Bovo*. Orgiastiske Danse af danske Kvinder med en Straadukke Boui skildres af en Munk fra Cork i 13. Aarh.; Munken Theoderic melder om lignende af tyske Mænd og Kvinder i 11. Aarh. Dansk *bóvehus* er = „Bordel“. Nær Isefjordens Bund findes et snævert Næs med en høj og stejl Klint i helt flade Omgivelser; dens Navn Bo-lund synes at røbe en Helligdom for Boui. Det er ej langt fra Balders mest kendte danske Helligdom, Baldersbrønde, hvor han if. Saxe 120 lod fremvælde en Kilde. Jfr. Olrik, DST. 1907, 175; Neckel 212.

Neckel henstiller endnu mange Paralleler mellem nordisk og sydøstlig Kultus, men vi har her nøjedes med de mest iøjnefaldende. Det turde være klart, at Frey-Frode og Balder er parallelle Skikkelser, og det asiatiske Ophav lader sig næppe heller nægte. Man mærke, hvordan hvert af de tre Navne ledsages af sin særegne Dødsmaade, ligesom i de sydøstlige Forbilleder: Frey dør Straadød og skrømtes at leve under Jorden, ligesom Zamolxis i sin Skrømtgrav; Frode gennembores af et vildt Dyrs Stødvaaben som Adonis, Balder bliver efter en advarende Drøm dræbt ved Vaadeskud som Atys. Den tro Genspejling af Tredelingen er intet ringe Argument til Fordel for Teorien om sydøstligt Ophav.

Det er uheldigt, at vi ved saa lidt om gammel *dakisk* Religion, thi Dakien maa som sagt have spillet en vigtig Rolle som Gennemgangsland. Imidlertid kan *Preussens* Stilling delvis udfylde Hullet. Preussen var Hovedleverandør af Østersøravet. Letter og Litauere, de gamle Preusseres nære Frænder, deler „Guld“ og „Sølv“ med Gottonerne. De gamle Preussere dyrkede Gudemoderen (Tacitus, Germ. c. 45) = den anglik-jyske Moder Jord Nerthus = den frygiske Gudemoder Kybele. Fortsættende denne Dyrkelse af Frugtbarhed og Fred skildres de af Naboerne 500 og 1000 Aar senere som fredelige; jfr. Jordanes, *Getica*. 5: „*pacatum hominum genus omnino*“, og Adam af Bremen 4, 18: „*homines humanissimi*“. Disse fredelige hedenske Preussere i 11. Aarh. staar som de sidste rene Tilhængere af hin asiatiske Væxtkultus, som havde naaet Norden rimeligvis før det gottonske Lydskred (jfr. *Priapos* = *Fricco*, *Kotys* = *Hødr*), men som her havde maattet gaa paa Forlig med den krigerske Odinsdyrkelse.

BLICHER SOM OVERSÆTTER

I ANLEDNING AF DEN FORNYEDE UDGAVE AF DIGTERENS
OVERSÆTTELSE AF „PRÆSTEN I WAKEFIELD“

AF

SØREN VASEGAARD

SIDEN Oliver Goldsmiths berømte Roman udkom den 27. Marts 1766 har vi her i Landet haft fire danske Oversættelser:

- 1) Paul Danckel Basts i 1779 (Profts Forlag).
- 2) Steen Steensen Blichers i „Nordlyset“ April—September 1827. Optrykt i Særudgave 1837.
- 3) Anonym Oversættelse i 1882 paa Brødrene Salmonsens Forlag.
- 4) P. Jerndorff-Jessens i 1910 (noget forkortet) paa Martins Forlag.

Som Særudgave af Sprog- og Litteraturselskabets Udgave af Blichers samlede Skrifter 9. Bind har Docent Georg Christensen besørget en korrekt Gengivelse af Oversættelsen af „Præsten i Wakefield“, hvorved et betydningsfuldt blichersk Arbejde kan blive tilgængelig for Digterens mange Dyrkere og Beundrere.

For imidlertid at faa det fulde Udbytte af dette Arbejde er det nødvendigt at have en ordentlig engelsk Udgave ved Siden af, og jeg har i de efterfølgende sammenlignende Undersøgelser anvendt Udgaven i Samlingen „The Temple Classics“, der er besørget af Israel Gollancz M. A. (Alding House London) som har benyttet Udgaven af 1773 som Grundlag. Tilsynet er foretaget af Austin Dobson — „Goldsmiths devotee par excellence“ — der har forsynet Udgaven med Noter.

Denne Udgave har ganske vist rettet i Goldsmiths Stavemaade, men det er uden Betydning for en Sammenligning med Oversættelsen.

Det maa maaske være mig tilladt at bemærke, at det oprindeligt havde været min Hensigt at medtage efterfølgende Undersøgelser i min Bog „Nordlysperioden i Blichers Digtning“ (Kbh. 1917) men at Vanskeligheder, jeg ikke var Herre over, stillede sig saa kategorisk i Vejen, at jeg maatte opgive det. Da nu Blichers Oversættelse foreligger i almentilgængelig Form og paalidelig Redaktion, mener jeg at Sammenligningen kan have nogen Interesse for „Danske Studier“s Læsere.

En af de Ejendommeligheder, der findes i Blichers Oversættelse af Goldsmiths Bog og som hyppigt falder i Øjnene er den Frihed, han tager sig overfor den engelske Tekst. Det falder ham ikke ind at lade sig binde af Originalens Ordlyd, hvis han i sit eget Forraadskammer af Ord og Vendinger disponerer over dansk Valuta der synes ham at passe ind i Dr. Primroses Fortælling. Mange Steder træffer man derfor paa Udtryk i Oversættelsen, der ikke i strengere Forstand har Hjemmel i Goldsmiths Tekst.

I 7. Kap. hedder det saaledes: „men min Kone stod paa, i sit Hjertes Stolthed, at ville beværte dem selv; hvorfor — saa stille at sige — Familien maatte suge paa Labben tre hele Uger efter“. Denne — her udhævede — Vending lyder i Originalen: „for which by the by our family....“. Det er klart at der i B.s Udtryk er lagt mere end i G.s, og det er tvivlsomt at Dr. Primrose i denne Forbindelse vil ironisere over sin Kone. Vendingen er ægte Blichersk, og leder uvilkaarlig Tanken hen paa Forholdene i Spentrup Præstegaard.

Af samme Karakter er Blichers Bestræbelser i 11. Kap. ved Gengivelsen af Udtrykkene for Thornhills Damers Følelser, da de hører Grunden til, at Præstens Familie var udeblevet fra Kirken. B. oversætter:

Olivia svarede for os Alle, fattende sig summarisk i de Ord: „Vore Heste slog os af“. Derover bleve nu Damerne gyselig forskrækkede; men da de hørte, at vi ingen Skade havde taget, bleve de rasende glade; men da de atter hørte, at vi havde nær døet af Angst, bleve de paany græsselig bedrøvede; men da de saa hørte, at vi havde sovet godt ovenpaa, bleve de igjen morderlig fornøjede.

De fire Udtryk lyder hos Goldsmith i samme Rækkefølge: *greatly concerned — extremely glad — vastly sorry, extremely glad*

again. Som man ser har Blicher selv taget Ordet og har ved sit Valg af Udtryk villet karakterisere Damernes Simpelhed, hvad imidlertid Originalen ikke har gjort og ikke godt kunde gøre, da Dr. Primrose endnu ikke selv var klar over, hvem Thornhills Damer i Virkeligheden var. Men vi andre foretrækker vel nok B.s Variationer.

Endnu et tredje Eksempel paa Blichers Frihed overfor Originalen skal jeg anføre.

I 26. Kap. giver Jenkinson Forklaring paa, hvorledes han kunde se paa den unge Moses Primrose, at han var let at løbe om Hjørnet med. Denne Forklaring lyder i Originalen:

„My dear Sir, it was not your face, but your white stockings, and the black ribbon in your hair, that allured me“.

I Blichers Oversættelse ser Forklaringen saaledes ud:

„Min kjære Hr. Moses! — Det var ikke deres Ansigt, men deres hvide Strømper og store Spænder, deres Torden- og Lynilds-Vest, og deres store brede Pidskebaand, der fristede mig.“

De her udhævede Udtryk er altsaa tilføjede af Blicher som Supplement til Kendetegnene paa et Fjols. Jeg har ingen Anelse om hvorledes en „Torden- og Lynilds-Vest“ ser ud, men den maa nok være slem.

Af en beslægtet Karakter er Blichers Skildring i 31. Kap., da Knuden er løst og de to Par skal op i Kirken og vies:

Jeg gik ned og fandt hele Selskabet fix og færdigt, og i det bedste Humeur af Verden. Deres Lystighed var mig ikke ganske tilpas, da en saa alvorlig og højtidelig Handling forestod. Jeg fortalte dem noget om den stille andægtige Stemning, der passede sig ved saadan en Lejlighed; jeg holdt en kort Homilie over samme Æmne — men Alt næsten til ingen Nytte: de vare reent uregjerlige og hartad ellevilde. Endogsaa paa Vejen til Kirken kunde de ikke engang tvinge sig selv. Jeg gik foran; men maatte tit see mig tilbage og sætte et glubsk Ansigt op.

Dette er temmelig frit oversat, men det er til Gengæld adskilligt mere morsomt og malende for Situationen end den korrekte Omplantning som lyder (i Jerndoff-Jessens Oversættelse) saaledes:

... gik jeg nedenunder, hvor jeg fandt Selskabet saa muntert og glad, som Overflødighed og Uskyldighed kunde gøre dem. Da de imidlertid skulde forberede sig til en meget alvorlig Handling, mishagede

deres Latter mig meget. Jeg talte til dem om den alvorlige, højtidelige Stemning, der passede bedst til denne af Gud indstiftede Handling og læste derefter to Prædikener og en Afhandling af mig selv for dem for at give dem den rette Forberedelse. Men desuagtet blev de ved med at være lige overgivne og uregerlige. Selv da de vandrede til Kirken med mig i Spidsen, var der ikke Spor af Alvor at mærke paa dem, og jeg følte mig flere Gange fristet til at vende mig om for at vise dem min Indignation.

Det er dog ikke ganske rigtigt, at kalde denne Gengivelse „korrekt“, thi den sidste Passus hedder i Originalen: „and I was often tempted to turn back in indignation“, hvilket utvivlsomt bør oversættes vende tilbage. Naar man altsaa ikke vil holde sig strengt til Originalen, saa foretrækker jeg Blichers „glubske Ansigt“, ja jeg foretrækker det absolut.

Da Selskabet efter Hjemkomsten fra Kirken skal gaa til Bords forekommer der igen en af Blichers egne Indskydelser.

Georg Primrose foreslaar, at man skal sidde „indiscriminately every gentleman by his lady“ — hvad B. oversætter ved „Bunterad“. Derefter tilføjer Blicher:

Saa satte jeg mig da mellem min Kone og min ældste Datter; Jenkinson tog den ældste Jomfrue Flamborough og Moses den yngste. (Mellem os sagt, troer jeg han har et godt Øje til hende, Pigen er flink, og mit Samtykke kan han faae, naar han forlanger det.)

Dette sidste er jo, maalt med en retskaffen Oversættermaalestok, endnu mere utilladelig end „Torden- og Lynilds-Vesten“, men det viser, hvorledes Blicher har elsket og kælet for Goldsmiths Roman, saa hans Oversættelse halvvejs er bleven Digterens eget Barn.

Hvad der dernæst falder i Øjnene ved den jydsk Digterpræsts Gengivelse af hans Wakefieldske Kollegas Beretning, er en Mængde gode og kraftige tildels overordentlig rammende danske Udtryk for den engelske Tekst. At han heller ikke forsømmer at gøre Brug af sit jydsk Ordforraad følger af sig selv.

Naar han saaledes skriver: „min Kone selv nærede en særdeles Forkjerlighed for hendes [sin] karmosinrøde Damaskes Kjole, fordi jeg engang slap til at sige: at den klædte hende godt“, saa er dette fuldkommen dansk Valuta for den engelske Originals: „formerly happened to say“.

Eller naar han skriver: „de Hyklere, som engang stode paa Pinde for ham“, saa er det en præcis Gengivelse af Originalens: „the flatterers, *that he could once inspire and command*“.

Den forklædte Ekscellence Thornhill, som under Navnet Burchell besøger Familien Primrose, glæder de smaa Drenge med „en Skillings Hvisselpibe“ skriver Bl., hvor Originalen har „a half-penny whistle“. „*glancing at me*“ bliver til: „skottede til mig“, o. s. v. Da Primrose er kommen ind i Gældsfængslet hedder det: „Det første man underrettede mig om, var: at jeg efter Skik og Brug skulde hønse,“ hvor Orig. har: „I was apprised of the usual *perquisites*“. — Jenkinson forklarer sit Hang til Snyderi: „Siden den Tid har mit Hoved uafsladelig værket af Kjæltringspekulationer“ — Orig.: „*my head throbbing with shemes*“ — Om det planlagte Skinrov (31. Kap.) hedder det: „derpaa skulde Baxter smøre Haser“, Orig.: „*then he was to run off*“.

En særlig Farve faar Blichers Oversættelse ved Omplantningen af engelske Kraftudtryk — Udbrud, Eder o. lign. — til Dansk.

Naar Godsejer Thornhill siger: „*For strike me ugly if I should not find as much pleasure in choosing my mistress by information of a lamp under the clock of St. Dunstan's*“, skriver Blicher: „thi Fanden skal ta'e mig, om jeg ikke ligesaa gjerne vilde udsøge mig en Kjereste ved en Lygtepæl i een af Smaagaderne i London“ — hvilket synes mig Originalen nærmere og mere velklingende end Jerndorff-Jessens: „Jeg vil lade baade Næsen og Ørene skære af mig, om jeg ikke ligesaa gerne vilde vælge min Kæreste“

„Det andet „Ripsraps“ hedder det for Orig. „*scraps*“. — „Kys en Svedske med dine Sølvstænger“, siger Madam Primrose til Moses, da han kommer hjem fra Markedet og har solgt Hesten for Brillen med Sølvstænger. Orig. har: „*A fig for the silver rims*“. „Gid Katten havde saadant Juks:“ oversætter Bl. hvor der i Orig. staar: „*A murrain take such trumpery!*“

„Død og Verden! der er de Selv!“ gengiver Bl. Udraabet fra Tjenestepigerne paa Flambourougs Gods — efter at Tjenestefolkene har beværtet Primrose og spillet Herskab — da det virkelige Herskab træder ind ad Døren. Originalen har: „*As sure as death, there is our master and mistress come home*“.

„Frels mig naadig og vel!“ Orig. „*Bless us*“.

Disse anførte Prøver, som ikke giver sig ud for andet, turde

viser i hvor høj Grad Oversættelsen bærer Præget af Blichers Stil og Ordforraad.

I „The Vicar of Wakefield“ findes indlagt to Digte „Balladen“ i 8. Kap. og „Elegien“ i 17de. I den første danske Oversættelse (Bast's 1779) er begge disse oversat i saare kluntede Vers, hvad der maaske ikke har været en uvæsenlig Grund til den haarde Dom Blicher fældede over Oversættelsen i det hele taget. Bl. forholdt sig meget frit til Originalen ogsaa paa dette Omraade, — han omdigtede Balladen, idet han smeltede to Vers sammen til eet samtidig med at han forandrede Rytmen. Originalen har:

„Turn, gentle Hermit of the dale,
And guide my lonely way
To where yon taper cheers the vale
With a hospitable ray.

„For here forlorn and lost I tread,
With fainting steps and slow
Where wilds, immeasurably spread,
Seem lengthening as I go.“

Blichers Vers lyder:

„Ærværdige Fader! I nægte dog ej
„At vise vildfarende Vandrør paa Vej!
„Trindt truer mig Skoven saa øde og mørk,
„Jeg øjner ej Udgang af rædsomme Ørk.“

„Iaften, min Søn! Du nedlægge din Stav!“
Til Svar Eremiten den Vandrende gav:
„Uvejsom og farlig er skovgroede Ørk;
„Alt Solen er nede, og Natten bli'r mørk.“

O. S. V.

Der er naturligvis nogen Risiko forbunden med at sige, at der i Blichers Gengivelse af denne Ballade er den Duft og Stemning som giver den folkelige Ballade sin Patina. Professionelle Æstetikere vil sandsynligvis i en saadan Udtalelse se et graverende Udslag af den særlige Form for Blindhed, som nok skal være en uhelbredelig Svaghed hos dem, der elsker Blichers Poesi. Imidlertid vover jeg denne Karakteristik. Desuden er det ikke troligt, at nogen Æstetiker skulde kunne bestride, at der ogsaa i dette Digt lader sig pille Linjer og Udtryk, ja Ord ud af Sammenhængen,

som kunde betragtes for sig — eventuelt under Mikroskop — og befindes fortrinlige. Hvad mener man f. Eks. om Stavrimene i Linjen: „At vise vildfarende Vandrer paa Vej“ eller: „Mig tryllede hundrede Bejleres Buk“? Kan man ikke i disse B'er se Bejlernes bønlike Blik? Men Rytmen — den vil sikkert findes fæl! Minder den maaske ikke om „Hjalmar og Hulda“: „Paa blomsterklædt Bakke sad Hjalmar saa tavs“, og om — Stubs: „Hvad vindes paa Verden det vildsomme Hav“ —?

Utvivlsom er den blind for Æstetikens fine Metoder, der finder Balladen i Blichers Udgave fortræffelig, blindet af Lidenskaben for Blicher, usikker i sin æstetiske Vurdering. Jeg er forberedt derpaa, men jeg er fattet.

Thi jeg trøster mig til at antage, at den, der ikke i disse Rytmer mærker Luften fra Landsbyidyllen, fra den ukunstlede Folkepoesis Arnested, har aldrig mærket den egentlige Poesis Hjerteslag. Kunstdigtning er eet — og vi kan anerkende dens større eller mindre Virtuositet, — men Poesi bliver til evig Tid noget langt enklere, simple, jævne.

Det stærkeste Vidnesbyrd om Blichers nære Forhold til Goldsmiths Roman — man kan næsten sige: hans Solidaritet med dens Tendens og Ide — træder dog tydeligst frem i den typografiske Udstyrelse han lod visse Afsnit af sin Oversættelse fremtræde i, og hvorigennem han har ladet os forstaa, at det var hans Tanker. Dr. Primrose udtalte.

I 19de Kapitel, hvor Dr. Primrose gæster Mr. Arnold og i første Omgang kommer i Diskussion med Husets Kældermester, der har givet sig ud for Herren udvikler Gæsten sine Anskuelser om Statsstyrelse, Frihed og Monarki. Den sidste foreliggende Udgave af Fortællingen paa Dansk (Jerndorff-Jessens) har forkortet Talen betydeligt, men Blicher gengav den i sin Helhed og føjede til dens Slutning en Fodnote, hvori han skriver:

„I hele denne Dr. Primroses Tale, der fortjente at trykkes i Lapidarstil, tages Ordet Tyran ikke i den danske strænge Betydning; men snarere i de gamle Romeres, saaat det næsten er synonymt med Enevoldsherre — eller endnu bedre Voldsherre, Zwingherr.

Oversætteren.“

Det er klart, at Blicher med Bemærkningen om at Talen burde trykkes i „Lapidarstil“ gør Primroses Ord til sine, og derfor ud-

hæver han forskellige Ord og Vendinger for at indprænte i Læserens Bevidsthed de heri udtalte Principper. Jeg citerer et Stykke af Talens Slutning med Blichers Udhævelser:

„Middelstanden kan lignedes med en Stad, som Aristocraterne belejre, og som Kongen iler til Undsætning. Saalænge Belejrerne frygte for Fjenden bag ved, tilbyde de naturligviis de belejrede Borgere glimrende Vilkaar, smigre dem med Ord — der kun er blotte Mundsvejr — og lokke dem med Privilegier; men dersom de slaae Kongen, deres Fjende, tilbage, saa vilde Stadens Mure kun være et svagt Værn for dens Indbyggere. Hvad de i dette Tilfælde have at vente, kunne vi see ved at kaste vore Øjne paa Holland, Genua eller Venedig, hvor Lovene regjere de Fattige, og de rige regjere Lovene. Saa elsker jeg da Monarchiet, jeg vilde døe for det hellige Monarchie. Thi er der noget Helligt blandt Menneskene, da er det Folkets salvede Konge. Enhver Formindskelse af hans Magt, i Krig eller i Fred, er en Forgribelse paa Undersaatternes væsentlige Frihed. De Ord Frihed, Patriotisme, Britter, have allerede gjort megen Skade; men Man tør haabe, at Frihedens ægte Sønner ville forebygge, at de ikke skulle gjøre mere. Jeg har i min Tid kjendt mange af disse foregivne Frihedshelte; men jeg mindes ikke en eneste af dem, som jo i sit Hjerte og i sit Huus var en Tyran.“

Originalen har ingen af disse Ord udhævede. Derimod er Ordet Sovereign — som B. oversætter „Folkets salvede Konge“ fremhævet med Versaliasats.

I 27. Kap. er Dr. Primrose indespærret i Gældsængsel, hvor han anstiller Betragtninger over Lovgivningens Forhold til Straffeprincipper. Han mener, at det var ønskeligt om Lovgiverne vilde „tage mere Hensyn til Forbedring end til Straf“ (Ordene er udhævede af Blicher) og i disse Overvejelser forekommer følgende Betragtning som Bl. har ladet sætte helt med spærret Skrift:

„Jeg tør ikke afgjøre, om vore Criminalloves Mængde, eller Nationens Tøjlesløshed er Aarsag til, at England aarligen har et større Antal Forbrydere at opvise, end det halve Europa tilsammenlagt. — Grunden kan vel søges baade i det første og sidste; thi de virke vekselsviis paa hverandre. Naar et Folk seer, at Criminallovgivningen sætter lige Straf for ulige Forbrydelser, da vil det ogsaa glemme at gjøre Forskjæl paa de sidste; og hermed er eet af Sædelighedens stærkeste Bolværker nedrevet. De mange Love føde nye Laster, og disse æske atter nye Tvangsmidler.“

Hertil føjede B. ogsaa en Fodnote, hvori der staar:

„Mærkelige Yttringer i en Engellænders Mund.

Overs.“

Noten refererer sig til smaa Skitser om de engelske Retsforhold, som tidligere havde været optaget i „Nordlyset“, (tildels med Blichers Mærke under) og hvori de umulige Tilstande var skarpt kritiseret.

Resultatet af de foregaaende Undersøgelser kan da formentlig bestemmes saaledes, at Goldsmiths Roman saavel i Form som i Indhold var et med Blichers Aand saa nær beslægtet Produkt, at „Præsten i Wakefield“ kan betragtes som den jyske Digters kunstneriske Adoptivbarn. Ganske vist er den engelske Forfatters Fortælling først kommen til Thorning eller Spentrup Præstegaard som fuldvoksen Individ, men det har dog ikke hindret Blicher i dels at give det halvvejs blicherske Klæder paa og dels at bruge det som Talerør for sine egne Tanker. Dertil kan føjes, at Goldsmiths Roman udgør en ikke uvæsentlig Del af Blichers litterære Forudsætninger. Det vil i hvert Fald sikkert være vanskeligt at paavise nogen anden Forfatter, til hvem Blicher som Prosaist staar i større Gæld.

SKORPESPROGET

ET GAMMELT SKOLESPROG

AF

JENS MARTON

LIGESOM Dialekter er opstaaet og bevares ved Afsondrethed, maa den egne Sprogbrug, som gerne findes i Kostskoler, hidrøre fra, at man der lever i et lille Samfund for sig uden Paavirkning af den store Nivellering ude i Almenheden.

Vore Dages aabne Porte og nemmere Veje ud gør, at det særegne forsvinder fra den klosterlige Skik og Brug, og det ejendommelige, lokale Sprog dør, saaledes paa den gamle Opdragelsesanstalt „Det kgl. Opfostringshus“, en af Oplysningstidens gode Frugter, som Nyttetræet satte ved J. H. E. Bernstorffs Røgt, og som 1753 begyndte sit særegne Skoleliv paa Christianshavn i det nuværende „Søværnets Elevskole“, i hvis store, stille Have Johanne Louise Heiberg søgte Hvile og Ro, da hun havde sit Hjem i Søkvæsthuset. Det var de store Kompagniers Tid, og Opfostringshuset maatte allerede 1775 overlade Handel og Søfart sin store Grund og selv flytte til Christians Plejehus, hvis store Bygninger strakte sig fra St. Kongensgade 108 ud til Bredgade, hvorfra man saa Skolegaardens Kastanje, en Søster til Rigsdagens kendte Træ, hæve sig kubehvælvet over det Plankeværk, som lukkede Byen ude fra det af lange, gule Bindingsværkslænger og store Porte afspærrede Hjem for 100 Dreng, nogle raske Fyrer, som satte en Ære i Haardførhed og stolt kaldte sig *Skorper*, i Modsætning til andre Dreng, som var *Krummer*, et blødere Stof.

De grønne Dreng, som de kaldtes efter den oprindelige Dragt, grøn Livkjole med blanke Knapper, dannede i Aarenes Løb deres eget Sprog, *Skorpesproget*, nu næsten uddødt, efter at Skolen 1880 flyttede til Østerbro, og Skolelivet blev mindre strengt afsondret.

Skorpenavnet bestaar dog og er nu blot en stolt Modsætning til *Brokkerne*, som alle andre Dreng i vore Dage kaldes med mindre Agtelse, end da de hed *Krummer*. Saa fast sidder dette Navn i alle Opfostringshusdrenge Bevidsthed, at de gamle Elever, som paa den smukkeste Maade holder sammen hele Livet, ovre i U. S. A. har dannet en Forening ligesom den, vi har herhjemme, og kalder den „Skorpe-klubben“.

Har Udtrykket *Skorpe* sin forklarlige Oprindelse, kan det ikke siges om de fleste andre Ord i Skorpesproget; kun enkelte er tydelige nok, som *Christianitter* eller *Nitter*, Dreng fra Christianshavns Fattigskole, *Bregadiener* eller *Jener*, Dreng fra Bredgadens Skole og *Ulke*, Dreng fra Holmens Skole.

Medens Herlovianersproget har sin bestemte Metode og danner sine Gloser ved at forbinde den første og den sidste Del af det almindelige Ord, saaledes *Spøret* af Spanskrøret, er Skorpesproget som oftest vilkaarligt, tit dannet med ringe Smag, men af og til med et vist forsørent Humør.

Umiddelbart forstaaelige Ord er *Runde*, en tyk Skive Rugbrød, som den Dag i Dag er Elevernes Ration Morgen og Aften, og som stadig faar Æren for Drengenes gode Kræfter og hvide Tænder, og Endeskorpen af Rugbrødet, *Skalken*, der tidligere var eftertragtet. I vore mere blødagtige Tider serveres den ikke, men gaar i Øllebrøden. *Skalk* brugtes i gamle Dage som Betegnelse for en særlig rask Dreng. Da Skorperne i U. S. A. vilde hædre en af deres Lærere, udnævnte de ham til *Æresskalk*.

Et ejendommeligt Ord er *Lef*, Slikkeri, som vel maa være en forkortet Form af en eller anden Sammensætning med „lefle“, der brugtes meget i ældre Dansk. Ordet bruges endnu, derimod ikke det udvidede *Garderlef*, ekstra godt Lef, og *Lemmelef*, mindre anset Lef.

At *skylde* bruges heldigvis ikke mere. Det betød, at en lille Dreng for at kunne begaa sig maatte bringe en større Dreng, der holdt ham som *Slave*, Lef, naar han kom fra sit Hjem Søndag Aften. Tidligere havde Kostskolens yngste Elever det haardt under de ældres Tyranni, hvad gamle Soranere og Herlovianere kan fortælle en Del om, saaledes den barbariske *Daab* med forskellige Ceremonier, som nærmer sig Indianernes Pinsler. Paa Opfostringshuset bestod Daaben i at holdes under Vandposten en rum Tid. Nye Elever indviedes ogsaa ved en Spøg, som kaldtes *Adam og Eva*.

Den bestod i, at den lille nøje skulde efterligne en af de store Drengene i forskellige fantastiske Handlinger, Gebærder og Grimacer, som en taknemmelig Tilskuerkreds fulgte med nydende Latter; til sidst tog den store en Kasket og kørte den rundt i sit Ansigt; den lille fik samtidig en anden Kasket og gjorde det samme, og da den i Forvejen var smurt ind i Sod, blev Følgen naturligvis en Jubel, som den lille Neger stod betuttet og saa paa uden at vide, hvordan han saa ud.

En af Skolens tidligere Elever tog sig en Gang for at optegne de Skorpeudtryk, som brugtes i hans Tid omkring Midten af forrige Aarhundrede. Foruden de allerede nævnte reddede han en Del Ord fra en Glæmsel, som enkelte burde være dømt til. Saaledes *Pesthuset* som Navn for det kgl. Opfostringshus. Det tyder paa, at Lokalteterne og Forholdene i de gamle, usunde Længer i St. Kongensgade i ældre Tid har været saadan, at Drengene med deres Trang til stærke Udtryk blev inspirerede til en saa uhyggelig Benævnelse. Den var utænkelig i vore Dage, da Stiftelsen ligger som et Slot, lys og luftig, omgivet af Haver og med en solrig Legeplads omkring en moderlig skærmende Lind i Midten.

Mimmerne kaldtes Fattiglemmerne i Holmens Arbejdshus, som laa langs Drengenes Gaard mellem St. Kongensgade og Bredgade. I et Hjørne af Gaarden var der en stor aaben Skarnkasse, hvis brogede Indhold fristede Mimmerne fra deres Vinduer ovenover. De sad der og pilkede gamle Støvler og Ragelse, de kunde bruge, i Sejlgarnssnører med Krog paa. Sprang en Dreng op i Skarnkassen og hjalp til, fik han firet et Kræmmerhus ned, fyldt med nogle af de Korender, som de gamle var sat til at pillé.

Skolens Uniform hed med den kendte gamle Genetiv *Husens Tøj*. Andre Drenges Beklædning kaldtes *Inte af Husens Tøj* eller *Brokketøj*.

Skolens Klasser fra 1ste til 4de kaldtes *sidstny*, *næstsidstny*, *trediesidstny* og *fjerdesidstny*, jo fornærmere des besværligere.

Portneren hed *Fatter Vivat*. At smutte ud ad Porten forbi ham uden Tilladelse var *at skotte*.

Drengene lærte at sy. Et Redskab til at fugte Sømmene med oppe paa Skrædderværkstedet kaldtes en *Våndkaptajn*.

Challs Have var et forskønnende Udtryk for Nødtørftshusene i Baggaarden. Nu kaldes de *Sanssouci*.

Aftenen før en Ferie eller Højtid var Stemningen gerne til

Løjer. Det gjaldt da om at pudse hinanden. At skrabe Smørret af Sidemandens *Runde* var en almindelig Spas paa saadan en *Smøraften*. Ligeledes at bruge *Bjælker*, d. v. s. tygget Rugbrød til Angrebsvaaben. Hvor der findes lokale Sprog, er der altid flest Gloser paa Madens Omraade. Fedt Flæsk hed *Nols*, Spegesild *Haresteg*, Suppe *Opvaskervand*, Vandgrød *Blaa Klumper* eller *Vandskvat*, Blodbudding *Negerbøf* og Frikadeller *Dæller*.

En af Skolens berømmeligste Personligheder, i vide Kredse kendt som original Figur, men et elskeligt Menneske, Opfostringshusets Skrædder, altid blot kaldt *Mester*, en af Treaarskrigens raskeste Soldater, livfuld, barnligt lys af Sind og med et alle favnende Hjerte, var knyttet til Skolen hele sidste Halvdel af forrige Aarhundrede. Da Kosten i Halvtredserne var sløj og knap og Drengene ligefrem klagede over Sult, fik han Medlidenhed med dem og bragte Frikadeller med hjemme fra. Drengene lønnede ham med Øgenavnet *Dælle*. Han bar dog Navnet med Glæde, det som alt andet. Engang bar han det endog ned ad Gaden, skrevet med Kridt rundt om Pulden paa den kendte store Grundtvigianerhat.

Dæller var forøvrigt en Herreret, som det fremgaar af følgende: Naar Drengene fik dem til Middag, vilde de gerne stikke nogle til Side for at nyde dem til Aftensmaden. Men da de ikke saa godt kunde gemmes den lange Tid i Lommen, skønt en Drengelomme har Hus- og Hjerterum for en Del, fandt de paa at trække dem paa Traade af Stoppegarn og ved Hjælp af Stoppenaale fæste dem under Bordpladen, hvor de saa hang parat, naar de skulde bruges, og uset af den vagthavende kunde hentes frem. En eller anden Skurk maatte imidlertid snige sig ind i Mellemtiden trods den aflaaede Dør, for der var stadig bidt til Dællen, naar Ejerne tog dem af Traaden om Aftenen. Der var stærkt Røre og stor Harm. Men Tyven var og blev usynlig trods Vagt ved Nøglehullet. Drengene havde ikke tænkt paa, at Oldfruen havde en lille Hund.

Ogsaa de *blaa Klumper* har deres Historie. Efter Drengenes Skøn var der ikke Sukker nok paa Vandgrøden. De smuglede derfor et Kræmmerhus ind til Bordet og rystede det i et ubevogtet Øjeblik ud over Tallerkenen. En tidligere, gammel Lærer havde den Skik at tage de Kræmmerhuse, han fik fat paa, og drysse Indholdet ud over sine Yndlinges Portion. En Spøgefugl tog en Gang en Papirtut Natron med og sørgede for at blive opdaget, da han vilde til at komme det paa sin Grød. Læreren tog „Sukkeret“ og

gik hen til Duksen: „Du er en flink Dreng, og fordi Du aldrig har Sukker med, skal Du have det hele“, hvorpaa den artiges Grød blev sødet, mens hele Klassen smilte.

Kartofler gjordes latterlige ved Benævnelsen *Kaduller*.

At drikke hed at *dølle*, at bede om noget at *spække*.

Det var et staaende Udtryk af de indeholdte, naar de Søndag Aften modtog dem, der havde haft fri og vendte hjem med Lommestørklædet fuldt af *Granater* (Klumper af brændt Sukker): „Giv en Beit. Sikke stud! Tag og giv en Beit.“ Ordet *stud* var det samme som studs, og en Bid kaldte de en *Beit*.

Hvor Drengene opfindsomt kan hjælpe sig med lidt, fremgaar af den Pandekagebagning, de engang foretog. Til Køkken valgte de et Sted, fjernt fra al god Smag, men ogsaa fjernt fra Tilsynet, og her fandtes et Gasblus, som var tilgængeligt, naar en Dreng stod paa en andens Skuldre. Panden var en Sardindaase, et lykkeligt Fund i Skraldekassen, og Mel fik man hos Oldfruen til uskyldigt Klister. Smør skrabedes af det tiloversblevne *Runde*, og Mælken havde man fra Morgenbordet i en *Lærke*. Lidt Sukker var med Karakterstyrke levnet i Kræmmerhuset til *Vandskvatten*, og Æggene „fandt“ man i Hønsarhuset.

At være *skunken* var at være sulten. En umættelig Dreng kaldtes en *Skunketudse*.

En flittig Dreng hed *Student*, at være flittig at *studere*. At læse hedder nu at *kile*.

En, som var dygtig til et Fag, især Gymnastik, Svømning eller en Leg, kaldtes en *Kraftstikker*.

En *Lokkebolle* var en indsmigrende Natur, en, der *fedtede* for Lærerne. Nu hedder det en *Fedtehas*.

En slesk og lumsk Fyr var en *sleben* eller *skaldet* eller *runken Rad*.

En Sladderhank er den Dag i Dag en *Spejt*. Ogsaa Verbet at *spejte* bruges.

At kalde en Dreng ved hans Øgenavn var at *mase*.

At være gode Venner hed at være *Rakkere*.

At rose sig selv var at *stose*.

Det meget fortjenstfulde at tage Skylden paa sig kaldtes at *tage Pose*.

Naar man inden for en Klasse traf Aftale om en fælles Optreden, var man ved at *lægge over*.

At være overlegen over for de yngre hed at *spille Svend*.

At narre hed at *prikke*, at snyde at *snose*.

En daarlig Vittighed kaldtes *skaaret Sjøv*.

At skære Knapperne af Bukserne til Klinkespil hed at *drolle*. Blyknapperne, som sad i Skjortelinningen, hed *Janter*. Nu kaldes de *Disser*. Bægge Navne er ogsaa almindelige andre Steder i Drengeverdenen.

En Spytteklat hed en *Olgert* eller senere en *Flamsk*.

At *tage paa Bar* var at faa Prygl i bar Skjorte.

Motion, Luntetrav rundt i Gaarden for at holde Varmen, hed *Stryg*.

Kunstskøjtølb kaldtes at *gøre Herre paa Isen*.

At overnatte hjemme hos Forældrene hed at *ligge i Dynerne*.

At *dele* bruges endnu og betyder at faa et Stykke Ekstramad eller ved Middagsbordet at faa det, der er levnet af Lærerne.

Helle mig først! eller *helle mig det!* siges, naar man vil forbeholde sig Førsteret til noget. Udtrykket er vist ogsaa brugt andensteds. *Helle mig sjok!* var at helle sig sidst til noget.

Naar en Dreng ikke gad skifte Fodtøj for at komme over Gaarden, lod han sig *draa*, d. v. s. ride over af en anden.

Ved Aarhundredskiftet kunde man kun finde de fleste af disse Udtryk som Fortidslevninger i meget gamle Elevers Erindring. Skorpesproget er uddødt; de faa Gloser, som er igen, danner ikke et særegent Maal. Ord, som senere er kommet til, har ikke beriget Glossaret. Af dem kan nævnes at *bøtte*, som er at kaste Snebolde paa hinanden; at *skejte over*, d. v. s. at springe en anden over i Rækkefølgen, en Ret, ældre og stærkere Dreng tager sig over for de mindre; at *tyre*, d. v. s. banke Tøj; at *kaje*, d. v. s. at faa; at *potte den*, d. v. s. at sidde oppe i *Pottevarmen*, Stuevarmen, om Vinteren. En *Pottekajer* kaldes en, der „potter den“.

En særlig Sprogform har Numrene, som Drengene har paa deres Tøj, Inventar og Ejendele, og som de desværre kalder hverandre med ligesom Soldaterne. Saaledes: *Fi'tyve*, *ot'tredve*, *dæs* (tres), *hallery* (70), *syblems* (97).

Nogen Skønhed er der ikke ved Skorpesproget, og meget Vid er der ikke nedlagt deri. Man skal derfor ikke beklage dets Undergang i vor Tids Nivelleren. Men da det maaske kan have sin Interesse for en eller anden Filolog eller historisk interesseret, er det blevet optegnet her, saadan som det nu engang er.

FRA SPROG OG LITTERATUR

GANSKE.

For nogen tid siden skrev een av mine disiple i et manuskript jeg fik til gennemlæsning, om en videnskabelig bog, at den var „ringe i omfang, men ganske selvstændig i behandlingen“; og da jeg spurgte ham om det var ment som en ubetinget ros eller som en kølig anerkendelse, hvormed han ligesom overlegent klappede forfatteren venligt på skulderen, svarede han at efter hans mening betød ordet *ganske* rigtignok tit i daglig tale blot „nogenlunde“, men i skriftsprog havde det altid sin fulde tyd „fuldkomment“. Denne opfattelse, hvorefter det hele skulde bero på en stilforskelse, har jeg også ellers truffet på, men ved en lidt nærmere undersøgelse fandt jeg at den ikke er rigtig; *ganske* har både i skriftsprog og i daglig tale to tyd, men forskellen beror ikke på nogetsomhelst andet end det ord det føjes til. Lad os kalde de to tyd A og B, således at A betegner den oprindelige fulde tyd og B den svækkede, og lad os prøve at sætte *ganske* foran en del forskellige adjektiver og se hvad virkning det gør. Vi kan da opstille følgende hovedtilfælde.

A. *Ganske* = 'fuldstændigt, helt og holdent, ubetinget'.

For det første ved alle stærkt rosende adjektiver: fortræffelig, udmærket, storslået, vidunderlig, henrivende, bedårende, betagende, overvældende, forbløffende, overordentlig. Dærnæst ved adjektiver som de følgende, der alle har et avsluttet og bestemt præg; sand, rigtig, sikker, bestemt, viss, selvfølgelig, naturlig, særlig, mærkelig, voldsom, fuld, stille, rolig, angst, bange, alene, enig, ens, den samme, forskellig, anden, ny; fra andre områder: flad, lige, krum (der betegner form), sort (kulsort), hvid (kridvid), og andre farveadjektiver. Vi er her, som det vil ses, ganske umærkeligt fra ord, der indeholder et følelseselement (rosende) kommet til rent neutrale ord, der hverken indeholder ros eller dadel: en bestemt afgrænsning av området er ikke let.

Foruden ved disse positive adjektiver har *ganske* sin stærke tyd ved alle negative adjektiver: umulig, utilladelig, uberettiget, ubegribelig; ubegavet, umoden, uanfægtet, upassende, osv.

Hertil slutter sig så alle de ord, der ikke har denne negative form, men har den beslægtede tyd av noget nedsættende: lille, kort, dum, forkert, gyselig, forfærdelig, sindssvag, svag, snavset, tom, øde, død; på samme måde *ganske få*.

B. *Ganske* = 'temmelig, nogenlunde, i en ikke særlig høj grad'.

Denne tyd har vi ved en række adjektiver der har det tilfælles, at de er svagt eller vagt rosende: god, sød, pæn, net, kön, tiltaltende, fornøjelig, velsmagende, talentfuld, velbegavet, takksom, klog, morsom, kraftig. Den slags adjektiver holder midtvejen mellem de to hovedklasser vi fandt ved A; det betingede der ligger i dem, blir forstærket ved tilføjelsen av *ganske*, som dærvæd kommer til at virke avdæmpende og svækkende: *ganske kön* er ringere end *kön*, medens *ganske vidunderlig* er mere end *vidunderlig*; *ganske flot* er mindre end *flot*, medens *ganske tarvelig* (A) er mere end *tarvelig*.

I det hele og store er forskellen mellem de yderligheder, hvor *ganske* forstærker, og det mellemliggende område, hvor *ganske* svækker, ikke svær at få øje på, men der er dog nogle tilfælde hvor man kan ha nogen tvivl, og det er vel grunden til at der er en del adjektiver hvor man som regel undgaar at bruge *ganske*; således siger man ikke gerne *ganske gammel* (skönt man siger g. ung, g. ny, A), *ganske smuk*, *grim* (til trods for g. kön, B), *ganske skyldig* (men g. uskyldig A), *ganske lang* (men g. kort A), *ganske stor* (men g. lille A), *ganske mange* (men g. få A), *ganske levende* (men g. død A, g. livlig B; mærk *ganske spillevende* A). Der kan her dog være nogen forskel på enkelte individers sprogbrug, men hvor der kan være tvivl, vil vel de fleste bruge andre udtryksmåder; sml. brugen ved *selvstændig* i begyndelsen av denne artikel.

Det fortjener at bemærkes, at *ganske visst* som omtalt er stærkere end *visst* (A), men at *visst* (ligesom *bestemt*, *sikkert*) på grund av den menneskelige trang til overdrivelse og til at sige mere end man kan stå ved, er kommet til at betegne noget meget uvisst; dermed hænger det sammen at hele forbindelsen *ganske visst* får en svækket tyd (ligesom *rigtignok*): hun er ganske visst kön, men ikke så kön som søsteren.

I forbindelsen *ikke ganske* har ordet visst altid sin fulde tyd usvækket, og ligeledes altid foran *som*: ganske som hjemme.

At der i den her fremstillede spaltning av *ganske* er noget naturligt, i almenmenneskelig psykologi liggende, viser sig ved at vi har den samme tilbøjelighed ved adverbiet *helt*, selvom spaltningen dær ikke er så udpræget eller gennemført; og så ved at på tysk *ganz* er spaltet som dansk *ganske*, uden at der vel kan være tale om at de der fra først av overførte ordet fra tysk til dansk skulde ha været opmærksomme på denne fine forskel og ha taget den fra tysk. I tyske ordbøger er der naturligvis gjort opmærksom på den dobbelte tyd av *ganz*, men de har ikke fået fat på det væsentlige i forskellen, der, om jeg ikke tar meget fejl, er den samme som på dansk. I Grimms Wörterbuch *ganz* II B 7b, spalte 1304, siges det at der er forskel efter tryk, så at *ganz gut* betyder 'fuldstændig god', men *ganz güt* 'temmelig god'; dette passer i hvert fald ikke på dansk, hvor vi fx i *ganske mærkelig* (A) almindeligst lægger trykket på det andet ord. Snarere kunde man sige at der var en toneforskkel, så at det usvækkede *ganske* får høj tone uden hensyn til tryk, og det svækkede dyb (betænkelig) tone, men selv det kan ikke opstilles som fast regel. Paul, Wörterbuch 185 anden spalte, taler også om

„unterordnung in der betoning“ (d. v. s. tryk), men forsøger ikke på at afgrænse de tilfælde hvor *ganz* bruges med „abgeblasster bedeutung... fast die geltung einer abschwächung“. Muret-Sanders betegner anvendelsen = „in mittelmässigem grade“ som familær, hvad der som sagt ikke er rammende.

En beslægtet svækkelse har vi ved et andet gradsadverbium, nemlig *ret*, der mest bruges ved de ovenfor under B nævnte ord; mærk her at tysk *recht* er langt stærkere end dansk *ret*; engelsk *right* var tidligere almindeligt hvor nu *very* bruges, men er forældet, bortset fra dets anvendelse i fastgroede forbindelser som titlerne *Right Honourable*, *Right Reverend*.

August 1921.

Otto Jespersen.

GULDALDERSTUDIER

Ida Falbe-Hansen: *Oehlenschlägers nordiske Digtning og andre Afhandlinger*. Kbhvn. 1921. Aschehoug.

Frk. Falbe-Hansen har udsendt en Række Afhandlinger, der med Oehlenschläger som Centrum behandler Æmner indenfor Tidsrummet Wessel-Ingenmann. Som det var at vente, har den smukke Bog vakt megen Opmærksomhed og allerede fundet mange Læsere, og den fortjener det.

Frk. Falbe-Hansen er først og fremmest *Literaturhistoriker*; her har hun sin Styrke, og den rent historiske Metode giver hendes Essais deres særlige Karakter. Den forfatterpsykologiske Karakteristik og den æstetisk — tekniske Vurdering af Kunstværket ligger hende fjernere; Tolkningsforsøget af „Rungsteds Lyksaligheder“ er derfor nok det Afsnit af Bogen, som giver Læseren mindst. Men hun har en fremragende Ævne til at placere et Værk eller et Forfatterskab i dets historiske Situation, gøre rede for Forudsætningerne, studere sideløbende Fænomener, give et Overblik over Eftervirkninger og Efterfølgere. Hun har Sans for de store Linjer og paa samme Tid tjener hendes rige Viden til overalt at støtte og underbygge Sammenhængen med et Mylder af oplysende og typiske Enkeltheder.

Disse Egenskaber kommer fuldt ud til deres Ret i den store Afhandling, der har givet Bogen Navn. Den er skrevet 1890 som Besvarelse af 6 Ugers Opgaven til Magisterkonferens i nordisk Filologi, betitlet: „Hvor vidt maa Oehl. siges selvstændig at have uddybet Erkjendelsen af det nordiske Element i vor Aandsudvikling, og hvor vidt var hans Opfattelse i denne Henseende afhængig, dels af den nævnte Fortids, dels af den tyske Romantik“. — Besvarelsen er frisk og selvstændig; den paa dette Tidspunkt meget fattige Oehlenschläger-Literatur har ikke frembudt mange Holdepunkter, og Forf. har for store Afsnits Vedkommende maattet arbejde paa omtrent bar Bund. Afhandlingen tager grundig Livet af Romantikens Tro paa, at der kunde sættes Lighedstegn mellem Oehlenschlägers nordiske Verden og den, der møder os i Eddadigte og Sagaer.

En Gennemgang af en Række af Værkerne paaviser, *hvorledes* Digteren Gang paa Gang omformer sit Stof, og en omhyggelig Redegørelse for de Impulser, som han har modtaget fra Tyskland, først fra Romanikken, derpaa (dette kunde maaske være noget skarpere fremhævet) fra Goethe-Schillers Klassik, samt for det naturlige Valgslægtskab, som inderst inde forbinder ham med 18. Aarh., Oplysningens og Humanitetens Aarhundrede, viser nu, *hvorfor* han har formet det saaledes. Men samtidig fastslaas just Digterens epokegørende Betydning ved at sammenstille hans Værker med de Forsøg i nordisk Stil, som Førromantiken og den vaagnende Nationalfølelse fremkaldte hos Pram og Nordahl Brun, B. C. Boye og Madam Buchholm, Suhm og Samsøe, hvorved Forstaaelsen af den nye Stil og det nye Kunstsyn først rigtig er mulig. Kapitlet om „Oehlenschläger og den gamle Skole“ (med en interessant lille Under-søgelse af Oehlenschlägers latente Opposition mod Grundtvig) er derved ét af Afhandlingens allerbedste. Det yder ogsaa vigtige Bidrag til Forstaaelse af Forfatterpersonligheden.

Naar man betænker, at Afhandlingen ifølge Opgavens Karakter nødvendigvis maa være ensidig (Oehlenschlägers Kunst er jo ingenlunde udtømt ved hans Forhold til det nordiske), maa det dobbelt beundres, hvor mange Omraader Forf. paa sin Vej faar kastet Lys over. Den giver adskilligt mere end Titlen lover, og den er — hvad der er Hovedbetingelsen for at kunne skrive om Oehlenschläger — overalt baaret af stor Kærlighed til Æmnet. Oehlenschläger skal man holde af for at forstaa ham, men at forstaa ham er ikke — og det viser Frk. Falbe-Hansens Afhandling ogsaa tydeligt — ensbetydende med at være blind for hans Fejl.

Afhandlingens Tesis og dens Hovedlinjer vil sikkert ingen Modsigelse møde; de Smaaindvendinger man kunde komme med, gælder kun Enkeltheder. Forf. fremhæver et Sted, at den anvendte Kritik af Digterens Forhold til det nordiske ikke maa betragtes som en æstetisk Vurdering. Men en saadan indfinder sig dog ganske naturligt Gang paa Gang, og der gøres derved undertiden — synes jeg — Digteren nogen Uret. Naar Oehlenschläger afviger fra sine Kilder, er det meget tit ikke nogen Fejl fra hans Side, men det sker af velovervejede poetiske og tekniske Grunde. Jeg synes, at der baade i Omtalen af „Hakon Jarl“ og af „Yrsa“ anlægges Synspunkter, som ikke helt kan forsvares, at man gør „Hroars Saga“ en meget daarlig Tjeneste ved at gaa dets „Nordiskhed“ for nær paa Livet, og at et prægtigt Værk som „Hrolf Krake“, hvis gode Sider Forf. dog har Øje for, af samme Grund faar den siden Heibergs Tid traditionelle kølige Omtale, der er saa uretfærdig. Jeg kan ikke se, at „Oehlenschlägers Digt er ganske anderledes smaatskaaret end Ewalds“; er „Rolf Krage“ andet end et Forsøg, og det et mislykket (der er rigtignok adskillig mere Poesi i Forbilledet, Klopstocks „Hermansschlacht“)? Men „Hrolf Krake“, er det ikke med alle Smaaskavanker et af vore bedste episke Digte, paa en Gang friskt og kunstfuldt? — Derimod fører Frk. Falbe Hansens Metode i en Række andre Tilfælde ogsaa for den æstetiske Vurdering til udmærkede Resultater; i den Henseende er Afsnittene om

„Ørvarodds Saga“, om Romancerne, men ogsaa om Tragedier som „Stærk-odder“ og „Kjartan og Gudrun“ særligt læseværdige.

De andre Afhandlinger er knapt saa betydelige. Fremhæves maa Indledningen til Facsimileudgaven af „Digte 1803“, der klart og kort giver Læseren en ypperlig Orientering i den unge Digtets brogede Poesi, samt den fortræffelige Studie over Ulrik Green, „Grundtvigske Højskoletanker i det attende Aarhundrede“. Frk. Falbe-Hansen har vistnok Æren af at have genopdaget denne ejendommelige Skikkelse, som senere ogsaa har fundet sin Plads i Vilh. Andersens „Tider og Typer“.

„Kætterske Tanker om Kærlighed uden Strømper“ fremsætter den sikkert ganske rigtige Opfattelse, at Wessel, der selv af Overbevisning tilhørte den „franske Skole“, ikke med sit Stykke har villet rette et principielt Angreb paa den franske Tragedie. Men det er sikkert heller ikke — som Frk. F.-H. foreslaar — møntet paa det borgerlige Drama. Dette viser Stilen. Det borgerlige Drama var — i al Fald i Frankrig — udgaaet fra Komedien og bevarede (i al Fald i de versificerede Skuespil, hos Destouches og La Chaussée) derfor midt i al det larmoyante en viss letløbende, jævn Diktion. „Kærlighed uden Strømper“ virker ved bombastisk Patos; baade den skæbnsvangert varslende Drøm og den gennemførte Konfidentteknik peger mod Tragedien og kun mod den. Men mon Wessel overhovedet har forfulgt et bestemt literært Mål med „K. u. Str.“? Er det ikke en rimeligere Forklaring, at det hele for ham blot har været Løjer; en munter, harmløs Parodi, hvor adskillige „Fund“ fra „Tronfølgeren i Sidon“ og „Zarine“ er udnyttede med glimrende Virkning, men intet Stormløb mod faldende Mure, som Romantikens Literaturpolemik var det. Folk lo da ogsaa den Gang den ene Aften over Wessels Komædie og græd den næste over Nordahl Bruns Stykke, uden at det i mindste Maade gik op for dem, at der var en alvorlig Selvmodsigelse heri. — — —

Hovedparten af denne Bog er skrevet i Halvfemserne. Man maa oprigtigt beklage, at andre Opgaver gennem Aarene har taget saa meget af Frk. Falbe-Hansens Tid, at hendes omfattende Lærdom og livfulde Fremstillingsevne ikke i større Udstrækning er kommet dansk Literaturvidenskab tilgode. Hendes store Oehlenschlägerstudie er et fortrinligt Supplement til Vilh. Andersens og Vald. Vedels grundlæggende Arbejder; og den vil blive raadspurgt af alle, der interesserer sig for vor nationale Romantiks Gennembrud.

H. G. Topsøe-Jensen.

FRED HVILER OVER LAND OG BY

(Jfr. DSl. 1921, S. 135 flg.)

Mod Slutningen af Sommeren 1822 fik Ingemann fast Bopæl i Sorø. Lige først i 1823 offentliggjorde han sit Digt „Fred hviler over Land og By“. I dette Digt gives en Aftenstemning med en Skildring af Naturforhold, der stemmer med mangfoldige Steder i vort Land, bl. a. særdeles

godt med Sorø. Et enkelt Sted i Digtet, „Paa Dammen fjerne Vogter gaar og lover Herrens Navn“, forstaas naturligst, naar man forestiller sig, at der skildres en stille Aften ved Sorø Sø: Der gaar en Vogter, hvilket næppe kan være andet end en Kvægvgter, og synger en Salme. Og han gaar langt borte; det kan vel ikke forstaas anderledes end: paa den anden Side af Søen. Søen maa nemlig ligge umiddelbart foran Digteren, da han siger: „Og Søen blank og rolig staar med Himlen i sin Favn“. Kun den, der staar ganske nær ved Søen, kan se Himlen med dens Stjerner spejle sig i den. — Nu er der netop et Sted der kaldes Dammen, en Engstrækning mellem en Landevejsdæmning og Bredden af Sorø Sø, skraas over for Ingemanns Bolig. Det er et Navn, som er og var kendt af ethvert Barn paa Egnen. (Engstrækningen hørte til Damsgaarden, som Chr. Hviid Bredahl overtog en halvanden Aars Tid efter, at Ingemann var kommen til Sorø). Fra stedkendte Folk ved man, at omtalte Engstrækning netop blev benyttet til Græsning under en Vogters Tilsyn. — Tidspunktet for Digtets Offentliggørelse og de Stedforhold der træder frem i Digtet, tyder da paa, at Digtet er forfattet kort efter Ingemanns Ankomst til Sorø og under Indtrykket af en stille Aften ved Sorø Sø. Der er intet i Digtet selv, der nødvendiggør eller blot sandsynliggør, at man skal henlægge dets Tilblivelse til et tidligere Tidspunkt eller et andet Sted, og der er ingen Optegnelse i Erindringer, Breve el. lign., der antyder en tidligere Tilblivelse. At der er mangfoldige andre Steder her i Landet der kaldes Dammen i Betydning Engstrækning ved Vand, Blegdam o. lign., kan jo ikke gøre det mindre sandsynligt, at „Fred hviler“ er blevet til i Sorø og under Indtryk af Sorø's Natur.

Henrik Ussing.

EN VARIANT

I „Danmarks og Norges Oeconomiske Magazin“ I, Kbh. 1757, findes efter Fortalen med store Bogstaver paa en fri Side følgende Vers:

ET PATRIOTISK YNSKE

Kongen opnaae hvide Alder,
Thronen staae til Verden falder,
Kronen bliver Sønne-Arv.
Pennen gaae og Ploven glide,
Sværdet staae og Kølen skride,
Saa forfremmes Danmarks Tarv.

Barfod har i sin Udgave af Ambrosius Stubs samlede Digte som Nr. 57 en Aria, som er det samme med lette Ændringer. Kilden er C. Stubs Tilføjelser i Ariernes anden Udgave, Odense 1780. Ovenanførte Tryk er altsaa betydelig ældre, fra Aaret før Ambr. Stubs Død. Og man kan fristes til at spørge, om det ikke er et ret omflagrende Vers, der med Urette er tillagt Stub. C. Stubs Udgave har dog Læsemaader, der gør et nok saa ægte Indtryk. Barfod skulde blot ikke have „rettet“ skride til stride.

P. Severinsen.

NORDISKE FOLKEVISER HOS WILLIAM OF MALMESBURY¹

William af Malmesbury, hvis Krønike om de engelske Konger er skreven i første Halvdel af det tolvte Aarhundrede, har ikke blot haft et rigt Sagnstof at øse af, men har ogsaa været vel kendt med sin Tids Folkeviser. Han opgiver flere Gange udtrykkelig Viser som sin Kilde eller henviser til, at den og den Begivenhed er besungen i Viser; rimeligvis er det samme da Tilfældet ogsaa paa andre Punkter, hvor han ikke nævner det. Baade Sagnene og Viserne har jævnlig Berøringspunkter med skandinavisk Sagn- og Visedigtning.

Saavidt jeg ved, har Svend Grundtvig kun ved en enkelt Vise henvist til Will. af Malmesbury. Det er Visen om Kejserinde Kunigundes Gudsdom (Ravengaard og Memering DgF Nr. 13), der af den engelske Krønikeskriver henføres til Kejser Henrik den Tredjes Hustru Gunhild. Det pragtfulde Bryllupstog er, siger han, „nostro adhuc seculo in triviis cantitata“.

Her skal et Par andre Viser fremdrages.

Om Kong Athelstans Fødsel fortæller W. af Malmesbury — idet han udtrykkelig tilføjer, at han kun har *gamle og udbredte Ballader* som Kilder — følgende:

„There was in a certain village, a shepherd's daughter, a girl of exquisite beauty, who gained through the elegance of her person what her birth could never have bestowed². In a vision she beheld a prodigy: the moon shone from her womb, and all England was illuminated by the light. When she sportively related this to her companions in the morning, it was not so lightly received, but immediately reached the ears of the woman who had nursed the sons of the king. Deliberating on this matter, she took her home and adopted her as a daughter, bringing up this young maiden with costlier attire, more delicate food, and more elegant demeanour. Soon after, Edward, the son of king Alfred, travelling through the village, stopped at the house which had been the scene of his infantine education. Indeed, he thought it would be a blemish on his reputation to omit paying his salutations to his nurse. He became deeply enamoured of the young woman from the first moment he saw her, and passed the night with her. In consequence of this single intercourse, she brought forth her son Athelstan, and so realized her dream.“³

Dette er utvivlsomt samme Emne, som er behandlet i Visen om *Møens Morgendrømme* (DgF Nr. 239). Ganske vist indeholder den danske Vise en hel Del mere: Indledningen med Fortællingen om den haarde Behandling, Møen er Genstand for, det mærkelige Drømmekøb og hele Slutningen, hvor Møen mod Fostermoderens Vilje smykker sig til Mødet med Kongen. Men Sv. Grundtvig har, sikkert med fuld Ret, set Visens

¹ William of Malmesbury: Chronicle of the kings of England. By J. A. Giles. London 1911.

² slgn. DgF. 237 B: Er jeg ikke byrdig, da er jeg bold,

Et Konge-Hjerte kunde jeg vel have i Vold.

³ Cit. efter Will. of Malmesbury S. 139.

Kærne i *selve Drømmen*, og det er den, der svarer til Malmesburys Fortælling. Som Grundtvigs fyldige Indledning viser, er det nu kun i *dansk* Overlevering, disse Tilføjelser findes. Den islandske Form (Isl. fornkv. II, Nr. 39) kommer den engelske Fortælling meget nær, kun at Drømmens Opfyldelse mangler, de norske Former slutter sig til den islandske, og den danske Form K., der har samme Indhold, er vel sunget i Danmark, men af en svensk Pige. Opfyldelsen af Drømmen, der jo bør danne den naturlige Afslutning, findes baade i en norsk og en færøisk Vise (se DgF. IV, S. 416), som imidlertid begge er hægtet sammen med andre Viser, den norske med Visen om de fredløse Kongedøtre (Marsk Stigs Døtre DgF. Nr. 146), den færøiske med Visen om Ridder Stigs Bryllup med Kongens Søster (DgF. Nr. 76). Værd at mærke er, at alle disse Former har Drømmen om „en Maane, der skinner over al Skaane“, hvilket udtydes saa, at Møen skal blive Dronning over Skaane. Dette svarer altsaa til den engelske Fortælling og er da en rimeligere Sammenhæng end den af Sv. Grundtvig foreslaaede, at Skaane skulde være Møens Hjemland. Iøvrigt er Navnet „Skaane“ vel kun hiddraget af Rimet. At „England“ forekommer i flere Former, antyder i og for sig næppe noget med Hensyn til Visens Oprindelse, da England, som Sv. Grundtvig ogsaa bemærker, jo ofte kun er Eventyrlandet i Almindelighed.

Hvad Omkvædet angaar, holder Grundtvig stærkt paa, at det henhører Visen til Venderkongen („Der de Vender og de drage for de Borge“, „Over de valske Mile“ o. fl.), hvad han ogsaa mener er det rette. Der er dog blandt de af ham forkastede Omkvæd flere, der ikke er uforenelige med den engelske Fortælling. De svenske har: „Och är det intet dager än? I salen (Sadlen?) där danser kung Erik“; den før nævnte svensk-danske Form K. har: „Det er nu saa smukt i Engeland“, og i de norske findes et i mange Former forvansket, hvis Grundform efter Buges Antagelse kan have været: „Dig bedes Rigmor, Konnings sønnen den unge“.

Den Episode, der spiller en saa stor Rolle i danske Viser, Forbudet mod, at Møen smykker sig, da den kongelige Gæst kommer, findes altsaa ikke i Historien om Athelstans Fødsel, men vi træffer ogsaa den hos W. af Malmesbury, kun paa et andet Sted, nemlig i Fortællingen om Athelwold og Elfthrida.

Krønikeskriveren beretter om Kong Edgar, at visse Personer beskyldte ham for i sine yngre Aar at have været grum mod sine Undersaatter og letfærdig overfor Kvinder, og den første Beskyldning bevises ved følgende Historie:

„There was, in his time, one Athelwold, a nobleman of celebrity and one of his confidants. The king had commissioned him to visit Elfthrida, daughter of Ordgar, duke of Devonshire, (whose charms had so fascinated the eyes of some persons that they commended her to the king), and to offer her marriage, if her beauty were really equal to report. Hastening on his embassy, and finding everything consonant to general estimation, he concealed his mission from her parents, and procured the damsel for himself. Returning to the king, he told a tale which made

for his own purpose; that she was a girl nothing out of the common track of beauty, and by no means worthy of such transcendent dignity. When Edgar's heart was disengaged from this affair, and employed on other amours, some tattlers acquainted him; how completely Athelwold had duped him by his artifices. Paying him in his own coin, that is, returning deceit for deceit, he showed the earl a fair countenance, and, as in a sportive manner, appointed a day when he would visit his far-famed lady. Terrified, almost to death, with this dreadful pleasantry, he hastened before to his wife, entreating that she would administer to his safety by attiring herself as unbecomingly as possible: then first disclosing the intention of such a proceeding. But what did not this woman dare? She was hardy enough to deceive the confidence of her first lover, her first husband; to call up every charm by art, and to omit nothing which could stimulate the desire of a young and powerful man. Nor did events happen contrary to her design. For he fell so desperately in love with her the moment he saw her, that, dissembling his indignation, he sent for the earl into a wood at Warewelle, called Harewood, under pretence of hunting, and ran him through with a javelin.¹

Dette Motiv, der har en anselig Alder og en vid Udbredelse, egner sig ypperlig til en Folkeviser, og en saadan var vel ogsaa Will. af Malmesburys Kilde. Men ogsaa paa Dansk mener jeg, vi genfinder det, nemlig i Visen „Jon rømmer af Land“ (DgF. Nr. 353). Visen er ikke bevaret uden i to Former (og et Brudstykke af en tredje), af hvilke C. synes mig at staa nærmest ved den engelske Version: Hr. Jon faar Besøg af Dannerkongen; hans Fæstemø beder ham, om hun maa gaa ind i Stuen og faar Lov dertil, men Forbud mod at smykke sig. Alligevel smykker hun sig paa det pragtfuldeste, og „Hr. Hagen“ — ikke Kongen — opfordrer hende nu til at tage Sæde hos ham, idet han siger, at hendes Fæstemand er en for ringe Mænd; Hr. Jon dræber ham da og rømmer af Land. I Formen A. er der ikke Tale om Kongen, men Gæsten er Hr. Peder, der tidligere har bejlet til *Liden Kirsten*, som har foretrukket Hr. Jon; ogsaa her ender det med, at Ægtemanden dræber Gæsten og rømmer af Land.

Som det vil ses, er der indløbet forskellige Misforstaaelser, der har bragt Forvirring i det hele: Emnet, Kvinden, som mod sin Ægtemands eller Fæstemands Forbud smykker sig for den fremmede Gæst, har dog været klart nok, men er blevet misforstaaet af den danske Visedigter.

Hovedhensigten med ovenstaaende løst henkastede Bemærkninger er at gøre opmærksom paa, hvilket rigt Forraad af Folkeviser — om end i prosaisk Omskrivning — der findes i William af Malmesburys gamle Krønike. Og vel at mærke: denne Tradition hører til de allerældste, der overhovedet findes.

Ida Falbe-Hansen.

¹ Cit. efter Will. of Malmesbury S. 159—60.

NY SPROGFILOSOFI

Det 19. Aarhundrede, der paa talrige af Videnskabens Omraader be-
tegnede et utvivlsomt Fremskridt, har væsentlig været en Positivismens og
Empirismens Tid; de positive Faktas og de umiddelbare Erfaringers Ret
har, f. Ex. ogsaa paa Sprogvidenskabens Omraade, været et Grundprincip,
medens Systemdannelse og konstruktiv Tankearbejde oftest traadte i Bag-
grunden. Det er dette, den aandfulde tyske Sprogfilosof Karl Vossler
(nu Professor i München) engang udtrykte saaledes: „Ganske vist har i
første Række Wilhelm von Humboldt søgt at stille Sprogvidenskaben
paa den kritiske Idealismes Grund; men i den empiriske Sprogforsknings
hastige Iver gik de Humboldske Resultater og overhovedet næsten al
Sammenhæng mellem Filologi og Filosofi igen tabt“ (*Positivismus u. Ide-
alismus in der Sprachwissenschaft*, Heidelberg 1904, Forord).

Den Stræben efter store, sammenfattende Synspunkter, Vossler her
hentyder til og i sit Skrift temperamentsfuldt kæmper for, har dog trods
alt ikke kunnet holdes nede. Forskere af mere end almindeligt Vinge-
fang: Madvig og Whitney, senere Hermann Paul og v. d. Gabe-
lentz, op imod vore Dage Wilh. Wundt og van Ginneken, har
hver paa sin Vis søgt at løse de store almene Problemer, som Sprogets
Fænomener frembyder for enhver tænkende: om Sprogets og Sætningens
Definition (ifølge Schuchardt ikke to, men eet Problem); om Ordklas-
sers og Sætningsdeles Væsen (atter maaske eet, ikke to Problemer); om
Forholdet mellem Lyd og Betydning, mellem Ord og Tanke; fremdeles
om Aarsagerne til ydre og indre Sprogforandringer; endelig om Sprog-
slægtskab og om Sprogets Oprindelse.

Paa mange Punkter maa Diskussionen om disse Spørgsmaal endnu
siges at være aaben; man fik stærkt Indtryk deraf ved at læse den geni-
ale svejtsiske Sprogforsker F. de Saussure's efterladte Forelæsninger
over almindelig Sprogvidenskab (*Cours de linguistique générale*, Lausanne
1916), som hans Elever i Genf nu under Krigen pietetsfuldt har udgivet.
Indtrykket fornyedes, da Antoine Meillet nylig udgav en stor Samling
af sine almensproglige Afhandlinger (*Linguistique historique et linguistique
générale*, Paris 1921).

Ogsaa adskillige nye Bidrag er komne frem nu efter Krigen, da Vi-
denskaben i de store Lande og det internationale videnskabelige Samkvem
vaagner paa ny. Af disse tilsligter nogle blot en elementær Orientering,
snart mere i filosofisk Retning (H. Hatzfeld: *Einführung in die Sprach-
philosophie*, München 1921) snart mere i rent teknisk-videnskabelig (J.
Marouzeau, *La Linguistique*, Paris 1921). Andre sigter højere og
tilstræber en fornyet Analyse af de Grundbegreber, Sprogvidenskaben ar-
bejder med; saaledes et Arbejde af Tyskeren Ernst Otto (*Zur Grund-
legung der Sprachwissenschaft*, Bielefeld 1919), der paa flere Punkter frem-
sætter en klart gennemtænkt Kritik. Saaledes ogsaa to større, nylig
udkomne Værker, som her skal omtales nærmere: J. Vendryes *Le
Langage* (Paris 1921) og O. Jespersen *Language* (London 1922).

Professor Otto Jespersen er, som bekendt, ikke blot en udmærket Universitetslærer, en skarpsindig Fonetiker og en lærd Sproghistoriker. Han har tillige med stigende Iver og Held kastet sig over den Revision af de grammatiske Begreber, som man nu snart overalt, kun ikke i visse pædagogiske Kredse, anser for en uomgængelig Nødvendighed (sml. *Sprogets Logik*, 1913; vigtige Anmeldelser af A. Meillet i *Revue critique*, 1914, p. 30; af H. Schuchardt i *Anthropos*, IX, p. 340—43. Se ogsaa Jespersens skarpe, men træffende Svar til Prof. E. A. Sonnenschein, der havde benyttet den ny Terminologis nødvendige Vanskelighed som Paaskud til at afvise en grammatisk Reform: *Times Weekly Edition, Literary Supplement*, June 29, 1922). Jespersen har endelig fra sin første Ungdom vist en stadig og aktiv Interesse for sprogfilosofiske Problemer. Det er et Sammendrag og en Udfyldning af alle Forfatterens spredte, herhen hørende Undersøgelser, man finder i det nye Værk.

Dette indeholder — foruden Fortale, Bibliografi og Register — 4 „Bøger“: I. Sprogvidenskabens Historie; II. Barnet; III. Individet og Verden; IV. Sprogudviklingen.

I 1. Bog har det ikke været Meningen at give en egentlig og ligelig Fremstilling af den europæiske Sprogforsknings Historie. Det har aabenbart snarere, i al Fald ubevidst, været Tanken at fremhæve saadanne Hovedpunkter, hvor Forfatteren hos Forgængere har ment at kunne spore Tendenser i tydelig Harmoni eller Disharmoni med sine egne Anskuelser. Afsnittet, som øjensynlig bygger paa fornyet Studium af selve Kilderne (sml. ogsaa det lille Skrift om *Rasmus Rask*; opr. en Universitetsale, Kbh. 1918), faar derved et originalt Præg, en vis personlig Charme. Unægtelig følger ogsaa nogen Vilkaarlighed med Metoden. Den leikøbte Foragt for middelalderlig Videnskab, saakaldt „Skolastik“ (I, § 2) og den meget stærke Fremhæven af et naivt Prisskrift om Sprogvurdering af Tyskeren Jenisch (I, § 4) er tydelige Eksempler herpaa. — At vore store Landsmænd paa Sprogforskningens Omraade (Rask, Bredsdorff og Madvig, Verner og Vilhelm Thomsen) fuldtud kommer til deres Ret, er kun naturligt; en upartisk Dømmier, om en saadan gaves, vilde forhaabentlig ikke finde, at de af blot Patriotisme overvurderes.

2. Bog er i Hovedsagen en engelsk Oversættelse af *Nutidssprog hos børn og voksne*, der herhjemme udkom i 1916 (sml. de vigtige *Randnoter*, der kort efter blev trykt i *Nordisk Tidsskrift for Filologi*, 4. R. V. p. 127—49). Der er indsat engelske Eksempler til Erstatning eller Supplering af de danske (dog neppe i saa høj Grad, som engelske Læsere kunde ønske). Iøvrigt er Text og Tankegang overalt bibeholdt, selv paa Punkter, hvor man i Mellemtiden har gjort opmærksom paa alvorlige Vanskeligheder. Til Eksempel herpaa — eet blandt adskillige — kan tjene Behandlingen af de saakaldte „Spring“ i Lydudviklingen (IX, § 5). Man har almindeligt iagttaget, at Børn f. Eks. i England siger [f] for [b] og parallelt dermed [v] for [ð]. Jespersen slutter heraf, at disse Overgange og andre lignende „Spring“ (bl. a. og især p for *qu*, *kw*) overalt, hvor de forekommer, skyldes Børns Indflydelse. Men er f. Eks. fransk *soif* „Tørst“ (*seif* af *sifim*) specielt et Barneord? Er ikke *feudum fief*

,et Len', gladius *glaiue* ,Glavind' karakteristiske Ridderord, og paradissus *parvis* ,Kirkeplads' et Kirkeord, alle altsaa tekniske og højest ubarnlige Ord? Og er det ikke et noget dristigt Paradox at lade Børnene gribe ind i Rumænsk og Sardisk (*aqua* giver her Former med Labial), men ikke i nogen anden romansk Dialekt? og at indrømme Indflydelse af ufuldkommen Barneudtale visse Steder i Grækenland (hvor ,Hest' hedder *hippos*) samt paa keltisk Grund (*ep*), men ikke f. Eks. i Indien (*acvas*), Latium (*equus*) eller Germanien (isl. *jór* af **ehwaz*)? Der synes her at foreligge en hastig Generalisation, som Forfatteren ikke har anviset noget Middel til at verificere, og som man fra anden Side har set sig nødsaget til at optage til fornyet Drøftelse (se saaledes Kr. Nyrop *Parvis i Videnskabernes Selskabs Historisk-filologiske Meddelelser*, II, 1 [1918]; og J. Ronjat i *Revue des Langues Romanes*, 6. série, X, p. 371 [1920]).

3. Bog bringer først en Undersøgelse af forskelligartede Individuers Indflydelse paa Sproget (Fremmede; Kvinder), dernæst en almindelig Drøftelse af Aarsagerne til Sprogforandring. — Undersøgelsen af de Fremmedes Indflydelse giver Anledning til en indgaaende og skarp Kritik af den saakaldte Substrattheori (eller rettere: Theorien om den ethniske Reaktion; den hævder, som bekendt, visse dybtliggende Sprogvaners Konstans, selv ved saakaldt Sprogsifte). En Række af de betydeligste Sprogforskere (Ascoli, Hirt, Meillet) foruden flere andre faar successive Ordet (dog i mere end eet Tilfælde i en Form, som de umuligt kan anerkende); de ligger til sidst alle slagne paa Valen, Ofre for Forfatterens (i og for sig sunde) Uvilje mod at beskæftige sig med gamle og lidet oplyste Sprogtrin. Den Mulighed skal her blot antydes, at en alt for stor Hypothese frygt paa dette Punkt kan have bragt Professor Jespersen til at overse principielle Betragtninger, som Fremtiden vil faa Brug for til Forklaring af de stadig i de forskellige Sprog opdukkende Vidnesbyrd om, at samme eller analog Befolkning til forskellig Tid reagerer ens i sin Brug af forskellige Sprog (Eksempel: parallelle Udviklinger i Syrien af Fønikisk, Aramaisk og Arabisk).

Til Substratkapitlet slutter sig naturligt en Behandling af ,Bastardsprog', specielt af de ufuldkomne Former for Engelsk, der tales udenfor Europa, f. Eks. af Kinesere og Malajer i Stillehavets Havne. Forfatteren hævder her, med stor Styrke, dog maaske lidt for absolut, at disse ejendommelige exotiske Dialekter udelukkende beror paa en Reduktion (i grammatisk Henseende ofte næsten til Nul) af Engelsk, ikke derimod paa Paavirkning fra de Talendes Modersmaal. En interessant Afhandling (om Spansk talt paa Marianerne i *Festschrift V. Thomsen*, 1912) af vor Landsmand Dr. K. Wulff burde sikkert været nævnt og drøftet her.

Efter et Afsnit om „Mænds Sprog og Kvinders Tale“, fuldt af friske og morsomme psykologiske lagtagelser, følger saa den almene Diskussion om Aarsager til Sprogændring. Mange mer eller mindre vilde Theorier (direkte Klimaindplydelse: Generationsskifte) faar her deres Bekomst. Det hele er gennemsyret af en sund Kritik, af en Sans for psykologiske og sociale Realiteter, som man kender fra Jespersens tidligere Produktion og allerede fra den lille, vellykkede Afhandling fra 1886 mod Junggramma-

tikernes stive Dogmatik og dens danske Repræsentant (*Til Spørgsmaalet om Lydlove i Nord. Tidsskrift for Filologi*, Ny Række VII, p. 207—45).

I 4. og sidste Bog („Sprogudvikling“) behandles foruden Spørgsmaalet om Fremskridt i Sproget Grundproblemer som Etymologiens Methode, de grammatiske Elementers Opstaaen, Lydsymbolik og Sprogets Oprindelse.

Afsnittet om Etymologi (Kap. XVI) giver nyttige og ikke mindst i vore skandinaviske Brødrelande tiltrængte Advarsler i realistisk Aand mod Misbrug af forhistoriske Konstruktioner. (Rødder, Rodvariationer osv.).

Medens Forfatteren her maner til Forsigtighed, begiver han sig i et følgende Kapitel (XX. Lydsymbolik; sml. ogsaa *Letterstedtska Tidsskrift 1922*) ud paa nye og dristige Togter. Med umiskendeligt Mod bekæmper J. her Madvig's altfor store Frygt for overhovedet i noget Tilfælde (med Grækerne) at antage Sammenhæng mellem Lyd og Betydning. Utvivlsomt fortjener Tanken at tages op paa et rationellere Grundlag. Man ser blot ikke endnu det Princip, der skal sige: „Hertil og ikke længere!“ og hindre nye Udslag af den gamle Vilkaarlighed.

I Kapitlerne XIX (Grammatiske Elementers Opstaaen) og XXI (Sprogets Oprindelse) finder man en interessant Drøftelse af den tidligere gængse Agglutinationsteori (altsaa den Tanke, at en højst Form er opstaaet ved Sammensmeltning af to oprindelig selvstændige Ord). Men noget afgørende om den Maade, hvorpaa f. Eks. Kønssuffixer kan være udskilt af det postulerede, med en noget let Haand skitserede Ur-Kaos, siges der egentlig ikke.

Det hele Værk, som er dediceret til Vilh. Thomsen, og som Forfatteren ved dennes 80 Aars Fødselsdag i Januar med en vis, ikke uberegtiget Stolthed forelagde for Videnskabernes Selskab, er, som man af det foregaaende vil have set, for væsentlige Deles Vedkommende sammenstykket af tidligere Bøger og Afhandlinger (NB. Originalarbejder af Forfatteren selv) — Arbejder, som man i al Fald i interesserede Kredse hos os, man tør sige i Norden, forlængst har kendt og tilegnet sig og skattet. Og dog maa det indrømmes, at det nye Værks Kapitler holdes sammen af noget andet og mere end den engelske Forlæggers røde Shirtingsbind: af en Idé. Idéen, som i over 30 Aar har været Professor Jespersens røde Traad, er den, at Sproget stadig tenderer mod Forandring („Udvikling“); men denne Forandring foregaar ikke forgæves, ikke uden Maal og Med; nej, den fører i det store og hele til bedre Forstaaelse mellem Mennesker, til større Klarhed, efterhaanden til den Korthedens Elegance, som udmærker Engelsk og i endnu langt højere Grad Kinesisk. Denne Grundtanke, som, her paany udvikles med stærk Overbevisning og advokatorisk Behændighed i det sidste store Afsnit, ligger allerede bag adskilligt i alle de foregaaende. Det er den energiske og talentfulde Gennemførelse heraf, der giver Værket dets Originalitet og tillige anviser det dets Plads i Sprogfilosofiens Historie.

Joseph Vendryes er Specialist i keltiske Sprog (han stammer selv fra Bretagne), og virker som Professor i sammenlignende Sprogvidenskab ved Sorbonnen. Som Elev af A. Meillet og derved indirekte af F.

de Saussure har han arvet en betydelig Del af disse Forskeres lykkelige For-
 ening af sikkert Detailstudium og omfattende Interesse for Principer.
 Vidnesbyrd herom foreligger baade i hans energiske Undervisning i Paris
 og i hans kyndige og kritiske Ledelse af de franske Keltologers Tidsskrift
Revue celtique.

Det foreliggende Arbejde om *Sproget* fremtræder som 3. Bind af et
 stort anlagt fransk Serieværk *Menneskehedens Udvikling* — i nogen Grad
 et Sidestykke til vor *Verdenskulturen* og Tyskernes *Kultur der Gegenwart*.
 Den franske Serie udmærker sig fremfor den danske og tyske ved at
 være præget af en Idé. Udgiveren H. Berr har stiftet og i en Aarrække
 redigeret det yderst interessante Tidsskrift *Revue de Synthèse historique*,
 hvis Bestræbelse er at anlægge almindelige sociologiske Synspunkter paa
 de historiske Fænomener. En hermed parallel, men ikke altid ganske
 overensstemmende Bestræbelse har ogsaa for Sprogets Vedkommende længe
 kunnet spores i Frankrig. Dels har nemlig den sociologiske Skole (Durk-
 heim, Lévy-Bruhl) i deres Arbejder over Samfunds- og Aandstyper
 jevnlig taget Hensyn til Sproget; dels har A. Meillet, den sprogviden-
 skabelige Skoles Førstemand, i en Aarrække (fra 1902) redigeret den
 lærerige Rubrik *Sprog* i Tidsskriftet *L'Année Sociologique*. Det faldt da
 ganske naturligt, at et af de første Bind i Rækken om Menneskehedens
 Udvikling blev et Værk om Sproget af en for Samfundsproblemer inter-
 esseret Sprogforsker.

Dette maatte ganske vist medføre en ejendommelig Vanskelighed:
 Muligheden for, at Udgiver og Forfatter havde hver sin Mening i
 Principsspørgsmaal — eller, paa en anden Maade sagt, at Forfatterens
 Synspunkter ikke passede ind i Udgiverens System. At netop dette sidste
 faktisk er blevet Tilfældet, fremgaar med al ønskelig Tydelighed af Udgi-
 verens Fortale, hvori det bl. a. hedder: „Havde Bogen været af en Psy-
 kolog eller Historiker, der blot havde Interesse for Sprogforskning, vilde
 den maaske nøjere og tydeligere have knyttet sig til den Plan og de
 Tanker, der ligger til Grund for *Menneskehedens Udvikling*. Nu er den
 skrevet af en Sprogforsker. Og denne Sprogforsker holder sig af Princip
 til Kendsgjerninger og tager sig i Agt for Theorier . . .“ Udgiveren er
 her klog nok til at erklære, at netop denne af forudfattede Theorier uaf-
 hængige Stilling er Forfatterens Styrke.

Efter en Indledning om Sprogets Oprindelse — et Problem, som
 ifølge V. ikke kan løses med Sprogvidenskabens Midler; det hører under
 primitiv Historie eller rettere under almindelig Psykologi — indeholder
 Bogen følgende „Dele“: I. Lyd; II. Grammatik; III. Ordforraad; IV. Sproge-
 nes Konstitution; V. Skrift. Endelig behandler et Slutningskapitel Frem-
 skridtsproblemet.

I den første eller fonetiske Del behandles først Lydmaterialet, idet
 der gives en fysiologisk Inddeling af de Lyd, Menneskets Taleorganer kan
 frembringe. Det fremhæves stærkt og med Rette, at de Lyd, hvert en-
 kelt talende Individ normalt frembringer og bruger i Talen, udgør et fast
 sluttet System, hvis Elementer, hvis og naar de ændres, ændres paa
 ubevidst og derfor paa regelmæssig Maade. Heraf Muligheden af de

saakaldte *Lydlove*, som altid kun er Forsøg paa at definere visse, særlig tydelige Sider af mere almene, fonetiske Tendenser. Det hævdes i denne Sammenhæng (p. 61), at „der gives spontane fonetiske Forandringer, som fremgaar af en naturlig Ændring af Systemet, og som selve Brugen af Sproget fremkalder og retfærdiggør“. Skønt Meningen af det sidste Ord ikke er ganske klar, synes dog Ordene *spontan* og *naturlig* her kun at kunne betyde eet af to. Enten menes der „uden Aarsag“ (sml. den stadig opblussende Diskussion i Etiken om den „frie Vilje“); men dette er et Begreb, hvormed der ikke i Videnskaben kan forbindes nogen Mening. Eller der menes „fremkaldt af visse almene, ikke nøjere præciserede Aarsager“; men i saa Tilfælde maatte det aabenbart være Opgaven at give denne nøjere Præcision. Hvilket imidlertid netop ikke sker. Som Udtrykkene her anvendes, kommer de da til at smage alt for stærkt af Uklarhed og Mystik. — Afsnittet slutter med Definitioner af Begreber som Stavelse, *Lyddord*, Ordbillede og Sætning.

Den dernæst følgende grammatiske Del begynder med at skelne Form- og Betydningslementer („Morfemer“ og „Semantemer“); Formelementerne inddeles igen efter deres Natur, efter deres Plads (Præfix, Suffix, Infix) og efter det Baand, der knytter dem til Betydningslementerne. Det hævdes — sikkert med Rette —, at et Ord i egentlig Forstand (sml. *Lyddord*; i det foregaaende) ikke kan defineres uden Hensyn til dets formelle Variationsmuligheder.

Efter et (noget rudimentært) Kapitel om grammatiske Kategorier som Køn og Tal, Tid og Verbalart (Aktiv, Passiv), hvori ogsaa Vanskeligheden ved at bringe Logik og Grammatik i Overensstemmelse fremhæves, følger en særdeles berettiget Kritik af den gængse Ordklasseinddeling samt et Forsøg dels paa en logisk Klassifikation grundet paa Mod sætningen Nomen-Verbum (Nominal- og Verbalsætning), dels paa en herfra forskellig Inddeling af rent psykologisk Art. Dette sidste Forsøg knytter sig til Tanken hos den sprænglærde og meget fantasifulde hollandske Jesuit van Ginneken; det er beslægtet med den rent psykologiske Behandling af grammatiske Begreber, som Pariser-Professoren Ferdinand Brunot nylig i et Foredrag, der blev holdt bl. a. ogsaa i København, gjorde sig til Talsmand for. Denne Art Forsøg synes imidlertid fordømt til at strande allerede af den Grund, at de sprænger de Rammer, det enkelte Sprog har lagt — Rammer, dvs. Kategorier; som det netop var Grammatikernes Opgave at analysere og definere.

Ogsaa de to sidste Kapitler i 2. Del (Sprog og Følelse; Formlærens Ændringer) behandles af psykologiske Betragtninger, vistnok i Tilknytning til Ch. Bally (*Le Langage et la Vie*, 1913) og derigennem til H. Bergsons antilogiske Filosofi.

3. Del er i al Korthed en Betydningslære. Af de 3 Kapitler, hvori den med uangribelig Logik inddeles, handler det første om Ordbetydninger og deres Gruppering, det andet om, hvorledes Ord skifter Betydning, det tredje om, hvorledes Begreber skifter Navn. Man finder her en Rigdom af interessante Eksempler paa Specialisering og Generalisering, paa Betydningslid og Eufemismer. Paa tankevækkende Maade diskuteres de

socialle Aarsager til Ordforraadets Omdannelse og Fornydelse og Betingelserne for Grundlæggelse af en almindelig Semantik.

4. Del undersøger Sprogene som Individualiteter. Først hævdes det, at et Sprog, uafhængigt af de Talendes Race og Aandsform, er den ideale Taleform, som paatvinger sig alle Individer i en given Gruppe. Denne Definition af „et Sprog“ er ganske sikkert korrekt, dog paa den ene Betingelse, at den indskrænkes til at gælde Sproget som *Norm*; det er klart, at en saadan kan blive gyldigt Ideal for Befolkninger af helt forskellig Race og Aandsform. Heraf følger imidlertid ingenlunde, at disse Befolkninger, naar de skal udøve denne Norm, altsaa søge at tale og skrive i Overensstemmelse med denne ideale Sprogtype, vil formaa at gøre det paa ensartet Vis (Exempel: Romerriget). Men opstaar og fæstnes Variationer („Dialekter“), maa det Spørgsmaal nødvendigt melde sig, om de ikke er afhængige af de paagældende Befolkningsgruppers hele Aandsform (indirekte maaske af deres Race?), altsaa om det trods alt ikke skulde være muligt, at opbygge den „Folkenes almene Fysiognomik af deres Sprog“, som allerede Herder længselsfuldt efterlyste. (Man ser, at ogsaa det omstridte Substratproblem hænger nøje sammen hermed).

Resten af 4. Del behandler — i nøje Tilslutning til Mesteren Meillet — Fænomener som Dialektgrænser, Skrift- og Fællessprog, Sprogenes Blanding og Slægtskab. Efter 5. Del (om Skrift, væsentlig en Sammenstilling af Fakta) slutter Bogen med interessante Betragtninger over Fremskridt i Sproget.

Man sporer her straks en Forsigtighed, der staar i Kontrast til Jespersens lyse Tro. Først hævdes det uberettigede i at indblande Spørgsmaalet om litterær Værdi; at der i et Sprog (Engelsk, Græsk, Russisk, modsat f. Ex. Litavisk, Bretonsk, Baskisk) har kunnet frembringes fremragende Digterværker, viser i og for sig intet om selve Sprogets Værdi. Det fastslaaes dernæst efter en længere Drøftelse, at Omdannelsen af de forskellige sproglige Elementer aldrig fører til varig Fuldkommen-gørelse af et Sprog. Sprogenes Udvikling er overhovedet kun en Reflex af de paagældende Samfunds Udvikling. Altsaa vil kun det ideale Samfund kunne frembringe og bruge det ideale Sprog! Men hvor ligger det Land Utopia? — Ogsaa en anden Betragtning fører V. til Skepsis i Fremskridtsproblemet: Hvis Overgangen fra et primitivt til et barbarisk Samfund og derfra til et saakaldt civiliseret kaldes Fremskridt, hvem borger saa for, at dette ikke er en Vilkaarlighed, opfundet af de civiliserede? „Intet beviser, at civiliseret Aandsform ikke i en Siriusbeboers Øjne vilde være lig Degeneration“.

Med en fortrinlig Bibliografi og et udførligt Register afsluttes den helt igennem velordnede og velskrevne Bog.

Man vil maaske finde Jespersens Værk mere originalt og inciterende, mere æggende (ogsaa til Modsigelse) ved sine mange rent personlige og kækt fremsatte Ideer. Vendryes' Bog repræsenterer mere Tanker, som behersker en hel Skole — men en Skole, hvor der trods

Krig, og trods Medarbejdernes Faatallighed arbejdes bedre, og hvor der kan læres mere methodisk Sprogforskning end noget andet Sted.

Begge Værker fortjener da en Æresplads blandt enhver Sproggranskers Bøger. Det vil være vanskeligt, vel ogsaa overflødigt at afgøre, hvilket der bidrager mest til Sprogfilosofiens Fremskridt.

Viggo Brøndal.

ET KINGO'SK BILLEDE.

I Brix's „Tonen fra Himlen“ behandles bl. a. Kingos Salme „Sorrig og Glæde de vandre tilhobe“; de tre sidste Linier citeres:

„Tidernes Bom
bliver dog tom,
Himlen skal køre Altingest herom!“

og derpaa hedder det: „„Bom“ betyder „Fangebom“, altsaa Fængsel; naar denne Verdens Fængsel er tomt, vil Himlen forandre Alting til det bedre.“ Denne Forklaring af Ordet „Bom“, som Georg Brandes ogsaa anførte i sin Anmeldelse af Bogen, har altid forekommet mig noget tvivlsom, navnlig fordi Verdens Fængsel vanskeligt kan siges at blive tomt ved den enkeltes Udfrielse, og da jeg ser af Dr. Karl Mortensens Kommentar, at Forklaringen stammer fra Kalkars gammeldanske Ordbog, og at der formentlig ingen tvingende Grund er til at antage den, saa drister jeg mig til at gøre opmærksom paa, at en anden Tydning giver et smukkere Billede og en klarere Forstaaelse.

Verset foran er det „udmærkede og egenprægede“ (Brix):

„Angest skal avle en varende Glæde,
Kvide skal vinde sin Tot ud af Ten.“

og Salmens sidste Billede er sikkert en Variation af Billedet af Tenen, der skal tømmes. Tidernes Traad ligger rullet op om en Bom (som ved en Væv¹, en Brønd eller et Spil); men denne Bom skal blive tom, og den timelige Tilstand skal da ombyttes med den himmelske, hvorved alt skal vendes om.

Kristian Krarup.

¹ Det er sikkert *Vævebommen* her er tænkt paa (Kingo var jo Søn af en Væver).

Red.

KULTUR OG FOLKEMINDER

NORSK FOLKEMINNELAG

Ivar Aasen: *Norske Minnestykke*. Ved Jens Lindberg. 1. Hefte. Kristiania (Norsk Folkeminnelag) 1921.

Det nystiftede Norsk Folkeminnelag har som Førstegrøde af sin Virksomhed udsendt første Hefte af Ivar Aasen: *Norske Minnestykke*. — I en Henvendelse til Folket, som ledsager Heftet, hedder det: „I arbeidet med folkeminderne foreligger der for tiden flere vigtige opgaver. Det gjælder baade om at samle det, som endnu er at finde, og at utgi det, som fortjener at komme ut. For at fremme utgiverarbeidet og sprede kjendskap til den rike skat, vi eier i vore folkeminder, blev Norsk Folkeminnelag stiftet d. 24. februar 1920. Vi vil herved opfordre dem, som vil være med i laget, om at sende meddelelse derom til Norsk Folkeminnesamling: adr. Universitetsbiblioteket Kr.a. Aarspengene er 5 kroner, og for det faar medlemmerne de skrifter, som laget hvert aar gir ut.“

Det er et særdeles heldigt Valg, Folkeminnelaget har truffet ved som sin første Udsendelse at bringe Ivar Aasens „Minnestykke“. Det er som et Præludium, der giver typiske Prøver paa de Toner, der skal klinge gennem Foreningens Virksomhed. Sproget, hvori Stykkerne gives, er snart Dansk-Norsk, snart Folkemaal og snart Landsmaal. Og Stykkerne spænder snart sagt over Folkedigtningens og Folkefortællingens hele Tone-register.

Der er Æventyr, de voksnes lyststemte Fortællinger for Børn, hvor den snilde, den udholdende, den kække, den gode sejrer over alle Hindringer, — hvor det grufulde endes med Latter, — hvor Kampene ender med Sejr og Rigdom og Kærlighedslykke. For Fortællerne som for Læserne er Æventyrene kun Digtning; men det er en Digtning, hvor man hører Fædres og Mødres Hjærter slaa for deres smaa Tilhøreres Fremtid. — Der er fremdeles Dyrehistorier, hvor den lille og snilde sejrer over den store og dumme.

Men der er ogsaa Huldresagn, der aabenbarer de voksnes Gru ved Livets Hemmeligheder og Utryghed. Det er ikke Digtning, hvor man selv kan lade det ende saa godt, som man vil. Nej, det er Folkets Tro, Rædslen for de usynlige Magter. Der lokkes eller ranes Mennesker bort fra det regelmæssige, synlige Liv, ind i den skjulte Verden, der fører sin Tilværelse lige op ad vor Dør, ja til Tider i vor Stue, — og det er en

Tilfældighed, om de reddes tilbage til Menneskelivet igen. Et Bøsseskud kan i Norge i saa Henseende gøre Vidundere. I mangen Kirke eller Bondegaard findes der en Genstand, der borger for, at disse Fortællinger er sande og ramme Alvor.

Der er Fortællinger om, hvor vældige de norske Riser og Trolde er; de svarer til Naturens Storslaaethed. Og der er Julereiden og Garvoren og alle de andre lunefulde Vætter. Der er eventyrlige Hændelser med Musik, der røver Folk Sans og Samling, med Sortebøger og skjulte Skatte, med Kirkebygning og Præster.

Der er Anekdoter, hvor Viddet tilspidnes i et Udbrud eller et kort Ordskifte. — Der er Viser, baade i gammel Folkevisestil og i nyere Almuestil. Der er Børnerim, hvor Fader og Moder og Søster og Broder og Ko og Kalv og Gris og So og Fugl og Blomst boltrer sig i snurrig Syssel til Vuggegængens Takt eller til Smækket af den voksnes Hæl, mens Barnet rider Ranke. Og endelig er der de yndefulde Støv, der i deres fire Linjer rummer en Verden af Skælmeri og Elskovs Sødme:

Dar er vent med Viningskyrkja,
naar Bruderna ganga i Flokkar;
dei tarv ikje bry seg med Ljos aa bera:
da lyser af Brudar-Lokkar.

Dar er vent med Viningskyrkja,
naar Brudi ho kem in;
dei tarv ikje bry seg med Ljos aa bera,
da lyser av Blome-Kinn.

Henrik Ussing.

DANMARKS TRYLLEFORMLER

F. Ohrt: *Danmarks Trylleformler II. Efterhøst og Lønformler.* Gyldendanske Boghandel 1921.

Der er ikke nogen større Anledning til at skrive en længere Anmeldelse af denne Bog, da jeg i et og alt kan henholde mig til det en Gang sagte (se DSt. 1918 S. 81). Principerne for Udgivelsen har været de samme som i det første Bind. Kun maa man undres over, at der har kunnet skaffes saa meget Materiale frem, og man ser med Glæde, at de private Ejere af Kløgtebøger har ydet saa betydelige Bidrag. Det Stof, der er kommet til, er saa stort, at man faar en Mistanke om, at der endnu er meget tilbage, og at denne Efterhøst kun er den første. Der kommer nok flere, og Forfatteren lover da ogsaa to følgende Publikationer, dels en sammenlignende Tydning af de enkelte Formler og en Skildring af Trylleformlernes Historie. Begge maa imødeses med Interesse. Men det vilde i høj Grad være at ønske, at Forfatteren ogsaa samlede Materiale til de Lønskrifter, der er skrevet med magiske Alfabetter. En stor Del af dem har man Nøgle til, og de har hidtil — saa vidt jeg ved — haft den Skæbne, at man er forbigaaet dem. Ingen ved vel, hvilke Bidrag de giver til Kulturhistorien.

Redegørelsen for Kilderne er udarbejdet med Forfatterens sædvanlige Omhu, og Materialet er som før godt ordnet. Men skal man arbejde med det og benytte det, maa man tage første Bind til Hjælp, da Henvisningerne rigtignok mange Steder er særdeles knappe (se f. Eks. 1236, 1238 og mange andre Steder) og Systemet ikke helt let tilgængeligt. Udstyrelsen er som første Binds, altsaa særdeles nydelig. Der er endda medgivet to Tavler, hvad der maa have forøget de meget betydelige Omkostninger, som Carlsbergfondet dog har paataget sig. Det er i høj Grad anerkendelsesværdigt, at en Bog med et saa specielt Emne kan udgives hertilands i saa smuk Form paa en Tid, der er den danske Bogavl saa ugunstig som den nuværende.

J. W. S. Johnsson.

NATMANDSFOLK OG KÆLTRINGER

H. P. Hansen: *Natmandsfolk og Kjeltringer*. Kbh. 1921, Gyldendal.

En uddøende Fortidslevning har her i sine sidste Øjeblikke faaet en ny Fremstiller, der ingen Ulejlighed har skyet for at faa forfulgt alle Spor. Det er i Grunden forbløffende, at et Fænomen som Skoiersproget endnu i det tyvende Aarhundrede har kunnet undersøges paany med ret revolutionært Resultat. Det maa ogsaa i høj Grad kaldes et Fund. Havde Konservator Hansen ikke methodisk benyttet det sidste Øjeblik, var formentlig alle Dage Dorphs rotvelske Leksikon blevet staaende som et uanfægtet Monument.

I det hele betegner Bogen i højeste Grad en Revision, og en Hoben Romantik synker i Graven. Alle Tanker om en særlig Folkestamme og den Slags falder bort. De har været Landets egne Børn. Ikke en Gang noget Indgifte med Zigeunere har Forfatteren truffet paa i sine meget omfattende Arkivundersøgelser. De var Rakkere og Natmænd, d. v. s. Udøvere af bestemte foragtede Bestillinger, og de var Kæltringer, d. v. s. Tiggere af vagabonderende Art.

Heller ikke vil Hansen godkende, at de i synderlig Grad har haft egne Samfundsskikke. Der er jo romantisk gjort en Del ud af, at de skulde stifte Ægteskab ved at „kaste Kæp“. Allerede Stænderudvalgets Betænkning 1836 mener at kunne skønne, at denne Skik snarere kun er noget Morskab ved Gilder, og hertil slutter Hansen sig. Det vilde være af Interesse, om det kunde oplyses, at en saadan Leg ogsaa ellers er kendt, eller om den virkelig er noget særlig for disse vandrende Folk. S. 96 er der en Skildring af et Bryllup med nogle Skikke, der vel egentlig kan betegnes som en Slags ceremonielt Brudrov. Ogsaa dette kunde formentlig oplyses som et Stykke af en udbredt Skik.

Heller ikke i deres Religion vil Forfatteren finde noget fremmed Præg. Hvad han har fundet er en fattig Kristendom, udtrykt ved kristelige Bønner, Fadervor og andre, som de kunde udenad, og som Moderen har lært sine Børn.

Sproget bliver i høj Grad revideret. Dette Afsnit har i det væsentlige været trykt i Festskriftet til Evald Tang Kristensen 1917. Det har vist sig, at Dorphs „Professor“ Hartvig Andreas Lunding har været altfor alsidig, saa han fra sine udenlands Vandringer har kendt udenlandske Tyvesprog og bl. a. har leveret Dorph en hel Del zigeunerske og jødiske Ord, som gode danske Kæltringer aldrig har kendt. Hansens Professor er „Kjælle Kasper“ eller Kasper Madsen i Rind, hvis Biografi formentlig vil komme i næste Bind. Han vil gaa over i Historien kom den endelige Autoritet paa dette Omraade, da nu næppe nogen anden har levende Forbindelse med Skoersproget. Det viser sig, at det har betydelige Elementer fra tysk Tyvesprog, hvori adskilligt atter stammer fra Romani. Ellers er det omlavet Jydsk eller Fantasiord, hvis Oprindelse man næppe skal lede om. Der er knap 300 Ord, men disse sammen med nogle paaheftede Endelser er nok til at gøre det umuligt for en fremmed at forstaa en Samtale. H. P. Hansen trækker noget paa det angaaende Efterretningen om, at der skulde have været umaadelig strænge Bande-Love mod at røbe Sproget. Dorph mente jo at vide, at hans Hjemmelsmand blev dræbt af den Grund. Hansens Hjemmelsmand har derimod ikke villet vide af, at der var noget egentlig Forbud. Jeg ved, at hvis nogen overfor gamle „Johanne Abraham“ i Madum begyndte at tale om Sproget, saa var Avdiensen forbi, og der blev ikke givet nogen ny. „A vee nok, hvordan det gik Abraham!“

Helé denne Revision er fremlagt med nøgtern, dokumenterende Grundighed og er formentlig aldeles rigtig. Tilbage bliver det ganske særlige Forhold: de var uærlige, ingen kunde spise og drikke med dem. Der er saa mange andre Omstrefjere, men de er ikke alle urene. Det vilde for Resten have sin Interesse, om det kunde udredes nærmere, hvordan Forholdet var mellem Natmandsfolkene og det store vagabonderende Proletariat, som Gustav Bang i sine Kirkebogstudier (1906 S. 25) har afsløret for os særlig paa Øerne, om man har været klar over, hvem der har været ærlig Kæltring og hvem der var uærlig, om man kan tale saa.

Her var jo virkelig Kæste, og Vanskeligheden ved at ophæve Omstrefjeriet laa længe i, at ingen vilde have saadanne Rakkere i sit Brød. Præster og Præstekoner spiser af Fad med dem for at løse Fortryllelsen, men Bønderne vil ikke. Selv ved Altergang har man brugt særlige Kalke til dem. Da først Bøndernes Fordom faldt, saa opløstes Kæltringekasten. Der gives iøvrigt Eksempler paa, hvorledes man gjordes ærlig ved Fane-svingning, en militær Skik. Hvordan man blev uærlig ved vi jo ogsaa alle sammen.

Men hvad bundet det i? Er det gammel Trællegerning, der paa enkelte Punkter aldrig blev Frimandsgerning? Eller er det mere end Trællemærke? Er det Niddinggerning, der er Tale om? Det drejer sig her om en folkelig Tradition og Følelse; hvis Udvikling og Kilde det vilde være interessant at se nærmere udrett, — hvis det kan gøres.

I et følgende Bind vil Forf. bringe en Samling Oplysninger om enkelte Kæltringer og Kæltringslægter, hvorved det hele Billede formentlig vil faa sin rette Anskuelighed. Det var ikke nødvendigt at efterligne

Særheder i Dokumenters Skrivemaade saa slavetro, som det stundom er gjort i dette Bind. Man maa hellere opløse Forkortelser og den Slags. Men det bliver man vel aldrig enig om.

P. Severinsen.

DRIKOFRE

Maurice Cahen: *Études sur le vocabulaire religieux du Vieux-Scandinave. La libation.* (Collection linguistique publ. par La société de linguistique de Paris IX). Paris 1921, Ed. Champion.

I Fortidens Gudsdyrkelse indtog Drikofrene og de dertil knyttede Ceremonier en betydelig Plads. Ved de større Offerfester var det Slagtingen af Offerdyrene (Bloten), der gav Festen sit Præg, men nøje knyttet dertil var Offermaaltidet og det paafølgende Drikkelag. Forfatteren paaviser, hvorledes Drikofret efterhaanden udskiller sig og ved mere private Fester bliver det eneherskende, og hvorledes de mange forskellige Slags Drikkefester — Arvæl, Barnsøl (Barsel), Fæsteøl, o. lign. — har bevaret visse sakrale Træk fra Blotfesternes Tid. Han paaviser, hvorledes de middelalderlige Gilder, der er opstaaet paa fransk Grund, fandt en udmærket Jordbund i Norden, hvor de fortsatte de fra Hedenskabet arvede Traditioner, og hvor deres Broderskabsforpligtelser blev en videre Udvikling af det gamle Fostbrødrete. Ejendommelig er Paavisningen af, hvorledes Samdrikningen bruges til at besegle en Overenskomst og træder i Stedet for skriftlig Kontrakt.

Bogens Indhold er en stort anlagt Gennemgang af alle de Ord og Udtryk, som bruges om de forskellige Slags Drikkefester og om hertil knyttede Skikke. De stilles i alsidig Belysning af de Efterretninger om Sæd og Skik, der kan hentes fra ældre nordisk Litteratur, og Forfatteren viser her et fortrinligt Kendskab til nordiske Forhold og en usædvanlig Belæsthed, som man vanskelig vil finde Mage til hos fremmede Forskere, men han har ogsaa opholdt sig 3 Aar ved nordiske Universiteter. Gennemgangen af Ordene er ikke den sædvanlige etymologiske, der jager efter tænkte Grundbetydninger, men en dyberegaaende Søgen efter at fastslaa Ordenes virkelige Betydning og Indhold til de forskellige Tider. Derved lykkes det ham oftere at vise, at forskellige Ord, der endnu bruges i Sprogene, og hvis Betydning derfor ikke tidligere har været Genstand for Undersøgelse, alligevel i de gamle Sprog har et ganske særligt Indhold, der skifter med Tiderne, som i mange Tilfælde bunder i kultiske Forhold.

En Bemærkning kunde maaske gøres til Behandlingen af Ordet Drik (Side 23). I vestnordisk er der to Ovd, drykka og drykkja, og i gl. svensk ligeledes drykker og drykkia. Nu hævder Forfatteren, at Dansk kun har haft det førstnævnte Ord, gl. d. dryk, vort Drik, medens det til oldn. drykkja svarende Ord ikke findes. Han siger — i øvrigt i Overensstemmelse med „Ordbog over det danske Sprog“ — at det Navneord Drikke, der f. Eks. bruges i Forbindelsen „Mad og Drikke“, egentlig er Verbets Infinitivsform. Men formelt kan der jo ikke være

noget i Vejen for at antage, at det virkelig er det oldn. drykkja, som lever videre i denne Form; at det oldn. Ord er Hunkøn, og det danske Intetkøn, kan vel ikke være afgørende.

I det hele maa det siges, et det er et særdeles interessant og flittigt Arbejde, som vil blive stærkt benyttet af alle, der arbejder med Studier af denne Art. For os Skandinaver er det en stor Glæde at erfare, at fremmede Lærde kan afvinde vor ældre Kulturhistorie saa stor Interesse og yde saa værdifulde Bidrag til dens Udredning.

Gunnar Knudsen.

FRA RASMUS RASKS HJEM

Hr. stabslæge Gordon Norrie ejer en bog, som har tilhørt Rasmus Rasks fader og som, sammen med andre bøger fra hjemmet i Brøndekilde, belyser Niels Rasks stilling som „klog mand“. Med ejerens samtykke giver vi her nogle meddelelser om denne bog.

Hovedparten er „Th. Bartholins Afhandling om Sygdommes Overplantning eller om den Maade paa hvilken Sygdomme overføres, fra det menneskelige Legem til andre, saavel levende som døde Ting. Oversat i det Danske efter den i Kiøbenhavn i Aaret 1643 trykte latinske Udgave. Af et Selskab. Kbh. 1794. Trykt hos Sebastian Popp.“

Denne afhandling er vist et af de mest forældede af den berømte forfatters mange skrifter, og man kan undre sig over, at der endnu så sent har været „et selskab“, der har fundet grund til at udgive den i dansk oversættelse. Men for øvrigt er det ingenlunde noget enestående eksempel på stor lettroenhed i „oplysningstiden“ (sml. DSt. 1920 s. 89 flg.).

Der er ingen grund til at gennemgå hele bogens indhold, men et par eksempler derfra fortjener at fremdrages.

Det første eksempel, vi meddeler, hører nøje sammen med den i DSt. 1920 s. 89 flg. behandlede overtro; de to andre er også ellers kendte fra ganske ny tid, det tredje har f. eks. seminarielærer Marius Sørensen i Jælling gentagne gange henledet min opmærksomhed på, sml. Feilbergs ordbog III, 752 a øverst.

1. (s. 44—45): Jo. Losels Afhandling 2. Afdeling om Podagra: „Man aftager Haarene af begge den Syges Skinnebeen med en Ragekniv, og tillige, paa en vis Tid, i Foraaret nemlig, skærer Neglene af hans Hænder og Fødder, derefter gjør man et Hul med et Boer i et spirende hvidt Poppel- eller og i et Egetræe, lige indtil dets Marv, bringer de afskaarne Negle tillige med Haarene ind i det boerede Hul, lukker dette nøje, dybt og ret til med en Pind, tilskaaren af et andet Slags friskt Træe, hugger med en Øxe den fremstaaende Ende af denne Prop glat af, lige efter Træet, og den beskadigede Deel af Træet besmøres strax med Koemøg og forbindes paa det bedste. Dersom Sygdommen ikke igien indfinder sig inden 3 Maaneders Forløb, er det et Beviis paa, at Træet har en stor magnetisk Kraft.“

2. (s. 20—21): Et vist Fruentimmer [i Kiøbenhavn], kied af en andendags Feber, hvormed hun i lang Tid havde været plaget, skriver

et meget høfligt Brev til Steenen, som staaer midtvejs mellem Kiøbenhavn og Kiøge, lægger et høirødt Baand, som et Venskabs Tegn, deri og beder den at tage hendes Feber paa sig. Ved sin Tiener lader hun Brevet bringe til bestemte Sted. Steenen bindes og pyntes med Baandet, og den Syge kom sig, uvist om formedelst Indbildningen, eller og fordi Feberen, som allerede den Tiid var i Aftagende, havde udraset. Det er at formode, at Baandet og Brevet kan have haft smitsomme Dunster i sig fra det syge Legeme.

3. (s. 105—106): Saar, som er foraarsaget af Jern, hvad enten det er hugget, skaaren eller stukket, læges hastig: ved blot at dyppe det Jern, hvormed man er saaret, i Bomollie, det samme Øieblik Skaden er skeet. Dersom et Menneske, eller et Creatur, hvilket som helst, er stukket af noget spids Jern, et Søm for Exempel, eller paa anden Maade beskadiget af Jern; kan man enten, som meldt, blot dyppe Jernet i Olie, eller og forbinde det saaledes dyppe Jern saaledes, som Saaret selv skulde forbindes, men det maa skee i samme Øieblik Skaden er skeet, da den, uden videre Middel, hastig læges, lige saa fuldkommen, som om Saaret selv var bleven forbunden og paa ordentlig Maade behandlet. Kniple Pigerne i Holsteen have derfor stedse Olie staaende ved Siden af sig, hvori de dyppe deres Naale, saasnart de komme for Skade dermed at stikke sig; fornemme og siden intet videre dertil.

Foran og bag i bogen er indsat hvide blade, som for en stor del er beskrevne af en tidligere ejer, og hvem denne ejer er, fremgår af bl. 12 foran, som nederst på bagsiden bærer hans navn: *Niels Hans Christensen Rasch*. Det er altså Rasmus Rasks fader, der har ladet denne bog indbinde og benyttet den til optegnelse af sine „gode råd“.

Foran er indsat 14 blade. Største delen af disse har været bestemt til indførelse af en punkterebog, som begynder paa bagsiden af bl. 4. Den er næsten helt igennem på tysk og altså et vidnesbyrd om Niels Raschs sprogkundskab; også skriften vidner om temmelig stor øvelse i at føre pennen. Punkterebogen er dog aldrig blevet helt indført, kun enkelte sider hist og her.

Foran punkterebogen er indført følgende tre recepter:

(s. 1.) Syrup-Papari rubrum.

Man tager saa mange vilbe
 Balmuer som man lyfter og
 Slaaer Saa kog heebt Vand paa[a]
 dem, saa det staaer over dem,
 Sier saa Vandet fra og tager
 Det igien, og slaar det saa paa
 friske Papaver — Kom saa Van-
 det, i en Potte og fint viit
 Sukker i og lader det koge til
 det naaer en tynd Syrups tyk[se]
 Saa er den færbig og fix NB.

(s. 2.) Oxymel Schiliticum
at Lave.

Man kjober for 4 β: Strand
-løg — og kommer 1 pegel Viin
-edige derpaa og saa lader
det staa een Maanedis Tid,
Siden tager man Honning
Brun og Romer der i efter
eget Behag —

(s. 3.)

Dyvelsdræk heder og tørrer i
den fierte Grad forbeeler og
giennem gaaer og fordriver.
Dyvel[s]dræk med Bynte sammenblandet
og lagt i Edele og lagt paa
Matere fuld Hævelse ligesom
et Plaster hjælper vel
med Virach i Mund ha[ls?]
forblent med Edele og
tager Dndt bort at næsen

Bagi har også været indhæftet 14 blade, men et af disse er skåret ud, så der kun er 13 tilbage. Også på disse findes nogle råd, og nogle af disse råd er mærkelige ved, at der er benyttet runer. At Niels Rasch har kendt runer, ved vi i forvejen fra hans „Henrik Smid“ (Universiteitsbibl. Addit. 379; 4to), hvor han har skrevet sit eget navn med runer på første blad. Også i brugen af binderuner stemmer denne navnetegning med optegnelserne her.

De bag i bogen gjorde optegnelser er følgende:

(s. 1.) Bey Jus [α: artemisia vulgaris, bynke] und Eissen Kraut [verbena] bei sig tragen ist zer gutt und werden sig Geholen 8 Dage oder 8 Tagen fñr und 8 Tagen nach Bartholomei zult die Hunden nicht Blaffen wi du kñmt und Deiffes bey dir Tragist. NB:

Kñnst allendingen zu wissen.

Gar der selbigen stond da der Dib Seinen Handt Ausstræk und wulstest dier was abstellen.

Tag:

++t NNt Ttt (α: een ulve tand) som kjoebes paa Apoth og Soel sette urt eller Flores de sone Wendel, her dem al tiid i din *Nt (α: hue) NB.

(s. 2.) Ttt. Btt. NB. (α: tan pine).

Tag det Been som Sider i den hñyre for fod af en Kræbels & holt den paa den smertende Deel, da forgaar piinen.

Natuurligvis at af Tage Kraft (o: kræft), Lad en Walbmorp (o: muldvarp) Død i din Dextra og hvor du siden stryger paa Kraft med din Dextra: need a, 3 Torsdager efter hinanden i aftenen ☾ -monet, da be-
høves der ey andet NB. o. f. v. at af hvad lem det af stryges, da skal
det paa selvfame Læm af et dertil udvalgt Chreatuur igien paa Strygges —

At Fange YAMRB+R (o: muldvarper).

Gaf til det Foramen som han har ABYND (H binderune, o: opskyt)
læg en *NIDM (o: hvidløg) paa Gullet, skal han strax kome.

(s. 3). I Mod Epilæpsia som kan Falde paa Smaa Spæde Børn,
Da Saa snart som de haver overstaat Rippen, Skal de Stærres i Den
lille Finger paa den Venstre Haand Og saa putte Fingeren i Barnets
Mund, at det kan Selv indsuge sit Blod, NB.

For Gamle Menneffen paa Samme Svaghed!

Naar Sygdommen er haardest da skal Du Tage Tvinde Hænder
fulde af Rug. Og læge tiende paa Patientens Bryst, og Svøbe Stør-
ten tæt tilfamen derom, dog saa at Patientten aldrig kan faae at viide,
hvor den Rug er kommen frae. — Saa mange Rug Korn som der er, Saa
mange Aar Skal der og gaa hen førn Sygdommen komer igien, og faar
han det aldrig at vide saa komer det og ey meere igien.

På sidste blads forside står først:

Lars Knudsen i Næraa 3 sit gæd 20. Dec. 1794.

Derefter:

Karen Persdaatter raee 30. Junj.

Naar Een Roe haver Svænge, da Tag 5 Hænder fulde af Pulveri-
feret Gamel Rødt Tegel = steen ind i Øll, men det skal være som støv.
og det hialp strax paaftand i Skolen.

for Feberen.

Stat op og reed dit Haar, og Brendt det i Pullver og tag det ind.
Saa komer den kun thoe Gange.

Paa bagsiden af dette blad findes de 12 himmeltegn med angivelse
af de legemsdele, de hører sammen med; de 6 første på dansk og de
6 sidste på tysk.

Som så mange andre af Niels Raschs bøger er også denne gået
over til hans søn Hans Christian Rask, som det fremgår af dennes på-
tegning på titelbladet til den trykte bog og på bagsiden af det foregående
blad: Denne Bog tilhører mig Hans Christian Nielsen Rask. Fielsted d.
5. August 1822. Den er efter ham kommen til Universitets-Biblioteket,
hvor den senere er blevet udskudt som dublet(!). Den nuværende ejer
har til hensigt at lade den gå tilbage til Universitets-Biblioteket, som for-
håbentlig ikke vil afvise en sådan gave. Den hører jo øjensynligt hjemme
i dette biblioteks Rask-samlinger.

Marius Kristensen.

TIDSFORDRIV

Tid Fordriff. En skøn Lystig Selskabs Bog eller Huilebog: Huor vdi findis smuck snack oc lystige Fabeler, som ere Historier lige. Tilsammenscreffuen, alle dem til villie oc tjeniste, som vandre og Reyse til Lands og Vands, at forlyste sig, oc at fordriffue tiden met. Kbh. Forening for Boghaandværks smaa Bøger. 1921.

Den gamle samling skæmtehistorier fra begyndelsen af det 17. årh., væsentlig en oversættelse af M. Lindeners „Rastbüchlein“ fra 1558, er den ældste og en af de tidligere mest læste af den slags bøger her i landet. Nogen moralsk opbyggelig bog kan den ikke kaldes; den handler mest om skælmstykker, endda ret grove. Men den har interesse som prøve på den tids daglige udtryksform, selv om den bærer præg af sin tyske oprindelse, og den indeholder nogle vel kendte historier, som hoveddelen af „Lille Claus og Store Claus“, naturligvis med en katolsk præst i stedet for Andersens degn, og fortællingerne om „Manden fra Paradis“ og om „Mestertyven“, som er vidt udbredte også som nordiske folkeeventyr. Udstyret og de få noter er der kun godt at sige om, som man kunde vente. Udgaven er besørget af underbibliotekar R. Paulli, som også har givet en kortfattet men fyldestgørende bibliografi.

Marius Kristensen.

LANGBOLD

AF

FREDERIK KNUDSEN

I. ALMINDELIG LANGBOLD.

TIL Langboldspillet anvender man en lille Bold af Barnehaands Størrelse, der kan fattes med Haanden, en Langbold.

Spillepladsen skal have en Udstrækning i Længden af 25—30 m og være halv saa stor i Bredden. Ved den ene Ende findes Hovedmaalet, ved den modsatte Ende Bagmaalet. Haves ikke en saa stor Plads til Raadighed, kan Spillet dog nok øves, idet man da indretter sig med de foreliggende Forhold for Øje.

Deltagerne i et Antal af omtr. en halv Snes deler sig i to Partier. Det ene Parti faar Leg og tager Hovedmaalet i Besiddelse, det andet faar Uleg og gaar ud i Marken, d. v. s. besætter Spillepladsen mellem de to Maal, og sender en Opgiver ind i Maalet med Bolden.

Legen begynder med, at Opgiveren kaster Bolden en halv til en hel Meter til Vejrs foran den Spiller af Maalpartiet, der stiller sig til Slag, og denne slaar med flad Haand eller med et Boldtræ Bolden ud i Marken, hvorefter han har den Opgave straks eller senere at søge ned i Bagmaalet uden at blive stukket, ramt med Bolden, af en af Modpartiets Spillere. Fra Bagmaalet skal han saa, naar Lejlighed gives, søge tilbage til Hovedmaalet igen, og maa nu atter stikkes. Bliver han ikke stukket, sendes Bolden ind til Opgiveren, der fortsætter Spillet med atter at give Bolden op, men træffes han, eller gribes Bolden efter Slaget af en af Modpartiet, uden at have berørt Jorden, skiftes der Leg.

Dette Spil var paa Sorøegnen, Krøjerup og Løng o. a. Steder i Midtsjælland, saa almindeligt omkring 1870, saa at „spille Bold“ kun var Langbold, og skulde man øve et andet Boldspil end dette, maatte

man angive Spilleets Navn. Skulde man f. Eks. spille So i Hul, hed det „skal vi spille Sutbold“, saaledes hed nemlig dette Spil der, og i Elsted ved Aarhus var „spille Bold“ paa samme Tid eller lidt senere ogsaa kun Langbold. Ved Boldspil forstod man andre Steder, f. Eks. i Ljørslev paa Mors og i Nyborg, ogsaa kun dette Spil. Man kan efter dette med nogen Grund antage, at naar Bold nævnes i Folkelivsskildringer uden nærmere Angivelse af, hvilket Spil der øves med Bolden, er det Langboldspil, der menes. Er denne Sprogbrug gammel, kan Spillet muligvis følges tilbage til det 16de Aarhundrede, idet Niels Bredahl skriver¹:

Børn ffulle icke alle tide forbiudis at lege,
men maa stiondum seg forløfste oc vederquæge
med Stufsten, bold, Trild oc Top,
med Klode oc keile, løbe oc hop.

Og i Vnge Karlis oc Drengis Spiel, oversat fra tysk af Rasmus Hanssøn Reravius, Kbhvn. 1571, læses der: „hand“ (Fridberte) „taag sig icke megen barneleeg for/ som er klodder/ keiler/ bold oc andet saadant“².

Langboldspillet betegnes i nyere Tid ofte med andre Navne. I Neksø kaldes det saaledes *Stikbold*, i Nordsjælland *Fire Mands*, i Ranum *Højbold*, i Vilstrup v. Haderslev *Lege Horn*, i Faurvraa *Lege Hornbold*, og, naar det øves paa afvigende Maade, benævnes det med talrige andre Navne, som senere skal omtales.

At Langbold har været kendt blandt Almuen i det 18de Aarhundrede fremgaar af, at det nævnes i Moths Leksikon, gml. kgl. Samling 774, folio, 12te Bind: „Langbold, en, kaldes en Leg med Bold, hvori Bolden skal slaas højt og langt og fanges af den, som den opgives til. *Lusus pilæ*.“ I en Artikel af Molbech i Historisk Tidsskrift 1843 IV S. 205 omtales Spillet fyldigere: „Hvad Danmark angaar, da er Boldspil den eneste af de her omhandlede (gotlandske) Lege, der endnu i det 19de Aarh.s Begyndelse kunde siges at være, om ikke almindelig saa dog temmelig udbredt og i

¹ Børne Spiegel, Weylæ 1568.

² Den danske Oversættelse dækker ingenlunde den tyske, Wichrams Tekst, der lyder saaledes: „als mit klosz/ klucker/ oder andern spielen“. Klosz kan betyde det samme som det danske Klode, et Træstykke til at spille Munk eller Kegel med, men Das Kluckern er et middelalderligt tysk Kastespil med smaa Stenkugler eller Marmorkugler efter en Grube. Zettler: Die Bewegungsspiele, Leipzig 1893.

Brug hos Almuen og hos Ungdommen i de mindre Købstæder, skjøndt den ikke øvedes paa den solenne og offentlige Maade som endnu paa Gotland. Nu er denne gamle nordiske Folkeforlystelse og Legemsøvelse . . . uidentvilt temmelig nær ved at uddø i vort Land, men de, som endnu 30—40 Aar tilbage i Tiden kunne mindes Langboldt-Spillet og dets Regler . . . ville for den største Del genkende det i Pærkspillet“. Molbech gør sig dog skyldig i en Fejltagelse, naar han anfører, at Langboldspillet og dets Regler gaar igen i det gotlandske Pærkspil. Langbold og Pærk har intet med hinanden at gøre, uden for saa vidt at de begge er Boldspil, idet Pærk er en Udløber af det middelalderlige franske Spil *Jeu de paume*, Tennis, der øvedes paa helt anden Maade end Langbold. Se herom min Afhandling Ballonbold i Gymnastisk Tidsskrift 1920, II.

Den danske Langbold bestaar af en indre Kærne og et ydre Overtræk, og maaler godt 20 cm i Omkreds. Dog findes der ogsaa større Bolde, som fortrinsvis hører hjemme i Syd-Fyn, Fig. 7, paa Langeland, Fig. 4, og paa Bornholm, Fig. 8.

Kærnen bestaar oftest af en Prop omviklet med Klude, der sammenholdes af Garn. Dog kan ogsaa Papir anvendes i Stedet for Klude og reven Kork eller en Sten i Stedet for Proppen. Man har ogsaa Eksempel paa at Kærnen bestaar af Tagmos. Den bedste Bold blev i Elsted lavet af opblødte Kohaar omkring en Prop; Kohaarene dannede en fast Filtklump, og omkring denne blev saa syet, vist uden at der blev lagt noget imellem Kohaarene og det syede Hylster. Paa Mors lavedes Bolde af Kohaar, som blev valkede i Urin, senere i varmt Vand, undertiden gennemtrukket med Tjære, jævnlige blev de bagefter udsyet. (Feilbergs Samling).

Overtrækket er oftest af Uldgarn, dog træffes ogsaa Bolde med Overtræk af Bomuldsgarn, Klæde, Fløjel, Skind og Læder.

Uldboldene kan syes med Mønster i fire Felter, hvert Felt en Fjerdedel af en Kugle, Fig. 1, eller i otte Felter, hvert Felt en Fjerdedel af en Halvkugle, Fig. 2, eller sjældnere med hvert Felt en Ottendedel af en Kugle, idet Felterne da strækker sig fra Pol til Pol, Fig. 3. Et Sted er Felterne adskilte med brede Bælter af Stramaj, Fig. 4. Det enkelte Felt kan være eensfarvet, men næsten altid er det forskelligtfarvet, idet det er pynteligt udsyet i straalende Zoner.

Undertiden syes disse Bolde ogsaa i koncentriske Ringe omkring Polerne, Fig. 5, eller af eensfarvet Garn overalt.

En noget anden Fremstillingsmaade er følgende. Efter at Kærnen er dannet, lægges der to eller fire Baand omkring denne. Disse Baand krydser hinanden i Polerne. Derefter lægges eller drages Garnet vinkelret paa Baandene rundt om Polerne, saaledes at der ligesom i Fig. 5 dannes koncentriske Ringe omkring Bolden, Fig. 6. Garnet kan ogsaa drages den modsatte Led, gennem Polerne, hvor det da fastholdes af en stjerneformet Syning og en Krands af Kædesting, omkring Ækvator fastholdes det af Kædesting alene, Fig. 7.

Klæde-, Fløjels-, Skind- og Læderbolden er syet af tilklippede Stykker, der danner lignende Felter som Uldbolder. Skindbolden hører fortrinsvis hjemme paa Bornholm, Fig. 8; Læderbolden, af svært Læder, kendes kun fra Anholt, Fig. 9.

I Idrætshuset i Københavns Idrætspark findes et Hundrede Bolde, mest danske Langbolde, samlede fra 1900—1920 af nærværende Forfatter.

Til Spillet anvendes ved Opgivningen ofte et Slagtræ til at slaa Bolden ud i Marken med. Dette Slagtræ benævnes i Almindelighed Boldtræ og angives at være en Rundstok, en Stump af en ung Gran eller Ask omtr. 1 m lang. I Elsted brugtes i Reglen et fladt Boldtræ, men var der ikke noget at faa, brugtes Haanden, paa Anholt er Boldtræet en stor Knippel og føres med begge Hænder¹, i Væggerløse bruger man en „Boldske“, $\frac{3}{4}$ —1 Alen lang, i Diernisse er hver Spiller forsynet med en Boldske, d. v. s. et Stykke Bræt c. $\frac{1}{2}$ Alen langt og $\frac{1}{4}$ Alen bredt og tilspidset i den ene Ende, saa der dannes et Haandtag. Med denne Boldske har Spilleren Lov til, naar han har Leg, at værgе sig mod Bolden. Lignende Spillemaade kendes fra Hasseriis Skole. Hvor Spillet øves i Skoler, anvender de mindre Børn ofte et fladt Boldtræ, undertiden en simpel Ketscher, medens de større benytter en Rundstok, der ofte er noget tykkere i yderste Del end ved Haandgrebet. I Dele af Sønderjylland er denne Rundstok efter tysk Skik ofte af en usædvanlig Længde, op til omkring 115 cm. Paa Dansk Folke-museum findes to Genstande, der angives at være Boldtræer. De er 0.555 og 0.625 m lange, foroven forsynet med Haandtag, derefter et Skaft, og de breder sig i to Afdelinger i den nederste Ende. De er begge af Bøgetræ, rigt udskaaret og malet med forskellige Farver.

¹ Dette Boldtræ findes i min Samling af gammelt dansk Legemateriel i Københavns Idrætspark.

Paa dem begge findes forneden en Rytter med trekantet Hat og rød Kjole ridende paa en hvid Hest. Det mindste Træ bærer

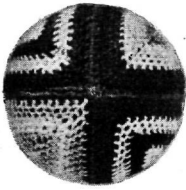

Fig. 1.
Fanø.

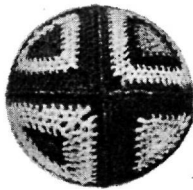

Fig. 2.
Fanø.

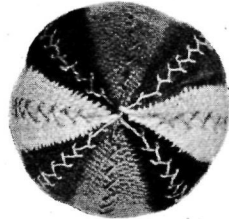

Fig. 3.
Ømkuler ved Vejle.

Fig. 4.
Bagnkop, Langeland.

Fig. 5.
Krøjerup v. Sorø.

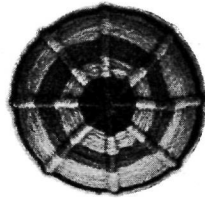

Fig. 6.,
Svendborg.

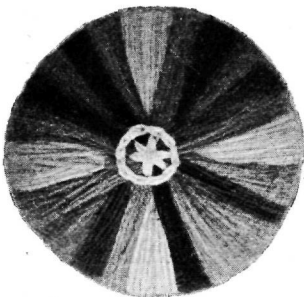

Fig. 7.
Svendborg,

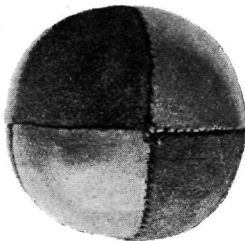

Fig. 8.
Bornholm.

Fig. 9.
Anholt.

Aarstallet 1792, det andet 1797. Begge er de fra Amager, det lille fra St. Magleby, det store fra Dragør.

Deltagerne deles i de to Partier paa forskellig Maade. Undertiden vælger to Anførere skiftevis de andre efter Dygtighed, Humlebæk, Spentrup og Bjerregrav, men undertiden lader man

ogsaa Tilfældet raade, delvis som paa Anholt, helt som i Løng. Paa Anholt deler man sig ved „at to og to efter Alder eller undertiden efter Forslag fra Hoben efter Dygtighed „tages“ d. v. s. den ene kaster Boldtræet, den anden griber det med een Haand, den første fatter derefter med sin ene Haand tæt ovenfor Modstanderens Haand, og saa flytter de Haand over Haand. Den, der faar fat paa Boldtræets øverste Ende og kan svinge det tre Gange over sit Hoved, har „lige“. Alle der har faaet lige, er paa samme Parti“. Ogsaa i Elsted „tager“ man paa Boldtræet, og de to Anførere vælger da skiftevis de andre som i Humlebæk m. v. efter Dygtighed. Derpaa tages igen om Leg. I Løng anvendte man en Tælleremse saasom: Elle melle mig fortælle, Skibet gaar til Aabenraa, købe for en Skilling Skraa, dele den i otte Dele el. lign. Den, der fremsagde Remsen pegede for hvert Ord paa en af de andre Kredsen rundt, og den der fik talt Remsens sidste Ord paa sig, traadte ud af Kredsen, og de fire første, dette hændte, var da Makkere mod de andre, idet man helst var otte Deltagere til Legen.

Er man delt i de to Partier, tager man om Leg paa Boldtræet som foran beskrevet: Den, der faar sidste Greb har Leg, naar han da kan holde saa fast, saa at han kan vende Boldtræet med den nederste Ende opad, Nykøbing F. o. 1850, eller han kan svinge det tre Gange over sit Hoved, Anholt, eller desuden kan kaste det femten Skridt, eller han kan holde Træet, naar en vilkaarlig valgt Spiller tre Gange stikker mod Boldtræet med Bolden, Nordsjælland.

I Almindelighed spiller man paa en afmærket Bane, dog anføres det, at man i Bjerregrav spillede uden Sidelinjer og Bagmaalslinje, kun Indemaalslinjen fandtes. I Jælling spillede man paa Gaden med Husene eller paa Landevejen med Vejgrøfterne som Sidegrænser. For Banens Størrelse angives der ofte ikke noget bestemt Maal. I Jælling var den 50 Skridt lang, i Humlebæk 100 Alen, paa Anholt samme Længde, dog angives det ogsaa, at man her spillede paa en Bane, der ofte kunde være to, tre Hundrede Alen lang.

Maalene benævnes undertiden blot det ene og det andet Maal, i Helsingør, *Formaal* og *Bagmaal*, i Humlebæk *Springet* og *Maalet*, i Smøllerup *Hovedbo* og *Tilflugtsbo*¹, i Spentrup *Maal* og *Raadengrav*, i Bjerregrav *Indermaal* og *Raadengrav* og paa Anholt *Inderbrand* (eller Raadenfod) og *Yderbrand* eller *-brænd* samt *Midterbrand*. Det sidstnævnte Sted afmærkes Maalene ved to, tre Sten

¹ Evald T. Kristensen: Børnerim.

i Bunke, eller Inderbrænd og Yderbrænd bestaar af en stor Sten. Paa Sjælland benævnes Maalene efter en Angivelse¹ „Hovedskytte“ og „Biskytte“. Endelig kaldte man i Aarhus 1837 Bagmaalet for „Knæler“.

Maalene afsættes lige over for hinanden. I Spentrup findes Raadengraven dog fremad til venstre, og i Bjerregrav fremad til højre for Maalet. Ved denne Beliggenhed minder de om Bimaalet (se senere) i andre Egne af Landet. Og naar en af mine Meddelere fra Anholt skriver, at Maalet hedder Inderbrand eller Raadenfod, skal dette formentlig forstaaes saaledes, at Maalet hedder Inderbrand, og Raadenfod er Bimaalet paa eller ved Inderbrand.

Foruden de to Maal, Formaals og Bagmaal, findes der nemlig ofte et tredje Maal eller snarere et Bimaal, som anvendes af Slaaeren, naar han, efter at have udført sine Slag i eller ved Formaalet, afventer en gunstig Lejlighed til at løbe ud mod Bagmaal. Dette Bimaal findes undertiden bagved Opgiveren. I Løng og Krøjerup kaldtes det *Skidten* og var „en Plet ved Siden af Maal bag Opgiveren.“ I Herlufsholm hed det *Skytten*, og var et Sted tilhøjre for Løberen paa Maal, i Helsingør *Skidt* og ridsedes som en Kreds bag Slaaeren i venstre Side af Banen 2—3 Alen fra Formaalsgrænsen, altsaa, ligesom i Krøjerup og Løng, adskilt fra Formaalet. I Neksø fandtes *Havnen* og i Brandrup *Springfuren* foran Opgiveren ude ved Maalets Grænse, begge Dele dog i Forbindelse med Formaallet og strækkende sig et lille Stykke ud paa Banen. I Aarhus kaldtes det 1837 for „*Springer*“. Molbech kalder Bimaalet for *Springskidtet*. I Evald T. Kr.s Børnerim kaldes det *Råjmol*, Horsens. I en Optegnelse fra Fyn findes Udtrykkene „*Staa paa Roden*“ (raadnen?) og „*Staa til moks*“.

Meget mærkelig og uden Sidestykke noget andet Sted i Landet er det tredje Maal: *Midterbrand* paa Anholt. Det angives, at det ikke er noget Fristed som de andre to Maal og det ovenfor nævnte Bimaal, men et Sted, hvortil man kan løbe, vende om og løbe hjem igen, men kan Løberen ikke komme hjem igen, maa han søge Ly i Yderbrand for ikke at blive „svedet“ 3: ramt af Bolden. En af Meddelerne beretter, at naar man i sit Løb udefter kunde række at spytte til Midterbrand, kunde man løbe ind igen, og var da bleven fersk og kunde faa Slag paany. Det anholtske Spil adskiller sig ved disse og andre Forhold saa meget fra almindelig

¹ Skattegraveren VIII, 207.¹⁰⁷

Langbold, saa at man med megen Ret kunde opstille det som et særligt Spil.

Undertiden spiller man helt uden Maal saaledes f. Eks. i Raaden-Fersk i Hasseris Skole 1893—1900. Man er delt i to Partier. Det ene Parti, det raadne, har Bolden og skal stikke en af de andre, som er ferske. Lykkes dette, byttes Rollerne om. Mærkeligt er det, at denne Leg ogsaa kunde øves saaledes, at hver af Deltagerne ligesom i Diernisse var forsynet med et lille Boldtræ, som maatte bruges som Skjold imod Bolden, naar man var i Fare for at blive ramt. Jeg har været noget i Tvivl, om det var forsvarligt at henvføre denne Leg til Langbold, da den leges uden Maal, men Navnet paa Spillet, Partidelingen og Stikningen henviser utvivlsomt Legen til denne Gruppe.

I Helsingør øves et Spil Gribert ogsaa uden Maal. Det er Begyndelsen til Langboldspillet, der her øves som selvstændig Leg. Flere Deltagere. En er „i Leg“, giver selv op og slaar Bolden ud blandt de andre Deltagere, som er i Marken. Gribes Bolden, gaar Griberen i Leg og afløser Slaaeren, som maa gaa i Marken. Faar Slaaeren Uleg paa anden Maade, f. Eks. ved skævt Slag, udpeger han en af Markspillerne til at gaa i Maal.

Opgivningen foregaar ofte saaledes, at den Mand af Modpartiet, der skal give op, stiller sig lige over for Slaaeren i Maal, saaledes at Opgiveren vender højre, og Slaaeren venstre Side ud mod Banen. Bolden kastes derpaa i en lille Bue over mod Slaaeren, som saa har den Opgave i Faldet at slaa den ud i Marken. I Væggerløse kaldes det at give en „Lovde“ (en Loftshøjde?), i Neksø „lirer“ Oplireren op. I Jælling stillede Opgiveren sig tre Skridt foran Slagmaalet med Ansigtet vendt mod dette og kastede Bolden saaledes, at den vilde gaa over Slaaerens højre Skulder, hvis han ikke ramte den. Samme Maade at give op paa kendes fra det franske Spil Balle empoisonnée i Département du Nord. I Bjerregrav gav Opgiveren „Henninger“. Henning = Hænding, afledt af Haand: En Bold, der gives op for derefter at slaas med Haanden, jfr.: Jeu de paume. Hænding, efter Molbech: En Bold, der slaas saaledes i Vejret med Boldtræet, at den kan gribes i Faldet, kaldes ogsaa en Griber. (Fra Borup Sogn, Aarhus Stift). Efter Feilbergs Ordbog betyder Hænding (Støvring) „tøge eller tave i langboldleg; gi hændinger åp.“ I Anholterspillet kaldes det „at tage Hinden“,

¹ Evald T. Kr.: Børnerim.

naar Bolden gribes efter Udslaget. Hinden er da her formentlig samme Ord som Henning, Hænding. I Herlufsholm og i Horsens¹(?) gav man selv op, idet den, hvis Tur det var til at løbe, selv kastede Bolden et lille Stykke til Vejrs og derefter slog den ud i Marken, og i Spentrup gav man overhovedet ikke op. Den Mand, hvis Tur det var, tog Bolden og kastede den ud fra Maal, og samme Spillemaade anvendes den Dag i Dag i Glumsø Realskole.

Slaget til Bolden ved Opgivningen føres ofte med flad Haand, undertiden benyttes dog et Slagtræ, der tidligere er omtalt. Paa Anholt føres det svære Træ med begge Hænder. Den oprindelige, den ældste Spillemaade er formentlig at føre Slaget med Haanden alene, thi det er det letteste og det naturligste. Saaledes var Forholdet ogsaa med Tennisspillet. Først slog man Bolden med den nøgne Haandflade, hvorfor man i Frankrig i Middelalderen kaldte Spillet *jeu de paume*, idet *paume* betyder den flade Haand. Senere beskyttede man Haanden med Læderhandsker, hvis indvendige Flade man forstærkede med indspændte Strænge og andre Beskyttelsesmidler, og senere traadte saa Boldtræet, Ketcheren, i Haandens og Handskens Sted. I Krøjerup og Løng kendtes Boldtræet endnu ikke omkr. 1870.

Hver Spiller har undertiden kun et Slag, undtagelsesvis to som i Neksø, naar man kun er to Mand paa hvert Parti, ofte tre Slag som i Væggerløse, Bramdrup, Spentrup o. a. St. Ramte man i Elsted ikke Bolden, maatte Slaaeren faa den givet om indtil to Gange. En enkelt Spiller „Indfrieren“, der sidst faar Slag, naar de andre, hans Medspillere, er ude i Bagmaal, har altid tre Slag paa Anholt endog fire. I Humlebæk har Indfrieren blot den Opgave at føre Slagene, han maa ikke selv løbe, hvad han ellers har Lov til. At slaa Bolden ud i Marken kaldes i Sorøegnen og Nykøbing F. „at slaa Taver“. I Lauritsens Legebog fra 1866 kaldes det „at gjøre en Tage“. Molbech har Ordet Tage: Gribetage, en Bold, der kan gribes i Luften, Jordtage, naar Bolden af en eller anden Grund kastes saaledes, at den stryger lavt hen ad Jorden. Feilberg meddeler, at „tøge betød i Ribe i årene 40 et slag med boldtræet til bolden, når man legede langbold.“ Tøgetræ: Langboldtræ. Efter Kalkars Ordbog betyder Tøge en Haandfuld.

Der skiftes Leg, naar Bolden, efter at være slaact ud fra Maal af Slaaeren, gribes af en af Modpartiets Spillere, før den har

¹ E. T. Kristensen: Børnerim.

berørt Jorden. At gribe Bolden i dette Tilfælde kaldes paa Falster „at tage Leg“, paa Anholt „at tage Hinden“, paa Mors at tage Bolden „i (en) Palli“. Naar Bolden er grebet, skal Griberen undertiden skille sig af med den paa en bestemt Maade, kaste den lige i Vejret som i Spentrup, slaa den død mod Jorden som i Jælling, eller — hvad der vist er det almindeligste — *kaste den bagud over sin Skulder* som i Elsted, Krøjerup o. a. St. Denne sidste Skik kan bringe en til at tænke paa Deukalion og Pyrrha, der fik det Orakelsvar i Delfi, at de, for at befolke Jorden efter den store Vandflod, skulde kaste deres Moders Ben bagud over deres Skulder. Og da deres Moder maatte være Jorden, og hendes Ben maatte være Jordens Sten, kastede de disse bagud og forvandlede dem derved til Mennesker; (jf. dog Feilbergs Ordbog II S. 103 og Tillæg S. 254). — Undertiden anvendes halv Gribning, d. v. s. at gribe Bolden efter første Opspring, og to halve Gribninger regnes lig med en hel. Ogsaa nævnes kvart Gribning. Endvidere skiftes der, naar en Spiller under Løbet fra Maal til Maal bliver stukket, „svedet“, „brændt“ af Bolden ved et Kast af en af Modstanderne, dog maa Bolden ikke have berørt Jorden, før den træffer Manden. Denne Regel, at Bolden, hvis Stikket skal gælde, ikke først maa have berørt Jorden, er en Grundregel ved alle danske Spil af Treboldgruppen, d. v. s. saadanne Boldspil, hvori det gælder om at træffe Modstanderen med en lille Bold. At blive „svedet“ i Hænderne gjaldt ikke paa Anholt, ej heller gjaldt Kastet, naar man ramte Hænderne og Bolden derfra strejfedes Klæderne. Paa Falster, Systofte, havde Løberen i Reglen højre Haand „stikfri“, d. v. s. han kunde slaa til Bolden med Haanden, uden at han derfor blev betragtet som ramt. Den, der skal stikke Modstanderen, maa ikke løbe med Bolden, dog tillades dette i Spentrup og i Helsingør (smlg. Fire Slag fra Helsingfors). Fremdeles skiftes der Leg, efter Aftale, naar Bolden slaas uden for Banens Sidelinier eller ind paa Steder, hvor man har Vanskeligheder ved at faa den igen. Hænder dette paa Anholt, siger man „af med Liget“, og kastes Boldskeen i Væggerløse ud paa Banen, maa Modstanderne stikke den med Bolden og har dermed Leg. Endelig skiftes der som i Herlufsholm og Spentrup, naar der ikke er flere paa Formaalet til at slaa, og i Neksø kaster Oplireren i dette Tilfælde Bolden i Jorden, og hans Parti har dermed Leg.

Paa Anholt har man den Vedtægt, at man ikke kan „svides“, naar man kan skræve til Maalet, og i Helsingør kan man ikke

stikkes, naar man kan springe ind paa „Skidt“ eller „knæle“ til Maalet. At knæle foregaar saaledes: naar man er ramt af Bolden, sætter man Foden paa Jorden, hvor man var, da man blev truffet, og idet man bøjer Knæet ned mod Jorden, forsøger man med dette at naa Maalet. Dette sidste, at knæle, nævnes dog kun under Beskrivelsen af Tremandslegen (se senere), men jeg formoder, at denne Bestemmelse ogsaa gælder Fire Mands, det alm. Langboldspil. I Feilbergs Ordbog findes under *knæle* følgende: *knæle, en knæl*, fristed i fangelege; ved øverste maal i boldspil: „a er i knæle, du maa it ta mæ“, man er i knæle, når man kan skræve til målet.

Men er der ikke flere paa Formaalet til at slaa, skifter man ingenlunde altid Leg, men der indtræder ofte en hel ny Situation, idet man mange Steder har den Skik at give Modstanderne en fair Chance, for at en eller flere af dem, der staar i Bagmaal, kan naa ind i Formaal, for at kunne fortsætte deres Leg. Denne Chance bestaar i Sorøegnen i, at alle skal „lyres“ ind, og Lyringen bestaar i, at Opgiveren kaster Bolden et Stykke til Vejrs og atter griber den, og under denne Kastning og Gribning skal Modstanderne forsøge at løbe ind i Formaalet uden at blive stukket. Det kaldes ogsaa, at man skal ind for en Mandshøjde. Saaledes benævntes det ogsaa i Væggerløse, i Bjerregrav skal man ind for tre Hovedhøjder, og i Bramdrup, hvor Bagmaalet er ved et Træ, lyres der ind i Spyls Afstand, d. v. s. en af dem, der staar ved Træet, spytter ud paa Banen, saa langt som han kan. Hvor Spytet falder, skal Opgiveren stille sig og foretage Lyringen, der bestaar i, at han skal kaste Bolden mindst tre Alen over Hovedet. I Helsingør skal Opgiver og Indfrier „nappes“, hvilket foregaar saaledes: „Man begiver sig begge til Bagmaal, rører dette og følges ad til Midten af Banen, hvor man stiller sig overfor hinanden. Opgiveren søger nu at ramme Indfrieren med Bolden og komme i Formaal, inden Indfrieren igen kan faa Bolden og stikke“. I Humlebæk nappes man omtrent paa samme Maade. „Man vælger en Spiller af det Parti, der har Uleg, til at „nappes“ med en bestemt af Spillerne ved Maal. Den, der har Uleg, maa gaa saa tæt hen til sin Modstander, som han vil, og stikke. Rammer han ikke sin Modstander, har denne og de andre, der er ved Maal, Lov til at søge at naa Spring, men rammer han, har Modspilleren Lov til at stikke igen“.

Er man i sit Hovedmaal og for en kortere Tid vil træde ud af Spillet, benytter man i Hellebæk Friordet *Helle Bold fra By*,

i Krøjerup *Helle min Leg*, og naar man kommer tilbage og igen vil træde ind i Legen, *Uhelle*; i Helsingør *brændt og ubrændt*. I Hasseris siger man *Fred og Ufred*, i Aalborg 1837 *Je' freier mæ og Frejstejed*, paa samme Tid i Aarhus *Parole*, i Elsted v. Aarhus senere *Parol*, og traadte man igen ind i Legen *Iparol*.

Til Spillet i sin ældste Form hører der kun faa Deltagere. I Løng var der otte Deltagere, Dreng og Piger, i Nykøbing F. fire, kunde dog ogsaa være tre (se Tremandslegen senere), helst seks, tre paa hver Side. Kunde ogsaa være otte. Meddeleren har aldrig spillet, hvor man har været mere end otte. I Helsingør var man fire Mand eller flere, paa Anholt mindst fire Deltagere og i Humlebæk fire til tolv, men i Diernisse i Tomandsbold eller „Spyt“ kun to. Hvor man som i Bramdrup er „20 à 25 Børn“ til Legen eller i Spentrup „mange Deltagere“ eller i Herlufsholm „10—12 paa hvert Parti“, synes Legen i denne Henseende at være tilrettelagt for Skolen, saaledes at en Klasse Børn samlet kan øve den. I Stillinge o. 1850 spillede Piger, Karle og Dreng sammen.

Var en Deltager de andre meget underlegen, blev han ingenlunde derfor sat ud af Legen. Spillet indrettedes saa blot efter de vekslende Krav, der stilledes til det. Man kunde godt have ham med, men han var saa *stikfri* (Hellebæk), eller han gik for *halv Mand* (Helsingør). Fra Aarhus berettes 1837¹: „Naar nogle smaa Personer, der ikke kunne hytte sig, ville med, saa tilstedes dette, men de maa gaa for *Knold* eller *Nr. 19* eller *Knold Nr. 19*. Disse faa kun et Par Slag, naar de ere i Leg; deres Gribere gjelde intet, ligesaa lidt gjelder det, at de stikkes etc.“

I Reerslev hed det sig, at en saadan Deltager *skulde gaa for det gamle Smørkøb*. Om dette Smørkøb og ellers om Spillet i Reerslev Degnebolig omtr. 1835 beretter Anton Nielsen følgende: Drengenes meste Leg var at spille Langbold. Da jeg ikke var dygtig til at ramme med Bolden, men ofte var saa uheldig at blive ramt, holdt Drengene ikke af at have mig med, men naar de ikke kunde blive fri for mig, gjorde begge Parterne den Aftale, at jeg „skulde gaa for det gamle Smørkøb“. Det betød, at enten jeg blev ramt eller jeg selv ramte, skulde det ingen Betydning have for Leg eller Uleg. Jeg vidste ikke, hvad Meningen var med dette

¹ Aktsykker vedkommende Staden og Stiftet Aarhus, samlede og udg. af Hübertz. III. Kbhvn. 1846.

„gamle Smørkøb“; men saa snart jeg opdagede det, vilde jeg ikke lege med længer“.

Som i mange andre Lege har man heller ikke i Langboldspillet følt nogen særlig Trang til at føre Regnskab, tælle Points, tage Tid eller lign. Herom vidner Optegnelserne fra Helsingør, Nyborg, Bjerregrav, Spentrup og Anholt, hvor det anføres, at man ikke talte Points, at man aldrig talte Løbene, og naar „Spillerne var kede af at spille, hørte Spillet op“. (Anholt).

Legen i sig selv bød Deltagerne tilstrækkelig Tiltrækning og Underholdning. Herom skriver Zakarias Nielsen fra sin Barndom i Stillinge o. 1850: „At spille Langbold en Søndag Eftermiddag med Byens pænt hægede Piger, Karle og Dreng, hale efter Bolden og stikke en fjerntløbende Modspiller den i Nakken, høre Pigerne hvine og Karlene le, det var friske Fornøjelser, som jeg aldrig kan glemme“.

Pointsberegningen er en ny, kunstig Udbygning paa Legen fra Slutningen af forrige Aarhundrede, da man førte Spillet ind i Skolerne. Man havde nemlig da de engelske Spil, Kriket og Fodbold, med deres Points og Maal som Forbillede. Men det er et tvivlsomt Gode, man her har ydet Legen; thi i mange Tilfælde vil Pointsberegningen blot føles som en Byrde, især da den ofte — mere end Pointsberegningen i Kriket og Maalene i Fodbold — giver et ganske urigtigt Billede af Partiernes Styrkeforhold. Paul Petersen gik en anden Vej, idet han indførte Tidsberegning. Det Parti, der længst holdt sig inde, havde vundet. Dette var ogsaa et uheldigt Paafund, idet det bragte Jageri ind i Spillet og bl. a. medførte et saa pudsigt Forhold, som at Opgiveren for at spare Tid for sit Parti maatte give op, uden at Slaaeren var rede til Slag.

Aarstiden for Spillet er Foraaret, særlig er det knyttet til *Paasken*, til Naturens Opvaagnen efter den lange Vinterdvale, men øves dog ogsaa Sommeren igennem. I Jælling spillede man i April og Maj, naar Vejene var blevet tørre, i Krøjerup i Paasken, paa Anholt altid i Paasken og ikke ret meget uden for denne Højtid. Ogsaa paa Mors øvedes det i Paasken.

„I Hoptrup syd for Haderslev samledes første og anden Paaske-dag gamle og unge, Mænd, Koner, Karle og Piger om Eftermid-dagen naar Vejret var godt til „Paaskeleg“ paa en grøn Mark eller et Sted nær ved Byen; her legede de voksne saa alle de Lege, vi kender fra vor Barndom: Hund efter Hare, holde op for Sol og

Maane, Enke, Gaasetyv m. fl., *man slog Bold, drev So*, kort alt var Liv og Lystighed, til Aftenen kom og jog denne voksne, glade, gamle Ungdom hjem; Skikken skal først være gaaet af Brug 1848.“

Muligvis er her en dunkel Levning af en gammel Fest, thi ogsaa andetsteds fra kendes lignende Sammenkomster i Paasken.

„En halv Fjerdingvej nordvest for Thisted, i Nærheden af Vintersmølle, ligger der en Kæmpehøj eller Kove, som vel er 200 Skridt lang, og som kaldes „Langdos“; paa denne har der atter været tre mindre Høje, hvoraf endnu ses Spor. Her har fra umindelige Tider første Paaskedags Eftermiddag været Samlingsplads for Thisted Indvaanere, baade unge og gamle, høje og lave. Enhver plejede at ofre en Knappenaal til „Langdosmanden“ eller Kæmpen, som der menes at ligge begravet, og dette Offer blev kastet ned i en Fordybning i venstre Hjørne af Højen. Hullet var altid fuldt af Vand og Mudder. Derefter tilbragtes Tiden med Langbold, So og andre Lege. Legene fandt endnu Sted 1861“¹.

Mærkeligst lyder Beretningen om Paaskespillet fra Mors: „I Ljørslev var det Skik, at de unge Mennesker anden eller tredje Paaskedag om Morgenen tidlig gik op paa Kirkegaarden og spillede Bold. Deltagerne deltes i to Hold, og hvert Hold havde hver sit Maal ved hver sin Ende af Kirkegaarden. Bolden maatte gives op tre Gange, den tredje Gang skulde de ud fra Maalet, og der skulde saa rammes efter den. Spillet var nærmest Langbold. Blev Bolden kastet udenfor Kirkegaardsdiget, skulde der betales Bøder, der blev fortæret om Eftermiddagen“². Som *man* vil se, er Spillet særlig knyttet til Paaskedagene, særligt *paafaldende* er det, at man samles om Morgenen tidlig paa *selve* Kirkegaarden for at spille. Maaske har dette *Sammenhæng* med, at Boldspil og Dans i fordums Tider har været knyttet til Gudsdyrkelsen og anvendt ved Offerstederne. Da Kristendommen kom, rejste man i mange Tilfælde Kirkerne paa disse gamle, hellige Steder, og da Befolkningen, som det *maa* antages, stadig øvede Legene paa de tilvante Pladser, blev *Spillene* knyttet til Kirkerne. „Kirkens Mænd klager stadig over Folkenes uovervindelige Vilje til at fejre de store kristne Fester med Dans og Gilde paa Kirkebakken eller inde i selve Kirken.“ (Martin P. Nilsson: Årets folklige fester).

¹ Feilberg: Dansk Bondeliv.

² Opt. 1913 af Lærer Detlevsen i Elsted, efter Medd. fra den 67aarige Gaardejer Peder Kr. Nygaard, Ljørslev.

II. TREMANDS LANGBOLD.

Endnu maa omtales to afvigende, særlige Grupper af Spil indenfor dansk Langbold, begge med begrænset Udbredelse, idet den ene kun træffes i Østdanmark, medens den anden blot kendes fra Djursland og tilstødende Egne.

Der er først Tremands Langbold, der kan øves af tre Deltagere, saaledes at to er i Marken og spiller mod den ene, der er i Maal, eller saaledes, at der er to i Maal og kun een i Marken. Denne Leg benævnes paa Fælster Tre om en Trykkepære. „Tre kan lege Langbold, saa skal de to have Uleg, og kun den faar Leg, som griber eller som rammer, og den, som har Leg, skal tage Boldskeen med sig, naar han løber, og saa slaa igen nede fra det andet Maal. Er man kun tre, kaldes Legen Tre om en Trykkepære“¹. Ogsaa i Nykøbing kendtes denne Leg: „Naar man var tre Deltagere til Langbold kaldtes Spillet Tre trykte Per, Tre Trykkepærer, Tre trykkede Pærer, Tre trykte Petere eller saadan noget. En har Leg, to har Uleg, hvoraf den ene giver op. Manden der har Leg, har tre Slag, før han skal løbe til det andet Maal. Rammer han ikke Bolden i tredje Slag, skal han alligevel løbe. Hvis den, der har Leg, kommer godt fra den tredje Tave, saaledes at han skal fortsætte Legen fra det andet Maal, skal han tage Boldtræet med. Bliver han ramt, kaster han Boldtræet ind i Maal til den, der ramte ham“². Fr. L. Grundtvig beskriver i Klokkegaardens, Kbhvn. 1909, „Tre åm æn Trækkepære“ som Trebold, hvor to skiftevis stikker efter en tredje, der staar midt imellem dem.

Under Navn af Engelsk Bold eller Engelsk Langbold øvedes samme Spil paa Bornholm i Egnen S. for Aakirkeby o. 1890 ogsaa af tre Deltagere. Nr. 1 skal slaa Lirer, Nr. 2 give op og Nr. 3 være ude o. s. v.

I Nordsjælland fra Humlebæk over Helsingør til Gilleleje, hvor Legen har været øvet i det mindste i de sidste 50 Aar, er man to i Maal, sjældnere tre eller flere, og kun een i Marken.

Her anføres Legen fra Hellebæk:

Tremandsleg. Legen kan øves af tre eller til Nød af fire. Banen er som ved Langbold, der er „Forby“ og „Bagby“ og Side-

¹ Opt. 1905 af Gaardejer Karen Toxværd, Væggerløse Sogn.

² Opt. af Cand. mag. Jessen, Kbhvn., efter Erindring fra Barndommen i Nykøbing F. omkring 1850.

grænser, som indeslutter Marken. Omtrent et Par Alen foran Forby ved den venstre Side bliver der slaaet en Streg, der kaldes „Spring“. Bolden er en Tennisbold, og den slaas ud med et Boldtræ, der kan være af meget forskellig Udseende.

Man tager alle tre om „Leg, Steg og Stikning“ paa Boldtræet som sædvanlig, de to, der faar øverste Greb, er „inde“, den tredie, der har sin Haand nederst, gaar i Marken.

A og B er nu i Forby og C i Marken. De to, der er inde, aftaler, hvem der skal slaa først; den, der slaar sidst, er Indfrier. Slaaeren giver selv op, og har kun et Slag, Indfrieren derimod tre. Hvis nu A ikke synes hans Slag er godt nok til at komme til Bagby i, gaar han paa Spring, og Indfrieren træder til. Denne slaar først et lille Slag, saaledes at A kan løbe til Bagby, derpaa et længere Slag, saaledes at A kan komme tilbage, og nu kan han rolig slaa det tredie Slag, og hvis dette ikke er godt nok, gaar han paa Spring, hvorefter A har tre Indfrierslag. Er der ingen i Forby, er den, der skal være Indfrier, pligtig til at forsøge at komme ind, naar C stiller sig med Bolden i tre Skridts Afstand fra Bagby. Vægrer han sig ved at forsøge Løbet, maa han i Bagby stikkes med Bolden. Saalænge A og B er sammen, hjælper de hinanden paa denne Maade efter bedste Evne til at blive saa længe inde som muligt, men hvis f. Eks. A bliver „stukket“, saa skynder C sig i „Helle“ i For- eller Bagby, som det passer sig for ham, og nu er de to andre, B og C, sammen og hjælper hinanden, indtil en af dem bliver ramt eller kommer ud paa anden Maade. Hvis nu en af dem kommer ud og A ind, er den Indfrier af de to, som kommer sidst ind, og den første har kun eet Slag, men hvis de er hver paa sit Sted, har den i Forbyen sine 3 Indfrierslag. Slaaeren kommer ud, naar han bliver ramt; naar hans Bold i Luften kommer udenfor Grænselinien; hvis han selv løber udenfor Sidelinien; hvis Bolden gaar baglæns i Luften ind bag Forby, og hvis Bolden bliver grebet i Luften. I sidste Tilfælde skal Griberen enten kaste den 3 Alen i Luften over Hovedet eller 3 Alen bag sig; det kan man aftale i Forvejen. Naar en er kommet ud fra Forby, og der bliver kastet efter ham uden at ramme, kan han vende tilbage med det samme, idet han saa ikke behøver at have været i Bagby. Slaaeren har Lov til at gaa ud efter Bold og Boldtræ, naar han siger: „Helle Bold fra By“. Markspilleren maa kun løbe tre Skridt med Bolden i Haanden.

Ved Firemandsleg er de tre inde, de to første har 1 Slag hver, Nr. 3 er Indfrieren, men det hele bliver en Del mere indviklet og tungt og er ikke saa morsomt. Marken maa ikke gøres al for stor, da et Menneske saa ikke kan overkomme den.

I Helsingør, hvorfra der haves en Optegnelse af Legen fra 1907 af Adjunkt Ernst, leges der væsentlig paa samme Maade. Her har hver Spiller dog kun eet Slag og skal i dette Slag løbe til Bagmaal, Spilleren i Marken maa løbe med Bolden, og man maa „knæle“ ind. (Se under Langbold).

III. OPRYKNINGS-LANGBOLD.

Tremandslegen danner Overgang til en tredie Gruppe af Langboldspil, der i Almindelighed øves af 7—8 Deltagere i to Partier ligesom almindelig Langbold, men den nye Gruppe er Enkeltmandsleg eller Oprykningsleg. Hver Deltager spiller for sig, saaledes at kun een faar Leg eller Uleg ad Gangen, og Markspillerne rykker ved Legskiftet i Alm. frem, nærmere til Maal, idet den nye Markspiller faar den Plads, der er længst borte. Beslægtede Former af denne Gruppe træffes i Pommern (se senere).

Syvmandsbold. „Denne Leg er en Form af Langbold, som jeg for ca. en halv Snes Aar siden jævnlig saa Børnene spille i Faarvang Skole. I de senere Aar har jeg ikke set det, saa jeg antager, det er ved at være glemt. Det spilledes af syv Deltagere, hvoraf 3 var inde, 1 var Opgiver og 3 i Marken. Markspilleren nærmest Maalet kaldtes „Inderdreng“, den næste „Midterdreng“, og den, der var nærmest Bagmaalet, „Yderdreng“. Pladsen og Spillet var som ved Langbold. Blev en af de Spillere, der var inde, grebet eller stukket ud, skulde han være „Yderdreng“. Den tidligere „Yderdreng“ rykkede frem til „Midterdreng“, „Midterdrengen“ til „Inderdreng“, denne til Opgiver og Opgiveren kom ind i Leg. Hver enkelt af Deltagerne talte sine Løb og den, der i et givet Tidsrum havde flest Løb, var Sejrrherre. Kom, som det jævnlig skete, alle 3 Spillere, der var inde, paa een Gang i Bagmaalet, skulde Opgiveren Gang paa Gang kaste Bolden mindst 3 Mands Højde op i Luften og gribe den, naar den kom ned. Medens han gjorde dette, søgte de tre „Indermænd“ at snige sig saa nær op til Hovedmaalet, at en af dem kunde løbe ind, uden at blive stukket.“

I Grenaa kaldes en lignende eller samme Leg for Halvraadden. Ogsaa her er der syv Deltagere, men det synes som om, at Legen ogsaa kan øves af flere eller færre. Spillerne i Maalet kaldes „ferske“, Opgiveren „halvraadden“, og Markspillerne er „raadne“. Disse staar opstillede ligesom i Syvmandsbold, Inderdrengen kaldes „inderst raadde“, og Yderdrengen „yderst raadde“, og man avancerer, rykker op, ligesom i Syvmands, naar en af de ferske faar Uleg. Var man god til at gribe *Højninger* (Hændinger se Side 104) blev man dog hurtigere forfremmet, thi den, der greb, blev straks „halvraadden“, selv om han var „yderst raadde“. Bolden regnes for grebet ogsaa efter første Opspring, men skal saa gribes med een Haand. Ogsaa her regner man med Points. Ydermaalet ligger, ligesom Raadengraven i Spentrup, skraat fremad tilvenstre for Indermaalet.

Levende Bold. Lyngby i Djursland. „Legen egner sig bedst for 3—8 Deltagere, som alle faar fortløbende Numre ved paa sædvanlig Maade at „tage“ paa Boldtræet. Den, der faar øverste Greb er Nr. 1, han faar Leg og gaar ind i Maalet som Slaaer. Nr. 2 er Opgiver, og de følgende Numre 3, 4, 5 o. s. v. (gaar i Marken). Nr. 1 skal paa sit Slag løbe til Ydermaal og tilbage igen. Han mister sin Leg paa sædvanlig Maade, men ogsaa ved, at en af Markspillerne fanger Bolden levende, d. v. s. tager den, medens den endnu triller henad Jorden. Ved Legskifte rykker man op, som i de foregaaende Spil, dog faar man straks Leg, hvis man griber Bolden i Luften efter Udslaget fra Maal.

Under samme Navn, levende Bold, findes Legen, dog i meget defekt Form, optegnet fra Tirstrup, ogsaa paa Djursland, i Evald T. Kr.s Børnerim: „Til dette Boldspil er kun een inde, han er fersk, som vi kalder det. Han tager Slag hele Tiden, og de, som er ude, skal saa fange Bolden levende, d. v. s. tage den i Farten med kun eet Greb, altsaa ikke fumle. Den, som tager Bolden, kommer ind at give op, og den, som giver op, kommer til at tage Slag o. s. v.“

Raaden og fersk bruges i to forskellige Betydninger i de her behandlede Spil. I alm. Langbold er man raaden, naar man har slaaet sit Slag men endnu ikke har fuldendt sit Løb. „Det meste af Partiet kan godt staa „raadde“ paa Inderbrand, medens een eller et Par Stykker holder Spillet gaaende ved at løbe...“ (Anholt). Bimaalet, hvor de raadne har midlertidigt Tilflugtssted,

benævner da ogsaa Råjmol, Raaddenfod, Skidt, Skidten, Spring-skidtet, og Bagmaalet, hvor de raadne ogsaa maa opholde sig, benævnes et Par Steder Raaddengrav.

Men undertiden er det dem, der har Leg, der benævnes de ferske, og de, som har Uleg, kaldes de raadne, saaledes i „Raadden-Fersk“ og i „Halvraadden“: „Spillerne i Maalet kaldes „ferske“, Opgiveren „halvraadden“, og Markspillerne er „raadne“. (Grenaa).

IV. UDENLANDSK LANGBOLD.

I Norge kendes Spillet under samme Navn som her. Langboll er den første Leg, der beskrives i Hans Hegna: Friluftlek, Kristiania 1903, og af Bogens Forord fremgaar det, at Spillet har stor Udbredelse i Landet, idet det spilles efter noget forskellige Regler. Det øves med Opgiver og med Slaaer, der fører det kølleformede Boldtræ med begge Hænder. Løbet mellem Maalene kan en Slaaer udføre, naar han finder det belejligt.

Ogsaa i Sverige kendes Spillet og kaldes undertiden Slagboll, hvilken Benævnelse vistnok er laant fra Tyskland. Ogsaa kaldes det i Blekinge Lyrboll eller „Söt och Sur“, svarende til vort „Fersk og Raadden“, men dets almindelige Navn er Långboll. Om dets Udbredelse beretter Åkermark i Ut till lek, Stockholm 1895, at det „lekes med små olikheter öfver nästan hela Sverige och återfinnes med modifikationer äfven i andra germaniska länder. I Tyskland odlas den i synnerhet, och är där national-leken. Äfven här i Sverige kan den anses som den förnämsta af våra lekar, och är nästan den enda större lek, som mera allmänt bedrifves“. Spillet øves som her med *innemål* och *utemål*, med *hysteman* eller *uppgifvare*, med Løb og med Stikning, og Bolden har samme brændende Egenskaber som hos os; men medens vi i Almindelighed dog kun „svides“ af den, „brännas“ man i Sverige¹. Ogsaa øves Legen med Indlyring og i Almindelighed med *syl*, svarende til vort Bimaal, der kan afsættes „fem steg framför innemål och något åt sidan“, eller otte Skridt ude paa Banen som en Linie tværs over i hele Banens Bredde, eller endelig, næsten som hos os, i Banens ene (venstre) Side ved Formaallet som en Kvadrat

¹ I et fransk Boldspil med flere Maal, *Balle empoisonnée* fra Département du Nord, tillægges der i Lighed hermed Bolden *giftige* Egenskaber.

med fem Skridts Side. Boldtræet føres med begge Hænder, dog anvendes i Lyrbold, hvor man selv giver op, kun een Haand til Slaget.

I Uppsalaspillet Tre Slag och ränna kaldes den halvrunde Syl, Bimaalet, for *Kulan*, Opgiveren benævnes *Klockare*, og i Stedet for bränna siger man *kodda*. Slaaeren har her Lov til, ligesom i Blekingespillet, selv at give Bolden op.

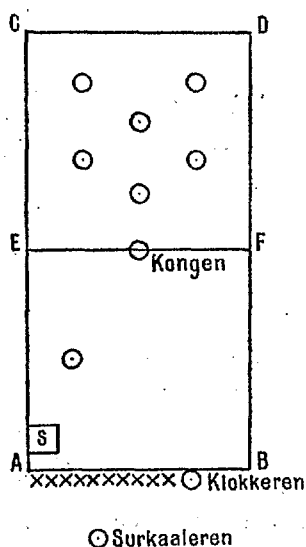

Fig. 10.

En mærkelig høj Udvikling har det svenske Langboldspil under Navn af Fyra Slag vundet i Helsingfors i Finland, hvor det spilles af saavel Børn som Voksne. Vistnok er denne Form af Spillet en Slægtning af Uppsalaspillet. Opgiveren benævnes i hvert Fald begge Steder med Navnet „Klokkeren“. Anføreren kaldes *Kongen* og har fire Slag ligesom Indfrieren i Anholtspillet, og ved Tverdelingen af Banen ved Hjælp af en Midterlinie minder Helsingforsspillet om dette mærkelige gamle danske Spils Midterbrand.

Spillepladsen skal være rektangulær, helst jævn og græsklædt, 50—70 m lang og ca. 30 m bred (Fig. 10). Grænse-linien A-B er „indre Maal“, Linien C-D „ydre Maal“. Linien E-F deler Banen i to Halvdele. S „Raaddengraven“ (paa svensk „syret“) er en begrænset Plads, saa stor, at den kan rumme Halvdelen af Deltagerne.

Redskaberne til Legen er en temmelig haard Gummi- eller Læderbold, omtr. 30 cm i Omkreds, et Par Boldtræer af forskellig Størrelse (runde) efter de enkelte Deltageres Kræfter, Vaner o.s.v.

Deltagernes Antal kan være fra 8 til 30. De to bedste kaares til Konger, og disse vælger skiftevis en og en af de andre Deltagere, til der opstaar to Partier. Den, Kongen først vælger, kaldes „Klokke“ (klockare); alle de andre „Bitschere“ (bitschare). Ved Lodtrækning afgøres, hvilket Parti der skal være inde og hvilket ude. De, som er inde, opstiller sig ved den indre Maallinie, Kongen sædvanlig sidst i Rækken. Kongen i det Parti, som er ude, staar altid midt paa Linien E-F og Klokkeren midt paa Linien A-B,

alle de øvrige, Bitscherne, fordelt bag ved Kongen („Bagbitscherne“) eller foran ham („Mellembitscherne“). De sidstnævnte kan dog undværes. 18 Deltagere, 9 paa hvert Hold; f. Eks. opstilles de bedst, saaledes som Tegningen viser. Har Kongen derimod flere Folk at raade over, stiller han sine Bitschere der, hvor han mener de vil gøre størst Gavn. Hvis Legen drives paa en aaben Mark, er det bedst at stille nogle Bagbitschere bag ved det ydre Maal og en Spiller („Surkaaleren“) bag ved den indre Maallinie.

Naar alle har indtaget deres Pladser giver Klokkeren op, d. v. s. han kaster Bolden lige i Vejret, $1\frac{1}{2}$ m. højt. Den første af dem, som er inde, forsøger at slaa til den med Boldtræet. Lykkes det ham at give Bolden et godt Slag, kaster han Boldtræet fra sig og løber ud til det ydre Maal; men hvis Slaget mislykkes, begiver han sig klogest ud i „Syret“ for der at afvente en Medspillers gode Slag. De følgende staar frem og slaar efter Tur, hver af Bitscherne kun eet Slag, Klokkeren to og Kongen fire. Saa snart det er lykkedes en at slaa Bolden højt eller langt, skal han og de, som muligvis er i Raaddengraven, løbe ud til det ydre Maal og, om det er muligt, tilbage igen til indre Maal. Modstanderen skal nu søge at „brænde“ dem, som løber, d. v. s. ramme dem med Bolden. Kongen og Klokkeren maa kun brænde, naar de befinder sig paa Linierne, Bagbitscherne derimod hvorsomhelst fra, ja de maa endog løbe med Bolden i Haanden; men Mellembitscherne og Surkaaleren maa slet ikke brænde. Bagbitscherne udenfor (bagved) Maallinien maa ikke brænde, før de overskrider denne Linie og kommer ind paa Spillepladsen.

Bliver nogen „brændt“, skal alle de udeværende skynde sig til et af Maalene, mens hvemsomhelst af det modsatte Parti har Ret til at gribe Bolden og „brænde tilbage“, hvor han end befinder sig mellem Maallinierne.

Hvis en, som kommer fra ydre Maal, opdager, at han ikke ubrændt kan komme ind, kan han vende om; men har han passeret Kongslinien, maa han fortsætte eller blive i „Midten“ og „fiske“ sig ind, d. v. s. holde sig midt imellem Kongen og Klokkeren, som forsøger at brænde ham. Det samme gælder dem, som har givet sig paa Vej fra indre Maal eller Raaddengraven til ydre Maal. „Fiskningen“ skal gaa hurtigt og beregnet, saa at Bolden altid er i Bevægelse mellem Kongen og Klokkeren; thi ellers ser de, som staar i ydre Maal eller i Raaddengraven, Lejlighed til at

løbe. Den, som „fisker“, skal ved Bevægelser af Kroppen vige for Bolden og øjeblikkelig løbe, naar Kongen eller Klokkeren taber Bolden.

Naar alle har slaaet, og ingen har haft Held til at komme ind, kastes Bolden til Modpartiets Konge, og alle, som staar i Raaddengraven, maa fiske sig ud. Kongen (eller, om han er i ydre Maal, en, som han bestemmer) gaar da i „Midten“, de øvrige holder sig spredt ude paa Pladsen paa begge Sider af ham, og Fiskningen begynder og fortsættes som ovenfor anført.

De ved ydre Maal skal under Fiskningen forsøge at løbe ind og de øvrige ud.

Kommer nogen ind, mens Fiskningen gaar for sig, kan de, som fisker sig ud, atter vende tilbage til Raaddengraven, men de maa brændes under Vejs. Ellers fortsættes Fiskningen, hvis ingen bliver brændt, til alle kommer i ydre Maal. Bolden kastes saa til Klokkeren, og nu maa alle fiskes ind. Kongen træder i Midten, og Fiskningen gentages, til alle er kommen ind.

Som man vil se adskiller det finske Langboldspil sig i mange Henseender fra Legens almindelige danske Form. Ved at Bagbitscherne maa løbe med Bolden og kun stikke paa Banens bagerste Halvdel, ved at Mellembitscheren og Surkaaleren slet ikke maa stikke, ved at Kongen og Klokkeren kun maa brænde, naar de befinder sig henholdsvis paa Midterlinien (Kongelinien) og Maallinien, ved *Fiskningen*, *gammel dansk Trebold*, der træder i Stedet for Lyringen, kommer der en Mængde nye Momenter ind i Legen, hvorved det finske Spil i Udvikling synes at staa over andre nordiske og mellemeuropæiske Former af Langbold.

I Tyskland har Spillet en lignende Udbredelse som i de tre nordiske Lande, idet det der ligesom her er blevet hele Befolkningens Eje. Ligesom i Danmark er Boldspillet her ogsaa knyttet til Paasken. Den første Tysker, der fremdrog Spillet og nedskrev Lovene for dets Udøvelse, var Gutsmuths¹. Spillet benævnes her „Das deutsche Ballspiel“. De, som er i Maal, kaldes „Die Herrschende“, de andre „Die Dienende“. „Unter die Verrichtung dieser Dienste ist es aber die Hauptabsicht der dienenden Classe sich vom Dienste zu befreien, d. i. den Schlag zu gewinnen“. De her an-

¹ Spiele zur Uebung und Erholung des Körpers und Geistes, Schnepfenthal, 1796.

vendte Navne for de to Partier kan ikke anses for rammende Betegnelser for Partiernes Opgaver, da de Herskende stadig maa flygte for de Tjenende. Og Forholdet plejer da ikke i Almindelighed at være dette, at de, der har Magten, maa flygte. Man spiller med Bimaal, *Die Stelle X*, og med Indfrier, *Der Löser*, Bimaalet findes ogsaa hos Zettler¹ og er her afsat som en lille Kvadrat to Skridt ude paa Banen tilvenstre under Navn af *Laufmal*, og paa en i min Besiddelse værende Optegnelse af *Schlagball* fra Haltern og Dülmen i Westphalen² findes Bimaalet paa samme Sted under Navn af *Vormal*.

Anvisningen til at forfærdige Bolden er hos Gutsmuths meget omstændelig, men gælder næppe den almindelige tyske Langbold, men snarere de Bolde, der anvendtes i Boldhusene til det fra Frankrig indvandrede Spil jeu de paume: Tennis, hvor det var af afgørende Betydning, at Bolden kunde springe godt. Det angives bl. a. saaledes, at Bolden skal overtrækkes med „durchnässten weilesem oder Dänischen Handschuhleder so straf als möglich“, eller man lægger Garn saa længe i Vand til det synker til Bunds, derpaa omvikler man Bolden overmaade stramt med dette, giver den et Overtræk af Papir, hvilket man fæster med Bindegarn, og denne „Knaul“ bager man i Ovnen til Papiret bliver mørkegult. Den almindelige tyske Langbold adskiller sig dog næppe fra den Bold, der her i Almindelighed anvendes til Spillet. En i min Besiddelse værende, af Uldgarn syet Bold fra Lippe, ligner ganske den, der benyttes hos os, Fig. 2.

Det anbefales at benytte en Rundstok som Boldtræ, Ballstock (Raquette). Atter her mindes vi om det gamle Tennisspil, idet Raquette er Navnet paa Ketcheren, der anvendtes her.

Det Parti, der faar de fleste Slag, er Sejrherre.

Om Spillets Tiltrækning for Ungdommen angives det, at Legen fører saa megen Glæde med sig for den ikke forkælede Ungdom, saaledes at denne i Foraarstiden derfor næsten glemmer alle andre Spil.

Som allerede nævnt kalder Gutsmuths Spillet: Das deutsche Ballspiel, og har hermed formentlig kun villet sige, at dette Spil er det almindeligste af alle tyske Boldspil. Under samme Navn

¹ Die Bewegungsspiele, Wien und Leipzig, 1893.

² Opt. af stud. jur. Fritz Kolek i Kiel 1912.

findes det hos Zettler¹. Dr. Schnell² benævner det „Deutscher Schlagball, og han deler Slagboldspillene i tre Klasser³. Som Kendemærket for tredje Klasse: Deutscher Schlagball anføres følgende: „Die dritte Klasse der Schlagballspiele kennzeichnet sich dadurch, dass der Schläger einen geraden Lauf vom Schlagmal nach dem Laufmal und zurück auszuführen hat, ohne dass ihm eine Gelegenheit geboten ist, unterwegs an einem Freimal Rast zu machen. Das ist die Spielweise, die, solange man überhaupt etwas Näheres über unser Schlagballspiel weiss, in Deutschland immer die allein übliche gewesen ist. Ja, sie ist den Völkern deutscher Zunge in dem Grade eigentümlich, dass sie ausser bei ihnen nur bei solchen Völkerschaften nachgewiesen werden kann, welche, wie die Dänen, Tschechen und Ungarn, Jahrhunderte hindurch zu den Deutschen in den engsten Beziehungen gestanden und ihnen ihre gesamte Kultur zu verdanken haben“.

Som man vil se gøres Spillet her til en særlig tysk Leg, som vi andre, Danskere o. s. v. maa være glade og taknemlige ved at have som Laan sammen med den øvrige tyske Kultur. Dr. Schnell havde næppe skrevet disse Linier, og havde saaledes ogsaa kunnet undlade at fremsætte de dertil knyttede anmassende Ord, om han havde kendt noget til Spillet paa den skandinaviske Halvø, i Finland samt her i Danmark. Der findes intet der tyder paa, at Legen skulde være kommet udefra til os, ejheller bærer den Spor af tysk Paa-virkning, tvertimod, ved de gamle Ord og Forestillinger, der er knyttet til den i adskillige af de danske Optegnelser, bærer den Vidnesbyrd om at være meget gammel i vort Land. Og mon dens Udbredelse i de slaviske Lande kun skulde strække sig til Czeckernes Land Bøhmen. Jeg kan give den Oplysning, at Legen findes beskrevet under Navn af Palestra ogsaa i en polsk Legebog af Dr. Tokarski, Krakau 1902.

Dr. Schnell mener, at Bimaalet ikke hører til Spillet i sin reneste Form. Han betragter det som et Rudiment, en Slags Blindtarm, og vil ikke indrømme, at dette lille Maal har Hjemstavnsret i det tyske Schlagball. Ikke overalt øves Spillet i sin reneste Form, skriver han, endnu findes der i nogle Egne i det saakaldte

¹ Die Bewegungsspiele, Wien und Leipzig 1893.

² Handbuch der Ballspiele, Leipzig 1899.

³ Første Klasse repræsenteres af Kriket, andre Kl. af Polygonspillene (se senere).

„Sprungmal“ Spor af et tidligere Fristed. Hist og og her har nemlig Ungdommen endnu den Skik i umiddelbar Nærhed af Slag-maalet at betegne et Sted, hvorhen Slaaeren skal begive sig, før han begynder paa Løbet til Bagmaal. Og Doctoren mener, at dette Sted er en Levning af det i de franske Langboldspil, *petite thèque* og *balle au bâton*, midt paa Banen afsatte Frimaal.

Dr. S. har dog næppe Ret i sin Formodning om, at Bimaalet ikke hører til Spillet i sin reneste Skikkelse. Det findes i mange af de danske Optegnelser af Spillet, og anvendes vistnok i de allerfleste Tilfælde. Det findes i Norge, i Sverrig og Finland, fremdeles hos Gutsmuths og hos Zettler, ja selv i den i min Besiddelse værende Optegnelse fra Westphalen findes det, som allerede nævnt, under Betegnelsen „Vormal“.

Og Bimaalet er ikke noget halvt overflødigt, der maaske helt kan undværes. Det er til betydelig Nytte under Legen, idet det virker som en Regulator paa Spillet. Det hører til Spillet som Salt til Ægget. At begynde paa et Løb efter et uheldigt Slag, der straks bringer Bolden i Modstandernes Hænder, vil i Almindelighed blot resultere i, at Løberen bliver stukket, og derved bringer sit Parti Uleg. At være nødt til at begynde paa et Løb under saadanne Omstændigheder, er kun lidet tilfredsstillende for begge Partier. Det bringer blot hyppig Skiften af Leg og Uleg. Man bør derfor ikke være nødt til altid at begynde Løbet lige efter Slaget, men maa have Lov til at vente til et senere Slag, hvorved der kan tilbyde sig en gunstigere Lejlighed, saaledes at Slaaeren dog kan begynde Løbet med nogen Udsigt til at naa ned til Bagmaalet.

Hvis nu de Spillere, der allerede har taget deres Slag, bliver staaende i Hovedmaalet sammen med de andre, kan dette afstedkomme Uregelmæssigheder i Spillet, idet en eller anden maaske kunde føle sig fristet til at tage Slag endnu en Gang. De, som har slaaget, samles derfor paa et særligt Sted, hvorved de skilles fra de andre, og naar de er samlede her, har alle Deltagere i Legen — hvad der er af Betydning — hele Tiden Rede paa, hvem der har slaaget, og hvem der endnu er tilbage.

Bimaalet er da for Slaaeren en Iagttagelsesstation, han kan anvende, om han finder det formaalstjenligt, før han begynder sit Løb. Det skal ikke som det franske Midtermaal dele den lange Vej fra det forreste til det bageste Maal i to Stykker for under Vejs at yde et Tilflugtssted for Løberen, som er i Nød. Dr. S. har

godt indset, at der er en Væsensforskel paa de to Maal, men naar han har indset dette, og forstaaet, at de tjener forskellige Formaal, maa det vække Forundring, at han kan antage, at det ene er en Rest af det andet. Der foreligger intet der berettiger til at antage, at Bimaalet skulde være en Rest, et Rudiment af noget andet og vigtigere.

Med mange Afvigelser og i talrige Variationer øves Spillet ikke alene i Tyskland men ogsaa i østrigske og ungarske Lande. I een Henseende ligner dog alle disse Lege hinanden, idet den Bane, Slaaeren efter Slaget skal gennemløbe, altid er lige og ikke brudt som i de vestlige Lande, Frankrig og de britiske Øer, hvor Maalene, hvoraf der ofte er flere, i Almindelighed er lagt paa Hjørnerne af en Polygon.

Af de mellemeuropæiske Varianter nævner Dr. Schnell *Tickball* fra det østlige Holsten, *Pallantern* fra Posen, *Metten* eller *Meta* fra Østrig-Ungarn, *Velká barboroka* fra Bøhmen, der udmærker sig ved at have et Midtermaal i nogen Lighed med vort Anholterspil, samt tre Former *Rennball*, *Laüfer* og *Freiball*, der slutter sig til vore Oprykningslege: Syvmandsbold, Levende Bold o. a.

Rennball spilles i Bagpommern med 6—11 Deltagere. Tre gaar i Marken, de andre er i Maal og giver selv op. Marken er delt i tre Dele: For- Mellem- og Bagmarken, og hver Markspiller besætter en af disse Dele. Den yderste, i Bagmarken, hedder „Letzter drauszen“ (sml. Yderdreng og yderst raadden), og naar en bliver grebet ud eller stukket, indtager han denne yderste Plads, medens Griberen eller Stikkeren bliver sidste Slaaer. Hvis nu denne havde Plads i For- eller Midtermarken, rykker de bagved ham staaende Markspillere, hver en Mark frem. Fra Forpommern kendes Spillet i noget ændret Form under Navn af

Laüfer. Her er der foruden de tre Markspillere en fjerde „Der Aufpasser“, der færdes i Maal for at tage Bolden, og sende den til Markspillerne, naar den ikke rammes af Slaaeren, og denne dog løber. Der spilles med „Hereinholer“, Indfrier, og denne, der har 6 Slag, maa ofte træde i Virksomhed, da Løberne ikke har Lov at vende tilbage til Hovedmaalet paa deres egne Slag, men i Bagmaal maa afvente, at Indfrieren træder i Virksomhed.

I Freiball endelig, der allerede beskrives hos Gutsmuths, findes der Opgiver men ingen Indfrier, da Indemændenes Opgave

efter Slaget kun er at løbe til Bagmaalet, hvorfra de frit kan begive sig tilbage igen til Slagmaalet.

Vender vi os til de vestlige Lande i vor Verdensdel, træffer vi i Frankrig, i hvert Fald i den nordlige Del, endnu Former af vort Langboldspil, saasom *La petite thèque* og *Balle au bâton*, dette sidste Spil fra Normandiet. Vi har i begge disse Lege, af hvilke det første er Partispil, det andet Enkeltmandsspil, Formaaler og Bagmaal, og Reglerne for Spillene er væsentlig de samme som for vort Spil. I *La petite thèque*, hvor der endog findes en saa hjemlig Regel som Indlyring (se S. 107), har Løberen Lov til med Hænderne at slaa Bolden til Side for at undgaa at blive ramt, ligesom i vort Systoftespil og i Anholterspillet, hvor Stikket ikke gælder, naar Bolden rammer i Hænderne, ejheller naar den rammer paa Hænderne, og derfra strejfer Klæderne, eller som i vort Skolespil, hvor Løberen ofte ikke regnes for at være ramt, naar han i Luften kan gribe den efter ham kastede Bold.

Det nye, vi træffer i de to nævnte franske Spil, er bl. a. et tredje Maal. Vi har ganske vist truffet dette Maal før, dog kun som isoleret Fænomen, i det bøhmiske Spil *Velká barborka*, men her bliver det Reglen i Legene, idet dette Maal danner Overgangen til fremmede, vesterlandske Spil med flere Maal. Disse Maal skal Løberen passere i en bestemt Rækkefølge, eller han maa opholde sig der under sit Løb ud fra Hovedmaalet og tilbage igen. Banen i saadanne Spil afsættes undertiden som en Polygon, hvor Maalene har deres Plads paa Figurens Vinkler, undertiden findes Maalene dog ogsaa andre Steder og Stikningen af Modstanderne finder undertiden ikke længere Sted, men Bolden skal — ligesom i Kriket — i Stedet for bringes et bestemt Sted hen, før Løberen har naaet sit Maal. Han er da ude. Af saadanne Spil skal her nævnes *La grande thèque* fra Frankrig, *Rounders* fra England, og *Baseball*, den navnkundigste Ætling af disse to Spil, fra Amerika.

Paa de britiske Øer har man ikke fundet Langboldspillet omtalt. Det nævnes i hvert Fald ikke hos *Strutt*¹ eller hos *Gomme*². Dets nærmeste Slægtning i Nutiden her er formentlig *Rounders* eller en lille Leg, *Feeder*, med flere Maal, hvor Løberen maa stikkes, medens han løber fra Maal til Maal. *Molbech* anfører med Urette i sit Dialekt-Lexikon, at udførlig Beskrivelse af en ganske lignende

¹ Sports and Pastimes, London 1833.

² The Traditional Games of England, Scotland and Ireland, London 1904.

og gammel Leg, der under Navnet *Camp* bruges eller var i Brug i Suffolks Kyst-Egne, findes i Moor's Suffolk Words p. 63—66, og identificerer dette Spil med dansk Langbold. I min Afhandling: Knatlegen og de britiske Øer, 1906, har jeg imidlertid allerede angivet, at Camping ball bør henføres til Fodboldspillets gamle Former, og Beskrivelsen af Spillet hos Moor lader ingen Tvivl tilbage om, at Spillet i min Afhandling er stillet mellem sine rette Slægtninge. I en gammel engelsk Komedie: *The Blind Beggar*, siger en af Personerne: „I am Tom Stroud of Hurling, I'll play a gole (gøre et Maal) at *Camp-ball*...“ Men man „gør ikke Maal“ i Langbold, det gør man i Fodbold o. lign. Spil. Derimod nævner Strutt et Spil, *Hand-ball*, som muligvis kunde være en Levning af Langbold. Spillene ligner hinanden i, at de begge øves med en lille Bold, der slaas med flad Haand, de spilles af begge Køn og henlægges begge til Paasken. „Haand-bold var tidligere et meget yndet Spil blandt unge af begge Køn, og i mange Egne af Kongeriget havde man den Skik at øve Spillet i Paasken for Regnfangkager; men hvorfor, siger Bourne, de netop foretrak Haand-bold paa denne Tid for ethvert andet Spil, og hvorfor de spillede det for Regnfangkager, har jeg ikke været i Stand til at finde ud af... I gamle Dage plejede Borgmesteren, Raadsherrerne og Dommeren af Newcastle, ledsaget af et stort Antal af Borgere, hvert Aar at begive sig til Paaske- og Pinsefesterne i Forth, „the little Mall¹ of the town“, med Stav, Sværd og Fløjelshue baaret foran sig. Endnu vedbliver Ungdommen stadig at samle sig der til disse særlige Tider og spille Haand-bold, danse...”

Strutt nævner ogsaa et andet Spil, *Club-ball*, der noget minder om Langbold. Det spilles med et lige Boldtræ som Slagtræ, men ellers bringes der ingen Oplysninger om Spillet udover to Billeder af det, som her fremstilles.

Man vil se, at Boldtræet er bredere i Slagenden, at Bolden paa det første Billede, der er fra 1344, gives op af en kvindelig Figur, medens Slaaeren paa det andet Billede, der er endnu ældre, selv giver op. Paa Originalen til det første Billede findes der i Marken bag Opgiveren en Del Figurer, mandlige og kvindelige, der desværre ikke er gengivet af Strutt, fordi de var beskadede. —

Langboldspillets store Udbredelse her i Danmark, dets mange

¹ Mall: Spadseregang, Allé hvori øvedes et Boldspil: Pall-Mall: Mailspillet. Herfra stammer Krokett og Billard.

rigt varierende Former, de talrige gamle Ord og Forestillinger, der er knyttet til Legen, Spillets Henlæggelse til Paasken, dets Udøvelse paa Kæmpehøj og Kirkegaard giver Grund til at nære den Op-

Fig. 10.

fattelse, at Spillet er meget gammelt, oprindeligt, i Befolkningen, og der foreligger Vidnesbyrd om, at for Norges, Sveriges, Finlands og Tysklands Vedkommende er Forholdene de samme. I det sidst-

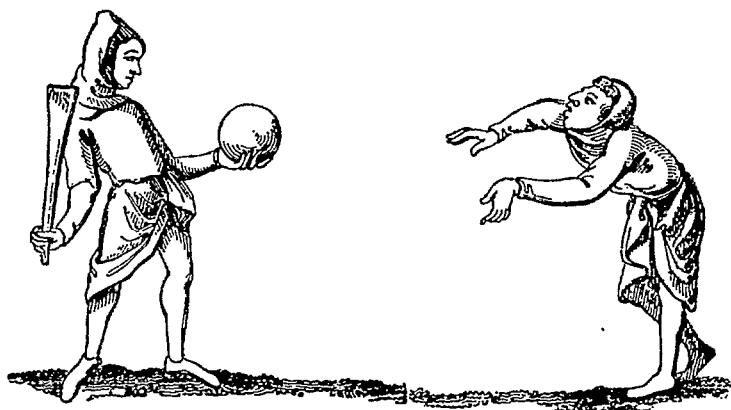

Fig. 11.

nævnte Land nævnes Boldspil desuden hyppigt i middelalderlig Litteratur. Dr. Schnell anfører efter en gammel Krønike, at Gymnasiasterne i Münster siden det 11te Aarhundrede hvert Aar Tirsdagen før Pinse foretog en Udflugt til Sentruper Hede, hvor de, „wie dan die jugent plecht“, fornøjede sig med „balslaen und dergelichen“. „Des antheren daghs gangen sie wedder uf furgenante heide und slagen den Ball“. Hos Zettler findes anført et rigt Ud-

valg af Steder fra den tyske middelalderlige Litteratur, hvor Boldspil nævnes.

Da nu Spillet er saa almindeligt og saa gammelt i Mellem- og Nordeuropa, kunde man vente at genfinde det ogsaa i de vestlige Lande i vor Verdensdel, og med særlig Interesse har vi spejdet efter det i de Lande, der i Middelalderen maatte tage imod Udvandrere eller Erobrere af germanske og nordiske Folk, saaledes i Nordfrankrig og paa de britiske Øer. Vi har set, at Spillet endnu findes i Nordfrankrig, dog noget paavirket af Naboskabet med de fremmede Spil, medens vi forgæves søger en sikker Ætling af det paa de britiske Øer. Mon Grunden til, at det ikke findes her — ejheller paa Island — skulde være den, at det i Vesteuropa baade har mødt jævnsides Spil: Polygonspillené, og desuden truffet et andet og stærkere Boldspil, Fodbold, i dets mange Former, Hurling, Camp-ball, Shinty o. a. — paa Island Knatlegen —, for hvilket det har maattet bukke under.

Og vi ser den Dag i Dag, at Fodbold, ikke tilfreds med Sejren i sine egne Lande, har krydset Nordsøen og andre Have og ført Krigen ind i Langboldspillets egne Hjemlande.

Blandt mine Meddelere om Spillets Udøvelse i nyere Tid nævner jeg med særlig Tak: Arkivar Hans Ellekilde, Kbhvn.: Spillet i Hellebæk; Adjunkt Ernst, Helsingør: Helsingør, Humlebæk og Nyborg; Fyrmester Grentzmann: Anholt; Lærer C. Henriksen, Herstedvester: Diernisse; Lærer P. M. Høegh: Bjerregrav; Fiskehandler Chr. Jensen, Kbhvn.: Løng v. Sorø; Cand. mag. Jessen, Kbhvn.: Nykøbing F.; Lærer O. E. Kofoed, Rønne: Eggen s. for Aakirkeby; Dr. phil. Marius Kristensen, Askov: Elsted v. Aarhus; Lærer P. Kristensen: Bramdrup; Skolebestyrer J. Melchior, Kbhvn.: Herlufsholm; Lærer B. Myhre, Skelskør: Nekso; Lærer Em. Nielsen: Hasseris; Lærer Erik Rasmussen, Faarvang: Faarvang; Lærerinde Kamilla Skule, Kbhvn.: Grenaa; Cand. theol. Gaston Thierry: Anholt; Lærer J. Fr. Thomsen, Langaa: Lyngby i Djursland; Adjunkt S. Thomsen, Sorø: Jælling; Gaardejer Karen Toxværd: Væggerløse, og Seminarie-lærer P. M. Trap, Skåarup: Spentrup og Ranum.

Ved dette som ved andre Arbejder af lignende Art har jeg fundet Støtte paa Dansk Folkemindesamling. Særlig takker jeg Hr. Arkivar *Grüner-Nielsen*, der beredvilligt har bistaaet mig med Raad og Daad.

LIDT OM MODERNE DANSK KANCELLISTIL OG KANCELLISPROG

AF

A. FRÆMOHS

Ordet Kancellistil har ikke faaet nogen fyldestgørende Definition i Ordbøgerne. V. S. O. (1793) definerer Begrebet som „en i Cancellierne vedtagen Brev-Stil“. Molbech (2. Udg. 1859) forklarer Kancellistil som „Den Stil eller Skrivemaade, som følges i de, saavel fra Cancelliet som andre Regeringscollegier, udgaaende Breve; Embedsstil“, medens Dahl og Hammers Ordbog for Folket (1907) definerer Ordet som „Den Cancelliet egne Skrivemaade; knudret Stil“.

Af disse Definitioner er Molbechs bedst, eftersom hans Definition forklarer Begrebet baade i en snævrere Betydning (den øverste Administrations Brevstil) og i en videre (Embedsstil overhovedet); men absolut tilfredsstillende er ingen af de givne Forklaringer.

Kancellistilen (Curialstil; *stylus curiæ*) anvendes og anvendtes ikke blot af den øverste Administration, men ogsaa af andre Myndigheder, af Amter og Politimestre, af gejstlige og judicielle Øvrigheder. Og Kancellistilen finder ikke alene Anvendelse i Breve, men ogsaa i Myndighedernes andre skriftlige Udfærdigelser, i egentlige Dokumenter, i Bekendtgørelser, Stævninger, Retsprotokollater, Domme — overhovedet i det skriftlige Retssprog.

Det er derfor naturligt, at Forfattere, der i Praksis selv har arbejdet med Kancellistilen, giver Definitionen et videre Omfang. Frederik Cortsen: „Om Skrivemaaden i Embedssager, sex Breve fra en ældre Embedsmand til en Yngre“, Kbhvn. 1816, siger kort og godt: „Kancellistilen er den i Embedsforretninger brugelige Skrivemaade“ (anf. Skrift S. 174), og Julius Hylling i „Haandbog for practiske Jurister“, Odense 1863, S. 344: „I Embedsrespon-

dencen anvender man, ligesom overhovedet ved retslige og administrative Udfærdigelser, den saakaldte Curialstil (Cancellistil)“.

Medens disse sidste Definitioner maa siges at være fyldestgørende for den videre Betydning af Ordet, lider de paa den anden Side af den Mangel, at de ser bort fra, at Ordet faktisk ogsaa bruges i en snævrere Forstaaelse, den der har foresvævet Ordbøgerne Forfattere. Ligesom man ved „Handelsstil“ almindeligvis tænker paa det i Handelskorrespondencen benyttede Skriftsprog, saaledes bruges Ordet Kancellistil ofte i indskrænket Betydning alene om den i Myndighedernes Embedskorrespondence benyttede Skrivemaade. Grunden hertil er naturligvis den, at Brevformen giver Anledning til Benyttelsen af en Del særlige Vendinger af formel Natur, specielt Høflighedsformer, hvorved Stilens Karakter i nogen Grad bliver særegen.

Den rette Definition af Begrebet Kancellistil bliver da formentlig denne:

Oprindelig den Kancelliet egne Skrivemaade. Dernæst i videre Forstand: Den ved retslige og administrative Udfærdigelser brugelige Skrivemaade; i snævrere Forstand: Den i Myndighedernes Embedskorrespondence benyttede Skrivemaade. I overført Betydning og almindeligst bruges Ordet satirisk om en indviklet, vanskelig forstaaelig Skrivemaade.

Det, der giver Kancellistilen dens Særpræg og adskiller den fra almindelig Skrivemaade, er vel efter almindelig Opfattelse dens Benyttelse af særegne Høflighedsfraser, gammeldags og højtidelige Ordformer og lange, snørklede Perioder, der er byggede over talrige Indskuds- og Relativsætninger. Denne i og for sig rigtige Anskuelse giver tillige Forklaringen paa den satiriske Anvendelse af Ordet. En nøjere Forstaaelse af Begrebet vil man imidlertid opnaa ved at undersøge, hvilke Krav der indefra, 3: af den ansvarlige Embedsleder, stilles og bør stilles til Kancellistilen.

Det maa jo erindres, at det ingenlunde er ligegyldigt, hvorledes f. Eks. en ministeriel Resolution, der ikke blot skal være en Afgørelse af Enkelttilfældet, men tillige en Rettesnor for fremtidige Tilfælde af samme Art, er affattet. Og det er ikke uden Betydning, om en administrativ Indberetning er formet saaledes, at videre Spørgsmaal fra den overordnede Myndigheds Side, og dermed Tidsspilde, er udelukket. Af største Betydning er det, at en Stævning eller

Dom ikke lider af nogen formel Ukorrekthed, der vil kunne give Holdepunkt for Indsigelser mod Udfærdigelsens Gyldighed. Det er endelig ikke uden Vigtighed, at den officielle Skrivelses Form og Tone er en saadan, at Meddelelsen gør det rette og tilsigtede Indtryk paa Modtageren.

Fr. Cortsen fremhæver i sin ovennævnte Bog fem saadanne Krav, der maa stilles til den gode Kancellistil, nemlig Tydelighed, Bestemthed, Liv, Værdighed og Velklang, medens Hylling indskrænker sig til tre: Sandhed, Værdighed og formel Korrekthed („Embedsskriftet bør fremfor Alt være gennemtrængt af Sandhed og holdes i en rolig og værdig Tone, der ei aander Lidenskabelighed. Naar Brevskriveren tillige tager behørigt Hensyn til Sagen og hvad der kan tjene til at sætte denne i det rette Lys samt derhos ikke glemmer det Forhold, hvori han staar til Den, han henvender sig til, vil hans Correspondence sikkert altid findes antagelig“, Anf. Skrift S. 344).

Naar man deler det første af Hyllings tre Krav i to, nemlig udtømmende (3: „den hele og fulde Sandhed“) og nøjagtig (3: „intet uden Sandheden“) og tilføjer: skrevet paa korrekt Dansk, faar man følgende fem Karaktermærker for Kancellistilen: formel korrekt, udtømmende, nøjagtig, værdig og skrevet paa delfrit Dansk. De første fire af disse Fordringer har den danske Kancellistil altid tilstræbt at opfylde og bør den fremdeles søge at opfylde; men den gode Kancellistil bør ogsaa fyldestgøre det femte Krav.

De følgende Bemærkninger tilsigter, med de anførte fem Karaktermærker som Udgangspunkter, at fremhæve en Del af det Ordforraad og de specielle Udtryk og Vendinger, som har givet den moderne danske Kancellistil dens Særpræg.

1°. Kravet „Giv Kejseren, hvad Kejsereis er“ har selvsagt i de tidligere, mere bureaukratiske, Tider spillet en større Rolle for Kancellistilen end nutildags; men den nybegyndende Koncipist vil dog fremdeles blive belært om, at han under sine Udarbejdelser aldrig tør glemme „det Forhold, hvori han staar til Den, han henvender sig til“.

Allerede ved Valget af det Papir, paa hvilket Brevet skrives, har der lige op til de sidste Tider været Hensyn at tage. Man skrev paa Folio ved Henvendelser til Overordnede, paa Papir i Kvartformat til sideordnede og underordnede Myndigheder (Hylling

S. 343). Vel navnlig økonomiske Hensyn har i de seneste Aar tilsidesat denne Fordring. Derimod har man endnu, ofte haarfine, Sondringer i Udtryksmaaden, eftersom man henvender sig til en mer eller mindre højagtet overordnet, en sideordnet eller en underordnet Myndighed. Der er saaledes Kontorer, der skriver *det høje Ministerium* i Tiltale til de „finere“ Ministerier, men *det ærede Ministerium* til de andre Ministerier; og det er endnu adskillige Steder Skik at bruge Adverbiet *tjenstligst* til overordnede og sideordnede Myndigheder, men *tjenstlig* i Henvendelser til underordnede („Herved skal man tjenstlig meddele“ —). Tidligere blev det anset for en alvorlig Fejl at forveksle Brugen af „tjenstligst“ og „tjenstlig“, (Hylling S. 344); nu har man dog vistnok de fleste Steder opgivet denne Sondring, og Ordene benyttes i Flæng. Heldigst var det vel, om Superlativformen helt vilde forsvinde; den er naturligvis dannet i Analogi med „ærbødigst“, „underdanigst“ o. s. v., men logisk set er Formen ikke hensigtssvarende; en stærkere Understregning af at Handlingen foretages i Embeds Medfør, paa Tjenestens Vegne, maa virke svækkende paa Ordets Værdi som Udtryk for en personlig Ærbødhed.

Eftersom Tiderne er blevet demokratiserede, er der kommet en Tendens til at opgive Kancellistilens mange ejendommelige og overflødige Høflighedsudtryk. Forsvundet er saaledes Høflighedsadverbierne *tjenstærbødigst*, *tjenstskyldigst*, *underdanigst* (til Ministerierne), omend man ikke behøver at gaa mange Aar tilbage for at møde disse Ord. Noget paa retour, men endnu ofte benyttet er Ordet *behagelig*; for nogle Aartier siden kunde man endnu træffe en Vending som: Ministeriet skulde tjenstlig anmode Deres Højærværdighed om *behageligst* (behageligen) at ville tilkendegive Vedkommende —; Ordet bruges endnu i Forbindelser som: meddele til *behagelig* Efterretning, — med Amtets *behagelige* Resolution, Akterne bedes *behageligst* tilstillet mig. Udtrykket *Jeg giver mig den Ære* er afløst af *Jeg tillader mig*.

En for Kancellistilen ejendommelig, endnu stadig brugt Høflighedsform er Konjunktiven af visse Modalverber, f. Eksp.: Herved *skulde man* anmode Hr. Sognefogden om —, Efter Omstændighederne *turde man* udbede sig Svaret snarest beleiligt —. Det efter medfølgende Resolution forfaldne Bidrag *vilde* Sognefogden affordre —, Hvilket herved meddeles til videre Bekendtgørelse for Vedkommende, til hvem hoslagte 2 Kort derhos *maatte* overleveres.

Ogsaa i Indikativ er Modalverberne hyppigt benyttede, enten blot for at gøre Stilen sirligere: Bestemmelsen *vil være* at forstaa saaledes —, Det ansøgte *vil ikke kunne* imødekommes — eller for at lægge en Bitone til Hovedverbet: Jeg *maa have* Sognefogden anmodet om, eller blødere: Jeg *maatte have* S. anmodet om —, Jeg *tør formene*, at — Iøvrigt *kan det ikke være* min Hensigt at ville bestride den nævnte Foranstaltnings Nytte eller Nødvendighed, hvilken sidste Sætning paa elegant Maade giver Udtryk for det absolut utænkelige.

Hyppig anvendt, men ogsaa benyttet i Handelskorrespondencen, er det negative Udtryk: *Man undlader ikke* herved at henlede Opmærksomheden paa —, der dog ikke bør benyttes i Skrivelser fra underordnede; disse maa bruge Vendingen *Herved tillader man sig* —. For Kancellistilisten er det paa samme Maade klart, at kun den overordnede Myndighed kan skrive: De medfølgende Bilag *forventes* efter endt Afbenyttelse tilbagesendte, medens den underordnede i samme Tilfælde maa skrive: De medfølgende Bilag *bedes*, eller *tør forventes*, tilbagesendt efter endt Afbenyttelse. Den overordnede kan meddele den underordnede noget *til Efterretning* (hvorefter denne har at rette sig), medens den underordnede meddeler sin overordnede noget *til Underretning*.

Er Embedsudfærdigelsen stilet til Publikum eller en privat Enkeltperson, er Tonen gennemgaaende mindre sirlig og har ofte været kritiseret; man har saaledes fundet Imperativen for kategorisk i en Vending som: Ved Anmeldelsen *har* den Værnepligtige *at* medbringe sin Daabsattest. Man har ligeledes opholdt sig over, at der i Embedsskrivelser aldrig anvendes Høflighedsadverbier foran Underskriften; dette sidste beror dog paa en Misforstaaelse; det er jo ikke en Privatperson, der skriver til en Privat, men det er Myndighedens Indehaver, Samfundets Repræsentant, der skriver paa Samfundets Vegne til Enkeltmanden, og Samfundsmagten skal være ikklædt Værdighed, men ikke Ærbødighed, naar den henvender sig til sine Medlemmer.

2°. Nødvendigheden af at Embedsskrivelsen giver en i videst mulig Omfang udtømmende og nøjagtig Fremstilling af sit Emne er indlysende, og det hvadenten man tænker paa en ministeriel Resolution, der skal være vejledende baade i et foreliggende og i paakommende Tilfælde, eller paa en Politimesters Indberetning om

en forefalden Begivenhed, hvorover han æsker en højere Myndigheds Afgørelse.

Det er dette Krav, der har medført de for Kancellistilen karakteristiske og ilde ansete lange Perioder, dem man i den moderne Kancellistil kun i ringe Grad har søgt at arbejde sig fri af. Den tidligere nævnte Fr. Cortsen, hvis kvikt skrevne og fornøjelige, lille Bog i flere Henseender er af Interesse for Sprogmand, er dog ikke bange for at gaa i Breschen for den lange Periode. Han skriver herom S. 196: „En Periode maa kun handle om een Ting, det er: kun eet Stof maa ligge til Grund derfor. Men dette modtager igennem Perioden alle Slags Lys og mangfoldige Bestemmelser af Udvidelse eller Indskrænkning. — — Man gør meget Væsen af, at Perioder ikke maa være for lange. Der er derfor de, som smaa hugge, om jeg saa maa sige, deres Sætninger og putte os lutter Bidlinger i Munden. — — Men den Sønderlemmelse gør Stilen hoppende, det siger mig mit Øre, og trættende, det siger min Følelse mig. Det koster mig mindre Anstrængelse at samle mine Tanker til Brændpunktet af en 7—8 Linier lang Periode, end 7—8 Gange ved lige saa mange Linier at begynde forfra. I Embedsskrivtet især skader det ikke at paalægge Læseren en mild Tvang til at holde Opmærksomheden ved det, vi have at sige. Og jeg seer ikke, hvorfor man skal tildryppe ham Indholdet draabevis og ikke troe ham i Stand til at svælge en Mundfuld paa een gang. Embedsskrivter er ikke Læsebøger for Børn.“

Som Eksempel paa saadanne besværlige Perioder anføres her Justitsm.s Cirkulære Nr. 272 af 23. Oktbr. 1907:

„Under Henviſning til at det maa anses for ønskeligt, at der i de Tilfælde, hvor et Fængselsselskab har paataget sig Anbringelse af en Person, der har været straffet for Betleri eller Løsgængeri uden at være idømt Strafarbejde, ikke skrides frem i Henhold til Bestemmelsen i Fattiglovens § 56 2det Stykke, hvorefter den paa-gældende efter udstaaet Straf af Politiet skal hjemsendes til den Kommune, i hvilken han eller hans Forsørger havde fast Ophold, den Gang Straffen idømtes, eller hvis intet saadant fast Opholdssted kan udfindes, eller det maa antages at være opgivet i Straffetiden, til Forsørgelseskommunen, har „de danske Fængselsselskabers Fællesbestyrelse“ i et til Justitsministeriet indgivet Andragende anholdt om, at der maa blive meddelt vedkommende Politivrig-

heder Bemyndigelse til under de nævnte Omstændigheder at undlade at bringe den omhandlede Lovbestemmelse til Anvendelse.

Efter at man i denne Anledning har brevvexlet med Indenrigsministeriet, og dette ved et under 10. Juni d. A. udfærdiget Cirkulære til Københavns Magistrat og samtlige Amtmænd har udtalt, at der under Forudsætning af Samtykke fra den Kommune, til hvilken Hjemsendelse i Henhold til fornævnte Lovbestemmelse skulde have fundet Sted, for Indenrigsministeriets Vedkommende ikke vides noget til Hinder for, at den omhandlede tvungne Hjemsendelse ved Politiets Foranstaltning paa derom af et Fængselselskab fremsat Begæring ikke finder Sted, skal man herved anmode d'Hrr. om under de nævnte Omstændigheder at undlade at bringe den omhandlede Lovbestemmelse til Anvendelse."

Der vilde let kunne findes Eksempler paa meget længere Perioder ogsaa i Kancellistil fra vore Dage; det anførte tør imidlertid anses for tilstrækkelig karakteriserende. Cirkulæret indeholder, som det vil ses, kun to Perioder; den første refererer Fængselselskabernes Henvendelse, men Referatet brydes af et nyt Referat af Indholdet af Fattiglovens § 56 2. Stk., hvorved det vanskeliggøres at følge Sætningssammenhængen; det samme gælder, omend i mindre Grad, Skrivelsens 2. Periode, der først refererer hvad Indenrigsministeriet har foretaget i Sagen, hvorefter Justitsministeriets Resolution omsider følger til Slut.

Disse vidtløftige Perioder, der saa ofte indleder Embedsskrivelser med et omstændeligt Referat af det foreliggende Tilfælde eller en fremsat Forespørgsel, indrammes sædvanlig af staaende Formularer, af hvilke navnlig Afslutningsformularerne er karakteristiske for Kancellistilen. Efter Periodens Slutning fortsættes der i ny Linie, f. Eksp.: *Saaledes foranlediget* skal man meddele —, *Hvilket* herved tjenstligst indberettes, *Foranstaaende* (ældre: *Forestaaende*) tilmeldes Sognefogden til videre Bekendtgørelse; eller Indramningen kan se saaledes ud: *At N. N. den 15. ds. vil have afsonet den ham ved X Købstads Extraret idømte Straf af — det* skal jeg herved tjenstligst indberette.

Bestræbelsen for at være udtømmende, at faa alt med, som bør med, giver sig ogsaa Udtryk i mange Tautologier, som *Ansøgning og Tilsvaer*, *andet eller videre Varsel*, *Banden og Sværgeren*, *Breve og Bevisligheder*, *Demonstration og Paastand*, *død og magtesløs*, *Fri og frelst* for hver Mands Tiltale, *Fri for Baand og Tvang*, der er det

samme som *løs og ledig, Handel og Vandel, mægtig og myndig, nødt og tvungen, Prioritet og Panteret*, lide Dom til *Straf og Undgældelse*, Retten blev sat og holdt, *Tilliggende og Tilhørende* eller *Til- og Underliggende*, sidste *Vilie og Bestemmelse*.

Paa den anden Side viser der sig dog ogsaa ofte i Kancellistilen en Tilstræben efter Kortfattethed. Saaledes bruges hyppigt Participier i Stedet for Relativsætninger: en ham tilhørende Hest i Stedet for en Hest, der tilhørte ham; en ved Vejen henstaaende Plov; den paasigtede Forbrydelse; efter Deres derom indgivne Begæring; den ham idømte Straf o. s. v. For nogle Aartier siden brugtes endnu det klare og knappe Ord *Købslutning*, hvor vi nu siger Handelens Afslutning eller Indgaaelse; ligeledes Ordet *Retshold*, nu Rettens Afholdelse; den A. og B. *mellemværende* Retsstrætte er erstattet af den mellem A. og B. verserende Retsstrætte.

30. Kravet om Nøjagtighed betyder, at Koncipisten af Embedsskrivelsen skal holde sig strengt til Sagen som den foreligger, idet de refererede Omstændigheder i Samvirke, og kun disse, er Forudsætning for en bestemt Afgørelse. Dette vil let bibringe Koncipisten en Ængstelse for at sige noget andet eller mere end stemmende med objektiv Sandhed og tvinge ham til omhyggeligt at vælge mellem Ordene for at finde de rette, der hverken siger mere eller mindre end tilsigtet. Den Forsigtighed, der saaledes foreskrives Koncipisten af Embedsudfærdigelsen, vil — foruden ved betingende og begrænsende Indskud at bidrage til at gøre Stilen omstændelig — tillige opfordre til i videst muligt Omfang at holde sig til Former, Ord og Vendinger, der er prøvede gennem Tiderne, og hvis nøjagtige Indhold og Værdi han derfor kender. „Det som er brugbart, om det end ikke er fuldkomment, er ei at forkaste, førend Erfaring har lært at kende det bedre, som sikkert kan sættes i dets Sted. Men da dette Bedre baade i Ord, Ordføjninger og Talemaader, baade i grammatisk og logisk Præcision efterhaanden kommer frem i andre Skrifter, saa bliver nok det bedste Raad, Cancellistilen kan gives, det, at lytte dertil, og naar det andensteds har staaet Prøve, da først at optage det; thi der hører nogen Tid til at fæste Brugen, hvorpaa Cancellistilens Sikkerhed og Værdighed beror. Embedsskrift er, om jeg saa maa sige, for meget Velfærdssag til selv at anstille Forsøg“ (Cortsen: S. 175).

Forsigtigheden vil med andre Ord avle Konservatisme, Tilbøje-

lighed til at bibeholde de gamle, prøvede Ord og Udtryk; og da de gammeldags Ordformer ved det Præg, de giver Stilen, i væsentlig Grad bidrager til at give denne Værdighed og Højtidelighed, haves der en dobbelt Begrundelse for de mange gammeldags Udtryk i Kancellistilen.

Det maa dog i Retfærdighedens Navn straks siges, at der baade i Teori og Praxis stræbes efter nogenlunde at lade Kancellisproget følge den almindelige Sprogudvikling. „At gøre Contoiret til et Hospital for aflægs Ord, som ellers ingen tager i Tjeneste, anser jeg, skjønt jeg vel veed, det er Dyd for somme Folk, for at være lige saa urimeligt som den modsatte Yderlighed, at gøre det til en nye Ords Fabrik“ (Cortsen S. 175, jfr. Hylling S. 344).

Ord som *Afbetjening*, *Bemangling*, *ergangen*, *Forbeholdenhed* i Betydning Forbehold (under Forbeholdenhed af Trediemands bedre Ret), *forenes* (= blive forligte), Flertalsformen *Forhører*, *Forhæftelse* og *uforhæftet* (= Behæftelse, ubehæftet), *fornemme* (= forespørge), *indvilge* (= bevilge; den begærte Udsættelse vil ej kunne indvilges) tør nu siges at være forsvundne af Kancellisproget, omend flere af dem har været benyttet helt op til Nutiden. Bortskaffet er ogsaa Vendinger som: Beløbet fremsendes mod *udbedende Tilstaaelse*, — alt efter nærmere inden Retten *nedlæggende Demonstration* og Paastand, hvorimod man endnu kan træffe paa Udtrykket Alimentantens *nuhavende Opholdssted* (jfr. det i Byggekontrakter forekommende Udtryk: den *opførende Bygning* for den under Opførelse værende Bygning). Altfor gammeldags vilde det ogsaa lyde, om man endnu i Kancellistilen vilde benytte Udtryk som at *aflægge Rigtighed* (Regnskab), tage et Dokument til Sagens *Vedfølge*, den N. N. *ifundne* Mulkt, — *andrager*, *hvorledes* han finder sig beføjet til — o. s. v.

Derimod benytter det moderne Kancellisprog med Forkærlighed gammeldags Udtryk som: *Alt* (allerede), *afeske*, *befinde* (saa fremt de paagældende maatte befindes at sidde Tilholdet overhørig), *betræffende*, *erholde* og *uerholdelig*, *formedelst* (derimod ikke desformedelst, se herom Kristiansens „Ordbog over Gadesproget“, 2. Udg. S. 75), *forundes* (andrage om, at der maa forundes mig Tilladelse til —), *holde for* (antage), ogsaa *holde sig overtydet om*, *inden* (inden Stevns-Fakse Herreders Ret), *indhændige*, *melde* og *tilbagemelde* (meddele), *næst* og *hvornæst* (næst at henvise til —), *stedes til* og *trøste sig til*, *under* D. D. o. fl. Gamle uregelmæssige

Former er bevarede i Udtrykkene *til Tinge, stævnte og ustævnte Vidner*.

Undertiden bliver Kancellisproget utilbørlig længe hængende ved Ord, der enten er absolut antikverede, som f. Ekspl. det endnu forekommende *Ventilation* (= Overvejelse; det er under *Ventilation* —), eller som har skiftet Betydning. Kancellisproget har saaledes lige op til Nutiden benyttet Ordet *Fruentimmer* for Kvinde (i Reglen af Almuen), ogsaa efterat dette Ord havde faaet en Klang af Foragt (det af Fruentimmeret N. N. udenfor Ægteskab fødte Barn); noget tidligere, men ogsaa for sent, har Kancellisproget sluppet Ordet *Individ* i Betydningen Person („Individer, hvis Vandel og Kaar gør dem værdige til det Offentliges Bistand“).

I det store og hele maa det dog vist erkendes, at det moderne danske Kancellisprog ikke har noget særlig antikveret Præg; i hvert Fald i Myndighedernes Brevstil kan de gammeldags Ordformer ikke siges at være mange. En Del af de endnu benyttede skylder vel Magelighedshensyn deres fortsatte Tilværelse og kunde uden Skade forsvinde af Kancellisproget, som de er forsvundne af almindeligt Skrivesprog; andre lader sig imidlertid vanskeligt erstatte af et godt moderne Ord af nøjagtig samme Betydning.

Mere konservativt har Retssproget været; i dette findes endnu ikke faa antikverede Ord, navnlig latinske Fagudtryk, der trænger til at moderniseres, saaledes *administrere* Retten for beklæde eller pleje Retten, *dimittere*, *Produkt* for Fremlæggelsespaategning, *entholde sig* fra hinanden, *Entholdelsesdekret*, *korporlig* (o: mundtlig) Ed, efter lovlig *Omgang* (o: Fremgangsmaade; „naar Indstævnte efter foregaaende lovlig Omgang med sin korporlige Ed inden Retten bekræfter“ —).

4°. Den Værdighed, der bør præge Embedsskrivelsens Stil, medfører naturligt, at denne faar en vis Tørhed i deres Øren; hvis sædvanlige Læsning er af skønlitterær Art. Kancellistilen vælger fortrinsvis højtideligt lydende Ord, og han undgaar dem, der i for høj Grad taler til Fantasi og Følelse. „Den gode Embedsstil“, siger Cortsen S. 6, „maa være berøvet de Kunster, som Skriver i de skønne Videnskaber tør og bør anvende for at sætte Læserens Forestillingskraft og Følelse i Virksomhed; thi det er en stor Feil i Embedsskrift at vække Lidenskaberne. Som der ikke er strøet mange Roser paa Embedsvejen, saa maa der ogsaa meget spar-

somt strøes Roser paa Embedsstilen. — Men Embedsskrivter skal tale til Forstanden.“

Kancellistilisten siger almindeligvis ikke, at noget eller nogen staar, ligger, sidder, hører til o. s. v., men *henstaar* (han bemægtigede sig en paa N. N.s Brakmark henstaaende Plov), *henligger*, *hensidder*, (N. N. hensidder i Køge Købstads Arresthus), *enhører til*; han siger *tilskrive*, ikke skrive til; *forvente*, ikke vente; *forblive* i Stedet for blive, *formene*, *Formening*, *fremsende*; *tvende*, ikke to.

Saadanne lidet dagligdags Ord er ogsaa de idelig forekommende: *bemeldte* og *indbemeldte*; *derhos*, *hvorhos* og *hvorved* (hvorved bemærkes); *hoslagte*, *hosføjede* og *hosfølgende*; *erindre* (= indvende; „mod det ansøgte vides intet at erindre“); *fremme* et Andragende, *tillægge* en Sag *Fremme*; *tilstille* i Betydning sende. Fremdeles *snarest beleiligt* i Stedet for snarest muligt, *Erklæring* eller *Ytringer* i Stedet for Udtalelse (Ytringer bruges næsten altid i Flertal, Erklæring altid og Udtalelse som Regel i Ental); *have Føje til* o. fl.

Karakteristiske for Kancellistil er ogsaa Vendinger som: Plankeværket blev maalt paa det Sted, hvor Arrestanten *vil være steget* over (= forklarer at være steget over); det rejste Spørgsmaal maa *besvares derhen*, at — (i Stedet for saaledes at —); jævnfør ogsaa den ejendommelige Form i Domskonklusionerne: Arrestanten *bør* hensættes i Fængsel paa sædvanlig Fangekost, Indstævnte *bør* for Citantens Tiltale i denne Sag fri at være.

Et væsentligt Bidrag til Stilens Højtidelighed giver den upersonlige Form, i hvilken Udfærdigelsen almindeligvis fremtræder. Det er det store ubestemte „*Man*“, der repræsenterer Samfundsmagten, der taler gennem de skrevne Linier: Man finder ikke Anledning til at imødekomme det ansøgte; man skal herved meddele — o. s. v. Repræsenteres Embedet af en Enkeltperson, en Herredsfoged, en Dommer, en Politimester, benyttes vel oftest en personlig Udtryksmaade i tjenstlige Henvendelser fra det ene Embede til det andet; men er Henvendelsen rettet til Publikum, en Privatmand, en Ansøger, benyttes ogsaa her i Reglen den upersonlige Form.

I de allerhøjeste Reskripter, der udgaar med Kongens personlige Underskrift, benyttes som bekendt Pluralis Majestatis; disse Reskripter har ofte en særlig højtidelig Form med en indledende Hilsen: „*Vor synderlige Gunst*“ og en solen Afslutning: „*Befalende Dig Gud*“.

Høflighedsadverbier foran Underskriften benyttes som ovenfor nævnt ikke. Abbreviationer er i Modsætning til Handelsstilen sjældne i Kancellistil; kun naar Underskriveren er en anden end Embedets Indehaver er Forkortelser almindelige, f. Ekspl.: *E. O.* (Efter Ordre), *E. B.* (Efter Bemyndigelse eller Efter Befaling), *P. M. V.* (Paa Ministerens Vegne) o. a.

5°. At Embedsudfærdigelsen bør være skrevet paa korrekt Dansk er et rimeligt og i og for sig selvfølgelig Krav. At der har været syndet herimod i tidligere Tiders Kancellistil er paa den anden Side undskyldeligt; eftersom hele det videnskabelige og meget ofte ogsaa det skønlitterære Sprog jo i samme Tider har haft en Tilbøjelighed til at ville glimre med Anvendelsen af fremmede Ord og udanske Vendinger.

Det moderne danske officielle Brevsprog har nu i væsentlig Grad frigjort sig for Spækningen med egentlige Fremmedord, omend det endnu holder fast ved nogle latinske Gloser som *remittere*, *kommunicere*, *emanere* o. fl. Dette er derimod i langt mindre Grad Tilfældet med Retssproget, i hvilket latinske Fagudtryk stadig er unødvendig talrige; f. Ekspl.: *asserere*, *beneficere*, *Citant*, *deducere*, *Delinkvent*, *Effekter*, *in casu*, *in confesso*, *inkaminere*, *Komparent*, *Konklusion*, *Præmisses*, *Rekvirent*, *Rekvisitus* o. s. v. I mange Tilfælde er de latinske Gloser dog enten helt fortrængt af tilsvarende danske eller de er i Færd med at fortrænges: *Question* er afløst af Spørgsmaal, medens *producere* og *extradere* endnu kæmper mod fremlægge og udlevere. Villigere har Kancellisproget været til at lade ældre, altfor tyskydende Ordformer forsvinde; saaledes er *Anbud* erstattet af Tilbud (under Anbud af *Ed*); *anhøre* af paahøre, *adspørge* og *Adspørgende* nu oftest af spørge (forespørge) og Spørgsmaal (Forespørgsel), *betage* af fratage (betage Debitor Raadigheden over hans Gods); *løskyndige* (et Laan) af opsige.

At Kancellisproget har formet en Del saglige Udtryk og Vendinger, kan vel bidrage til at gøre det fremmedartet for det uvante Øre, men det kan ikke bebrejdes det som nogen Feil; det gælder jo om ethvert Fagsprog. Af saadanne Ord er for Brevstilens Vedkommende nævnt mange i det foregaaende; her skal endnu kun anføres *indberette*, *Indberetning*, *indstille*, *Indstilling*, naar henses til samt *Antegnelser* og *Vedtegninger*. Disse to Synonymer bruges saaledes, at Antegnelser betyder Revisors Bemærkninger til et Regnskab, medens Vedtegninger betyder Revisors Bemærkninger

til Regnskabsførerens Svar paa Antegnelserne (se „Dansk Synonomik“, 3. Udg. S. 363). Den officielle Brevstil har fremdeles sine staaende Begyndelsesformularer, som: *I Forbindelse med Skrivelse* herfra af —, *I Tilslutning til* Justitsministeriets Cirkulære af —, *Under Henvisning til* —, *Paa dertil given Anledning* eller *Ved at* meddele at — har Magistraten andraget —. Den har sine Afslutningsformler, der efter Skrivelsens Indhold kan nuanceres stærkt, f. Ekspl.: *Hvilket herved meddeles*, *Hvilket herved meddeles til Efterretning*, *Hvilket herved meddeles til Efterretning og fornøden Iagttagelse*, *Hvilket herved meddeles til Efterretning, Iagttagelse og videre fornøden Bekendtgørelse* (eller Foranstaltning).

Af Retssprogets mange Sagord skal her kun nævnes enkelte særlig ejendommelige: *Aasted*, *Dølgsmal*, *Kendelse*, der haade betyder en Domsafgørelse og en Pengeydelse, medens det tilsvarende Verbum kun kan betyde at afsige en Kendelse (*kende for Ret*, *kende uefterrettelig*), fremdeles *afhjemle*, *beramme*, *foretage*, *indlade*, *optage en Sag*, ligesom man *paastævner*, *paakender* og *paadømmer* en Sag; en Sag *falder i Rette*, naar den foretages; et Dokument *irettelægges*, naar det fremlægges i Retten; siden *indlemmes* det i Retsakten; under *Sagens Drift* sker det og det; Parterne *paaraabes* af Retsbudet, naar deres Sag skal for; den dømte *ifalder Straf* efter at have været *under Forfølgning* for Tyveri, og han *belægges med Arrest*. Parterne i en civil Sag *paastaar* sig begge tillagt Sagens Omkostninger skadesløst eller *med noget tilstrækkeligt*. Dommen *paalægger* maaske Indstævnte at aflægge Ed *efter foregaaende lovlig Omgang* (o: Fremgangsmaade), og den slutter altid med Formaningen: *At efterkommes under Adfærd efter Loven*. Endelig bør det nævnes, at Ordet *læse* i Retssproget bruges for tinglæse: Skøde læst den 17. Januar 1893.

Kancellistilens Syntaks er — som der flere Steder i det foregaaende er givet Prøver paa — ofte paa ejendommelig Maade afvigende fra det almindelige Skriftsprog. Det er anført, at en ny Periode kan begynde med en Relativsætning (*Hvilket herved meddeles*) og at Perioden kan afsluttes med en Elipse som: *At efterkommes under Adfærd efter Loven*; ogsaa er nævnet den ejendommelige, kun tildels afskaffede, Brug af Præsens Participier i Vendinger som: mod udbedende Tilstaaelse (= idet Tilstaaelse udbedes). Men der er adskilligt flere Tilfælde af ejendommelig Ordføjning i Kancellistilen; der er saaledes den i Retssproget ved Aktsbeskrivel-

ser forekommende Afslutning: *Dets til Bekræftelse* under Haand og Embedssegel, hvor „dets“ og „til“ tager sig ud som ombyttede; i Brevstilen benyttes en saa snørklet Vending som: Viser Bidraget sig uerholdeligt, bedes Afhøring over Barnefaderen til Oplysning om hans Forsørgelsessted optaget og *med det indesluttede tilbage hertil fremsendt*. Karakteristisk for Kancellistilen er ogsaa den ikke sjældne Foranstilling af Objektet; en Stævning kan f. Ekspl. lyde saaledes: N. N. indkaldes — — for der og da *Sigtelse og Saggivelse at modtage, Dokumenter at se irettelagte, Vidner at paahøre og Dom at lide* til Straf og Erstatning. Formen forekommer ogsaa i Lovsproget, idet Lovene som bekendt slutter med Formaningen: Hvorefter alle vedkommende *sig have at rette*.

Naar Cortsen om denne Sprogform siger: „Hr. Professor Boye har i sin Stil indført den Synderlighed, der, saavidt Udgiveren har bemærket, endnu ikke er optagen af Nogen, at sætte Infinitivi Object foran Infinitivet. Uagtet denne Inversion ser fremmed ud, lod den sig maaske dog vellydende overføre paa den danske Stil til Afvexling med den modsatte, nu brugelige Orden, ligesom den ogsaa vilde virke, at i det ringeste Infinitiverne tiere kom til at slutte vore Perioder“, (anf. Skrift S. 224, Anmrkn. 78) — saa har han allerede Uret i sin Angivelse af, at Boye skulde være den, der har indført den paaklagede Form i dansk Sprog; idet den som bekendt gaar langt længere tilbage i Tiden. Men han har ogsaa Uret i sit løjerlige Forsvar; thi bortset fra, at en saadan Ombytning i Ordstillingen er tilladt i poetisk Sprog, er den afgjort stridende mod moderne dansk Sprogs Syntaks. Og da Kancellisproget; som Cortsen selv hævder, ikke bør „anstille Forsøg“ i Retning af Sprogfornyelse, men følge den almindelige Udvikling af det danske Sprog, saa bør det ogsaa være Kancellistilens Pligt i dette Stykke at rette sin Form efter almindelig dansk Skriftsprog.

OM INGEMANN'S VERSEKUNST

AF

MARIUS KRISTENSEN

I.

ET SKIFTE I INGEMANN'S VERSEBYGNING

Hvis man læser Ingemann's mindesang over kong Frederik VI, kan man ikke godt undgå at studse over verseformen. Sangen er jo skrevet til Dagmarvisens melodi, og den metriske form dækker fuldstændig den tilfældige fordeling af stærke og svage stavelser, som findes i Dagmarvisens første vers:¹

— — — — —
— — — — — (burde være — — — — —)
— — — — —
— — — — —

Men medens denne verseform i den gamle vise allerede i andet vers afløses af

— — — — —
— — — — —
— — — — —
— — — — —
— — — — —

er det faste skema fra første vers hos Ingemann bevaret ganske uforandret gennem alle versene, som derfor ved sang kan holde sig til de uforandrede nodeværdier, hvad der jo er en lettelse, men ved oplæsning virker meget trættende. Ingemann's mindesang er med andre ord skrevet til melodi og ikke efter metrisk føling.

Noget sådant er ikke ukendt andensteds. Hos Bellmann, som

¹ Jeg betegner stærk stavelse ved ' , halvstærk stavelse ved ' og svag stavelse ved —. ² Abrahamsen, Nyerup og Rahbek, Udv. D. Viser II s. 87.

jo altid skrev til melodi, er det almindeligt; for blot at nævne et eksempel, kan her henvises til Fredm. Ep. 77 og dens danske søskende („Blev nu til spot dine tusindårs minder“ af Lembcke, „Frisk kuler nordvinden op over Norden“ af Ploug, og først da „Posthuset i Hirschholm“ af Hertz). Men spørgsmålet bliver, hvorledes stiller Ingemann sig i almindelighed med hensyn hertil?

Selvfølge har Ingemann skrevet en mængde digte i rene versemål, hvor skiftningen mellem stærke og svage stavelser er aldeles regelmæssig (iambisk, anapæstisk, trokæisk, daktylisk); de kommer os ikke ved i denne sammenhæng. Hvad vi her har at gøre med er blot digte i blandede versemål, ganske særlig i folkeviselignende strofer.

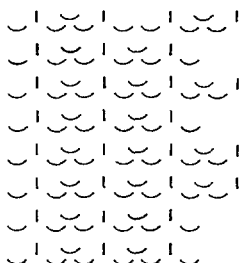
Går vi til en undersøgelse af Ingemanns ungdomsdigtning, finder vi naturligvis også i verseformen en hel del efterklang. Man kan mærke Ewalds „Rungsteds Lyksaligheder“ bagved „Borgen“ (I, 27¹) og begyndelsen af „Dryaden“ (I, 143), Bürgers „Lenore“ har givet verseformen til „Korsridderen“ (I, 22) og „Fru Annas Drøm“ (II, 235), men vist også til de blandede former i „Næsegreven“ (I, 136), „Marsk Stigs Døttre“ (I, 147), Prologen til „Procne“ (II, 3) og „Nattevandrerinden“ (II, 32).² Men allerede med disse er vi inde på vort område. Versets skema er oprindelig:

På sotteseng fru Anna lå	— — — — —
og vådedes så såre;	— — — — —
kun månen og de stjerner små	— — — — —
så hendes stille tåre:	— — — — —
„Brist“ — sukked hun — „o hjerte, brist!	— — — — —
Tag sjælen til dig, Jesus Christ!	— — — — —
Her ingen kan helbrede —	— — — — —
— O! gik du end hernede!“	— — — — —

Men i de fire sidstnævnte er versene blandet iambisk-anapæstiske, således at anapæsterne er i flertal, dog ikke i første takt af hver linie og i sidste takt af de lange linier. Optakten har kun én gang i hvært af de tre sidste digte to stavelser, og disse tre afvigelser findes på tre forskellige steder i verset (2., 4. og 8. linie). I første linies næstsidste takt synes Ingemann at fastholde

¹ Her citeres efter B. S. Ingemanns Samlede Skrifter. 4. Afdeling. Romanzer, Sange og Eventyrdigte. 2. Udg. Kbh. 1863 flg. ² Mon ikke også til Withs „Bjerregaarden“ (Dania VII, 213)?

anapæsten, og denne plads er måske også den, der stærkest angiver rytmens art. Skemaet bliver altså

Vi ser heraf, at Ingemann står ganske frit overfor verset, og kun følger sin rytmiske følelse idet han på et særlig iørefaldende punkt stadig har to svage stavelser.

Ganske det samme forhold finder vi i andre ungdomsdigte. I vers på fire parrimede linier („Haabet“, I, 18; med omkvæd „Havfruen“, I, 149) har vi en ganske tilsvarende fri rytme, og i folkeviselignende krydsrimede vers („Ridder Hem og Ridder Sem“, I, 14, „Dødsseileren“ I, 6, den indlagte sang i „Den Husvilde“, I, 45, og „Knud den Hellige“, I, 47) møder vi atter det samme; særlig kan vi lægge mærke til behandlingen af 3. linie i „Dødsseileren“, hvor vi i god overensstemmelse med folkevisen gentagne gange finder en overskydende stærk stavelse (v. 1, 2, 6, 8 osv.) til de normale 3.

Denne fri rytmik, som vi finder i ungdomsdigtene, holder Ingemann åbenbart meget af, og benytter den ofte i sin senere digtning. Fra „Reiselyren“ (1818—19) kan nævnes „Kroningsstaden“ (IV, 33), „Rhinfart“ (IV, 44), „Ridderløftet“ (IV, 47), „St. Rocus“ (IV, 52), „Sternfels og Liebenstein“ (IV, 54), „Den blinde Brud paa Fjeldet“ (IV, 107), „Gamle Winkelried og Dragen“ (IV, 154), „Munken og Jomfruen“ (IV, 177), „Friherren af Rothenlu“ (IV, 179), „Tiberhilsen“ (IV, 229), Ritornelsangerens sang (V, 85), „Betlermaske“ (V, 99), „Theodoriks Borg“ (V, 136), alle med folkeviselignende form; men også f. eks. „Udvandring fra Zürich“ (IV, 112) og „Schweizerlivet“ (IV, 113), skönt de ingen berøring har med folkevisen. Ganske særlig må nævnes „Liden Harpepigens Klage“ (IV, 120) og Arlecchinos sang (V, 115), fordi vi i dem træffer en ejendommelig Ingemannsk rytme, som vi kender bl. a. fra morgen- og aften-sangene. Vi må derfor se lidt nærmere på disse to digte.

Skemaet for „Liden Harpepiges Klage“ er

Faderløs og moderløs, af brødrene forladt —	—	—	—	—	—	—	—	—	—
alle småsøstre i graven nedsat —	—	—	—	—	—	—	—	—	—
alle tilsammen af hungerskval død —	—	—	—	—	—	—	—	—	—
tungere tåre på jorden ej flød.	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Formen, som overholdes i alle fire vers, har den ejendommelighed, at daktylen i de tre sidste linier svarer til en ditrokæ (næppe en protopæon) i den første. Formen er så mærkelig, at det ligger nær at formode, at den er digtet til en melodi, den lille svejtserpige har spillet og sunget for digteren og hans rejse-selskab; men på den anden side er den så let at fastholde, at man ikke tør påstå, at den ikke kan være blevet til uden fast tilknytning til musik.

Anderledes forholder det sig med Arlecchinos sang. Vi finder her væsentlig samme vers som i „Holgers Sang om Livet“ (VI, 268), men dog med bestemte afvigelser. Vi ser det bedst, når vi stiller skemaerne lige overfor hinanden.

Arlecchino:	Holger:
— — — — —	— — — — — — — — — —
— — — — —	— — — — — — — — — —
— — — — —	— — — — — — — — — —
— — — — —	— — — — — — — — — —

(i dem bægge burde vist — — — ombyttes med — — —, da taktformen snarere er diiambe end tetartopæon). Vi ser, at i den sildigste af sangene går antallet af svage stavelser i takten, fraregnet optakten, aldrig ned under to, medens vi i den tidligere kan have én svag stavelse enkelte gange i sidste linie, og at til gengæld optakten i Holgers Sang aldrig fordobles. Endnu mere betyder det, at den mellemste fulde takt i Holgers Sang aldrig har tre svage stavelser, og at et ord altid ender med den første svage stavelse i denne takt, gennemgående fulgt af et ophold, så at takten bliver lige så lang som de andre. Verselinien i Holgers Sang kommer herved til at minde meget om Nibelunge-linien, men gør alligevel afgjort indtryk af at være kortere end denne, fordi den mellemste af de tre svage stavelser aldrig når op til fuld styrke, og fordi to svage stavelser så ofte forekommer.¹ Der er ingen tvivl om, at

¹ Endnu nærmere Nibelunge-linien står „Felttoget i Orienten“ og „Afskeden i Bamyan“ (af „Holger Danske“, VI, 262 og 263).

formen fra 1837 kunstnerisk står over den fra 1819, men med hensyn til det spørgsmål, vi her arbejder med, hører de til samme gruppe. I dem bægge er den fri rytme skiftende fra vers til vers.

Vi kan da også godt gøre springet til „Holger Danske“, selv om det er langt. Mellerummet kan let fyldes ud med digte som „Den saarfrie Ridder“ (VI, 124) eller dele af „Valdemar den Store“ og „Ahasverus“. Ligesom i „Ahasverus“ er firliniede sange meget fremherskende i „Holger Danskes Sange“, og mange af disse er i frit versemål, således allerede den første: „Vær hilset, mit gamle fædreland“ (VI, 177). Her behøver vi ikke at læse mere end de tre første vers for at finde både en og to stavelser i alle svage taktdelte med undtagelse af optakten, som altid består af en stavelse. Og man kan gå videre, sang for sang, og finde det samme.

Men der er i „Holger Danske“ enkelte sange, som ikke har det på denne måde; der må være en ikke helt ubetydelig tidsforskel mellem de først og de sidst skrevne af dem, men det er desværre umuligt at fastslå, i hvilken orden de er skrevet (vistnok i årene 1835—37). Lad os nu først se på nogle, som skarpt afviger fra, hvad vi har truffet før 1835, fraregnet „Liden Harpepiges Klage“.

Den første er „Skriveren og Keiserens Datter“ (VI, 191), hvor rytmen er identisk i alle versene:

Jeg stod en vinteraften i Frankernes stad
ved den fremmede flod.

Keiseren var kommen. Aachenseren var glad.

Blandt væbnerne jeg stod;

Holger Danske var Kejserens gidsel.

Fordeelingen af anapæster og diiamb'er er jo ganske vilkårlig, men ikke des mindre er den nøjagtig den samme i hvært af de 8 vers; her har vi altså et ganske lignende tilfælde som i minde-sangen over kong Frederik VI (sml. med delvis fri rytme „Holger i Offerlunden“, VI, 246).

Ganske det samme er tilfældet med „Holgers Liv i Fængslet“ (VI, 202; derimod findes der i den næsten ligedan byggede „Det Skønneste“, som følger efter den, en ganske enkelt metrisk frihed¹⁾):

¹ Endnu friere er de nær beslægtede „Reisen til Vidunderlandet“ (VI, 271), hvis skema er lidt simplere, og især „Holger ved Mindernes Kilde“ (VI, 281).

„Blik paa det Første og det Sidste“ (X, 225) har vi således ved siden af hinanden:

— — — — —	og	— — — — —
— — — — —		— — — — —
— — — — —		— — — — —
— — — — —		— — — — —

På øret virker disse to versformer ganske ens, men ikke des mindre er den første gennemført i „Herrens Domme“ og „Det himmelske Samfund“ (i alt 26 strofer) og den anden i „Gudmennesket“ (7 strofer) med den største omhu.

Men der kan, selv af en ganske enkel strofe, blive en mængde fuldstændig faste varianter. Således har vi

— — — — —		— — — — —
— — — — —		— — — — —
— — — — —		— — — — —
— — — — —	(IX, 124, 203)	— — — — — (VIII, 106)

— — — — —		— — — — —
— — — — —		— — — — —
— — — — —		— — — — —
— — — — —	(IX, 123)	— — — — — (VII, 306)

— — — — —		— — — — —
— — — — —		— — — — —
— — — — —		— — — — —
— — — — —	(IX, 142)	— — — — — (VII, 308)

— — — — —		— — — — —
— — — — —		— — — — —
— — — — —		— — — — —
— — — — —	(VIII, 274)	— — — — — (VII, 246)

— — — — —		— — — — —
— — — — —		— — — — —
— — — — —		— — — — —
— — — — —	(VIII, 208)	— — — — — (VIII, 286)

Om der findes endnu flere faste varianter af denne simple strofe, tør jeg ikke sige. Derimod findes i digte med fri rytme endnu en del; alene i „Dødsseileren“ (I, 6) findes i 27 vers 25 varianter, af

hvilke tilfældigvis ingen falder sammen med nogen af de ovennævnte strofeformer.

Det skema, som fastslås i første vers, overholdes så at sige undtagelsesløst gennem de andre, og man kan ligefrem bruge dette til tekstkritik. IX, 145, i mindedigtet over Thea Ingemann, må der således læses: „Hun sad og ventede stille“ (ikke ventede); i v. 5 af „Davids gyldne Smykke“ (VII, 160): „I Palmernes Lunde bygger jeg her“ (ikke Palmers); og formodentlig i „Simon fra Cyrene“ v. 1 (VII, 155); „I Jorsal larmer det vildt imod Sky“ (ikke det larmer).

Det er ikke sjældent lange og indviklede strofer, som har en sådan fast rytmik. Eksempelvis kan nævnes „Horsens“ (IX, 8), hvor alle fire vers har formen:

```

    ˘ ˘ ˘ ˘ ˘ ˘
    ˘ ˘ ˘ ˘ ˘ ˘
    ˘ ˘ ˘ ˘ ˘
    ˘ ˘ ˘ ˘ ˘ ˘ ˘ ˘
    ˘ ˘ ˘ ˘ ˘ ˘ ˘
    ˘ ˘ ˘ ˘ ˘ ˘ ˘
    ˘ ˘ ˘ ˘ ˘ ˘ ˘ ˘
    ˘ ˘ ˘ ˘ ˘ ˘
    ˘ ˘ ˘ ˘ ˘ ˘ ˘
    ˘ ˘ ˘ ˘ ˘ ˘
    ˘ ˘ ˘ ˘ ˘ ˘
    ˘ ˘ ˘ ˘ ˘ ˘

```

Som man vil se, er det nu ikke blot i anapæstisk-diiambiske vers, men i stor udstrækning også i iambisk-anapæstiske vers, vi har dette kunstleri. Men selvfølgelig finder vi det også i de anapæstisk-diiambiske. F. eks. er der i det lange digt om Hans Tausen (VIII, 289) kun et par enkelte steder afvigelse fra den regel, at diiamberne står i anden takt i de to første og i sidste takt i de to sidste linier, noget der gør, at verset kommer til at få en helt anden klang end Nibelungeverset, som det vist er udgået fra. Vi kan også lægge mærke til den ganske forskellige behandling af tredje linie i morgensangen „Nu titte til hinanden“ (VII, 240) og „Høstsang“ (VII, 172, men vist yngre end morgensangen). Andre eksempler er „Guds Fred“ (VII, 249, med en diambe, og altid på samme plads), „Den Elleskudte“ (VIII, 47, forskellig i I og II), „Jægeren“ (VIII, 216) og „Paradisfuglen“ (VIII, 240). En lille af-

veksling findes i „Nøkken“ (VIII, 56), og ganske frit er verset i „Besøget hos Bjergkongen“ (VIII, 82, Villemands visens vers), „Tryllehaven“ (VIII, 140) og „Patrioten Claus“ (VIII, 259); muligvis hører hertil også „Skovtrollen“ (VIII, 238), der dog måske er ment som Nibelunge-linier.

I Morgen- og Aftensangene (VII, 234) er fuld regelmæssighed kun nu og da gennemført, medens vi i den række åndelige sange (først udg. i 1843), som går fra „Verdensoplivelsen“ (VII, 150) til „Den Miskundelige“ (VII, 167) har så godt som fuld gennemførelse af skemaet. I 1837—38 (Morgen- og Aftensangene) er forandringen endnu kun i sin begyndelse (sml. „Holger Danske“), men fra 1839 er den næsten helt gennemført. I de fire sidste bind digte, hvoraf dog en del er ældre end 1837, findes omtr. 130 med bunden blandet mod omtr. 50 med fri rytme, og af disse kan jeg med sikkerhed kun datere 15 til 1840 eller senere. Når vi betænker, at indtil 1837 kun tre (med „Liden Harpepige“ fire) eksempler kan påvises på bunden blandet rytme (de to fra „Holger Danske“ og morgen-sangen), og disse alle tre i daktylisk-diiambisk rytme, mod hundreder i fri (navnlig iambisk-anapæstisk) rytme, medens efter 1840 kun rent undtagelsesvis fri rytme kan påvises, så kan der ikke være tvivl om, at der omkring 1837—39 er foregået en afgørende og vi tør sige bevidst ændring i Ingemanns verseform. Mindesangen fra 1839 er da ikke en tilfældig fremtoning, men næsten som en milepæl på vejen for Ingemanns versekunst.

Det næste spørgsmål bliver da: hvad er årsagen til dette skifte? Man kunde tænke sig, at han ikke længer stolede på sit øres skøn, og at han derfor gik over til en solidere fremgangsmåde. Dette er dog ikke rimeligt, da han som allerede nævnt nu og da lige til det sidste bliver ved at digte i fri rytmik. Langt mere rimeligt er det, at ændringen skyldes hensynet til sangbarheden. Netop de store digtkredse fra trediverne („Ahasverus“, „Holger Danske“, Morgen- og Aftensange) havde jo tiltrukket komponisterne i særlig grad, og det er rimeligt, at disse har gjort ham opmærksom på, at hans fri rytme undertiden kan volde vanskelighed, fordi der ikke ligger lige mange stavelser under noderne i alle vers. I aftensangen „Den skønne Jordens Sol gik ned“ (VII, 247) er der f. eks. sådanne vanskeligheder i sidste linie. For at undgå dette har han da for fremtiden besluttet at gennemføre den samme rytme i alle vers af samme sang til gavn for sangerne, men unægtelig til tider ikke

til gavn for oplæserne. At naturen en gang imellem er gået over optugtelsen, er let at begribe.

At det virkelig er hensynet til sangbarheden der ligger bagved, får sin bekræftelse, når vi ser, at digteren ikke undgår den slags afvigelser, som ganske vist ved læsning vanskeligt kan undgå at føles som brud, men som ved sang går let ind i skemaet. Jeg tænker her på det, som P. Hansen bebrejder Grundtvig så stærkt som falsk betoning (nedsteg i afgrunden $\cup^1 \cup^1 \cup^1$ o. lign.), og som hos Grundtvig naturligvis har den selvsamme grund: at han kun har tænkt på sang, ikke på oplæsning.

Jeg kan her fra det ovenfor nævnte „Blik paa det Første og det Sidste“ anføre følgende ord, hvor første stavelse overalt er behandlet som svag: Guds-røsten, Sten-hjertet, Vand-bjerget, bort-trinde, Guds-dommene (mange gange), Guds-raadet, ud-gaaer, Gud-menneske (mange gange), Guds-riget; i sine fri blandede vers undgår Ingemann derimod så vidt jeg kan se den slags betoning, noget der ganske vist er lettere at føle end at bevise.

II.

BØRNEVERSET

Recke har (Dansk Verslære 1885 s. 108 flg.) behandlet disse ejendommelige former og har også en del eksempler fra Ingemann, således:

Ud! ud! ud!
Østersøen gløder.

Fra „Reinald Underbarnet“ (1816; her efter Saml. Skr. 1. Afd. III, 2. udg. 1853) citerer han:

See! se! Fuglevagt!
Speiderne har Budskab bragt —
Hvad er skeet? — Smaaduer! (s. 108)

og

Underbarn! fly! fly!
Knuset er dit Værge (s. 117);

hertil kan føjes:

Kom! kom! fro du gaae!
Vi brede alt ud vore Vinger (s. 113),

selv om anden linie har optakt, hvad der er usædvanligt, ligesom endnu mere den anapæstiske rytme. Ingemann har dog også delvis

anapæstisk form i de senere linier af „Børnenes Sang til Storken“ (VIII, 70) (men her nøjes Recke ganske vist med at citere de to første linier):

Stork! Stork! Langeben!
 Hvor var du saa længe?
 Saa du Kong Pharaos høie Sten?
 Gik du i Nilstrømmens Enge?

Med stærkt bevidst kunst har Ingemann dog gennemført stræng børneversrytme i „Carl den Femtes Sang i Ligkisten“ (II, 20):

Ding, dang, Klokkeklang!
 Før mig til de Døde!
 Lad mig under Bøn og Sang
 Sove Søvnens, dyb og lang,
 Paa de Bolstre bløde!
 Ding, dang, Klokkeklang!
 Før mig til de Døde!
 — Jeg en Konning var engang,
 Riger mig adløde,
 Mig en Verden var for trang;
 Nu er Kisten mig for lang.
 Ding, dang, Klokkeklang!
 Før mig til de Døde!

Ganske vist står de følgende vers, især med hensyn til rimenes fulde klang, ikke helt på højde med denne begyndelse, men denne er da også til gengæld så fuldendt, som man kan ønske det.

Fuldt bevidst har Ingemann også børneverset i „Varners Sommervandringer“ (II, 50), „Bierne“; det er så kort, at vi giver det fuldstændigt:

Surre, surre, sum, sum!
 Gamle Snemand gik sin Vei,
 Og i lystig Hurlumhei
 Vestenvinde suse:
 Solen skinner, Lærken leer —
 Hvorfor skal vi sidde der
 I de tætte Huse?

Surre, surre, sum, sum!
 Her er bedre i det Fri;
 Men forgjeves lede vi:
 Her er ingen Blade;
 Her er ingen Blomster smaa,
 Intet Løv at hvile paa,
 Ingen Honningfade.

Surre, surre, sum, sum!
Jorden er saa bar, saa tom;
Stakkels Bi for tidlig kom —
Surre, surre, surre!
Stakkels Bier knurre.

Da börneversrytmen ellers kun er efterlignet i kunstdigtninger i enkelte småstrofer (Winther, Stub), er det vel værd at lægge mærke til, at Ingemann ikke mindre end tre gange har benyttet den til hele digte. Sammen med de overmåde talrige fireliniers vers, som hos ham ikke skyldes efterligning af Heine, er denne brug et vidnesbyrd om, hvor folkelig i god forstand hans verseform er.

Men netop derfor er det også af vigtighed at finde, når og af hvilken grund han opgav den frihed i rytmikken, som han fra først af yndede så meget. Og derfor føjer jeg dette stykke til det foregående, og derfor må her til sidst tilføjes, at i visen til storken, som vist er fra c. 1840, er rytmen fast — visen slutter sig altså i den henseende til hans senere digtning.

EN HIDTIL UKENDT HARPESTRÆNG AFSKRIFT

AF

POUL HAUBERG.

Efterhaanden som vore offentlige og private Bibliotheker bliver nøjere gennemgaaet, viser det sig, at Antallet af endnu eksisterende Afskrifter af Henrik Harpestrængs bekendte Urtebog stadig vokser, og skjult i andre Haandskrifter, som ikke er nøjere undersøgt, henligger sikkert endnu adskillige ukendte.

Saaledes er det gaaet med den Afskrift, der skal omtales i det følgende, og som opbevares i den Ledreborgske Haandskriftsamling (Nr. 15. 4°). Haandskriftet har jeg haft Lejlighed til at afskrive efter Udlaan til det kgl. Bibliothek.

Det er en smukt skrevet Papir-Codex, hvis Afskriver nævner sig paa første Side:

„Otthe Chrestennsønn Lwndegaard 18 Awgwstj Anno 94“ (c: 1594). Den er indbundet i presset Pergament; Skriften er indtil p. 126 helt igennem den samme, der er let læselig næsten uden Forkortelser; Paginering mangler, hvorimod Kapitlerne for Størstedelen er nummererede.

Indholdet falder i følgende Afsnit:

1. p. 2 a—38 b. Henrik Harpestrængs Urtebog.
2. p. 39 a—49 a. Om Urtevande; stammer delvis fra Hieronymus Brunschwyk, *Liber de arte destillandi*. En enslydende Afskrift findes i Ny kgl. Saml. 314 d. 4° p. 1—14.
3. p. 49 b—52 b. Forskellige Lægeraad især fra Christiørn Pedersens Lægebog (1533) og hans Bog om Urtevand (1534).
4. p. 53 a—81 b. Lægebog. Bl. a. er Chr. Pedersen og en adelig Lægebog, der kendes fra mange Haandskrifter, meget benyttet.
5. p. 82 a—111 a. Afskrift efter en dansk Oversættelse af Eucharicus Rösslin, *Der swangeren Frawen vnd Hebammen*

Rosengarte. (Trykt første Gang 1513). Denne Afskrift svarer næsten ordret til Jordemoderbogen i Gl. kgl. Saml. 3487. 4°, dog er Billederne daarligt gengivne, og Billedet af Fødescenen mangler ligesom Slutningen.

6. p. 112 a—125 a. Samme Indhold som 4.

7. p. 126 b—134 b. Nyere Optegnelser; mange af Siderne blanke. Herefter endnu 89 ubeskrevne Blade, hvorefter sidste Blad indeholder nogle Lægeraad med nyere Hænder.

Mangt og meget i dette Haandskrift var vel nok en nærmere Omtale værd, men paa dette Sted vil jeg indskrænke mig til at gøre Rede for Afskriften af Henrik Harpestrængs Urtebog. Denne indeholder naturligvis mange Fejl og Misforstaaelser; adskillige af de forældede Ord er blevet erstattede med nye, men noget egentligt nyt frembyder den ikke, dog viser det sig, at der til Grund for den ikke kan have ligget noget af de nu kendte Haandskrifter, hvilket vil fremgaa af det følgende.

Sprogformen viser sig ved Ord som: stour — soude — fouster — goud o. s. v. at være jydsk; den for Harpestrængs Urtebog saa typiske Betegnelse *Trappe* genfindes tre Gange (Kap. 3—16—47), ofte udelades Gradsbestemmelsen, indtil man i sidste Halvdel stadig finder Ordet ombyttet med *Natur* (Kap. 59—61—63—64 o. s. v. ialt 23 Steder). Harp.'s *gwith* forekommer undertiden, men er hyppigt blevet til *queg*; *la* (o: lunket) oversættes ofte med *lodh*. Lignende Eksempler kunde der nævnes flere af, men paa den anden Side er mange Ord, der næppe brugtes paa den Tid, rigtigt omskrevne med andre.

I alt nævnes i første Afsnit 103 Artikler, hvoraf kun tre (Kap. 58—98—99) ikke findes i det stockholmske Haandskrift K. 48, medens Kap. 57—58—98—[99] mangler i det københavnske Haandskrift Ny kgl. Saml. 66. 8°.

I det følgende anvendes samme Forkortelser, som Marius Kristensen benytter i sin Udgave af Harpestrængs Urtebøger, nemlig:

A Harp. = Afskriften af Urtebogen i Thott. Saml. 710. 4°.

C Harp. = Afskriften af Urtebogen i Ny kgl. Saml. 314 b. 4°.

K Harp. = Ny kgl. Saml. 66. 8°.

S Harp. = Stockholms kgl. Bibl. K. 48.

Harp. = Harpestrængs Urtebog, hvor Teksten i de forskellige Haandskrifter er ens.

Romertallene svarer til Lægebøgerne i Klemmings Låke- och Örtböcker, Stockholm 1883—86.

Følgende Artikler er medtaget i Afskriften:

1. Boracus. Miød wrtt.	36. Accedula. Syre.
2. Pionia. Pionn.	37. Marubium. Blinde neller.
3. Absinthivm. Mallwrtt.	38. Nigella. Duekorn: Somme siiger att werre Klintte.
4. Elleborus. Nysse wrt.	39. Cicuta. Skarntyde.
5. Iusquiamus. Bylmefrø.	40. Piper. Pebber.
6. Caulis Romana. Kaaell.	41. Zinciber. Ingefer.
7. Aurum. Guld.	42. Balsamum. Balsom.
8. Argentum. Sølf.	43. Camphora. Kamfer.
9. Sal. Salltt.	44. Amigdala. Mandell.
10. Pix. Beg.	45. Coriandrum. Koriander.
11. Sulphur. Suogell eller Brendsteenn.	46. Centaurea. Aggerwld ⁶ .
12. Alix. Leer ¹ .	47. Altea. Dilld.
13. Vitrum. Glass.	48. Scharmonea. Semcion ⁷ . Skampum.
14. Esustum. Grønfarfue.	49. Tapsia. Liussebrannd.
15. Zedeas. Sedefer.	50. Titimallus. Brenndwrtt.
16. Anisum. Annis.	51. Ferrugo. Iernn wrtt ⁸ .
17. Cinamomum. Kanile Barck.	52. Sambucus. Hyllethrae.
18. Galanga. Galliga.	53. Salix. Pill.
19. Cariophilum. Nillicke.	54. Romanus ⁸ . Haffuen Tornn.
20. Piretrum. Bertrum.	55. Ciprissus. Cyprisse.
21. Cardamomum. Cardemomme.	56. Mirtus. Porss.
22. Liquiritium. Lakrisse.	57. Rubra ⁸ . Homble.
23. Cubebe ² .	58. Caltha. Morgenfrue ⁹ .
24. Crocus vel crocum. Saffrann.	59. Abrotamus. Ambrudt.
25. Musicus. Musicke.	60. Vrtica. Nelle.
26. Nux Muscata. Muskatt.	61. Thus. Røgelsse.
27. Macis. Muschate Blomme.	62. Salvia. Salwie.
28. Maurella. Hunnde Ber.	63. Rosa. Rossen.
29. Sauina. Seffuenborn.	64. Petrocillum. Persille.
30. Ligustium ³ . Loffuestilck.	65. Viola. Fioll.
31. Diptamum. Dichtauj ⁴ .	66. Artimesia. Byncke.
32. Yrus. Blaallier.	67. Plantago. Weybred.
33. Borago. Burckann eller Boras.	68. Apium. Mercke.
34. Serpillum. Kolne ⁵ eller marebredstraa.	69. Verbena. Iernnwrtt.
35. Buglossa. Tordenskreper eller Oxe Tunngæ.	70. Saturea. Saer.
	71. Aristologia. Hwllwrtt.

¹ Ligesaa i Registret (p. 35 b—38 b). ² Regist. tilf.: Kubebe. ³ Regist.: Ligusticum. ⁴ Regist.: Dipthamum. idem danice. ⁵ Mgl. i Regist. ⁶ Regist. tilf.: eller agerønn. ⁷ Mgl. i Regist. ⁸ Ligesaa i Regist. ⁹ Regist. har i Stedet: Soellsicke.

72. Senapi. Senop.	88. Feniculum. Fennicke Kaaell.
73. Ruta. Rude.	89. Pastinacha. Morrøder.
74. Papauer. Walmue.	90. Ciminum. Kommen ³ .
75. Allium. Huideløg.	91. Flos eris. Kaabber Røg.
76. Betonia. Betonie.	92. Isopus. Isop.
77. Ceba. Rødløg.	93. Erni ⁴ . Dansk Kommen.
78. Allumen. Allunn.	94. Lilium. Lilie.
79. Aloe. Allo.	95. Lactuca. Lachtuck.
80. Barca ¹ . Laue Beer.	96. Lappa. Skreppe.
81. Celidonia. Celidonie.	97. Menta. Mynnthe.
82. Dialthea. Dialthe.	98. Rafanus minor. Reddicke.
83. Enula. Hollswrtt.	99. Rafanus Maior. Peber Rod.
84. Pollegium. Polleye.	100. Malua. Kattost.
85. Origenus. Konning ² .	101. Myrrha. Myrre.
86. Cerefillum. Kyrrell.	102. Narstucium. Karsse.
87. Eruca. Aggerkaaell.	103. Porius. Pwrløg.

Ser man paa denne Fortegnelse, minder den i særlig Grad om S Harp, idet Ordenen er ualfabetisk, og mange Steder er Rækkefølgen ganske den samme i begge Haandskrifter, f. Eks. Kap. 15—27 og 52—55; ligeledes genfindes den for S Harp. specielle Artikel *Rubea* ogsaa her (57).

Undersøger man derimod selve Teksten nærmere, viser det sig, at S Harp. ikke kan have ligget til Grund for denne Afskrift, eftersom mange Tilføjelser og Afvigelser herfra genfindes i C Harp. og III; men i begge disse mangler en Mængde af Kapitlerne.

For at vise dette skal nogle Stykker aftrykkes⁵:

1. Boracus Miød wrtt.

Denne wrtt er ypperst⁶ for alle andre wrter, oc hun er tryg for hugorme, dricker mand hende met win, da leger det hugorme bid — — — —

I Slutn. af Kap. 4 er Harp.'s *Obolorum* erstattet med *Skierffue*, en lille Mønt; hamborgske Scherfe af Kobber fra 1572—1605 vejede 0,51—0,99 Gram⁷.

12. Alix⁸. Leer⁹.

Blanndis¹⁰ det medt fiitt, oc Olie, da hielper det for blegner,

¹ Regist.: Bacca. ² Regist.: Konig wrtt eller koning. ³ Regist.: Tysk K.

⁴ Fejl for: Carui; ligesaa i Regist. ⁵ Retskrivning og Tegnsætning er Haandskriftets. ⁶ Harp.: bir kær; dog VII, 428: god; A og C Harp. mgl. Artiklen.

⁷ Meddelt mig af Hr. Museumsinspektør Galster. ⁸ Fejl for: Calx; i Grundhaandskriftet har „C“ aabenbart ikke været tilsat. ⁹ Fejl for: Lim. ¹⁰ Gradsbestemmelsen mgl.

oc raadne buller, oc sammen kommer saar, ¹oc helner dennom¹, oc altt det der skorritt eller sønnder er,

15. Zedeas. Sedefer.

Sedefer denn er threfold. Hæd, thør, oc enfoldig², hunn duer for æder oc for Ormestinnig ³oc biid³, dett styrcker mauffuen, och gjør lyst till att æde, oc løsser ont weyer i mauffuen, det borttager⁴ alt rebbe.

Dricker mand dett, da duer det for Spollorm. ⁵Er oc gott for druckenskab om mand æder itt got stycke der aff⁵.

18. Galanga. Galliga.

⁶Er enn welbyrdig wrtt⁶, hunn er heder oc thør⁷ till nathurenn.

⁸Huo som hollder hannom i sinn mund første mand lader sitt blod løbe, da wddriffuer hun dett onnde blod, oc inde hollder det guode⁸.

⁹Item ædis hunn om Morgen⁹, da wddriffuer hunn ond lugt aff munden¹⁰, ¹¹aff Ørnene¹¹, af thenderne¹² oc¹³ wermer Nyrene¹⁴, oc gjør løst till quinnder¹².

¹⁵Item det hielper oc dennom som haffuer siugdum y deres himmelghedt¹⁵.

¹⁶Item huo hennde æder om Morgen¹⁶, oc haffuer hennde en liden stunnd i munden vnder sinn tunnge, da skall hanns ord høriss well aff alle som høre hanns tale eller omgaaes medt¹⁶.

¹⁷Item huo hende synncker neder, da styrcker hun maffuen, oc opstier til hiernen oc styrcker ham, oc giffuer itt menniske god lyd, huid oc rød.

Item huo hennde æder medt win, oc smør siig oc der medt i kronen, denn dag skall hannd icke fannge hoffuit werck.

Item er itt menniske forsoffuit, at molet er hannom fraa tagitt, at hannd kannd ey tale stampis hun oc medt win oc leggis wnder hanns tunnge, da fannger hannd sitt maall igien. Om nogen er siug paasitnatures wegne, æder mannd hannom, da styrcker hannd naturen¹⁷.

¹⁻¹ mgl. Harp. ² Harp.: en fald thyrt. ³⁻³ Mgl. A og K Harp. ⁴ Her mgl. et Stykke. ⁵⁻⁵ mgl. alle Steder. ⁶⁻⁶ Mgl. alle Steder. ⁷ C Harp.: vood. ⁸⁻⁸ delvis = C Harp., III, VII og VIII. ⁹⁻⁹ Mgl. K Harp. ¹⁰ Herfra mgl. C Harp. ¹¹⁻¹¹ Mgl. III. ¹²⁻¹² Mgl. III. ¹³⁻¹³ Mgl. S Harp. ¹⁴⁻¹⁴ Mgl. K Harp. ¹⁵⁻¹⁵ Mgl. III; S Harp.: koddæ; K Harp.: bolnæ koddæ. Herefter mgl. S og K Harp. ¹⁶⁻¹⁶ Delvis = III, VII og VIII. ¹⁷⁻¹⁷ Mgl. alle Steder.

19. *Cariophilum*. Nillicke.

Hunn er h  d oc th  r, ¹ hun styreker menniskens hierne, oc wddriffuer all onnd lugtt aff menniskenns hoffuit² oc styrcker maffuen.

³Item huo hennde æder om morgenen i win eller tygger hennde, da letter hun menniskens r  st, oc wdelther all onnd lugtt aff m  nden¹.

⁴Oc hunn g  r god ihukommelsse, oc l  st til quinder.

⁵Item hunn g  r madden well at smelte y maffuen⁴, ⁶oc hun er best til legedom⁶.

47. *Altea*. Dilld.

Hunn er th  r oc hed i andenn trappe — — — —

Denne Begyndelse hører til Harp.'s Anetum, hvorimod det følgende uden Ophold stammer fra Artiklen *Altea*. Midtvejs vender Stykket atter tilbage til Anetum og afsluttes hermed.

49. *Tapsia*. Liussebrannd.

⁷Hunn er h  d oc th  r, hun th  rer tyck wedske oc duer for laaer werck, og for saaer som ere paa fødder, hun rensser onnd wedske aff kuld oc werck⁷.

⁸Huo som denne wrt siuder met luther s  d, oc dricker, da er hunn god for albrot, om hun stampis oc leggis wed di lemmer werck er wdj. Oc om du gider icke druckit hennde da thoe dine fødder eller lemmer i denne wrt der hunn er soudenn i da fanger du bedre⁸.

57. *Rubra*⁹. Homble.

Hun er hedt oc th  r, hun rennsser milt oc leffuer oc hielper di siugdomme oc gør at pisse.

Item worder hun ¹⁰stampit, oc¹⁰ nedenn lagt, da rensen hunn deris blod rinnde, oc kommer død barn wd.

Oc giffuis hunn at dricke medt honing oc lunc kitt wannd, da duer det for werck i lyds kenn og for laaer werck.

58. *Caltha*. Morgenfrue¹¹.

Er god for werck om hunn stampis smaa oc leggis wed di lemmer der werck ere y, oc ingen wrt er bedre der till.

¹⁻¹ Mgl. A, C; K og S Harp. ¹⁻² = III og VII. ³⁻¹ = III og VIII. ⁴⁻⁴ Mgl. III; delvis A, C, K, S Harp. og VIII. ⁵⁻⁴ = II. ⁶⁻⁶ Mgl. alle Steder. ⁷⁻⁷ = Harp. ⁸⁻⁸ Mgl. alle Steder. ⁹ S Harp.: Rubea; hele Stykket stammer herfra og mgl. i de   vrige. ¹⁰⁻¹⁰ Mgl. S Harp. ¹¹ Artiklen mgl. alle Steder.

80. Barca. Lauer Beer.

¹Thet er hedt oc thør i andenn Nathur, oc duer for siug maffue oc leffuer, oc styrcker dennom, oc løsser bylld, oc gjør at Pisse.

Item gjør mand plaster aff dett, da duer det for øgne werck oc Bylld¹.

²Item naar lawerber ædis medt salt, eller drikis medt winn, som er warmer, da borttager dett alt³ æder oc forgifft. Oc hun fordriffuer den kolde sott, oc giffuer mennisken naturlig Sued².

82. Dialthea. Dialthe.

Worder henndis Blomster soudenn i wannd, da rensser hunn Saar om dj thois der medt.

Item tager mand Dialthe oc stamper medt win, och legger wed mandtz Baglaar⁴, som werck er inde, da hielper det. ⁵Ocsaa duer det om det er knussit⁵.

Item stamper mand hende medt suine ister, dett heler Billd⁶ oc anden werck oc Senerne.

Men hun skall først Siudis, oc sidenn stampis medt Suine Ister⁷.

Item Siuder mand hendis Rod medt win da duer det for Blod-sott, oc det kommer wd det skinnd Barnit føddis y af moderenn. Oc hunn duer for Steen i blerren.

Item Siuder mand hennde medt tho dele vand, oc tredie delenn win, oc dricker, det hielper for æder.

⁸Item worder hunn stampitt, oc elthit medt honing oc eddit saa megit som een Bønn effter Naduerenn, da duer det for Siug maffue, oc gør madenn at smeltis well i hannom⁸.

98. Rafanus minor. Reddicke⁹.

Hunn er megenn god: Bliffuer hunn fortærritt om Morgenem, da er det gott for alt ont som i maffuen er, oc wdkommer alle humske aff menniskenn.

¹⁰Item Bliffuer hunn i Stycker skorrit, oc giffuit Diur i haffre oc salt i kommen, da kommer dett wd alle dj orme som i liffuit er¹⁰.

¹⁻¹ = Harp. ²⁻² Mgl. alle Steder, undt. C Harp. og VIII, der har ²⁻³.

⁴ Harp.: baklot; Fejlen forekommer ofte. ⁵⁻⁵ = S Harp.; mgl. K, A Harp. og III. ⁶ Læs: Bylld. ⁷ Herefter mgl. et Stykke. ⁸⁻⁸ Mgl. alle Steder; et lgn. Stykke findes under Betonia, ⁹ III har et nærstaaende Kap. ¹⁰⁻¹⁰ = C Harp, samt paa Latin i Gl. kgl. Saml. 3457. 8° p. 149 a og i Ny kgl. Saml. 67. 8° p. 121.

99. Rafanus Maior. Peber Rod.

¹Hunn giør god lugtt bode i munden oc y maffuenn, oc denn er god for megenn løsenn¹.

Hermed er der givet nogle Prøver paa Afskriften, hvoraf det vil kunne ses, at den staar S Harp. nærmest, uden at dette dog kan have været Originalen. Ser man paa det Skema, som Marius Kristensen opstiller i sin Udgave af Harp's Urtebøger p. XXIX, maa Grundhaandskriftet have hørt til a-Klassen muligt med en enkelt Til sætning fra b-Klassen, hvortil III regnes. Af Haandskriftets senere Afdelinger fremgaar det jo, at forskellige Haandskrifter, og heriblandt muligvis et af b-Klassen, oprindeligt maa have ligget til Grund. Her findes nemlig nogle Simplicia-Stykker (se senere), der svarer til III; man kan da tænke sig, at de Afvigelser, der forekommer i selve Harp-Afskriften, f. Eks. Kap. 98 og 99, er tilføjet efter dette Haandskrift uden derfor at have staaet i den oprindelige Original.

Da flere af disse Simplicia-Stykker kan have Interesse, skal ogsaa disse nævnes:

(p. 58 b).

Ilder Nelders Dyd.

1. Naar enn Nelle er gammell, thør och Sødenn, wdi winn eller wannd, oc forbinder itt saaer der medt, da lesker dett pinen och werckenn.

2. Frøitt Sødenn i winn eller øll oc druckitt forteerer Steen.

3. Nelle frø sødend i honing oc forterriitt eller druckitt, fordriffuer den gulesoutt.

4. Thenn som dricker henndis. frøø medtt winn om afftenen, dett hiellper for enn bullenn lunnge.

(p. 59 a). 5. Røderne sødenn oc druckitt der aff er gott for døffuellsse.

6. Frøitt der aff blanndit medt winn tygt och smurt wnder tindingenn oc offuer Pannden hielper imod een tynnd hierne, som snarligh will flyde.

7. Nelle frøø blanndit medt honing oc liidett winn, hiellper for enn stackitt aande.

8. Nellder støtt smaa medt lønborrig Saltt oc bunnditt paa gamble saaer, som icke wille lægis, det hiellper.

¹⁻¹ Anderl. alle Steder. Begge Kap. mgl. ganske i S Harp.

9. Nelle frøø blannedit medt honing, oc bladne smaa støtte tilsammens som gahne hunnde biider, da hielper det oc lige saa.

Dette Stykke findes mig bekendt ikke andre Steder, hverken i Haandskrifter eller i de trykte Lægebøger.

(p. 61 a).

Om Gagalt Stenn.

Gagata er enn dyrebar Sthenn, huilken er offuerflødige wdi enngelannd, oc ennddog hannd er groff oc almindelig, da haffuer hand Besynnderlig (p. 61 b) Dyd wdj siig, hannd hollder illd wdj siig som alldrig kannd wdslyckes wdenn medt olie alieniste. Om nogenn fornemmer nogitt smitte paa sitt kiød innduortis, oc hannd tager itt støcke aff samme stenn oc støder smaa, oc dricker det medt enn ske fulld aff wannd, da skall hannd det strax wdpisse, thii inngenn kannd her imod forholde sitt wannd, wdenn dett er enn kysk Jomfru eller suennd, da nøddis di icke dett at giøre.

En Del heraf minder jo om de Stenbøger, der følger med Harp.'s Urtebøger (se M. Kristensens Udg. p. 184 og 232), uden dog at stamme herfra.

(p. 68 b).

Om Zedefer.

¹ Sedefe fortærritt om Morgen fastenndis da fordriffuer hunn all forderffuelig Siugdome. Men æder mand hennde efter maaltidt da lesker hun maffuen, oc bort tager all kiidsommelighe¹.

(p. 120 a).

Isop.

² Isop Sødenn y wand oc druckitt, rensser Brystit, oc klarer røstenn².

Persilie.

³ Er woed oc kaald³, worder hun ideligen æden, all wrenhed bort driffuer hun af Blerren, ³ oc duer megitt for Steen³.

Saluia.

⁴ Worder thre eller fire aff hendis blad støtt mett saltt oc æditt, tha borttager hun all wrenlighed aff blodsens Offuerflødighed, Item bliffuer hun Sønn y win oc druckitt strax; tha giør hun menniken megit sterck bortdriffuer al siugdome aff menniken.

Vnde Galenus. Huj dør menniskenn men saluia voxer i wrte gaardene⁴.

¹⁻¹ Anderl. alle Steder. ²⁻² = VII, 82 (paa Latin); samt VII, 1201—1202 og III. ³⁻³ Kun i III. ⁴⁻⁴ = Slutn. af C Harp., samt delvis III.

Myntte.

¹Myntthe druckitt medt win eller Edicke om Morgenen, then dag bliffuer ikke² nogenn druckenn aff nogen slaus drick.

Item bliffuer hun lagtt y kleder, skall icke moel fortærre dennom⁴.

Huorledis Holtzwrth eller

s: Elline Roed skall Indsyttis.

— — — — — (Stammer ordret fra Henrick Smid, En Skøn lystig ny Vrtegaardt. Udg. 1577 p. 113).

(p. 120 b).

Cardobenedict.

— — — — — (= H. Smid p. 102 a).

Fiol.

³Fioll er itt Erligtt Blomster, worder hun støtt oc lagtt i itt klede, oc bunden paa Saaer, all werck linner hun, hendis wedske lagtt i saaer, alt ontt kiød wddriffuer hun, oc ey tilstæder nogitt ontt kiød att woxe³.

(p. 121 a).

Diellid.

⁴Dilld holldenn bag i nackenn, Stiller hoffuit werck⁴.

Commele Blomsters Ollie.

— — — — — (= H. Smid p. 127 a).

Om Enebers dyd.

— — — — — Dette Stykke genfindes i VII, 1164—1165.

(p. 122 a—123 a).

Commele Blommers Dyder.

Hele denne Artikel kender jeg kun fra et senere Haandskrift, Thott. S. 254. 8° p. 61—65.

De Harpestrængske Artikler og andre Simplicia-Stykker, som findes i dette Haandskrift, er hermed omtalt. Naar det i Begyndelsen blev nævnt, at der sikkert henligger endnu adskillige ukendte Harp.-Tekster, skal der til Slut peges paa nogle enkelte Brudstykker, jeg har truffet:

¹⁻¹ = Beg. af III. ² Tilsat m. nyere Hd. ³⁻³ Delvis = Beg. af III og Slutn. af C. ⁴⁻⁴ Mgl. alle Steder; genfindes derimod i Thott. S. 710. 4° p. 28 b og flere dermed parallelle Steder.

Ny kgl. S. 67. 8° (Slutn. af 16. Aarh.) har p. 35 b—38 b et Stykke om *Iernn yrth*, hvoraf en Del stammer fra Harp.

Thott. S. 254 8° (c. 1600) omtaler p. 54—56 *Saluie*¹ og *Salt*, ligesom der senere i samme Haandskrift forekommer følgende Artikler fra Harp.: *Byncke*, *Hollurtt*, *Katoste*, *Diilldtt*, *Holtz wrth*, *Miødt wrth*, *Iernn wrth* og *Tordenskrepp*.

Endelig ejer jeg selv et Brudstykke af et svensk Haandskrift fra c. 1650, hvori findes enkelte Artikler, det næsten ordret følger III.

¹ nærmest = G Harp.

FRA SPROG OG LITTERATUR

TO BIDRAG TIL DEN DANSKE ROMANS HISTORIE

Kjeld Galster: *Ingemanns historiske Romaner og Digte*. Kbh. 1922. Aschehoug. Vilh. Andersen: *Vilhelm Topsøe*. Kbh. 1922. Gad.

Den døde Periode, dansk Literaturforskning for et Par Aar siden befandt sig i, synes heldigvis nu at være forbi; der mærkes atter Lyst og Mod til at tage metodisk fat paa de Opgaver, som endnu venter, og nye Navne søjes til de gamle store.

Et saadant nyt Navn er Lektor *Galster* i Kolding, der efter at have gjort sig bekendt ved et Par dygtige Afhandlinger i „Edda“ nu forelægger Resultatet af flere Aars omhyggelige Studier i en stor Bog om Ingemanns historiske Romaner og Digte. Paa Grundlag af et meget omfattende utrykt og trykt Materiale, som det maa have været et sandt Taalmodighedsarbejde at gennemgaa, gives der en grundig Redegørelse for de Forudsætninger, Ingemann havde til at skrive sine historiske Digtninge, og for hans Arbejde med Indsamlingen af Stoffet til dem; Betydningen af hans bitre kritiske Strid med Molbech og Ørsted søges bestemt; endelig gives der — støttet paa Fundet af Forarbejderne til en femte Roman — en samlet Karakteristik af hans Arbejdsmetode. Derpaa prøves Digterens Opfattelse af Historien ved at sammenstille hans Skildringer af Absalon, Valdemar den Store o. s. v. med Saxos, og efter et Afsnit om „Ingemanns Helt“ afsluttes Bogen med en Oversigt over Romanernes Skæbne i Samtid og Eftertid.

Bogen har især stor Værdi som Materialesamling. Forf.s Hovedinteresse har været at fastslaa, hvilke historiske Hjælpemidler Digteren har benyttet, og han er sikkert trængt tilbunds i Spørgsmaalet. Som Romanernes Hovedkilder angives Suhm (samt for „Valdemar Seier“s Vedkommende tillige Huitfeldt), Pontoppidans Danske Atlas samt de dansk-svenske Folkeviser. De øvrige talrige Værker, Digteren har studeret, har kun givet lidt. Særligt bør fremhæves Afsnittet om Ingemanns Benyttelse af Folkeviserne, der endnu i „Valdemar Seier“ kan virke noget mekanisk, men som siden — i „Erik Menveds Barndom“ og „Kong Erik og de Fredløse“ — viser Digterens sikre Greb, samt den interessante Redegørelse for Romanfragmentet „Venusinus' Ring“, et betydningsfuldt Fund.

Forfatterens Kildeundersøgelser har endelig bragt Klarhed over et Par literaturhistorisk vigtige Punkter. Først „Valdemar den Store“s Gene-

sis, hvor det oprindelige „Heltedigt“ skifter Karakter og forvandles til en „Rimkrønike“, samtidig med at „Schousbølls slette Prosaoversættelse“ af Saxo hos Ingemann fortrænges af Grundtvigs Fordanskning. Dernæst Analysen af Saxo-Kapitlerne i „Valdemar Seier“, der fint bestemmes som Ingemanns Afbigt overfor Grundtvig for Saxo-Figuren i „Valdemar den Store“.

Holder man sig til den Plan, Forf. har udarbejdet sin Bog efter, vil der næppe kunne gøres væsentlige Indvendinger mod den — det skulde da være med det noget svage Kapitel om „Ingemanns Reaktion mod Kritiken“, hvor Hr. G. ikke har faaet meget ud af et saa betydningsfuldt og karakteristisk Værk som „Huldregaverne“, samt mod en vis Tilbøjelighed hos Forf. til at tage alting for bogstaveligt, der mærkes flere Steder (f. Eks. i Sammenstillingen af Thrand Fisilier med Ørsted). Men et andet Spørgsmaal er, om Bogen ikke er anlagt for snævert, og om denne Snæverhed ikke har skadet den.

Hr. G. har — synes jeg — næsten forset sig paa Ingemanns Forhold til det historiske, og han synes undertiden i sin Iver for at opspore de benyttede Kilder at glemme det, som dog er Hovedsagen: at Bøgerne er Digtning, ikke Historieskrivning, og at det mindre drejer sig om, hvilke Værker deres Forfatter har brugt under Forarbejderne, end om hvad han har faaet ud af dem. Det er som Romaner, at de maa bedømmes og forstaaes.

Men hertil findes der kun spredte Bidrag i den ellers saa fortræffelige Bog. Medens der for „Valdemar den Store“s Vedkommende er foretaget en Undersøgelse af Kompositionen, savnes en tilsvarende for Romanernes Vedkommende. Deres Tendens har interesseret Forf., men ikke deres Teknik. Naar f. Eks. Suhm har været Ingemanns Hjemmelsmand, vilde det være af Betydning at se (i højere Grad end det nu er muligt, thi selvfølgelig giver Bogen en Del) hvorledes den historiske Kendsgerning fra Suhms Fortælling omsættes i Digterens Kunst, dernæst at faa konstateret, hvilke Begivenheder indenfor de omhandlede Perioder Ingemann har Brug for, hvilke Optrin der har interesseret hans Digterfantasi, og hvilke han har ladet ligge. Herigennem kunde vi faa Indblik i Bøgernes Komposition, som vel er meget løs, men dog paaviselig. Der kunde ogsaa være gjort mere ud af Ingemanns Forsøg paa Karaktertegning; ganske vist eksisterer der en „Ingemanns Helt“, men han er alligevel meget godt varieret; derfor bevarer man fra sine Drengaar tydeligt adskilte Indtryk af Carl af Rise, Drost Peder, Drost Aage og Prins Otto. Fordyber man sig i Karaktererne, møder man — foruden meget svagt og overfladisk — den folkelige lagttagelsesevne og det folkelige Lune, der har givet Bøgerne deres Værdi. En virkelig Undersøgelse af Stilen vilde yderligere hjælpe til at fastslaa ikke blot Bøgernes store Svagheder, men ogsaa deres virkelige Fortrin.

Og endelig vilde en saadan teknisk Analyse kunne vise det indbyrdes Værdi-Forhold mellem Bøgerne. Nu faar man intet Indtryk af, at „Dronning Margrethe“ staar dybt under „Valdemar den Store“, og at „Erik Menveds Barndom“ betyder et stort Fremskridt fra „Valdemar Seier“.

Men vil man, og det har jo været Hr. G.s Mening — skabe et virkeligt Grundlag for en retfærdig Bedømmelse af disse Bøger, maa man indsætte dem paa deres Plads i Literaturens Historie, ikke — og det er efter min Mening Hovedindvendingen mod Værket — behandle dem som et isoleret Fænomen. Der er næsten ikke talt om Romanernes Plads i den almindelige Literaturhistorie — som dansk Bidrag til den allesteds herskende historiske Roman i 19. Aarh. første Tredjedel, skønt ikke blot en nærmere Undersøgelse af Ingemanns Forhold til Scott er meget paa-krævet, men ogsaa en Redegørelse savnes for den Betydning, Fouqué — hvem Forf. netop nævner, og hvis Bøger i høj Grad ligner Ingemanns — har haft for Danskeren. Og der er slet ikke peget paa Bøgernes Plads i dansk Literaturhistorie. Dog forstaaes den Lykke, de gjorde, kun helt paa Baggrund af, hvad der før 1826 fandtes af Romandigtning her i Landet, og det Fremskridt, de betød, kan kun maales ved Sammenligning med 18. Aarh.s Forsøg i den historiske Prosafortælling.

Og en literaturhistorisk Oversigt over Romanens senere Udvikling vilde ogsaa give Forklaringen paa, hvorfor de ikke længere er i Kurs som før: den kunstløse Stil, der smager mere og mere af Frederik d. VI, hvad ikke Samtiden kunde se, men vi kun altfor tydeligt; den løse Komposition og den naive Figurtegning — alt dette kan ikke hævde sig overfor den moderne Romans omhyggeligere Kunst og mere indtrængende Psykologi. Overalt har den historiske Roman (som hos Ingemann selv) kun været et Gennemgangsled til Nutidsskildringerne, og er Ingemanns Ry blegnet, er hans Digterfællers det ikke mindre, ikke blot Fouqués, men ogsaa — og i høj Grad — Scotts. Det bærende i Ingemanns Romaner — det, som har blivende Værd — er næppe deres Forhold til Historien, men deres ægte og levende Danskhed. Og herom — som om en Række af de forhen nævnte Punkter — kunde der af Hr. Galsters mange fortrinlige Enkelthbemærkninger sammenstilles et helt Kapitel.

Kun Skade, at det ikke er sket — og at overhovedet Metodens og Synspunktets Snæverhed har hindret den solide og saa dygtige Bog i at blive det sidste afgørende Ord i den snart 100-aarige Diskussion om Ingemanns historiske Romaner.

Det, som savnes i Galsters Ingemann-Værk; den store literaturhistoriske Baggrund —, er netop Styrken ved *Vilh. Andersens* nyeste Arbejde, Bogen om Topsøe. Synspunktet er overvejende literaturhistorisk, Forfatterskabet er indsat paa Plads i Rækken; Bogen er „et Bidrag til den danske Realismes Historie“ og danner derved paa en smuk Maade et Sidestykke til sin Forfatters store Poul Møller-Bog. Naar den imidlertid ikke er blevet et Hovedværk i samme Forstand som „Poul Møller“ og „Adam Oehlenschläger“, har det sin naturlige Forklaring deri, at den nye Bogs Helt er i adskilligt mindre Format end de to nævnte Bøgers. Men den er meget fin og meget indtrængende i sin Forstaaelse, og det er interessant at se en Digter af anden Rang gjort til Genstand for en stor Monografi.

Ogsaa bag denne Bog ligger et betydeligt Forarbejde. Vilh. Andersen

har ikke blot gennemgaaet Topsøes efterladte Papirer og Udkast, men ogsaa taalmodigt gennemløjet Aargang efter Aargang af „Dagbladet“ for at danne sig et saa fuldstændigt Billede som muligt af dets Redaktør. Han har haade villet skildre Mennesket, Journalisten og Digteren.

Skildringen af Privatmennesket tager dog nok lidt for megen Plads op. Medens Forfatter- (og Journalist-) Personligheden er skarp og tydelig hos Topsøe — og ypperligt karakteriseret af hans Biograf —, synes hans Livs Historie — saa snart den ikke samtidig er hans Blads eller hans Digtning — ikke at frembyde meget af almindelig Interesse, ligesom Paavisningen af private Modeller næppe er nødvendig for Forstaaelsen af hans Kunst.

Anderledes forholder det sig med Redaktøren, der har større Krav paa Eftertidens Opmærksomhed. Her er der givet en meget levende og fyldig Skildring af en af „Mændene fra Forfatningskampen“ med en interessant Karakteristik af hans politiske Stade — en Art radikal Fri-konservatisme med Hovedinteresse for de sociale Spørgsmaal, og her er Dokumentation i Spørgsmaalet Topsøe—Georg Brandes foretaget.

Men størst Interesse har dog Billedet af Forfatteren Topsøe, Redegørelsen for hans Udvikling og Afgrænsningen af hans Specialer: Idyl og Satire, der begge i hans sidste Arbejde: „Slagne Folk“ gaar op i en højere Enhed: Humor. Og der er gennem de meget fine Analyser givet en Vurdering, som sikkert i Længden skal vise sig at være holdbar, hvor Forfatterskabets idylliske Del sættes over den satiriske, og hvor de store Romaner — trods Analysens Finhed i „Jason“ og de politiske Partiers Skarphed og Lune i „Nutidsbilleder“ — maa vige Pladsen for Idyller som „I Solskin“, „I September“ og „Slagne Folk“, og for smaa satiriske Mesternoveller som „Daphne“ (hvis Grundtanke med Rette sættes som den centrale i hele Forfatterskabet) og „Stilleben“. Hans Kunnens Begrænsning er vist i det svage Lystspil „Umyndige i Kærlighed“, og hans Stil er karakteriseret; hans uaffekterte, undertiden lidt sjuskede, undertiden lidt papiragtige, men helt igennem „gode og naturlige Prosa“.

Det er Topsøes „Kleinkunst“, Vilh. Andersen især beundrer, og det er i Egenskab af Novellist, at han faar tilkendt Prisen. Det er — som det med Rette fremhæves — Kompositionens Løshed, der hindrer „Nutidsbilleder“ i at blive den „store“ Samfundsroman, Forfatteren havde tænkt sig. I selve Titlen ligger der forresten en Erkendelse af, at Forf. selv har set Faren og paa Forhaand vil søge at gardere sig mod Kritiken. Men paa den anden Side beror (forekommer det mig) „Jason“'s egentlige Betydning netop paa dens meget sikre og afrundede Komposition. Det er en af de første danske Romaner, hvor den gammeldags episke Løshed („et vita“) er afløst af et klart og bestemt afgrænset Æmne, et Problem, som angives straks i Bogens Indledningskapitel, og hvis Løsning hele Romanen er. Sammenligner man den med Jacobsens to Romaner, som begge lider af en mærkværdig Skævhed i Bygningen, vil man se, at den overgaar dem lige saa meget i Kompositionen, som den er dem underlegen i Stil, i poetisk Fylde og i Ævne til at tegne levende Karakterer.

Det allerbedste ved Vilh. Andersens Bog er dog dens helt igennem mesterlige Slutningskapitel: „Dansk Realisme“, den sluttelige Placering af Forfatterskabet. Her er paa 20 Sider givet et fuldstændigt Overblik over dets hjemlige og fremmede Forbilleder og en afsluttende Karakteristik af dets „historiske“ Betydning (for den nærmeste Eftertid) — og af dets (om man saa maa sige) „absolute Betydning“ som „det anonyme Udtryk for en dansk Realisme paa Naturalismens Tid“, en Realisme, „der har Præget af vor Natur, vor jævne Jord og vor aabne Himmel, og især af den dertil svarende Natur i det Indre“.

Bogen er ikke mindst fin i stilistisk Henseende, skrevet i en afklaret og billedløs Stil, der er smukt afstemt efter Æmnet, og den vil sammen med den stort anlagte Literaturhistorie danne et værdigt Monument for „50 Aarene“ i Vilh. Andersens Produktion.

H. G. Topsøe-Jensen.

NYE BLICHER-UDGAVER

St. St. Blicher: *Noveller*. Udvalgt, indledet og forsynet med Oplysninger af Søren Vasegaard. I—II. Kbh. 1922. Aschehoug.

St. St. Blicher: *Udvalgte Noveller*. Udgivne og forsynede med Noter af Georg Christensen. I—II. Kbh. 1922. Gyldendal.

Der er en lille forskel i titlernes ordstilling, som måske peger dybere. Medens Vasegaard, (der er den Søren Sørensen, som i 1917 udgav den mærkelige bog om „Nordlys-Perioden i Blichers Digtning“) udtrykkelig gør opmærksom på, at han har udvalgt novellerne, og til ydermere vished i indledningen meddeler, hvorfor han netop har gjort dette udvalg, så står der egentlig ingensteds noget om at Georg Christensen har haft noget med udvælgelsen at gøre, og det har han måske heller ikke, selv om han vist har fået lov at bestemme rækkefølgen. Gyldendals udvalg synes væsentlig at være bestemt af, hvilke noveller Carl Thomsen har illustreret, egentlig ikke nogen særlig litterær fremgangsmåde. Vasegaard søger at samle en fyldig repræsentation for Blichers jyske digtning og Peer Spillemands fortællinger, med vægten særlig på det første, men dog med det sidste så stærkt fremme, at man grundigt lærer denne Blichers dobbeltgænger at kende. Hvad der falder udenfor de to grupper, udelades konsekvent, således ikke blot „Rodiserinden“ og lignende rædsler, men også „Stakkels Louis“ og „Telse“. Til gengæld er der blevet plads til andre, så af de egentlige jyske noveller savner man egentlig kun „Præsten i Thorning“ og „Eremitten ved Grenaa“ og selv dem savner man måske knapt nok. Af Peer Spillemands historier er næsten alt op til 1843 medtaget („Jordbærret“ er heldigvis udeladt) for så vidt det har fortællende form. — P. Sp. skrev jo også afhandlinger om aktuelle æmner. Med andre ord: udvalget er så godt, at man vanskeligt kan tænke sig et bedre af samme omfang. Gyldendals udvalg medtager „Stakkels Louis“ og „Telse“, men udelader til gengæld firkløveret „Fruentimmerhaderen“, „Sildig Opvaagnen“, „Eneste

Barn“ og „Tulipanen“ (det kan der for så vidt være plan i), parret „Skytten paa Aunshjerg“ og „Guillaume de Martonnière“ (også det kunde forsvares), ja „Høstferien“ og „Bettefanden“ (og det er der absolut ingen mening i) foruden alle P. Sp.s historier så nær som „Eva“ og „Ak, hvor forandret“. Hvis vi spørger, hvilket udvalg der giver os Blichers jyske fortællinger og ejendommelige selvironi, kan der da ikke være tvivl om at det er Vasegaards. Også i udstyr står denne udgave over den Gyldendalske, papiret er mere tiltalende og skriften nok så køn (fra-regnet nogle grimme bagvendte spørgsmålstegn), men til gengæld har Aschehougs udgave jo ingen illustrationer.

Næst efter udvalget kommer vi så til tekstformen. Georg Christensen har til grundlag valgt den sidste udgave, Blicher selv vides at have haft med at gøre, Søren Vasegaard tager den ældste udgave til grundlag (dog ikke for „E Bindstouw“, hvorom senere). Her har Georg Christensen valgt den bedre del, ialfald hvor det som her gælder en folkeudgave. Alle Blicher-tryk er ret upålidelige, men det giver nok alligevel den bedste tekst, når man går ud fra „Saml. Noveller“ (Steens forlag) og kun ændrer, hvor grundtrykket viser afgjorte fejl. Havde det drejet sig om en videnskabelig kritisk udgave, vilde Vasegaard have haft ret. Nå — oprigtig talt, forskellen består væsentlig i nogle retskrivningsafvigelser af ingen betydning, så det bliver en strid om kejserens skæg.

Nej, det har mere at sige, hvordan det er gennemført. Her kniber det lidt for bægge udgiverne, vel nok mest for S. V. Han lover os, at han vil rette åbenbare fejl i egennavne, men ikke desmindre har han både i tekst og noter *Nachtigall* (II, 251), *Stakkemarke* (II, 334), *Syrach* (II, 384), skønt han godt ved, at det skal være *Nachtegall*, *Stokkemarke* og *Schirach* (Georg Chr., som ikke har lovet noget om rettelser, har naturligvis også, ligesom S. V., *Syrach*, og *Front de Beuf* i „Kjeltring-liv“). Af egentlig meningsforstyrrende trykfejl har jeg fundet nogle enkelte hos S. V., den værste er vel *Mistmod* for *Mistemad* (II, 160), men *Hys* for *Kys* (I, 170), *lovede* for *lavede* (II 175), *lyde* for *tyde* (II, 176) er ikke gode. — „Julianes Giftermaal“ synes dog at være værst mishandlet af nissen.

To af stykkerne skal vi se lidt nærmere på. Der er først „De tre Helligaftener“. Til at begynde med ændrer bægge udgiverne *Snabes-høj* til — *høj* — det er godt Blichersk, men ændringen er lidet påkrævet. Dernæst ændres *Kvindfolk*, som også er god Blicherform, af S. V. til *Qvindfolk*, men af G. C. til det rædsomme *Quindfolk*, vist oprindelig en vittighed af Vilh. Andersen, og som G. C. ulykkeligvis har forelsket sig i. Så kommer vi til et spørgsmål, der rækker videre: i grundtrykket står, alle fire gange ordet forekommer, *Skovlouning*, som S. V. også har trykt det, men i „Viinhandl. og Herrem.“ (Vasegaard s. 402) står *Skov-louring* (ændret af S. V.), og således trykker G. C. i „3. Hell.“. *Skov-louring* er nok det rigtige (sml. Feilbergs Ordbog), og burde efter Vasegaards udgiverprincipper have været gennemført (med anmærkning bag i), men han har tværtimod uden anmærkning ændret det rigtige i „Viinhandl.“

efter det urigtige, måske i den tanke, at 4 steder vejer mere end 1. Nej, netop disse 4 identiske fejl viser, at der har været læst korrektur af et konsekvent menneske, men et menneske som ikke har kunnet eller gidet læse Blichers skrift; måske af faktoren i trykkeriet. Men dette kaster igen lys over andre ting. Sidst i anden „aften“ forekommer ordet *Stundehosetøs* både i teksten og i noten; bægge udgiverne retter det til *Stundth* — (G. C. ved en trykfejl i noten *Strunth* —), måske hellere *Stunth* —, som Blicher mest skriver — ja, her har vi ganske den samme konsekvens uden støtte i Blichers håndskrift. Da disse to eksempler tydeligt viser, at Blicher selv helt står udenfor, er jeg overbevist om at Brix har ret i sine ændringer fra *Greven* til *Herren* og af ordstillingen i slutningen af den anden „aften“, hvor jeg for øvrigt foretrækker hans subsidiaire forslag: „Nu kommer Drengen med Køerne“, sagde Ib. Ma Ibs gik ud for at malke, og satte sig paa Trefoden; men hun sang ikke som hun plejede ved den Bestilling.“ — den falder mig mere mundret, og det betyder meget netop i denne fortælling. Men naturligvis må man ikke drive ændringerne ud over alle grænser, og dette gør G. C., når han ændrer „Bindepindene“ s. 260 til „Vindepindene“; det er ikke trykfejl, som noten viser.

Som dette viser, kan teksten ikke siges at være fuldkomment tilfredsstillende i nogen af udgaverne, og dette gælder endnu mere, når vi går til en undersøgelse af den vanskeligste del, „E Bindstouw“. Her er Vasegaards udgave afgjort værst, idet den har lagt et af de senere tryk (2.—4. udgave) til grund, og desuden vilkårligt ændret en lang række ord, hvor Blicher veksler mellem en fyldigere form, især foran selvlyd, og en mere afsnuppet, sådanne ord som *vel: ve, for, faar: faa, er: æ, war: wa, skul, skull: sku, kan: ka* o. lign. Ikke heller er her udgaven i „Saml. Digte“ benyttet til at ændre en øjensynlig trykfejl i „Skjætåsdawsslawet“: „*Aa mæ mi Ahrm*“ for „*A mæ mi Ahrm*“. Bedre er H. Sandvads behandling i den Gyldendalske udgave, hvor der er foretaget nogle udjævninger af retskrivningen (især *v: w* og aksentbetegnelsen), medens *et: ett* er ladet urørt. 1. udgave er her lagt til grund med fuld ret, og de tidligere udgaver af enkelte ting bedre udnyttede end hos Vasegaard. Men der er også her for lidt fasthed i ændringerne, og Sandvad anvender nogle stavemåder (*hooer, Brooer, søoen, rææele*), som Blicher aldrig bruger, og som er en meget tvivlsom vinding. Alt i alt må det dog siges, at han væsentlig giver en rigtig tekst, medens Vasegaards væsentlig er upålidelig; dette er den værste fejl ved dennes ellers kønne udgave.

Med hensyn til rettelser i Blichers tekst følger de to udgivere temmelig nøje Brix og andre, og giver ikke meget af deres eget. En utvivlsomt rigtig rettelse er Georg Christensens af det meningsløse „en vandrende Familie af disse danske *Sudras*“ (II, 229) for det meningsløse „*Sulers*“ (Vasegaard II, 89). Og en ligeså utvivlsomt urigtig rettelse er Vasegaards „han hæftede Strimlerne ved Hjælp af Liim eller Gummi... over *Saarene*“ (II, 204) for „*Smørerne*“; *smøre* i betydningen „skramme, let sår“ (tysk *schmarre*?) findes i „Vid. Selsk. Ordb.“ og er vist i levende

brug endnu. Derimod har ingen af dem studset over kammerråd Urolds: „Ved Odin *Haugadrot!* og alle Aserne!“ (S. V. II, 31, G. C. II, 170), som Georg Christensen endogså forklarer som „Tilnavn til Odin som Drot over dem, der er lagt i Høj“. Ikke desmindre vil man forgæves søge dette tilnavn i nordisk mytologi, og det rigtige må være *Hangadrot* (*hanga dróttinn*, *Ynglinga saga* kap. 7), selv om fejlen måske ikke er en trykfejl. Også en anden fejl har de begge ladet stå i „Juleferierne“ (S. V. II, 368, G. C. II, 103); der er tale om den ængstelse, man føler, når en linedanser står lige for at træde ud på snoren: „Men da Musikken saa stemmede an, da han med Kraft og Sikkerhed *vendte ind* paa denne smalle Bro mellem Liv og Død“. Der må utvivlsomt rettes til „*rendte ud*“ („Juleferierne“ udmærker sig jo ved særlig dårlig korrekturlæsning, S. V. har s. 375 en rimelig rettelser: „*lindede* saa sagtelig ved [Døren]“ for grundtrykkets *lurede* (sål. G. C.) og det af Brix foreslåede *lirkede*). Et par forslag til urigtige ændringer *Rouge et Noir*, i *Ordenen* (II, s. 525, 527) hos Vasegaard er ikke nået længere end til noterne, medens teksten har beholdt det rigtige. At vi hermed skulde være ved bunden af de nødvendige rettelser hos Blicher, tror jeg ikke, men det begynder dog vist at hjælpe.

Så har vi oplysningerne. Her er Georg Christensens gennemgående fyldigere end Vasegaards, som ikke har villet medtage, hvad man kan finde i en fremmedordbog eller et almindeligt konversationsleksikon. Selv med denne indskrænkning er hans noter vel knappe, ikke mindst når det gælder oplysning om citater hos Blicher, og Blicher er jo næsten lige så slem til at citere som selve H. C. Andersen. Ofte vil man finde den manglende henvisning hos Georg Christensen (som Ingemann-citatet i slutningen af „Ak, hvor forandret!“), men dog ingenlunde altid (sål. „Lenore“-citater i „Juleferiernes“ urolige nat: „Und immer weiter, hop hop hop — —“). De let fundne bibelcitater i „Jøderne paa Hald“, har ingen af udgiverne fundet grund til at slå efter, så lidt som at meddele, at historien om drabet i *Lunde Kirke* (Vasegaard I, 3, II, 266, Sandvad II, 274) sædvanlig henføres til Lunde ved Varde, og at der er en gammel vise derom. Hos Georg Christensen er oplysningerne gennemgående rigtige (*travestering* behøver ikke at være *latterliggørende* forklædning), mens de hos Søren Vasegaard vel ofte er urigtige eller ikke fyldestgørende. Således er forklaringerne til *Kroner* (I, 433), *Jomfrutobak* (I, 435), *drive* (I, 436), *ramskoppet* (I, 439), *Sansculot* (II, 498) ligefrem urigtige. Ved *muckloper* (II, 522) har S. V. været inde på det rigtige spor, men blot ikke fulgt det til ende ved at sammenligne Poul Møllers „Som en vild af de brune på Java *går Amok* og myrder i rædsomt lune mænd og kvinder i flok“. Andre steder har han ikke set efter, som når han ikke kan finde *Gottes Koog*, Slesvigs største sø lige syd for den nye grænse (II, 523); eller han har læst teksten for overfladisk, som II, 518 (til s. 302), hvor forståelsen giver sig selv, når man ikke udelader det komma, der står i teksten; eller II, 508, hvor *Katballe* bliver umulig som den pågældende landsby alene af den grund, at den aldrig har haft nogen præstegård; *Fallisgårde* kan der næppe heller

være tale om, da vejen ikke fører lige forbi, og tilbage bliver så kun *Almind*, som også i alle henseender passer bedst, da intrigen sikkert blev ledet fra Viborg (ikke fra Vium, som Vasegaard antager).

Dette er ikke det eneste sted, hvor oplysningerne til „Eneste Barn“ ikke oplyser. Den skrivelse, Vasegaard meddeler II, 509, er uforståelig, når det ikke samtidig oplyses, at Schinkel tidligere havde ansøgt om myndighedsbevilling for sin datter i den smukke hensigt, at hun skulde blive i stand til at afstå ham sin mødrearv, men at den netop af den grund ikke før var blevet bevilget. Schinkel trængte hårdt til pengene, men et umyndigt pigebarn kunde jo ikke retsgyldigt afstå dem. Nu slog man ham med hans egne våben. Men hvem kan få dette ud af „oplysningen“?

Det er også kedeligt, at Vasegaard ikke har kendt K. Carøes afhandling i *Personalhist. Tidsskr.* 7. Række II, 187 flg., som fuldstændig opklarer forholdet med den hemmelige barnefødsel på Klavsholm (1734) og klart påviser, at der ingen sammenhæng er mellem denne og den stadig mystiske egekiste med et barnelig, som endnu står i Kvorning kirke. Dersom nogen præstekone (I, 443) — som ikke var frue, men madame — har haft den tvivlsomme ære at forrette nøddåben, må det være hr. Jens Hasselagers første kone, Mette Eskildsdatter.

Der kunde let skaffes oplysninger om de andre ting, som Vasegaard lader stå hen — således er *skrædderen i Ålborg* den gamle romerske digter *Ovidius* (se „Jacob von Thyboe“ I, 8), skønt, så vidt postmester C. Klitgaard ved, ingen af den ålborgske familie Ovid har drevet det nyttige skrædderhåndværk — men jeg skal standse her med det ønske, at Vasegaards fortræffelige udvalg snart må foreligge i anden forbedrede, og for „E. Bindstouws“ vedkommende meget forbedrede udgave.

Marius Kristensen.

BORNHOLMSKE NAVNE PAA -LØSE

Den afdøde Arkæolog Knut Stjerna, der foretog en indgaaende Behandling af Bornholms Arkæologi, mente med Sikkerhed at have fundet Vidnesbyrd om en i yngre Jernalder sket Fremmedinvasion øst fra. Udgangspunktet er de rige Jernaldersfund, men han støtter det med den Omstændighed, at Stednavnene ogsaa overvejende har en anden Karakter end Navnene i det øvrige Danmark; det skulde da være Navne, som er givet af de indtrængende Erobrere, medens kun ganske faa ældre Stednavne har faaet Lov at staa tilbage. Den arkæologiske Side af Spørgsmaalet skal der ikke her gaas ind paa — i øvrigt synes den fremsatte Hypotese ikke at have vundet Tiltro hos Fagmændene¹ — og for Stednavnenes Vedkommende har Johs. Steenstrup med Styrke hævdet, at de afgjort maa siges at være danske.²

¹ Trap, Danmark 4. Udg. III S. 530.

² i Fædrelandet, 10/2 1907.

At Navnene er danske vil imidlertid ikke sige det samme som at de, taget som Helhed, viser lignende Gruppering og lignende Blanding af nyt og gammelt som f. Eks. Sjælland; Kn. Stjerna har sikkert Ret i, at de gennemgaaende maa siges at bære et yngre Præg, og Indflydelsen fra Nord og Øst er sandsynlig alene paa Grund af Øens geografiske Beliggenhed.

De forholdsvis faa Stednavne af ældre Dato, der kan paavises paa Bornholm, betragter Knut Stjerna som Minder om de gamle Burgundere, og til disse henregner han Navne paa *-inge*, *-løse* samt Navne som *Smør-enge* o. lign. At ikke alle *-inge*-Navnene er ældgamle, er imidlertid en anden Sag, tidl. har jeg oplyst, at f. Eks. Gudmingegaard stammer fra Mandsnavnet Gudmund (DSt. 1917, S. 95); om *Kællingeby* oplyser Sagnet, at de nuv. 3 Gaarde oprindeligt var een Gaard, men Ejeren havde tre Døtre, til hvem han delte sin Lod, og som derefter byggede hver sin Gaard, hvorefter disse saa tilsammen efter Ejerskerne kaldtes Kællingeby (Indberetning 1921/22, Stednavneudvalget). At Navnet er forholdsvis nyt stemmer ogsaa med, at Gaarden paa Videnskabernes Selskabs Kort kaldes Skytte- eller Gadegaarde. Paa samme Maade stiller det sig med en stor Mængde af Gaardnavnene, hvorimod Købstadnavnene og Naturnavnene bærer et ældre Præg.

Om *-løse*-Navnene bemærker Knut Stjerna (Antikv. Tidsskr. för Sverige 18. Bd. S. 291): „I norra delen af Östermarie nära Bækkegård-Glasergårds grafält, således på en plats, där de inträngande nykomlingarne tidigt böra ha stött samman med den gamla befolkningen, ligger en samling gårdar som heta Aalöse, ett namn, som det tycks, af gammal prägel, hvars förekomst förklaras genom belägenheten.“

Nu tror jeg dog det vil være meget betænkeligt heri at se et ældgammelt Navn. For at klare Spørgsmaalet vil det være hensigtsmæssigt at undersøge de faa *-løse*-Navne, der kendes fra Bornholm.

Først er der nogle Navne, hvor *-løse* betegner Mangel paa noget. I Rutsker S. findes en Gaard, der paa Vidensk. Selskabs Kort kaldes *Brødløse*; under samme Navn er den opført i Matriklen, og Generalstabskortene har *Brødløs*. I Bodilsker S. findes ifl. Generalstabens Kort 2 Huse med Navnene *Brødløse* og *Drikkeløse*; det er indlysende, at disse Navne udgør et „Navnepar“. I samme Sogn findes endvidere en Gd. kaldet *Væggelos*, det er den 39. Selvejergaard, og dette er dens officielle Navn i Matriklen. Det kan sikkert kun tænkes fremkommet som Øge- navn og maa vel hentyde til, at Gaardens Bygninger har været i daarlig Tilstand, den Gang Navnet blev givet.

At disse Spottenavne er forholdsvis unge, er der vel næppe nogen Tvivl om; de er dannet med den Hensigt, at de skulde ligne de gamle Navne, men paa en Tid, da man har glemt Betydningen af det Ord *-løse*, der indgaar i ældre Navne. Endelsen er for den Sags Skyld produktiv endnu den Dag i Dag. Da der i Fjor var Diskussion om Benævnelsen af den nye By, der i de senere Aar er opstaaet paa Hejnsvig Vesterhede omkring den nye Kirke der, blev det i Aviserne for Spøg foreslaaet at kalde den *Navnløse*, og i Charlottenlund kaldes et Villakvarter for *Pengeløse*.

Af egentlige -løse-Navne er der kun et Par, som vi nu skal se lidt nærmere paa. Det ene, der paa Generalstabens Atlasmaalebordsblad kaldes Stenløse Hs (= Hus), ligger i Olsker S. Stedet kendes fra Lunde Stifts Landebog 1569 (trykt i Hübertz, Aktstykker til Bornholms Hist., Kbh. 1852.) Til Olsker Præsteembede hører i Henhold til denne Fortegnelse under Rubrikken „Bona Curiae pastoris“ et Stykke Eng „synden Steenløssen“, som er vurderet til 2 Læs Hø, og under Rubrikken „Bona Ecclesiae“ et Stykke Agerjord „ij Stensløssen“, 2 Tdr., samt af Eng „Stenløssen“, 4 Læs.

Ved at se paa det anførte Kort vil man opdage, at „Stenløse Hs“ ligger noget nær paa det højeste af en Bakke, 311 Fod høj, en Bakke, hvor Klippen paa mange Steder træder frem i Overfladen, saa Navnets Forled finder her en meget naturlig Forklaring. Mod Syd falder Bakken jævnt af, og her findes en Engstrækning, c. 252 Fod over Havet, og det er utvivlsomt denne, der er Tale om i Lunde Stifts Landebog, som liggende „synden Steenløssen“. „Løssen“ maa da være selve Bakken, maaske med dens Skraaninger. Ejendommeligt er det, at Ordet her bruges med bestemt Artikel, noget der ellers ikke kendes Eksempler paa fra Danmark. Det viser, at Ordet maa have været kendt og forstaaet som et almindeligt Navneord i Sproget endnu i 16. Aarhundrede, ellers vilde det næppe være blevet brugt saaledes.

Vi skal dernæst se paa det *Aaløse*, som Knut Stijerna ogsaa anfører. Det ligger i Øster-Marie Sogn, og Navnet omfatter nu en Gruppe Gaarde, ligesom en Jærnbane-station i Nærheden har faaet samme Navn. Oprindeligt har det dog ikke haft saa stort et Omraade, idet det egentlig maa være et gammelt Marknavn. I Lunde Stifts Landebog (anførte Udgave S. 333) nævnes blandt Agerjord til Øster-Marie Kirke: „Vdi Aaløse vesten Kløffuegaardt ij stikker er 1½ Te“. Det er inde midt i Bornholms Højslette, og gennem en lille Dal med jævnt stigende Skraaninger, der fortsætter sig i en Kløft „Kløvedal“ løber mod Nord-Øst en lille Aa, Keldseaa. Paa dennes venstre Skraaning ligger Kløvegaard, og de i Lunde Stifts Landebog omtalte Jordstykker Vest for Kløvegaard maa derfor ligge højere oppe fra Aaløbet, ved Skraaningens Toppunkt. Det ser ud til, at i hvert Fald den venstre Skraaning, der ikke er særlig høj — ved Aaen er der c. 336 Fod, og ved Toppen c. 380 Fod — har baaet Navnet Aaløse, ikke alene udfor Kløvegaard, men ogsaa længere mod Syd, hvor vi finder Sognets 1ste Selvejergaard, som fra gammel Tid bærer Navnet *Aaløsegaard*. Om Navnet Aaløse oprindeligt ogsaa har omfattet den højre Bred af Aaen, har vi ingen egentlige Beviser for.

Ejendommeligt for disse to -løse-Navne er deres Klarhed — Forleddet er i begge Tilfælde et endnu tilstedeværende Naturforhold — og deres ensartede Beliggenhed, nemlig en Skraaning. Det er meget uheldigt, at vi ikke har flere Navne af samme Art, for at vi kunde se, om det var noget konstant, vi her stod overfor, eller noget tilfældigt, for meget lader sig jo ikke med Sikkerhed slutte af 2 Navne. Der findes ganske vist paa et Matrikelskort 1782 fra Rø S. en „Guulløsebek“, men Navnet kendes vistnok ikke mere. Tæt Syd for Allinge er der en Bæk,

hvis Løb er temmelig stejlt; den hedder *Løsebæk*, og den Vig, hvor den falder ud, kaldes Løsebæks Havn. Navnet er gammelt; paa Bagge Wandels Kort over Bornholm 1676 (trykt i Tidsskr. f. Søhvæsen 1917) kaldes den Lösbek. Det ligger nær at sætte Navnet i Forbindelse med de andre -løse-Navne; men det er ellers ikke almindeligt at finde dette Ord som Forled; det har næsten altid sin Plads i Navnets Slutning. Naar det her har kunnet bruges paa denne Maade, hænger det nok sammen med, at Ordet, som paapeget under Omtalen af Stenløse, maa have været brugt rent appellativisk langt ned i Tiden.

I Diskussionen om -løse-Navnenes Alder og Betydning giver de bornholmske Navne et godt Bidrag, idet de bringer nogle Eksempler paa en ret sen Anvendelse af Ordet. Fra Terrænets Side vil der vel ikke være noget i Vejen for, at Betydningen kan være „Græsgang“, da ingen af Skraaningerne er ubestigelige for Kvæg; et andet Spørgsmaal er, om en Skraaning som f. Eks. Stenløsen med dens fremstikkende Klipper har kunnet bære saa meget Græs, at det har kunnet lønne sig at indhegne den til Græsgang. Svend Aakjær har sikkert Ret i, at Græsgange ikke behøver at være lav, flad Mark (DSt. 1922 p. 14), men en Betingelse er det dog, at der skulde kunne gro Græs, og Bakker kan jo tit være saa tørre, at de kun yder Vækstbetingelser for mere træagtig Vegetation.

Særlig interessant er det, at Navnene alle er Betegnelser for „Skraaninger“, og de støtter saaledes den af J. Sahlgren i Namn och Bygd 1919, S. 105 udtalte Formodning, at *løse* skulde være en *t-* eller *s-*Afledning af Stammen i det oldn. Verbum *litta*, dansk lude, „hælde“, og man kunde være tilbøjelig til at antage, at Ordet her forelaa i sin egentlige Grundbetydning. Maaske vi her har det af Sahlgren paaviste Ord, hvor Krumningen virkelig skal opfattes som vertikal, ikke horisontal som i de af Aakjær anførte parallelle Eksempler (se DSt. 1922 p. 23).

Den sene Anvendelse af Navnet, som jo maa slutes fra Forekomsten med bestemt Artikel, gør det noget betænkeligt at sætte det sammen med de danske Landsbynavne paa -løse; det er jo næsten uden Eksempel, at en Navneklasse kan være produktiv maaske et Par Tusinde Aar. Selv om de muligt indeholder samme Ord, tilhører de næppe samme kronologiske Navnelag. Her er det vistnok bedre at sammenstille dem med svenske -løse Navne; Lindroth anfører saaledes fra Upland og Vestmanland Örlösan, Raklösen, Allfwelösan, Bäcklösen, Endelösan o. fl. (Fornvännen 1915), der ved den efterhængte Artikel minder om det bornholmske, og som sandsynligvis tilhører en senere Tid end de danske Navne. Springet fra Upland til Bornholm er jo temmelig langt, men det er meget sandsynligt, at denne Slags Navne har en langt større Udbredelse i Sverige, selv om Lindroth ikke ved sine Studier har fundet dem i det sydligste; Landet er jo langt fra tilstrækkeligt undersøgt.

I alle Tilfælde kender jeg et Eks. paa et Marknavn med -løse fra Skaane, nemlig Farlæsæakær, nævnt i Dokum. ⁵/₁₂ 1314 (Håkonstorp, Harjagers Hrd.). Overhovedet er Endelsen heller ingenlunde usædvanlig i danske Marknavne (jfr. DSt. 1922 S. 15), jeg kan tilføje: Gaarsløse-mosen, ved Døjringe (Sorø Lensregnsk. 1615/16), Stakket Stenløse Skift

(Kærum S., Baag Hrd., se Fra Ark. og Mus. V S. 100), Madeløse (Variant Madelund, Vejlsø S., Hammer Hrd.), Løseenge (Velling S., Bølling Hrd., Matr. 1688), Løsemark (Lund, Tamdrup S., Nim Hrd., Matr. 1688), Søløse (⁵/₆ 1438 Sybløseledh; S.-Broby S., Sallinge Hrd.); et Købeløse findes muligt i Sandby S., Laalands N.-Hrd., ifl. 17. Aarh.s Matrikler).

Hvordan nu end Spørgsmaalet om Bornholms Bebyggelseshistorie skal klares, vil det i hvert Fald være meget betænkeligt at opfatte disse -løse-Navne som Minder fra den ældre Jernalders Befolkning (efter Knut Stjerna som Burgundernes Tid); de maa vistnok være vandret over fra den skandinaviske Halvø paa en langt senere Tid.

Gunnar Knudsen.

UDLEJRE

Da Lejreproblemet i disse Tider diskuteres saa stærkt, vil et lille Bidrag fra Navnehistoriens Side sikkert kunne være paa sin Plads. Siden H. V. Clausen i Aarbøger for nord. Oldkyndighed 1916 søgte, væsentligst støttet paa topografiske Grunde, at føre Beviset for, at det gamle Lejre har ligget i Udlejre, Ølstykke Hrd., er der fremkommet flere Indlæg i Sagen, baade for og imod¹, men ingen er endnu gaaet alvorligt i Lag med at vise, om Udlejre sproglig set kan være et Lejre; det er man nærmest gaaet ud fra som givet.

Navnet findes bevaret i følgende Originaldokumenter fra Middelalderen: ¹⁰/₇ 1329 *vtlærthæ*, ¹¹/₁₁ 1335 *Vllerthæ*, ²⁹/₉ 1356 *Vtlærthæ*, Roskildebispens Jordebog c. 1370 *Wdlære*, ²²/₇ 1378 *Vllerddæ*, ¹/₅ 1436 *Wdlerde*, ²/₇ 1436 *Wdlærde*, ²⁵/₁₀ 1437 *Wdlærde*. Desuden i enkelte senere Afskriftsformer, som det ikke er fornødent at medtage her.

Den stedlige Udtale er fra gl. Tid [¹u, læ'æ].

Medens der altsaa er den bedste Overensstemmelse mellem de middelalderlige Former, der næsten eenstemmigt viser et *Ud-lærde eller *Ul-lærde, og den bevarede Udtaleform, er der allerede i 16.—17. Aarh. sket en Omtydning af Navnet; saaledes har Matr. 1688 *Vdleire*. Men denne Form, der utvivlsomt maa anses for opstaaet ved Tilknytning til det gamle Lejre, har altsaa ikke formaaet at naa længere end paa Papiret; den har ikke kunnet trænge ind i Folkesproget.

Det vil ses, at *Lejre*, der er et gammelt *Læthræ*, er forskelligt fra Ud-lejre, der er et gammelt -lærthæ. Bygningen af Navnene er ganske forskellig. Det er i bedste Overensstemmelse med Folkemaalet, at *Læthræ* bliver til *Lejre*, idet der i Sjællandsk foregaar en Overgang fra *æthr* til *æjr* (se M. Kristensen og V. Bennike, Kort over danske Folkemaal Nr. 57), saaledes i Ordene *Læder* (æ. da. læthær), der udtales *læjær*, og *Blære* (æ. da. blæthræ), udtalt *blæjræ*. Derimod kan -lærthæ kun blive til -lære, jvfr. *Hærde* „Skulder“, udtalt *hæ'ræ*. At Navnet har faaet Stød i 2den

¹ Vilh. la Cour, i DSt. 1920—21, Arne Sundbo, i Aarb. for Frb. Amt 1920; A. Fang, i Aarb. f. Kbhvns Amt 1922.

Stavelse, er et ganske almindeligt Forhold, ogsaa i Rigsmaalet; det indtræder regelmæssigt, naar et Tostavelsesord bliver 2det Led i en Sammensætning.

Følgelig maa der af det sproglige sluttet, at Udlejre ikke oprindeligt er noget Lejre. Men hvad kan det da være? Sproglig set kunde det gaa an at tolke det som et Ul-werthe, og i Forleddet se Stamformen af Gudenavnet Ul, og i Efterleddet det -werthe, vi har i Toksværd, Bagsværd Awerthe o. a. og som rimeligvis staar i Forbindelse med Verbet verja, i Bet. „indhegnet Land“ (se DSt. 1921 S. 44).¹ En Assimilation af *lv* kan forekomme i 14. Aarhundrede, jvfr. saaledes ²⁷/₁₀ 1371 *Kallø*, egl. Kalvø, og ⁶/₅ 1351 *Kalløslund H.* 3: Kalvslund H.; Formen er lidt forskrevet, men foran s er Assimilationen ret almindelig, f. Ex. Løve Hrd. *Vlistorpp* ⁶/₄ 1356, vel et Ulvstorp.

Med et Ul-werthe vilde Formen fra 1335 *Vllerthæ* stemme fortræffeligt. Men skal man bringe Sammenhæng tilveje mellem de middelalderlige Former, maa man ogsaa forklare alle de Former paa Vt- og Wd-, der aabenbart maa forstaas som Biordet *ud*. Gaar vi ud fra Ul-werthe som Navnets oprindelige Form, maa disse anses som Omtydninger. Det betyder sikkert heller ikke saa meget; *d* har i denne Forbindelse været stumt allerede i 14. Aarh. — det har vi Beviser for i Former som *Wby*, Roskildebispens Jordebog c. 1370, *Ars Hrd.*, *Vby*, sst., *Udby* i Baarse Hrd., o. fl., og derfor vil det være meget let for en Skriver i 14. Aarh. at gøre det omvendte Skridt, at tolke et Ullærthe som et Udlærthe. Sprogligt set kan der vist ikke være noget i Vejen for at tolke Navnet som sammensat af *Ul* og *werthe*.

Dog skal det indrømmes, at hvis et Ord *lærthe* eksisterede, var det naturligt at betragte det som en Sammensætning af Tillægsordet *ud* + dette Ord, men denne Vej synes ikke at være farbar.

I hvert Fald maatte man saa tænke sig en endnu stærkere Reduktion, fra *Ud-lærwerthe, hvor *læ* kunde være et Ord „Høj“, der forudsættes i flere af vore Stednavne (jfr. DSt. 1918 S. 187), men i saa Fald maatte man vel tænke sig, at der havde ligget en anden By Lærwerthæ længere inde i Landet, som dette Bynavn var i Belliggenhedsforhold til. Tør man gaa med til at forudsætte saa stærk Sammendragning paa saa tidligt Tidspunkt, vil der imidlertid være endnu flere Muligheder, f. Eks. *Ud-lær-withæ, hvor dog 2det Led vil være dunkelt, ligesom den forsvundne „Moderby“ længere inde i Landet bestandig spøgelseagtig vil dukke op og kræve at blive taget i Betragtning ved enhver Konstruktion paa dette Grundlag.

Men er det end usikkert, hvad Navnet Udlejre oprindeligt betyder, saa har dog den sproglig-historiske Undersøgelse af det vist, at det ikke kan have været et Lejre, og alene at faa dette fastslaaet vil i høj Grad simplificere Lejre-Spørgsmaalet. I øvrigt har jeg i Tidens Løb fremsat dette overfor flere af de i Sagen interesserede.

Gunnar Knudsen.

¹ Fra Norge kendes Sammensætn. som *Ulvteit* og *Ulland* (se P. A. Munch, *Norrøne Gude- og Heltesagn* ved Magnus Olsen, 1922, S. 231—32).

LIDT MERE OM „HELGE“ OG „FRITHIOFS SAGA“

Samtidig med, at jeg skrev om disse to digterværkers forhold til hinanden i rytmisk henseende (DSt 1918 s. 102 flg.), har Eva Thomée skrevet derom i Finsk Tidsskrift (1918 h. 5—6), og hertil har Hugo Bergstedt endnu føjet nogle bemærkninger (Språk och Stil 1918 s. 216—217).

Vi er godt nok enige med hensyn til 17. sang i „Frithiof“, „Frithiof kommer till kung Ring“, at den går rytmisk tilbage til „Helge reiser til Dronning Oluf“, også med hensyn til Tegnér's mere akademiske form. Om „Frithiofs“ 11. sang, „Frithiof hos Angantyr“, er en selvgjort ændring heraf, eller om den står i forbindelse med Oehlenschlägers hildebrandsvers i „Thors Reise“, er vanskeligt at afgøre. Hvis dette sidste er tilfældet, har Tegnér også her gjort versene regelrette, og det vil så også være endnu et vidnesbyrd om, at det ikke længer særlig er „Helge“, der står for Tegnér, men blot Oehlenschlägers digtning i det hele taget.

Også om, at „Frithiof's“ 18. sang, „Isfarten“, rytmisk går tilbage til „De tre Mænd paa Sneen“, er der fuld samstemmighed. Ligeledes mener Bergstedt, at Tegnér, som også jeg har formodet, kan have ottaven i 23. sang, „Frithiof på sin faders hög“, fra „Roskilde bygges“. Derimod er 19. sang, „Frithiofs frestelse“, af Bergstedt henført til påvirkning af den græske tragedie, men dette kan næppe fastholdes overfor Lamm's påvisning af den tydelige forbindelse med „Yrsa“.

Den fjerde (eller rettere første) af sangene i „Iduna“ 1820, den 16., „Frithiof och Björn“, mente jeg ikke at kunne henhøre til noget bestemt forbillede i „Helge“, medens Eva Thomée bestemt hævder, at den har sit forbillede i „Hroar og Helge ved Faarestien“. Jeg kan godt se ligheden, selv om den ikke er så håndgribelig som ved de andre tre sange i samme hæfte (17—19), og dermed er altså de ældste sanges nære forhold til „Helge“ bestemt for alle fires vedkommende.

Noget mere tvivlende stiller jeg mig med hensyn til 4. sang, „Frithiofs frieri“, og 5. sang, „Kung Ring“, som skal være „variationer, fyndiga och självständiga nog“, til versmålet i „En Fugl siunger for Kongen“. Er de blevne til under påvirkning af Oehlenschläger, så er de ialfald „sjelvständiga nog“ til, at de bekræfter mine ord, at Tegnér nu ikke længere behøver noget egentligt forbillede.

Det er jo ret ejendommeligt, at man således i samme år fra forskellige sider er nået til væsentlig samme resultat med hensyn til Tegnér's forhold til Oehlenschläger.

Marius Kristensen.

„ET PATRIOTISK YNSKE“

Frederik den femtes „Drikkeskaal“.

I dette Tidsskrift 1922 Side 75 spørger P. Severinsen om Ambr. Stub virkelig er Forfatter til det dér aftrykte Digt: „Et patriotisk Ynske“,

som indleder første Bind af *Danmarks og Norges oekonomiske Magazin*. Tidligere Forfattere gaa dog ud fra, at det bør tilskrives Stub, da Sønnen Chr. Stub har optaget det i sin Udgave (fra 1780) af Faderens Digte: Arier. 2det forøgede Oplag.

Da det var fremkommet i det oekonomiske Magazin 1757, blev det samme Aar gengivet i en Anmeldelse heraf, der fremkom i „Efterretninger om nye Bøger og lærde Sager“ og maa derfor antagelig paa dette Tidspunkt have været hidtil ukendt, men da Chr. Stub gengiver Digtet noget anderledes end Magazinet, maa han formentlig have haft et Udkast eller en Kladde for sig. Muligt er det dog ogsaa at Afvigelserne hidrøre fra Udgiveren af det oec. Magazin, Erik Pontoppidan, der i saa Fald maa have rettet i Ambr. Stubs Manuskript. Men i begge Tilfælde bliver Digtet at henhøre til A. Stub.

N. M. Petersen anfører i sin „danske Literaturs Historie“ 2. Udg. IV S. 341 begge Læsemaader og fortæller, at Digtet anvendtes i Selskaber hos Frederik den femte som „Yndlingsskaal“, uden at angive, hvorfra han har denne Oplysning.

A. D. Jørgensen har i sin Afhandling om Amb. Stub i „Dansk Tidsskrift“ 1898 ogsaa optrykt denne „Drikkeskaal“, men kun i Chr. Stub's Form. Endvidere findes den i P. Hansens Litteraturhistorie II, S. 193.

A. Stubs Navn var i 1757 vel kendt ved Hoffet, da han netop dette Aar havde skrevet en Kantate for Odense Skole til Kongens Fødselsdag d. 31. Marts. Man har altsaa haft Tid til hos ham at bestille ovennævnte Digt som Programdigt, „Opsang“, for det til Fredens Arbejde helligede „oekonomiske Magazin“, da dettes første Bind først udkom sidst i Aaret, i al Fald efter d. 3. Nov. (Se Fol. 4vo).

Digtet „Et Patriotisk Ynske“ er sat med saa store Typer, at det fylder en hel Side i Magazinet, og denne Side er foroven prydet med tre Kongekroner. Men disse tre Kongekroner findes netop ogsaa paa alle Sider af det Indbydelsesskrift fra 31. Marts 1755, der foranledigede Indsendelsen af Artikler til Magazinet. Dette Indbydelsesskrift¹⁾ var som W. Højberg i Fortalen til sin „Holbergiana“ oplyser os om, udsendt fra Hofstuen, der var Overhofmarskal A. W. Moltkes Kontor. Det er altsaa fra Hofstuen, at man har bestilt dette Digt hos Ambrosius Stub.

Ad. Clément.

DANSK VERSLÆRE

Ernst von der Recke: *Dansk Verslære i kortfattet Fremstilling*. 2. gennemsete Udgave. Kbh. 1922. Aschehoug.

„Jeg har ved Gjennemsynet efter 37 Aars Forløb Intet havt at tilføie“ siger Forfatteren om den sidste tredjedel af sin bog. Det er nu ikke bogstavelig sandt, da værkets omfangsrigeste tilføjelse (227. Anm.) netop falder i dette afsnit, ligesom en nødvendig rettelse (209. Anm.), men i det hele er det sandt, ikke blot for sidste afsnit, men også for

¹⁾ Herom se „Vor Fortid“s 3. Aarg. 1919. S. 186.

de foregående. Hvad folkeviseverset betyder for Ingemann, nævnes der stadig intet om, ud over en tilføjelse til 113. Anm. 2 om „Der står et slot i vesterled“; det drejer sig dog her om nogle hundrede digte af én forfatter. Grundtvig nævnes stadig kun et par gange for at blive dadlet. Ligesom forf. tilfældigvis er blevet opmærksom på et enkelt digt af Ingemann og et afsnit af „Danserinden“, har han også nu opdaget i en morgensang af Kingo (176. Anm.) en strofe, „der som et enestaaende, uforklaret Pragtphænomen dukker op i vor ældre Psalmedigtning, og som ikke synes beslægtet med andre end spanske Former“. Da strofen er skrevet til en hyrdemelodi (brugt i Astreæ Sjungekor), er det meget muligt, at den er spansk af oprindelse, men forf. burde virkelig selv have undersøgt den mulighed. Han kunde også have sparet sig møjen med selv at digte eksempel; det har nemlig en ukendt skjald (Pram Gad?) gjort allerede forlængst. I Roskilde konvents forslag til en salmebog (1850) finder vi som nr. 443 en salme netop med samme rimslyngning; den udgives både i Konventssalmebogen, Salmebog for Kirke og Hjem og Salmebog for de dansktalende Menigheder i Slesvig, hvor den findes i let ændrede former, for at være af Brorson, men den er en sammenføjning af de tre første vers af Brorsons „Stå fast min sjæl“ og v. 12 og 10 af „Halleluja, jeg har min Jesum funden“, med tilføjelse af en rimlinie for at undgå gentagelse. Men hvem man nu end må tilskrive forfatterskabet: strofen har været til siden 1850. Tilfældet er typisk. Forf. har enkelte gange følt trang til at bøde på den mangel på historisk perspektiv, der er i bogen, men det bliver som her kun tilløb. Karl Mortensens „Studier over ældre dansk versbygning“ har ikke fået ham til at ændre et ord i den selvbevidste anmærkning til § 110; nej, de arme historikere kan gå hjem og lægge sig, systematikeren kan konstruere hele udviklingen ud af sin indre bevidsthed. Denne komplette mangel paa historisk forståelse, der også giver sig udslag i en tro på, at ordentlige strofer for fremtiden er umulige, er vel nok værkets største svaghed.

Dertil kommer den snævre synskreds. Fraregnet folkevisen begynder værket egentlig først med Oehlenschläger og ender med Drachmann, men Bødtcher, Blicher, Grundtvig, Ingemann, Andersen, er helt eller delvis forsømte, så vel som de ældre og nyere. Betegnende nok anføres ikke Ewalds „Kong Christian“ men en afledet Oehlenschlägersk strofe (175), der ikke nær står mål med forbilledet. Ja det ser ud (195. Anm. 2), som om forf. ikke engang har opdaget den bevidste brug af identiske rim i dette digt, så lidt naturligvis som i Grundtvigs: „Døden er den sidste fjende“.

Hans Brix; „Om Stavelserimet i Dansk“ (Dania V—VI) har ingen virkning øvet på § 195—206; denne afhandling rummer dog så mange fine iagttagelser, at den burde have været benyttet. Og trods Otto Jespersens modbevis (Vidensk. Selsk. Oversigt 1900) forkyndes stadig „den selvindlysende Betragtning, som Scansionen til Overmaal bekræfter, at de enkelte Stavelser i den coriambiske Thesis have en Hastighed, som nøje svarer til Anapæstens, men som er Jambens og Trochæens fuld-

stændig fremmed“ (99). Sandelig, de 37 år har ikke ændret meget i forf.s syn på sagerne!

Der kunde endda gøres flere indvendinger, således mod behandlingen af cæsur, hvor upåvirketheden af Karl Mortensen på den ene side, forsmøttelsen af Ingemann og Jakob Knudsen på den anden har gjort fremstillingen alt andet end korrekt. Men det er ikke dær, vi skal slutte. Trods alt er dr. Ernst v. d. Reckes lille Verslære den skarpest tænkte og dristigst gennemførte fremstilling af versets vanskelige kunst, vi har i Norden (og måske videre ud), og en bog, man ikke kommer uden om, hvor meget man end kan være uenig med forfatteren.

Marius Kristensen.

LEF

I Jens Martons Artikel om Skorpesproget (DSt. 1922) staar der S. 65 om Ordet *Lef*, Slikkeri, at det „vel maa være en forkortet Form af en eller anden Sammensætning med „leffe“, der brugtes meget i ældre Dansk“. Vi havde i min Skoletid, i Halvtredserne i forrige Aarhundrede Ordet *leffe*, der betød at spise, især paa en Tid, hvor man ikke havde Lov dertil, f. Eks. naar man i Timen stak Hovedet ned under Skolebordet og tog sig en Bid. Hvor Drengene havde Ordet fra, ved jeg ikke; jeg tror ikke, det havde noget at gøre med leffe. Staar Lef, hvad der jo ikke er usandsynligt, i Forbindelse hermed, skulde det altsaa betyde noget spiseligt, som man særlig gottede sig ved, maaske bl. a. ogsaa, fordi det ikke altid har været tilladt.

H. Trier.

INGEMANN OG NATUREN

Et par kuriosas.

Rosendal fortæller (Danskeren II, 91), at da han med sin forlovede besøgte Ingemann, hørte de en ko brøle ovre på den anden side af søen. „Det lød helt mærkeligt, vel på grund af sø og skov, og min kæreste spurgte forundret: „hvad var dog det?“ „Det er sælhundene i søen, lille frøken“, sagde han skælmisk; og da jeg lo, sagde han: det skal De ikke le ad; ti forleden bildte jeg — — (han nævnede en af vore berømteste zoologer) det ind; og det varede et helt kvarter, inden han fik sig besindet på, at sælhunde ellers plejer leve i salt vand.“

Ingemann var en stor skælm, men det var lidt dristigt af ham at skæmte med Steenstrup(?) på den måde, for han havde på ingen måde selv rent mel i posen. Hvem der har læst Flors Håndbog — det er vel ikke så mange mere —, mindes måske fra „De Underjordiske“, at liden Elna strøede brødkrummer til svalen i vindueskarmen og med glæde så, at den opsamlede dem og fløj kvidrende op under taget. Det kunde være morsomt at vide, hvor mange af læserne (og lærerne) det her er gået

ligesom den berømte zoolog, og hvor mange der har tænkt på, at svalen ikke hører til de brødspisende fugle.

Men denne — ufrivillige — prøve på læsernes naturkundskab er ikke enestående hos Ingemann. Man skulde dog tro, at en ærkeromantiker som den unge Ingemann i det mindste kendte månen. Men i digtet „Den Husvilde“ (Romanzer osv. I, 45) skriver han ikke des mindre: „Nymånen tænder sit midnatslys“. Som om nymånen ikke altid er gået ned før midnat!

Så kan det ikke forundre os, at det går galt med mere materielle sager. I Parizade (sst. I, 79) kommer en gang i middelalderen perseren Bahman til en gubbe i Indien, som tager venligt imod ham:

Han satte sig på bæk, mens værten hentede
ham maisbrød og vin og venlig bød.

Det manglede bare, at han skulde have serveret kalkunsteg med kartofler og budt ham en god sigar efter maden! Ingemann har åbenbart ikke anet, at også den „tyrkiske hvede“ hører til de amerikanske varer ligesåvel som den „kalikutske hane“ (eller „tyrken“, som engelskmændene siger).

En zoologisk mærkværdighed har han også i „Kirkelammet“ (sst. II, 143). Det er en yndig, from lille pige i hvide klæder, som går i engen:

Dær vogted hun daglig et svanehvidt lam;
med det hun småsnakked og leged;
den lille yndling, så kælen og tam,
i engen sig tumled og kvæged.

Tre vintre gubben i hytten sad
og trøstede unge og gamle;
tre somre gik barnet med lammet så glad
på engen, småblomster at samle.

Det må vel være et vidunder, for under almindelige forhold vilde et treårs lam afgjort have været et får, men her bliver det åbenbart, som det også fremgår af det følgende, ved at være et lille lam, „uskyldigt og hvidt“, som danser afsted ved pigens side.

Men det kan jo være, han er blevet klogere på naturen med årene; ellers havde han vel ikke vovet at skæmte med sin overmand.

Marius Kristensen.

TO DANSKE PLANTENAVNE

Attergejl [*a'tærgæj'l*] har Feilberg (ordb. I, 35) fra Nordslesvig som navn på en slags „mos“, hvori skindbukser farvedes gule, og han sætter det med tvivl lig lavarten *Lecanora pallescens*. Han nævner det samme ord, *attergejl*, i Nord. Månedsskr. 1872, I, 332 som farvestof til hjorte-skindsbukser, og sætter dær som forklaring „en lavart?“.

Nærmere ligger dog vel farve-visse (*Genista tinctoria*), som dels bærer navnet *gejl* ligesom andre arter af visse og gyvel (*Sarothamnus*) i Sverige og Danmark, dels har været en meget benyttet farveplante, netop til at farve gul med (også gyvel har for øvrigt været benyttet som farveplante). Det ligger nær i forleddet at finde ordet *ærter*, men de nordslesvigske former stemmer ikke rigtig, og en anden forklaring (*atter* = efter, netop fordi det brugtes til opfarvning) er ikke utænkelig. Ingen af de tyske navne hos Pritzel og Jessen frembyder nogen særlig lighed.

Brendser (Gerners Hesiodus under Juni; mangler hos Kalkar) må utvivlsomt være *Brøndsel* (*Bidens tripartita*), sml. formerne *brömsar* (Båhusl.), *brænsle* (Norge) hos Jenssen-Tusch, og bemærkningen hos Gerner, at. med den farves brandgult, med Hornemanns oplysning: Med allun giver blomsterne en gul, med potaske en ildgul farve. Om dette plantens navns opfindelse kan der være tvivl. Da planten vokser ved vandkanten, er det rimeligt at henhøre navnet til *brønd*, som den ny danske ordbog også har gjort. Med de norske og svenske former på *brun-* i forbindelse med den brandgule farve, blomsterne giver, viser snarere hen til norsk *brune*, isl. *bruni* 'brand', og i samme retning peger den norske og Gerners form med *æ*-vokal. Både i norsk og svensk findes former på *-skär(a)*, og da vi finder det samme efterled i *Engeskier* (Gerner sst., *Serratula tinctoria*), på svensk også blot *skära*, en plante, hvormed der farves pappegøjebrunt (Gerner), citrongult, svovlgult og grønt (Hornemann), kunde man formode, at *-el*, *-er* var en afslidt form for *-skær*.

Marius Kristensen.

KULTUR OG FOLKEMINDER

ET „SMØRBJERG“ I ERINDLEV SOGN

I det svenske kulturhistoriske Tidsskrift for Nordiska Museet, „Fataburen“, Aarg. 1910, findes en Afhandling: „Smørkullen och andra Ortsnamn på Smør. — Om nordiska Kultorter“, hvori Forfatteren, Oskar Lundberg, forsøger at paavise, at visse nordiske Stednavne sammensatte med Ordet Smør, som f. Eks. Smørkullen, Smørbjerg, Smørsten, er knyttede til Steder, hvor der i Oldtiden har været et Offer- og Kultussted for den hedenske Gudedyrkelse. Forfatteren anfører forskellige Eksempler paa saadanne Smørkuller eller Smørbjerge i Sverrig og Norge, hvor Oldtidsfund ogsaa peger hen paa Stedet som Kultussted. Ogsaa for Danmarks Vedkommende nævnes enkelte Stednavne sammensatte med Smør —, (Smørbjerg i Ølstykke Herred, Frederiksborg Amt, Smøraas i Odsherred, Holbæk Amt, Smørholm i Kjør Herred, Slesvig), uden at der dog anføres andet til Støtte end selve Navnet.

Som Eksempel paa en saadan Smørkulle kan anføres efter Afhandlingen:

„Smørkullen vid Götaelf, Västergötland. Från eet av K. Ortnamnskommittén redan behandladt område i Älfsborg län träffas Smørkullen — så äldst 1753 — som namn på en kulle i Fuxerna socken, Flundre härad. Denna är belägen vid älfvens strand ungefär 1 km nordligt från Lilla Edels vattenfall. Delvis skogbeklädd höjer den sig öfver de omgifvande odlade områdena vid pass 5 M. Den repräsenterar sålunda rätt blygsamma dimensioner i förhållande till omgifningarna, exempelvis den ärbelägna, ojämförligt högre bergen på ömse sidor om älfven. Överst på kullen går berggrunden i dagen, och her finnas åtskilliga i sten inhugna fotspor och små runda fördjupningar, i orten kallade „jättefötterna“. Förekomsten af sådana små runda fördjupningar visar, att denna plats en gång varit en kultplats.“

Her findes altsaa en saakaldt Smørkulle, en Bakke, der hæver sig nogle faa Meter over Omgivelserne. Og paa Klippegrunden, der træder frem af Bakken, findes indhugne Fodspor, og de saakaldte skaalformede Fordybninger, der ikke saa sjældent træffes ogsaa her i Landet paa Stene, og almindelig sættes i Forbindelse med Oldtidens religiøse Symbolik. Paa andre svenske Lokalteter, hvis Navn sammensættes med Smør —, forekommer Gravpladser fra yngre Bronzealder eller ældre Jernalder. Et Sted

(Smørkullen i Skrea Sogn, Halland) fandtes et Guldkar, som af Arkæologer (saaledes Montelius) formodes anvendt ved den hedenske Gudedyrkelse.

Ved Stednavne-undersøgelser i anden Anledning i Erindlev Sogn blev jeg 1919 gennem Stednavneudvalget opmærksom paa en Lokalitet, Smørbjerg, som jeg ikke kendte, men som jeg dog snart genfandt i „Bjerget“, med Bjerregaarden ved Lundeheje. Betegnelsen Smørbjerg findes i Markbogen af 1682, men i Tidens Løb er Smør- faldet bort, gaaet i Glemme, og kun -bjerget er blevet tilbage.

Bjerget var tidligere en delvis skovbevokset og meget stenet Lokalitet, der først i Mands Minde er ryddet og opdyrket. Og ved at efterforske Bjergets senere Fortid nøjere fik jeg oplyst, at der i Nærheden af den nuværende Bjerregaard havde ligget en meget stor Sten, hvis ene skraa og glatte Side bar indhugne Fodspor af Menneske- saavel som Dyrespor, f. Eks. af Heste og Faar. Da Bjerregaardens tidligere Ejer, nu en 87-aarig Mand, for mange Aar siden ryddede Marken for Træer og Sten, skaaede han den mærkelige Sten. Den laa saa paa sin Plads nogle Aar, til den fandtes at ligge for meget i Vejen, hvorfor den blev ryddet.

Det erindres nu ikke, at der knyttede sig Sagn eller Overtro til Stenen eller Stedet. Men Ligheden mellem det lollandske Smørbjerg og de svenske Smørkuller indskrænker sig ikke til Navnet, Fodsporene og de øvrige Symboler paa den gamle Sten. Ogsaa Omgivelserne er her som hist rige paa Oldtidsminder. Hele Kyststrækningen har været rigt belagt med Gravhøje og andre Minder fra Oldtiden. De mange for Lolland karakteristiske ganske lave Bronzealdershøje, der laa paa nu dyrket Terræn, var lette at rydde, og de er nu for største Delen borte. Men manges Plads kan endnu paavises. Saaledes er i Mands Minde sløjft ca. 25 paa en enkelt Plads ved Pilet. Ogsaa paa Markerne ved Bjernæs, Sjelstofte, Lundeheje og paa Erindlev Fæled, laa mange, saaledes den større „Ishøj“ paa Erindlev Fæled, der undersøgtes 1896 og hvor, foruden 18 Bronzealdersgrave, fandtes en interessant Grav fra Vikingetiden, „Stærhøj“ tæt ved Bjerget, hvor det i tidligere Tid spøgede livligt (en Mand pløjede med Guldpløj), og mange andre. Paa Erindlev Fæled findes endvidere mange Grave paa flad Mark, vistnok væsentligst fra den senere Bronzealder, som af og til tilfældigt bringes for Dagen.

Skovene i Nærheden har hidtil bedre bevaret sine gamle Minder. I den tæt ved Bjerget beliggende lille Skov, Studehaven, laa endnu for et Aarstid siden ca. 30 Oldtidsminder af forskellig Art, Kjeldskov skjuler endnu ca. 40 saadanne, saaledes, foruden Høje og hidtil mindre kendte Stenlægninger og Stenkredse paa ganske fladt Terræn, en stor Sten midt i Skoven med ca. 100 skaalformede Fordybninger.

Den senere Oldtid mindes man i Navne som Thorslunde, Thorsø, Lundeheje.

Og midt mellem disse rige, om end ofte uanselige Oldtidsminder, ligger det gamle Smørbjerg, hvoraf nu kun er levnet os Navnet „Bjerget“ som Minde om en fjern Fortid, da Stedet sandsynligvis — de svenske Undersøgelses Rigtighed forudsat — var Bærer af Egnens hedenske Kultus.

J. P. Rasmussen.

EFTERSLÆT TIL PINDSPILLET

I Anledning af Artiklen om „Pind“, DSt. 1921 har jeg haft den Glæde fra forskellig Side at modtage supplerende Oplysninger, der vidner om Spillet's store Udbredelse, og om, hvor yndet det har været. Idet jeg takker Meddelejerne for den Interesse de har vist mine Undersøgelser, skal jeg i Korthed fremsætte Indholdet af disse Tilføjelser.

Professor Kr. Kroman skriver: „Paa Laaland kendte man i det mindste i min Barndom vistnok intet Sted Udtrykket at spille Pind. Vi kaldte det at *spille Viple*. De to Redskaber kaldte vi Stokken og Pinden. Vi foragtede at bruge to Stene eller en Sten. Vi gravede et baadformet Hul i Jorden og spillede nærmest som paa Bornholm. At fure Pinden ud, naar den laa tværs over Hullet, kaldte vi at *hystre*, at slaa til den, efter at man havde kastet den lidt til Vejrs, kaldte vi at *slaa*, at lægge den med den ene Ende ud af Hullet, slaa paa denne, saa at Pinden fo'r lidt til Vejrs og derpaa slaa den afsted, kaldte vi at *viple*. Havde man hystret og Modparten grebet Pinden, fik man Uleg og Modparten Leg. Greb han den ikke, kunde han faa Leg ved at ramme Stokken, der var lagt tværs over Hullet, med Pinden. Havde man „slaaet“, og Pinden ikke var grebet, skulde Modparten kaste den ind, saa at den faldt saa nær ved Hullet som muligt. Var den under en Alen (en Stokkelængde) fra Hullet, fik han Leg. Ellers fik man saa mange „Alen“, som der var ud til den, i sit Regnskab. Ordet Points kendtes ikke. Man havde Lov til at slaa den tilbage med Stokken saa længe den endnu var i Luften. Ligesaa ved Viplingen. Vi kendte ikke til at tilspidse Pinden. Den var gennemgaaende 16—20 cm lang.“

Lærer Bertel Madsen, Brundby, Samsø: 1. Tur *Hysten*, 2. Tur *Sødgrød*, 3. Tur *Splint*.

Museumsinspektør Hans Kjær: I min Hjemegn — Egtved, Sydjylland — drives det (Pind) saavidt jeg kan erindre det, temmelig rent med de tre Ture; ialt Fald husker jeg første og tredje Tur, sidste med Dobbeltslaget.

Adjunkt Fr. Christensen, Kbhvn.: 3. Tur paa Fyn: *je ska' hundehoppe*, i Sydsjælland: *vipse*, i Holstebro: *stjærte*.

Lærerinde Frk. Kamma Larsen meddeler, at Spillet i Ørsted ligesom i Nabobyen Ramsøllille hedder *Solpind*.

I Hornsherred siger de „*lege Solbaandskæp*“, se Aarb. f. Frederiksborg Amts hist. Samf. 1920 p. 96.

Moth's Ordbog: *Ros*: Et Slags Pindspil. I Hübertz Aktstykker vedkommende Staden og Stiftet Aarhus, III, Kbhvn. 1837, nævnes Pindspillet. I Beskrivelsen, der er foretaget af „en kyndig lille Person i 1ste eller 2den Classe“, omtales tredje Tur først, derpaa første og anden.

I „Livet i Klokkergaarden“ af Fr. L. Grundtvig, 1909, nævnes Spillet fra Falster under Navnet *Vips* (Vepp) med *Vippehule*. Første Tur kaldes „*hytte*“.

I „Minder fra Erritsø“, II, 1917, af H. Ussing, kaldes Spillet for „Hveps“. Skal formentlig være Vip(s).

Endelig nævnes Spillet i Nilavs af Thorkild Gravlund under Navnet *Nips*.

Fr. Knudsen.

NORRØNE GUDE- OG HELTESAGN

P. A. Munch: *Norrøne Gude- og Heltesagn*. 3. Udg. efter A. Kjær's Bearbejdelse ved Magnus Olsen. Kristiania 1922. P. F. Steensballes Boghandels Efterfølger.

Denne i sin Art klassiske Lærebog i Nordisk Mytologi oplever nu 3die Udgave, hvilket turde være en Sjældenhed for et Værk, der behandler et saa lidet afklaret Lærestof som dette. Nogen Omarbejdelse har selvfølgelig været nødvendig, men selve Genfortællingen af Myterne er dog i det store og hele uforandret, fraset Retskrivningen, der er bragt i Overensstemmelse med norsk Rigsmaal.

Det er en Fornøjelse at benytte denne Bog, Fremstillingen er klar, og Udtryksformen livfuld; Opstillingen er let overskuelig, og de gode Register gør det til en fortrinlig Haandbog.

Naar P. A. Munchs Behandling endnu i vore Dage kan benyttes, skyldes det særlig den Omstændighed, at det norsk-islandske Kildestof (Eddaerne, Skjaldekvadene og Sagaerne) væsentlig er givet paa en refererende Maade, saaledes at Kilderne hele Tiden faar Lov at tale selv. Selve Fremstillingen gav ikke meget ud over Grænserne for den saakaldte Eddamytologi, men i Noterne, som ledsager hvert enkelt Kapitel, gives der udmærkede Supplementer. Her ligger Magnus Olsens særlige Indsats. I korte, refererende eller kritiserende Bemærkninger omtales de i senere Aar fremkomne betydeligere Bøger eller Afhandlinger om det paa-gældende Æmne, forskellige Hypoteser afvejes mod hverandre, ligesom ogsaa Udgiveren her faar Lejlighed til at fremkomme med mange selvstændige Betragtninger over Myternes og Sagnenes Udbredelse i andre Lande, sproglige Bemærkninger om Navnenes Betydning, deres Forekomst i Stednavne o. lign. Mange, især „viderekomne Elever“, vil vistnok finde, at Noterne er det mest interessante, uden dog altid at føle sig helt tilfredsstillede; det ligger jo i Bogens Plan, at ikke alt kan medtages, og det er da forstaaeligt, at man maaske savner Omtalen af et og andet fra de senere Aars Forskninger; det har jo her beroet paa Udgiverens Skøn, hvad der har kunnet anses for at være betydeligt nok til at ophøjes til „Lærestof“.

Slutningskapitlet „Minner om guderne og deres dyrkelse i norske stedsnavn“ er det mest omarbejdede i hele Bogen. I 2. Udg. (fra 1880) var det paagældende Kapitel udarbejdet af O. Rygh (og foreligger ogsaa som særligt Skrift), men dette for sin Tid dygtige Arbejde er blevet forældet paa Grund af Stednavneforskningens Vækst i Norge i den sidste Menneskealder, navnlig efter Udgivelsen af det af ham grundlagte Størværk „Norske Gaardnavne“. Efterhaanden som dette Værk er skredet

frem, har mange Problemer kunnet klares, og det bliver nu muligt at optrække de store Linier i Landets Bebyggelseshistorie, dets hedenske Kultus og hvad der staar i Forbindelse hermed. Det er paa Grundlag af dette Stof at Magnus Olsen er gaaet i Gang med sit Værk „Hedenske Kultminder i norske Stedsnavne“, hvoraf 1. Bd. kom 1915, og hvis Fortsættelse han nu bebuder; en hel Del af Resultaterne af disse hans fortsatte Studier er dog fremsat allerede her i nærværende Bogs Slutningskapitel, og har derfor Nyhedens Interesse.

Der gives en Fortegnelse over de ca. 600 nogenlunde sikre kultiske Stednavne, der er paavist i Norge, og Resultatet samles i en Oversigt over de Gudenavne, der indgaar heri, og de Led, som Navnene indeholder. De hyppigste Gudenavne er *Tor*, *Njord*, *Frøj*, *Frøja* og *Ull* (med Sideform *Ullin*). Sjældnere er *Odin*, *Balder* og *Ty*. Sjældnest er *Vidar*, *Vaale*, *Frigg*, *Saaga* og *Forsete*, og endelig er der et enkelt Minde om en Gud *Fillin*. Som Navneled forekommer *Hov*, *Horg*, *Aal* og *Elgi* (**alh-* **alg(i)*, „Helligdom“), **gjug* og **lygi* („Fred“), *Skjalv*, *Vang*, *Ve*, *Gud* og *Dís* samt Tillægsordet *heilagr*. Som Efterled forekommer bl. a. *vin*, *heimr*, *akr*, *land*, *þveit*, *vøllr*, *nes*, *vík*, *øy* og *lundr*.

Denne Oversigt, der hviler paa den gennemførte Stednavneundersøgelse, kan hverken Sverige eller Danmark endnu levere Magen til, og den har derfor den allerstørste Værdi som Forbillede for os andre. Studiet drives ogsaa flittigt i Danmark og Sverige, men der bliver selvsagt aldrig noget rigtigt ud af det, før Stednavneundersøgelsen er gennemført som i Norge; dette fremgaar bl. a. klart ved en Sammenligning mellem Gudmund Schüttes „Offerpladser“ og Magnus Olsens Arbejde. Magnus Olsen holder sig til de sikre Navne og anser ikke, som mange andre Forskere, enhver Stok for et Gudebillede, enhver Sten for en Offersten og enhver Lund for en hellig Lund o. s. v., og opererer ikke med Navne af tvivlsom Alder. Dog maa det ikke overses, at han — paa Grund af det udgivne Materiales Beskaffenhed — mest har arbejdet med Bebyggelsesnavne, der vel ogsaa i det store og hele rummer de anseeligste Kultpladser, men ogsaa i Naturnavnene, der for Norges Vedkommende kun i ringe Grad er undersøgte, findes mange Gudenavne. Dog er dette Materiale kvalitativt set ringere; Navnenes Alder er tit meget tvivlsom, og mange af dem har sikkert i højere Grad været Genstand for Omtydninger i senere Tid (jvfr., at vi i Danmark har mange Høje, der kaldes Dan's Høj, mon ikke snarere Dansehøj?), og derfor giver Bebyggelsesnavnene afgjort de bedste og sikreste Resultater.

Gunnar Knudsen.